

П. О. Масляк, С. Л. Капіруліна, О. Г. Бродовська

ГЕОГРАФІЯ

1

УДК 911*кл10(075.3)
МЗ

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 31.05.2018 № 551)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

Масляк П. О.

МЗ Географія (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загальн. серед. освіти / П. О. Масляк, С. Л. Капіруліна, О. Г. Бродовська. — К. : Грамота, 2018. — 200 с. : іл.

ISBN 978-966-349-683-2

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту освіти та чинній програмі з географії для 10 класу (2017) (рівень стандарту).

У виданні узагальнено знання про господарську діяльність людини, цілісність світового господарства, міжнародні економічні відносини, ресурси, населення й економічний потенціал регіонів і країн світу. У підручнику розміщено географічні, економічні, демографічні, соціологічні терміни й поняття, сучасну інформацію про напрями розвитку географічної науки. Ілюстрації, карти, схеми, таблиці та діаграми, рубрики, узагальнення, запитання та завдання урізноманітнюють процес здобуття учнями знань.

Географічні терміни та поняття подано українською та англійською мовами, що сприятиме підвищенню мотивації вивчення іноземної мови.

Значну увагу приділено формуванню ключових і предметних компетентностей.

УДК 911*кл10(075.3)

ISBN 978-966-349-683-2

© Масляк П. О., Капіруліна С. Л.,
Бродовська О. Г., 2018
© Видавництво «Грамота», 2018

Шановні десятикласники!

Ви тримаєте в руках підручник «Географія», який допоможе досягнути взаємопов'язаність глобалізованого світу, у якому ми живемо.

Зі шкільного курсу географії 9 класу ви дізналися про те, наскільки раціонально населення України й інших країн світу використовує ресурси планети; який рівень розвитку має наша держава порівняно з іншими країнами й економіками світу; що треба зробити, щоб забезпечити гідне життя населення України й мешканців інших країн.

Як свідчить світовий досвід, багатство та процвітання будь-якої країни, щасливе й заможне життя кожної людини починаються з любові до рідної землі та дбайливого ставлення до її природних багатств. Шкільний курс «Географія: регіони та країни» узагальнює знання про господарську діяльність людини, цілісність світового господарства, міжнародні економічні відносини, ресурси, населення й економічний потенціал регіонів і країн світу, підбиває підсумки сформованості цілісної географічної картини світу.

Нині географічні знання потрібні кожній освіченій людині. Без них неможливо зрозуміти динамічні зміни на політичній карті світу, досягнути сутності взаємодії суспільства й природи, усвідомити особливості розвитку та розміщення населення й господарства, опанувати особливості розвитку світового господарства в умовах постіндустріальної науково-технічної революції, вирішити нагальні економічні та соціальні проблеми сучасності.

Ми пропонуємо вам здобути географічні знання та розширити географічну культуру за допомогою цього підручника, який буде вашим надійним компасом в океані сучасної географічної інформації. Ви ознайомитеся з новими географічними, економічними, демографічними, соціологічними термінами й поняттями, сучасними географічними теоріями, напрямками розвитку географічної науки.

Підручник є основним, але не єдиним джерелом знань. Коли ви будете з ним працювати, використовуйте географічні карти, шукайте на них об'єкти, про які йдеться в параграфі. Користуйтеся енциклопедіями, довідниками, періодичними виданнями, сучасною теле- та радіоінформацією, Інтернетом.

Бажаємо цікавої та змістовної мандрівки шкільним курсом «Географія: регіони та країни»! Нехай вона допоможе вам знайти власне місце в дорослому житті.

Як працювати з підручником

Здобути нові знання, виробити вміння та навички неможливо без ознайомлення зі структурою підручника. Він складається з вступу та 6 розділів по 2 теми в кожному, які поділені на окремі параграфи. У підручнику подані умовні позначення, які націлюватимуть вас на певні види практичної та мисленнєвої діяльності.

Параграф розпочинається запитаннями, які позначені так:

Пригадайте, ви це знаєте!

Відповідаючи на запитання, ви знатимете, що треба доопрацювати, яку географічну інформацію пошукати в словниках, довідниках та інших джерелах, про що запитати вчителя.

Основні рубрики:

— працюємо в команді;

— знаходимо на карті;

— демонструємо власну ерудицію;

— використовуємо додаткові джерела знань.

У сучасному глобалізованому світі дуже актуальним стає знання іноземних мов. Тому географічні терміни та поняття, подані в підручнику англійською мовою, позначено так:

Кожний параграф закінчується двома позначками:

— Запам'ятайте, це важливо!

— Демонструємо результати навчання!

Ці матеріали, по-перше, допоможуть вам визначити основне в тексті параграфа, а по-друге, підкажуть, чи все було для вас зрозумілим. Якщо на підсумкові завдання та запитання ви не зможете знайти відповіді самостійно, то перечитайте ще раз текст параграфа, запитайте вчителя.

Після завершення теми чи розділу ви побачите таку піктограму . Це актуальні додаткові матеріали або посилання на них.

Рубрики допоможуть вам добре орієнтуватися в структурі підручника, розширити й поглибити географічні знання, удосконалити вміння та навички.

Підручник ілюстрований фотографіями, діаграмами й картосхемами. Крім того, у ньому подано таблиці з необхідними статистичними даними. Працюючи над текстом параграфів, обов'язково використовуйте шкільний географічний атлас світу, щоб визначити географічне положення об'єктів, країн і регіонів.

Знання, які ви отримаєте, стануть у пригоді кожному з вас, незважаючи на обрану в майбутньому професію.

Автори

ВСТУП

Що вивчає курс «Географія: регіони та країни»

1. Пригадайте регіони світу, які ви вивчали в курсі «Географія: материки та океани». У якому з них розташована Україна?
2. Якими джерелами географічних знань ви вмієте користуватися? Які з них для вас найцікавіші та найважливіші?

1. Що вивчає курс «Географія: регіони та країни». Життя триває у двох вимірах — просторі й часі. Простір — географія, час — історія. Значення простору, території в розвитку цивілізації з часом не стає меншим, а змінюється й трансформується. У царині географії в час **глобалізації** та інтеграції країн світу відбуваються, здавалося б, два несумісні процеси. Усе частіше виокремлюються деякі регіони, що стають самостійними повноцінними країнами. Яскравим прикладом є Європейський Союз (ЄС). Це найбільш інтегроване регіональне утворення світу, у якому з часом з'являється багато регіональних підрозділів, що намагаються формувати власні території: Каталонія та Країна Басків в Іспанії, Шотландія у Великій Британії тощо.

Знайдіть на карті країни, які входять до складу ЄС.

Охарактеризуйте мету створення цього інтеграційного об'єднання країн.

Курс «Географія: регіони та країни» вивчає окремі країни й регіони світу як єдину складну інтегровану систему, яка при цьому залишає право кожному з регіонів на збереження власної самобутності (мал. 1). Розвиток усіх країн і регіонів за єдиним шаблоном, як уважали раніше, виявився непродуктивним. Тому нині в інтегративних утвореннях від нього все частіше відмовляються.

а)

б)

в)

Мал. 1. Самобутність країн Європи: а) французькі бретонки в національному вбранні; б) традиційний фестиваль троянд у Болгарії; в) фестиваль фламенко в Іспанії

Глобалізація — це процес взаємодії та інтеграції між людьми, компаніями й урядами різних країн, який здійснюється через міжнародну торгівлю та інвестиції за допомогою інформаційних технологій.

Globalization is a process of interaction and integration among the people, companies and governments of different nations, which is driven by an international trade and investment with aid of information technologies.

Вступ

З 1 вересня 2017 р. Україна стала асоційованим членом ЄС у повному обсязі. Великої популярності набуває безвізовий режим з європейськими й іншими країнами. Українська нація стає мобільнішою та заявляє про власну присутність майже в будь-якому куточку світу. Це впливає на зростання цінності знань про країни й регіони світу. Плануючи навчання, відпочинок, роботу, організацію власного бізнесу в тій чи іншій країні чи регіоні світу, кожен громадянин України має володіти сучасним комплексом географічних знань. Недостатньо «витягти» з Інтернету потрібний факт про певну країну чи регіон. Треба вміти аналізувати, бачити загальну картину й уміти застосовувати знання на практиці. Фактично нині важко знайти в Україні людину, якій би ці знання тією чи іншою мірою не стали в пригоді.

Проаналізуйте дані таблиці 1 і зробіть відповідні висновки.

Таблиця 1

Євроінтеграція: 2016 р.	
	3,7 % зростання експорту товарів до ЄС. Його частка становить 37,1 % від загального експорту з України
	50 000 сертифікатів EUR видано на товари українського походження; 113 підприємств отримали статус «уповноважених експортерів»
	277 виробників продукції тваринного походження мали право експортувати продукцію до ЄС
	13 виробників молочної продукції отримали право на експорт

2. Регіони світу за класифікацією ООН. Фахівці по-різному визначають економіко-географічні регіони світу. Це пов'язано як з усталеними національними традиціями в цій сфері, так і з конкретними завданнями, які ставлять перед собою ті чи інші вчені в процесі виокремлення економіко-географічних регіонів. Крім того, політичні й економічні трансформації у світі призводять до неминучих і досить швидких змін у його регіональному поділі.

Нині, відповідно до класифікації ООН, можна визначити такі економіко-географічні регіони: *країни Європи, країни Азії (країни Євразії); країни Америки; країни Африки; країни Океанії та Австралія.* Основою сучасних економіко-географічних регіонів світу стають регіональні інтеграційні об'єднання — **макрорегіони**. Вони ніби створюють своєрідний опорний каркас регіонів, розділяючи одні з них та об'єднуючи інші в єдину економіко-географічну систему. Важливу роль у такому розподілі на регіони відіграє **економічна інтеграція**.

Макрорегіон — геополітичний підрозділ, який охоплює кілька традиційно або політично визначених регіонів. Значення може змінюватися, коли загальним знаменником є культурна, економічна, історична або соціальна подібність у межах макрорегіону. Цей термін часто використовують у контексті глобалізації.

A macroregion is a geopolitical subdivision that encompasses several traditionally or politically defined regions. The meaning may vary, with the common denominator being cultural, economical, historical or social similarity within a macroregion. The term is often used in the context of globalization.

Економічна інтеграція — це об'єднання економічної політики між різними державами шляхом часткового або повного скасування тарифних і нетарифних обмежень на торгівлю, що існували між ними до їхньої інтеграції. Це означає зниження ціни для дистриб'юторів і споживачів з метою підвищення рівня добробуту, одночасно з підвищенням економічної продуктивності держав.

Economic integration is the unification of economic policies between different states through the partial or full abolition of tariff and non-tariff restrictions on trade taking place among them prior to their integration. This is meant in turn to lead to lower prices for distributors and consumers with the goal of increasing the level of welfare, while leading to an increase of economic productivity of the states.

До об'єднаної Європи, як потужного регіону, входять або намагаються ввійти все більше країн. Водночас такі країни Євразії, як Росія, Туреччина та Казахстан, усе більше дистанціюються від нього. Росія намагається створити Євразійський союз — економічне й політичне інтеграційне об'єднання, фактично — Євразійський економіко-географічний регіон. Строкатий Азійський регіон теж іде шляхом інтеграції на рівні субрегіонів — Південна, Східна, Південно-Східна Азія тощо, які в майбутньому створять єдиний Азійський економіко-географічний простір, або регіон. Подібні процеси також відбуваються в Африці й Америці.

Ми розглядатимемо найбільші економіко-географічні регіони світу: Європу, Азію, Океанію, Америку, Африку.

Знайдіть на карті економіко-географічні макрорегіони та найбільші країни в кожному з них.

3. Глобалізація як провідна тенденція розвитку сучасного світу. Існують різні точки зору щодо глобалізації як домінанти світового розвитку, пов'язаної з появою загальносвітового інформаційного та фінансового простору. Вам уже відомо, що процес глобалізації розпочався в другій половині ХХ ст. В умовах глобалізації формуються нові функціональні відносини між різними соціальними системами й окремими людьми.

Деякі дослідники порівнюють глобалізацію з якісно новими рівнями інтеграції. Вона сприяє формуванню цілісного й взаємозалежного світу, інтенсивному обміну знаннями та технологіями, тенденції зближення країн і народів, виникненню єдиного економічного й інформаційного простору не тільки в масштабі зазначених вище макрорегіонів, а й у планетарному масштабі. Процес глобалізації передбачає формування світу, у якому стираються географічні кордони соціальних, економічних і культурних систем. Тому глобалізація є рушійною силою в становленні цілісної єдності людства.

Використовуючи додаткові джерела, назвіть позитивні та негативні ознаки глобалізації.

4. Пізнавальна та конструктивна роль країнознавства в сучасному світі. Географія — найдавніша галузь знань, порівняно з фізикою, хімією, біологією. Географія — це не тільки пізнання, а й розуміння взаємозв'язків природних і суспільних процесів та явищ, уміння їх аналізувати й прогнозувати. Сучасні географічні дослідження давно відомих територій дають ученим безліч нових вражаючих відкриттів, не виявлення нових об'єктів, а відкриття географічних закономірностей у природі та суспільстві.

Кожен із нас намагається зберегти недоторканим власне просторове поле — свою кімнату, територію навколо будинку, дачу, не допускаючи сторонніх. Своєю територією людина вважає й територію власної держави. Якщо загарбник перетинає її кордони й заходить на чужу територію, більшість громадян починає відчувати дискомфорт — те, що нині відчуває кожен свідомий українець.

Країнознавство як наука й навчальна дисципліна ґрунтується на інстинктах, притаманних людині від природи. Перед будь-якою людиною та суспільством у цілому стоїть завдання раціонально організувати територію. На шляху приєднання до розвинених країн Європи ми пізнаємо й дивуємося, як розумно облаштована їхня територія, яка вона комфортна для проживання окремої людини та суспільства загалом (*мал. 2, с. 8*). Повідомлення в засобах масової інформації про вирубування лісів, захаращення міського середовища незаконним

Країнознавство — наука, що синтезує та узагальнює дані про політичну, економічну, соціальну, культурологічну сфери життєдіяльності суспільства, світу в цілому, окремих регіонів, держав і країн.

Country Studies — a discipline that synthesizes and generalizes data on the political, economic, social, cultural spheres of society's life, the world as a whole, individual regions, states and countries.

Вступ

будівництвом, а приміських зон сміттям, забудову прибережних ділянок свідчать про те, що люди не завжди раціонально використовують географічні знання, а іноді просто нехтують ними. Країнознавчі знання — це основа розвитку господарства, розбудови армії, організації раціонального відпочинку.

Ви вже можете самостійно охарактеризувати застосування географічних знань у різних сферах буття суспільства. Наведіть приклади використання географічних і країнознавчих знань для сталого розвитку економіки та суспільства на прикладі конкретної країни.

У царині освітньо-виховного значення географія та країнознавство належать до критичних навчальних дисциплін для розвитку суспільства у ХХІ ст. Наприклад, географія України, як і історія, цілком об'єктивно має набагато більше можливостей для виховання свідомих громадян своєї країни, ніж хімія, фізика чи математика. Можна погодитися з твердженням, що без країнознавчої освіти жодна людина в сучасному світі не вважатиметься культурною та освіченою.

Наведіть приклади раціонального облаштування території та виховного значення географічної науки.

У минулому географічні науки давали суспільству переважно довідкову інформацію. Тепер практична роль географії визначається передусім її участю у вирішенні проблем взаємодії природи та суспільства. Їхнє загострення зайвий раз доводить, що географічні дослідження повинні мати випереджальний характер. Передумання всебічних географічних досліджень розробленню та затвердженню будь-яких проектів особливо важливе тоді, коли втручання людини в природу може мати планетарні наслідки.

Конструктивна роль географії проявляється в географічному прогнозі. Усвідомлення людиною складності проблеми раціональної взаємодії природи та суспільства привело до появи такого методу дослідження, як моніторинг. Це складна інформаційна система, основне завдання якої — спостереження й оцінювання стану природного середовища, що зазнало антропогенного впливу. Найбільш розвинена частина моніторингу — спостереження за забрудненням води та повітря. Кінцева мета моніторингу — розроблення заходів розумного використання природних ресурсів, збереження природної рівноваги як у конкретній державі, так і у світі.

Курс «Географія: регіони та країни» вивчає окремі країни й регіони світу як єдину складну інтегровану систему, що залишає за кожним регіоном право на збереження власної самобутності. Виокремлення економіко-географічних макрорегіонів світу пов'язане з конкретними завданнями, які виникають у процесі їхнього дослідження. Політичні й економічні трансформації у світі призводять до постійних змін у регіональному поділі світу. Ми розглянемо такі економіко-географічні макрорегіони, як Європа, Азія, Океанія, Америка, Африка.

а)

б)

в)

Мал. 2. Елементарні приклади облаштування території: а) електромобіль на прокат на вулиці м. Ліона (Франція); б) прокат велосипедів у м. Барселоні (Іспанія); в) урна для сміття в м. Дубаї (ОАЕ)

У сучасному розвитку суспільства важко переоцінити пізнавальний та освітньо-виховний потенціал географії та країнознавства. Їхня практична роль визначається участю у вирішенні проблем взаємодії природи та суспільства. Конструктивна роль проявляється в географічному прогнозі.

1. Назвіть і покажіть на географічній карті світу основні економіко-географічні макрорегіони.
2. Поясніть відмінності географічного положення окремих макрорегіонів та його вплив на розвиток господарства на прикладі країн Європи й Центральної Америки.
3. Оцініть пізнавальну й освітньо-виховну роль країнознавства в сучасному світі.
4. Поясніть вплив глобалізації на розвиток сучасного світу.
5. Наведіть приклади практичної та конструктивної ролі географічних наук у сучасному світі.

Політична карта світу

1. Яке змістове наповнення має політична карта світу? Чи є інформація, що подається на ній, сталою?
2. Які процеси вносять зміни в зміст політичної карти світу та макрорегіонів?

1. Сучасна політична карта світу й окремих регіонів. Поділ усієї земної кулі на країни та території відображає політична карта світу — предмет дослідження політичної географії. Жодна географічна карта не характеризується такою змінністю, як політична. Процес формування політичної карти відбувався протягом усієї історії розвитку людства. У просторі й часі впродовж розвитку людської цивілізації на п'ятьох континентах держави то виникали, розвивалися та процвітали, то зникали, даючи підстави для змін на політичній карті й матеріал для вивчення науковцям. Держави змінювали свої кордони, втрачали чи здобували незалежність, удосконалювали форми державного правління та устрою. Цей процес триває й нині, і тому політична карта світу є нестабільною та динамічною.

Політична карта світу в суто технологічному сенсі є географічною картою, яка відображає розміщення країн на нашій планеті. Політичні карти поділяють на загальні (оглядові) і спеціальні. *Загальні* передають особливості розміщення держав, найважливіших політичних і стратегічних центрів, міжнародних і внутрішньодержавних комунікацій. На *спеціальних* політичних картах показують окремі політичні проблеми, явища й події. У загальному сенсі поняття «політична карта світу» відображає динамічний стан різних форм державних утворень нашої планети в їхній еволюції та постійних відносинах.

Вам відомо, що всі зміни, які відбуваються на політичній карті, поділяють на *кількісні* та *якісні*.

Наведіть приклади кількісних та якісних змін на політичній карті Європи. Покажіть на карті результати цих змін.

Міжнародне право передбачає дотримання принципу недоторканності й цілісності суверенної державної території, до складу якої входять суходіл із надрами, **акваторія** (внутрішні й територіальні води, що прилягають до суходолу в межах 12 морських миль), аероторія (повітряний простір над суходолом і водами). Державною територією також є літаки та морські судна держави, що перебувають за її межами, засоби зв'язку й підводні морські кабелі, території дипломатичних представництв за кордоном.

Кордони територіальних вод установлені Конвенцією ООН з морського права в 1982 р. Кілька країн в односторонньому порядку встановили свою ширину територіальних вод. На-

Аква́торія — ділянка водної поверхні, обмежена природними, штучними або умовними кордонами.

Aquatorium (the water area) is a part of the water surface, bounded by natural, artificial or conditional boundaries.

приклад, у Бразилії, Перу, Сьєрра-Леоне, Уругваю, Еквадору це 200 миль; Гвінеї — 130; Гані, Мавританії — 30; Греції, Мальті — 6; Фінляндії, Швеції, Норвегії — 4 милі.

На політичній карті багато ізольованих країн, які не мають виходу в море та відповідно не мають територіальних вод. Є також країни-**анклави** (чи **напіванклави**) — Ватикан, Сан-Марино (Італія), Лесото (Південна Африка) та **ексклави** — несуверенні регіони, відокремлені від основної території країни й оточені іншими державами. Ексклавом є, наприклад, Аляска, яка відокремлена від основної території США канадською територією.

За політичною картою світу можна визначити сусідні країни будь-якої держави. З найбільшою кількістю держав межують Китай (14), Росія (14), Бразилія (10), Німеччина (9) та Конго (9).

Сучасна політична карта світу формувалась упродовж декількох тисячоліть. Визначають чотири основні етапи: *стародавній* (V тис. до н. е. — V тис. н. е.), *середньовічний* (V–XV ст.), *новий* (на межі XV–XVI ст. — початок Першої світової війни) і *новітній* з 1914 р. і дотепер.

2. Головні об'єкти політичної карти. Основними одиницями політичної карти є: **держави, країни, території**. На початку XXI ст. на політичній карті світу налічувалося понад 250 країн і територій. Серед них понад 190 були юридично й фактично незалежними. Нині, якщо до визнаних додати невизнані країни та залежні території, можна нарахувати майже 270 державних утворень. Однак точну кількість країн визначити неможливо через спірний або неоднозначний статус окремих державних утворень (*див. табл. 2*).

Термін «країна» хоча й використовують у значенні «держава», проте це різні речі, оскільки не всі країни є державами, ураховуючи саме визначення цього поняття.

Таблиця 2

Кількість визнаних країн і країн-членів ООН

Материк та частини світу	Визнані країни	Країни-члени ООН
Африка	54	54
Азія	50	47
Європа	44	43
Північна Америка	23	23
Південна Америка	12	12
Океанія	14	14
Разом	197	193

Вам відомо, що за формою адміністративно-територіального устрою країни бувають унітарними та федеративними. Покажіть на політичній карті світу такі країни.

Анкла́в — це окремий простір (держава) у межах іншого, більшого.

An enclave is a separate space, country within a larger one.

Держа́ва — форма самоорганізації суспільства, що володіє механізмами управління й примусу, установлює правовий порядок на певній території та володіє суверенітетом.

The state is a form of society's self-organization, which has mechanisms of governance and coercion that establishes a legal order in a certain territory and possesses sovereignty.

Краї́на — територія, що має політичні, фізико-географічні, культурні й історичні межі, які можуть бути як чітко визначеними та зафіксованими, так і розмитими (у такому випадку нерідко говорять не про межі, а про рубежі). Відповідно до цього, визначають кілька типів країн.

A country is a territory that has political, physical, geographical, cultural or historical boundaries that can be either clearly defined and fixed or blurred (in this case, it is not often about boundaries, but about «borders»). In accordance with this several types of countries are distinguished.

Залежні країни та території перебувають під політичним або військовим контролем однієї із суверенних держав. Зважаючи на різний ступінь залежності, їх поділяють на колонії, протекторати, підопічні території. **Колонії** — країни, що не мають політичної й економічної самостійності; **протекторати** — країни з відносною державною незалежністю; **підопічні території** — це території, тимчасово передані ООН під управління іншої держави.

У сучасному світі колоніальна залежність буває різною. Володіння США мають статус асоційованих, або країн, які вільно приєдналися. Володіння Великої Британії мають статус внутрішньої автономії зі своїми конституціями та виборними органами влади, окрім того існує добровільне міждержавне об'єднання суверенних держав, до якого належать Велика Британія та майже всі її колишні домініони, колонії та протекторати (Співдружність). Володіння Франції мають різний статус: заморський департамент, асоційована територія, заморська територія, а в самій країні навіть є міністерство заморських територій. Сучасною спадщиною французької колоніальної епохи є Франкофонія — спілка франкомовних країн, створена, до речі, не за ініціативи самої Франції.

Дізнатися більше про Франкофонію та країни Співдружності можна на сайтах: francophonie.org/ — офіційний сайт Франкофонії; thecommonwealth.org/our-governance — офіційний сайт Співдружності.

Найбільша кількість колоніальних володінь із різним ступенем залежності нині належить Великій Британії, Франції, США, Австралії та Нідерландам.

У світі існує чимало спірних ділянок і територій, причому в окремих випадках виникає гострий конфлікт. Серед причин суперечок — поділ території, на якій мешкає один етнос; несправедливі або нав'язані силою договори про кордони; складність установа кордонів за природними об'єктами. Палестина, Західна Сахара, Фолклендські (Мальвінські) острови, штат Джамму й Кашмір, території в межах Ферганської долини, прикордонна смуга в басейні Амазонки між Еквадором і Перу, Голанські висоти, Південні Курильські острови — це, мабуть, найвідоміші спірні території.

На політичній карті є також квазідержави, які мають усі необхідні атрибути державної влади, економічну самостійність, однак не визнані світовим співтовариством (Придністровська Молдавська Республіка, Абхазія, Нагірний Карабах, Південна Осетія, Косово, Турецька Республіка Північного Кіпру й ін.).

Цікавою, але не позначеною на політичній карті світу є Організація непередставлених націй — спілка тубільних народів і захоплених націй, які не мають власної державності (іранський та іракський Курдистан, південні кхмери В'єтнаму, гавайці, іракські туркмени, Татарстан, Удмуртія та ін.). Серед колишніх членів цієї організації є країни, що отримали незалежність, стали повноправними членами ООН і представлені на політичній карті світу, — Грузія, Вірменія, Латвія, Литва, Естонія.

3. Джерела знань про регіони та країни світу. Інформація про регіони й країни світу постійно й невпинно змінюється. До того ж процес прискорюється. Який вихід з цієї ситуації? Необхідно не лише засвоювати інформацію, а й розуміти загальні закономірності розвитку сучасного світу в його регіональному аспекті. Знання основних принципів легко компенсують незнання деяких фактів.

Звичайно, у наш час основним джерелом знань про регіони й країни світу є Інтернет. Однак до такої інформації треба ставитися критично. В Інтернеті міститься чимало пропагандистської, а іноді й відверто неправдивої інформації про ті чи інші регіони та країни світу. Цей підручник покликаний сформулювати у вас певний світогляд, який дасть змогу відрізнити правдиву інформацію від неправдивої.

Величезний обсяг географічної інформації про регіони та країни світу, про особливості й закономірності територіальної організації нашої цивілізації містять спеціальні бази даних,

так звані ГІС (географічні інформаційні системи). Бази даних ГІС уключають систематизовану інформацію, яка міститься в підручниках і навчальних посібниках, довідниках, енциклопедіях, словниках, навіть у художній літературі, з вдалимими описами тих чи інших регіонів і країн, географічні карти й атласи, засоби масової інформації тощо. Звичайно, нерідко бази даних ГІС є неповними. Тоді необхідно виходити за межі їхнього інформаційного поля й шукати дані в окремих виданнях, новітніх атласах, туристичних проспектах тощо.

Пригадайте додаткові джерела інформації, якими ви користувалися, коли вивчали географію в 9 класі (див. мал. 3).

Мал. 3. Джерела географічної інформації

Однак підручники ніколи не замінять вам безпосередніх яскравих вражень від відвідування тих чи інших регіонів і країн. З кожним роком в українців з'являються можливості подорожувати. Їдьте до інших країн і регіонів, не просто дивіться, а спілкуйтеся з місцевим населенням, аби отримати інформацію з перших уст, але завжди повертайтеся в Україну. Пам'ятайте слова нашого пророка й учителя Т. Шевченка: «Нема на світі України, немає другого Дніпра...»

Процес формування політичної карти відбувався протягом усієї історії розвитку людства й триває нині. Політична карта світу й окремих територій характеризується нестабільністю, динамічністю, на ній відбуваються кількісні та якісні зміни.

Основними одиницями політичної карти є: держави, країни, території, точна кількість яких невідома через спірний або неоднозначний статус окремих державних утворень.

Величезний обсяг географічної інформації про регіони та країни світу, особливості й закономірності територіальної організації нашої цивілізації містять спеціальні бази даних, так звані ГІС (географічні інформаційні системи).

1. Поясніть, з яких причин політична карта світу постійно змінюється.
2. Знайдіть на політичній карті світу ізольовані країни. Як їхнє географічне положення впливає на розвиток транспортної системи?
3. Знайдіть на політичній карті світу території, які належать Великій Британії, Франції, США, Австралії, Нідерландам.
4. Чому та які невизнані держави та території існують на сучасній політичній карті світу?

«Технічна енциклопедія TechTrend», електронний режим доступу: techtrend.com.ua/.
Інформаційно-довідковий ресурс для тих, хто вивчає або цікавиться природничими науками, електронний режим доступу: geoguide.com.ua/.

РОЗДІЛ І

ЄВРОПА

- Тема 1. Загальна характеристика Європи
- Тема 2. Країни Європи

Європа — регіон, який для вас не є новим. Про нього ви вже багато дізналися з уроків географії, історії, літератури й іноземних мов. Ви вже знаєте чинники, під впливом яких у цьому регіоні сформувалися природно-кліматичні умови та мінерально-сировинні ресурси. Відомі вам і наслідки довготривалої господарської діяльності людини в ньому.

Сучасна Європа — це приклад об'єднання зусиль країн, різних за економічним рівнем та історико-культурним надбанням, для досягнення сталого розвитку економіки й вищого рівня життя громадян. Саме країни Європи дали світу соціальні й технічні відкриття та промислові технології.

Світовий науково-технічний прогрес прискорили: француз *Ніколас Апперт* — «батько консервування» — запропонував у 1810 р. технологію герметичного захисту харчових продуктів; у 1842 р. англієць *Джон Баннет Лоїс* винайшов перше хімічне добриво — суперфосфат; у 1853 р. француз *Франсуа Койнет* винайшов і використав у будівництві залізобетон; у 1855 р. англієць *Генрі Бессемер* винайшов спосіб виплавлення сталі; у 1893 р. німець *Рудольф Дізель* створив автомобільний двигун; у 1898 р. німець *Ганс фон Пехман* винайшов поліетилен; у 1908 р. швейцарець *Жак Бранденбергер* винайшов целофан.

Про те, як живуть і розвиваються країни Європи нині, які мають проблеми й перспективи розвитку, про позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі країн Європи ви дізнаєтеся в цьому розділі.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** склад регіону, форми державного правління й територіального устрою країн Європи; кількісні та якісні зміни на політичній карті регіону; основні райони видобування мінеральних ресурсів, лісозаготівлі, рекреації, найбільші промислові регіони, морські порти, аеропорти-хаби, фінансові центри та світові міста Європи; поняття «реіндустріалізація» тощо;

- **навчитеся характеризувати** особливості демографічних та урбанізаційних процесів, розміщення населення в регіоні; **обчислювати** забезпеченість окремих країн мінеральними ресурсами; **порівнювати** чинники міжнародної спеціалізації країн Європи; **обґрунтовувати** особливості спеціалізації сільського господарства та розміщення основних осередків переробної промисловості в Європі; **вирізняти** особливості економіки країн Європи, зумовлені регіональною інтеграцією тощо;

- **оціните** причини нерівномірності економічного розвитку країн і субрегіонів Європи; прогнози щодо позитиву й ризиків вступу України до ЄС; роль ЄС і НАТО в регіоні; вплив транснаціональної компанії (ТНК) на економіку регіону; позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі країн Європи.

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПИ

Особливості економіко-географічного положення Європи. Політична карта Європи. Склад регіону

Охарактеризуйте фізико-географічне положення Європи.

1. Економіко-географічне положення Європи як частини світу здавна було найвигіднішим регіоном на планеті. Саме воно стало одним з головних чинників її економічного розвитку в минулому. У наш час цей чинник також діє, однак розвиток світового транспорту, поширення комунікаційних систем, глобалізація призвели до того, що Європа поступово втратила власну монополію на ресурс сприятливого економіко-географічного положення. Хоча в цілому воно й донині позитивно впливає на соціально-економічний розвиток більшості європейських держав. Положення регіону переважно в помірному та субтропічному кліматичних поясах, теплі води Атлантичного океану й західні вітри створили комфортні умови для життя та господарської діяльності населення.

Від архіпелагу Шпіцберген до острова Крит з півночі на південь територія Європи простягається майже на 5 тис. км, із заходу від мису Рока й далі на схід — понад 3 тис. км. Економіко-географічне положення країн Європи визначається їхнім сусідським положенням відносно одна одної. Ці країни межують або розділені невеликими відстанями. Межі країн проходять переважно такими природними рубежами, які не створюють значних перешкод для транспортних зв'язків. Порівняно невеликі території більшості країн сприяли формуванню раціональної, розгалуженої транспортної системи та зв'язку. Більшість європейських держав має вихід до Світового океану та його морів, що дає великі економічні переваги. У регіоні немає місця, віддаленого від моря понад 500–600 км, а 75 % території Європи, на якій проживає 90 % населення й знаходиться основний економічний потенціал, розташована не далі 300 км від нього. З давніх часів життя та розвиток Іспанії, Італії, Греції, Великої Британії, Нідерландів, Данії, Норвегії, Ісландії, Португалії, Франції та інших країн тісно пов'язані з морем.

Назвіть і знайдіть на карті всі країни Європи, які мають вихід до моря.

Острови й півострови становлять майже третину регіону.

2. Політична карта Європи. Склад регіону. Кілька тисячоліть політична карта Європи швидко й кардинально змінювалася. Тільки за останні півстоліття відбулася зміна суспільного ладу в країнах Східної Європи, розпалися на окремі країни Радянський Союз (15), Югославія (6) і Чехословаччина (2), об'єдналися Східна та Західна Німеччина, розширилися ЄС і НАТО. Російська підтримка **сепаратистських** настроїв у молдавському Придністров'ї, на сході України, анексія Криму ще раз довели, що «кухнею геополітичної погоди світу» є Європа.

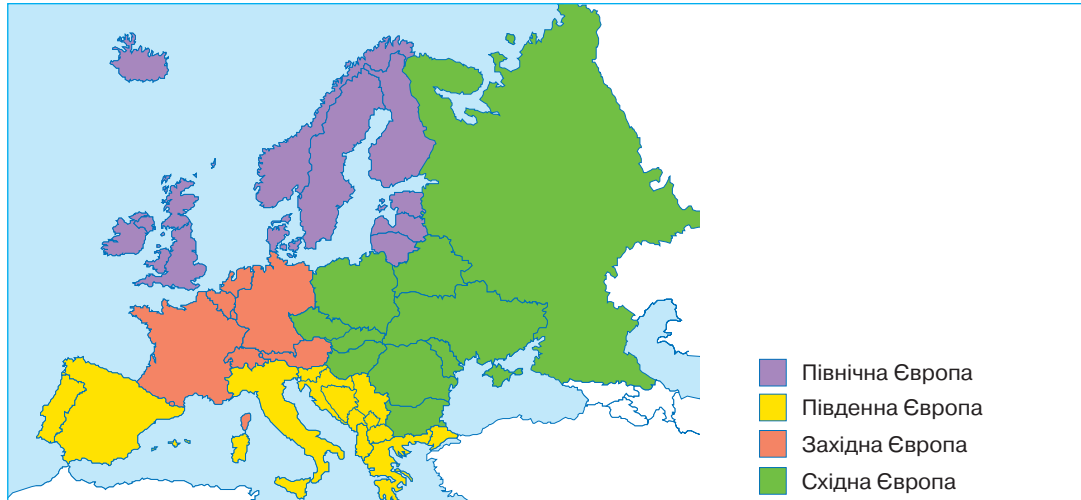
Ураховуючи всі географічні й історичні чинники, визначають такі субрегіони, як Західна, Північна, Південна та Східна Європа (мал. 4).

Західна Європа — найдавніший історично та соціально-економічно сформований регіон Європи та світу, основа формування ЄС і НАТО. Тут знаходяться чотири держави «великої

Сепаратизм — політика та практика відокремлення частини території держави з метою створення нової самостійної держави або набуття статусу автономії.

Separatism is a policy and practice of separation. Separation of a part of the territory of the state with the aim of creating a new independent state or gaining the status of autonomy.

Мал. 4. Картохема регіонального поділу Європи

сімки» («G7»): Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія й невеликі, або карликові, за площею чи кількістю населення держави, які, за показниками **ВНП** на душу населення, належать до найбагатших, разом — це 24 незалежні держави, а також Гібралтар (британське володіння на Іберійському півострові, спірна територія з Іспанією). Сам регіон поділяють на окремі складові частини — субрегіони. Причому різні дослідники виокремлюють тут різні регіони.

Східна Європа — це колишні соціалістичні країни, у минулому **сателіти** СРСР, близькі не лише географічно, а й ментально. Більшість із них уже ввійшла до складу ЄС і НАТО. Тоталітарне соціалістичне минуле й деструктивний вплив СРСР ще довго гальмуватимуть розвиток їхнього політичного й економічного життя, а політичні сили Росії, намагаючись відновити імперію, усіяко дестабілізують ситуацію в цих державах.

Південна Європа — це країни, розташовані на березі Середземного моря, Піренейського, Апеннінського, Балканського півостровів, острівні Мальта й Кіпр. Іноді до складу регіону включають Хорватію, Чорногорію, Сербію, Албанію, Боснію та Герцеговину, європейську частину Туреччини. Усі ці країни об'єднують географічне положення, природа й релігія — католицизм (за винятком, наприклад, християнської Греції та Македонії або Албанії, Боснії й Герцеговини, де переважає мусульманство).

Північна Європа — це Скандинавські країни та прилеглі до них країни Балтії, які мають спільні історичні ознаки розвитку та подібні природно-кліматичні умови.

Визначте країни, які належать до кожного із зазначених регіонів Європи, використовуючи мал. 4 і політичну карту Європи.

Валовий національний продукт (ВНП) — це ринкова вартість усіх продуктів і послуг, вироблених протягом одного року робочою силою, а також майна, що належить громадянам країни.

Gross national product (GNP) is the market value of all the products and services produced in one year by labor and property, which belongs to the citizens of the country.

Сателіт — держава, формально незалежна, але така, що перебуває під політичним та економічним впливом іншої держави й користується її протекціонізмом на міжнародній арені.

The **satellite** is a formally independent state, which is under the political and economic influence of another state and using its protectionism on the international arena.

На нашу думку, найбільш сучасним і реальним є поділ регіону на три субрегіони: Центральна, Східна та Західна Європа. *Центральна Європа* — це Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Словенія, Сербія, Хорватія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія та Албанія. *Східна Європа* — це Естонія, Латвія, Литва, Білорусь, Україна й Молдова. Інші країни, що знаходяться західніше вже перелічених, становлять високорозвинений економічно, політично й культурно регіон *Західної Європи*.

Визначте переваги та недоліки двох підходів до регіонального поділу Європи. Запропонуйте власний варіант.

Фізико-географічно Європа продовжується до Уральських гір. Однак політично й історично нині територія її закінчується на східних кордонах Фінляндії, країн Балтії, Білорусі й України.

Пригадайте природні рубежі, якими проходить кордон між Європою та Азією.

У Європі представлені як республіки, так і монархії, як унітарні, так і федеративні держави. Населення країн Європи сповідує різні релігії, для нього в цілому характерні однакові ознаки структури та природного руху населення.

3. Прояви сепаратизму на сучасній політичній карті Європи. Ядерні держави Європи. На сучасній політичній карті Європи існує декілька конфліктобезпечних регіонів. Серед них — найбільш проблематичні, де сепаратистські настрої вже не одне десятиліття дестабілізують ситуацію, — Каталонія та Країна Басків в Іспанії на кордоні з Францією, Шотландія та Північна Ірландія у Великій Британії, Фарерські острови Данії, острів Корсика у Франції. Найбільше дестабілізують політичну й соціально-економічну ситуацію конфліктобезпечні райони, виникнення яких пов'язане із зовнішньою політикою Росії. Ігнорування Росією Будапештського меморандуму, який гарантував незалежність і територіальну цілісність України, анексія Кримського півострова порушили післявоєнну систему безпеки. Виник надзвичайно небезпечний прецедент, коли жодна держава світу не може почуватися в безпеці, тому що будь-яка військово сильніша за неї держава може захопити її територію. Уведення Росією військ на Донбас, наявність російських окупаційних військ у Придністров'ї, на території Молдови, конфлікт із Грузією — усе це зроблено для недопущення цих та інших держав до вступу в ЄС і НАТО.

Насаджуючи авторитарні й тоталітарні політичні режими, підтримуючи війну в Сирії, Росія нині є головним чинником нестабільності, сприяє неконтрольованій міграції біженців до країн Європи, створюючи економічні й соціальні проблеми в цьому більш економічно стабільному, ніж вона сама, регіоні. Не будучи економічно розвинутою державою, Росія успадкувала від СРСР другий за потужністю ядерний потенціал озброєння, який дає їй змогу шантажувати країни Європи загрозою ядерної війни.

Агресивна зовнішня політика Росії шкодить не тільки країнам, проти яких вона спрямована. Значною мірою погіршується економічний та соціальний стан населення Росії, що може призвести до неконтрольованих соціальних вибухів і наслідків, навіть до подальших змін на політичній карті світу, на кшталт розпаду СРСР.

Економіко-географічне положення Європи завжди було вигідним і нині позитивно впливає на розвиток більшості європейських держав. Його переваги полягають у сусідському положенні країн; відсутності природних рубежів, які б створювали перешкоди для транспортних зв'язків; наявності виходу до Світового океану та його морів більшості європейських держав.

Регіональний поділ і політична карта Європи динамічні й найменш усталені. Зміна суспільного ладу в країнах Східної Європи, розпад СРСР, об'єднання Німеччини, сучасна політика Росії доводять, що Європа — це «кухня геополітичної погоди світу».

Ураховуючи всі географічні й історичні чинники в Європі, можна визначити такі субрегіони: *Західна, Північна, Південна, Східна Європа*.

Існування конфліктів і нестабільних регіонів у Європі пов'язане з районами, де поширені сепаратистські рухи, що підтримуються агресивною зовнішньою політикою Росії.

1. Назвіть і коротко охарактеризуйте склад європейського регіону.
2. Знайдіть на карті субрегіони Європи: Західну, Північну, Південну та Східну.
3. Оцініть економіко-географічне положення європейського регіону.
4. Знайдіть у складі європейського регіону країни, економіко-географічне положення яких є найменш і найбільш вигідним. Обґрунтуйте свою думку.
5. Поясніть поняття «конфліконебезпечні регіони». Назвіть причини їхнього існування в межах Європи. Підготуйте додаткову інформацію про один з них.

Державний лад і типологія країн Європи за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси та міжнародні організації в Європі

Які є форми державного ладу й адміністративно-територіального устрою країн? Наведіть приклади країн із різним державним ладом та адміністративно-територіальним устроєм.

1. Державний лад країн Європи. Республіканська форма правління фактично виникла в Європі. Афіньська республіка існувала ще в V–IV ст. до н. е., Римська республіка — у V–II ст. до н. е. За формою державного правління більшість країн Європи є республіками: Німеччина, Франція, Португалія, Ірландія, Ісландія, Фінляндія, Греція, Італія, Швейцарія, Австрія, Сан-Марино, Мальта. Серед республік переважають *парламентські*. Класичними серед них є, наприклад, Німеччина й Італія. Про наявність у них президента громадяни світу навіть не здогадуються. Значно вагоміша роль президента в таких республіках, як Білорусь, Україна та Франція, які є *президентсько-парламентськими*.

У той же час 12 з 30 монархій у світі знаходяться в Європі, майже всі вони конституційні. При цьому європейські монархії фактично нічим не відрізняються від європейських республік,

Мал. 5. Глави європейських держав: а) королева Великої Британії Єлизавета II та її наступники: син, принц Чарльз, та онук, герцог Вільям Кембриджський; б) Папа Римський Франциск; в) президент Франції Еммануель Макрон; г) президент Литви Даля Грибаускайте

Тема 1. Загальна характеристика Європи

де вся реальна влада належить парламенту (законодавча) й уряду (виконавча) (Велика Британія, Норвегія, Швеція, Данія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако й ін.). Ватикан, як ви вже знаєте, є теократичною монархією на чолі з Папою Римським (мал. 5, с. 17).

Пригадайте, чим теократична монархія Ватикану відрізняється від конституційної монархії Великої Британії.

За формою адміністративно-територіального устрою абсолютна більшість країн Європи є унітарними державами. Федеративними є Австрія, Німеччина, Бельгія, Боснія та Герцеговина. Першим двом, невеликим за площею державам, такий устрій був нав'язаний союзними державами після Другої світової війни з метою ослаблення їхньої державності як запобіжний захід проти чергової війни. Швейцарія має конфедеративний устрій – юридичне об'єднання суверенних держав, створене з метою забезпечення їхніх загальних інтересів і реалізації спільних проєктів.

Проведіть турнір і визначте, хто складе найбільше ланцюжків: країна Європи – столиця – державний лад – форма адміністративно-територіального устрою.

2. Типологія країн Європи за рівнем економічного розвитку. Ви вже знаєте, що основною ознакою нинішньої типології держав є рівень їхнього соціально-економічного розвитку. Історично й географічно за цим показником попереду знаходяться країни субрегіону Західна Європа. Міжнародний валютний фонд (МВФ) визначив високорозвиненими країнами всі держави Західної Європи, а три з десяти найбагатших (на 2016 р.) держав світу – Люксембург, Норвегія та Швейцарія – також європейські (див. табл. 3).

Проаналізуйте статистичні дані таблиці 3. Зробіть висновки.

Таблиця 3

Перша десятка найбагатших країн світу (2016)
(за даними Укрінформ)

Місце в рейтингу	Країна	ВНП тис. дол. США на 1 особу
1	Катар	146,011
2	Люксембург	94,167
3	Сінгапур	84,821
4	Бруней	80,335
5	Кувейт	71,600
6	Норвегія	67,619
7	ОАЕ	67,201
8	Гонконг	57,676
9	США	57,045
10	Швейцарія	56,815

До найбагатших у світі країн належать також і європейські – Нідерланди, Ірландія, Австрія, Швеція, Німеччина, Данія, Ісландія, Бельгія та Франція. Тобто майже половина найбагатших країн світу зосереджена на території площею 5 млн км², а загальна площа суходолу Землі – 149 млн км².

Група середньорозвинутих країн Європи — це в основному країни Центральної Європи. Хоча тут є держави, які мають рівень розвитку, нижчий від середнього (Сербія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Болгарія, Румунія). Група середньорозвинутих країн Європи значно менш однорідна, ніж група високорозвинених. Бажаючи стати багатими, ці країни намагаються всіляко наслідувати країни Західної Європи. Зазначимо, що для Болгарії та Румунії шлях у ЄС тривав майже 14 років.

Пригадуючи вивчене з історії, поясніть, які причини найбільше вплинули на розвиток перелічених вище країн.

Найнижчий рівень соціально-економічного розвитку мають держави колишнього СРСР. Ця група також є неоднорідною. Ближче до розвинутих країн Європи за рівнем розвитку є країни Балтії — Естонія, Латвія та Литва, які швидко провели успішні ринкові реформи в господарстві й суспільстві в цілому та вступили до ЄС і НАТО. Зазначимо, що з моменту подання заяви про асоціацію (червень 1995 р.) до повноправного членства в ЄС цих країн (травень 2004 р.) пройшло майже 9 років. Вдало використана фінансова й організаційна допомога від найпотужніших і найуспішніших міжнародних організацій світу дала в цих країнах позитивні результати. Натомість таким державам, як Україна, Білорусь і Молдова, протягом майже 30 років незалежності, окрім внутрішніх проблем, проведенню кардинальних суспільних та економічних реформ заважає постійний деструктивний політичний, господарський і військовий тиск Росії. Нині ці держави найбідніші не тільки в Європі. Особливо парадоксальна ця ситуація для України, яка в цій частині світу має найбільші ресурси для власного розвитку та набагато кращі природні умови, ніж усі країни Північної Європи разом.

Пригадуючи матеріали з уроків історії, поясніть, які причини найбільше вплинули на розвиток перелічених вище пострадянських країн.

3. Інтеграційні процеси та міжнародні організації в Європі. Інтеграційні процеси в Європі почалися відразу після закінчення Другої світової війни через гостру необхідність відбудови економіки. 16 європейських країн у 1948 р. об'єдналися в організацію Європейське економічне товариство (ЄЕТ) для реалізації «плану Маршалла» і з метою стабілізації валюти, покращення торговельних відносин, об'єднання економічного потенціалу й інших ідей, які пізніше втілили в створення Європейського Союзу. Ще однією з найдавніших організацій регіону є Рада Європи з її Європейським судом з прав людини.

Пригадайте сутність «плану Маршалла», про який ви вже знаєте з уроків історії. Яку роль він відіграв у розвитку інтеграційних процесів післявоєнної Європи?

Більшість країн Європи нині є учасницями двох, безперечно, провідних, найбільш потужних та ефективних міжнародних організацій планети — ЄС і НАТО. Саме через цю успішність багато країн світу хотіли б вступити до них. Не є винятком і Україна. Багато країн інших регіонів (Алжир, Єгипет, Марокко, Ізраїль, Туніс, Йорданія та ін.) мають угоди про асоціацію з країнами ЄС. У той же час до Євразійського Союзу, очолюваного Росією, охочих вступати немає. Навіть усілякі її намагання приєднати до цієї міжнародної організації різні країни, у тому числі й Україну, не мають успіху.

Європейський Союз привабливий для різних країн не лише своєю соціально-економічною успішністю, а й справедливим устроєм. Адже тут кожна, навіть маленька країна має голос, і спільні рішення в цій організації приймають лише після врахування інтересів усіх її членів.

Настільки ж авторитетним у світі є й військово-політичний союз (блок) НАТО, до якого належать 29 країн. Крім США, Канади та Туреччини, до нього входять 26 європейських країн. Серед країн-засновниць НАТО в 1949 р. були США, Канада, Бельгія, Велика

Британія, Данія, Ісландія (у якої навіть немає власної армії), Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія та Франція. З постсоціалістичних країн — Угорщина, Польща та Чехія стали членами НАТО відразу ж після розпаду європейського соціалістичного табору в 1999 р. Нині ядро багатонаціональних сил НАТО становлять військові сили США. Головне завдання альянсу в Європі — гарантувати свободу й безпеку всіх своїх членів відповідно до принципів Статуту ООН.

Зовнішня політика Росії спрямована на протистояння вступу країн Європи та колишнього СРСР до ЄС і НАТО. Проте така діяльність лише сприяє зростанню кількості країн Європи, які хочуть стати повноправними членами цих блоків. За статутом НАТО, напад будь-якої держави на державу-члена НАТО розцінюється як агресія проти всіх інших членів блоку. Отже, забезпечується колективна безпека й будь-яка, навіть карликова держава перебуває під захистом таких великих країн, як США, Канада, Франція, Велика Британія тощо. Україна теж з кожним роком розширює співробітництво з НАТО.

Дізнайтеся більше про діяльність і партнерів організації на її офіційному сайті: www.nato.int/ (North Atlantic Treaty Organization, англійською мовою).

На основі співробітництва на базі ЄС і НАТО європейські країни-учасниці цих організацій підписують різні угоди, які постійно розширюють внутрішнє співробітництво. Однією з них стала угода про Шенгенську зону (червень 1985 р.).

На Міжнародному конгресі миру в Парижі в 1849 р. ідею про Сполучені Штати Європи першим висунув французький письменник В. Гюго: «Настане день, коли ми на власні очі побачимо два гігантські союзи держав — Сполучені Штати Америки та Сполучені Штати Європи, які, скріпивши свою дружбу рукоштовками, через океан обмінюватимуться творами мистецтва й геніальними досягненнями».

Угода, підписана між Францією, Німеччиною та країнами Бенілюксу (Бельгія, Нідерланди, Люксембург) у селищі Шенгені (Люксембург), передбачала скасування митного контролю між цими країнами та вільне пересування їхніх громадян. Фактично між цими країнами було ліквідовано внутрішні й залишено лише зовнішні кордони.

Нині 26 країн входять до Шенгенської зони, чотири не підписували цю угоду, але знаходяться в межах її дії (Андорра, Ватикан, Сан-Марино та Монако). У 2016 р. Австрія тимчасово скасувала вільне пересування власною територією через потік біженців до Європи. Є окремі території країн Європи, на які не поширюється дія угоди, наприклад заморські департаменти Франції чи архіпелаг Шпіцберген Норвегії, Болгарія та Румунія не є членами Шенгенської угоди, але належать до ЄС.

Після введення безвізового режиму для громадян України з країнами-членами ЄС до Шенгенської зони приєдналася й Україна. Вільне пересування (безвізове) у межах Європи за умови дотримання правил і внутрішнього законодавства цієї території дає населенню нашої держави можливість реальної інтеграції в європейське політичне, економічне та культурне

Мал. 6. а) пам'ятник «Шенгенська угода» (Люксембург); б) штаб-квартира НАТО в м. Брюсселі (Бельгія); в) центральний банк ЄС у м. Франкфурт-на-Майні (Німеччина)

поле. Саме через це в наш час зростає значення знань про країни й регіони світу та Європи (мал. 6).

Більшість країн Європи мають республіканську, переважно парламентську, форму правління. Усі монархії, крім теократичного Ватикану, є конституційними. Більшість країн є унітарними. Міжнародний валютний фонд визначив високорозвиненими країнами всі держави Західної Європи. Серед них і 10 найбагатших країн світу. Виокремлено групу середньо- та слаборозвинених країн (колишні республіки СРСР).

Інтеграційні процеси розпочалися в регіоні після Другої світової війни.

Найважливішими інтеграційними об'єднаннями регіону є: Рада Європи, Європейський Союз, Шенгенська зона, НАТО та ін.

1. Назвіть і знайдіть на політичній карті Європи республіки й монархії, унітарні та федеративні держави.
2. Поясніть, чому процеси інтеграції дають позитивні результати для розвитку країн, на відміну від дезінтеграційних процесів.
3. Поясніть, що таке *Шенгенська зона*, у чому полягають її переваги для країн регіону.
4. Використовуючи додаткові джерела інформації, розкажіть про діяльність і мету створення НАТО.
5. Чи були ви та ваші знайомі в країнах ЄС? Яка ваша думка щодо перспектив вступу України в ЄС?

§ 5 Природні умови та ресурси Європи. Господарська оцінка ресурсів регіону

1. Дайте визначення понять «природні умови», «природні ресурси», «ресурсозабезпеченість».
2. Яке місце серед країн регіону посідає Україна?
3. Визначте ступінь забезпечення регіону природними ресурсами та комфортністю природних умов.

1. Природні умови та ресурси Європи. *Природні умови* — це особливості природного довкілля, у якому живе людина, а *природні ресурси* — це ті багатства природи, які людина використовує для власних потреб. Природні умови й природні ресурси значно впливають на суспільство та його соціально-економічний розвиток. У Європі вони досить різноманітні та в основному сприятливі для життя й господарської діяльності людини. У цілому цей регіон світу знаходиться під зволожуючим і пом'якшуючим впливом Атлантичного океану. На заході регіону — помірно морський клімат, з нежарким літом і теплою зимою. На сході панує помірно континентальний клімат. На північних островах — субарктичний та арктичний. Південна частина Європи знаходиться в зоні субтропічного середземноморського клімату. Середні температури найхолоднішого місяця року (січня) — $-5...+13$ °С, теплого місяця року (липня) — $+16...+24$ °С. Кількість атмосферних опадів у цілому зменшується із заходу на схід, їхній максимум припадає на літні місяці. Приатлантичні навітряні схили гір отримують 1000–2000 мм опадів, інші території — 500–600 мм.

Використовуючи знання з попередніх курсів географії, складіть коротку характеристику кліматичних умов та агрокліматичних ресурсів одного з регіонів Європи.

Річковий стік залежить від кількості опадів і зменшується із заходу на схід та з півночі на південь. Річки Європи з найбільшою водністю — Волга, Дунай, Дніпро, Дністер, Рейн, Ельба, Вісла, Луара, Тахо, Німан, Сена, Рона, Темза. На заході вони не замерзають, їхнє живлення переважно дощове та снігове, у високогірних районах Альп до нього «приєднується» льодовикове живлення. Деякі країни постійно ведуть гідротехнічне будівництво та «боротьбу з морем». Так, у Нідерландах побудовано понад 2400 км дамб і 5440 км каналів. Озер багато

а)

б)

Мал. 7. Природні умови та пейзажі Європи: а) лавандові поля в Болгарії; б) оливковий гай у Греції

у Фінляндії та Швейцарії: Женевське, Цюрихське, Боденське та ін. В Альпах і горах Британських островів є невеликі озера в карових заглибленнях. Озера Ірландії багаті на торфовища.

У рельєфі Європи широко представлені низовини, горбисті рівнини (найбільша рівнина континенту — Східноєвропейська) (мал. 7), старі гори герцинської (Центральний французький масив, Судети), каледонської (Скандинавські, Гайлендс), молоді гори альпійської складчастості: Альпи (Монблан, 4810 м), Піренеї (пік Ането, 3404 м), Карпати (Герлаховські-Штіт, 2654 м), які утворюють головний вододіл на материк. У цілому, за винятком Альп і Піренеїв, рельєф не створює значних перешкод для розвитку транспорту. А невисокі гори, порізані долинами (Вогези, Шварцвальд, Рейнські, Сланцеві, Балканські, Апеннінські), густо заселені й освоєні людиною, у них прокладено транспортні тунелі, через перевали проведено залізничні й автомобільні дороги. Рівнинні території розташовані переважно в прибережних районах — Північнонімецька, Північнопольська низовини та ін. Майже 40 % площі Нідерландів, так звані польдери, — низинні землі, для яких характерна висока родючість, — знаходяться нижче від рівня моря.

В Ісландії та Італії є діючі вулкани. На півдні Європи нерідко відбуваються руйнівні землетруси, через які гинуть люди, зазнає значної шкоди господарство. Періодично Європа потерпає від кліматичних природних катаклізмів. На заході майже щорічно фіксуються великі повені, пов'язані з перенесенням потужних вологих мас повітря з Атлантики. Улітку сильні зливи супроводжуються градом і завдають значних збитків сільському господарству й населенню. Найкращі природні умови для ведення сільського господарства й узагалі господарської діяльності людини має переважна більшість країн регіону.

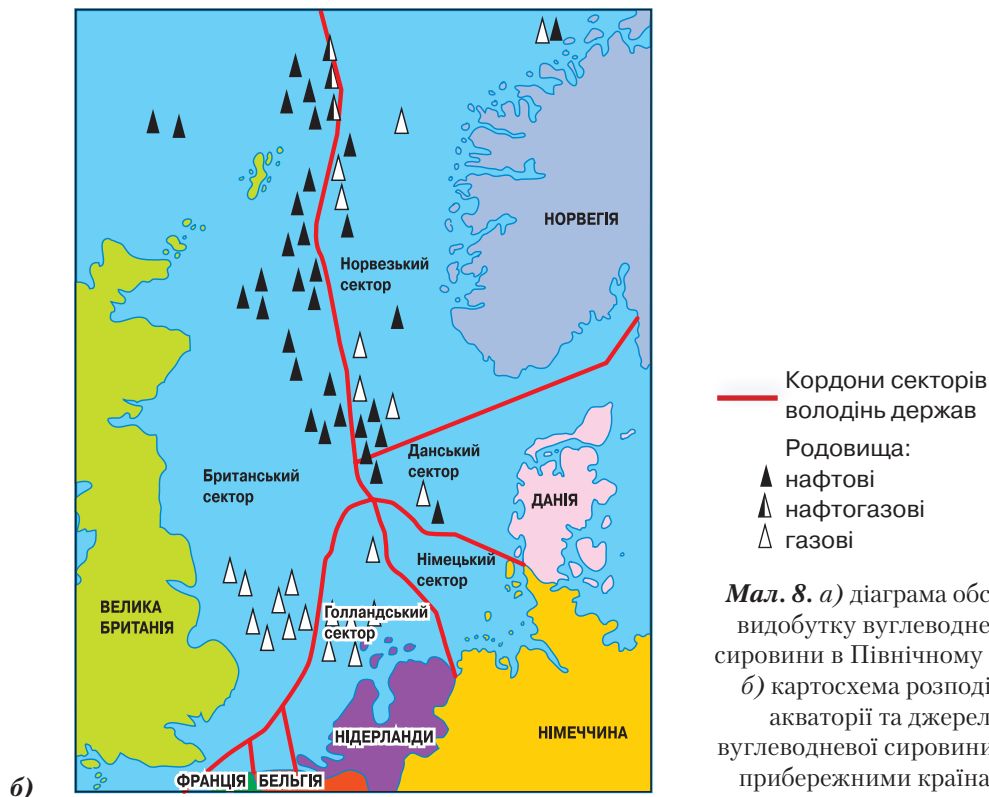
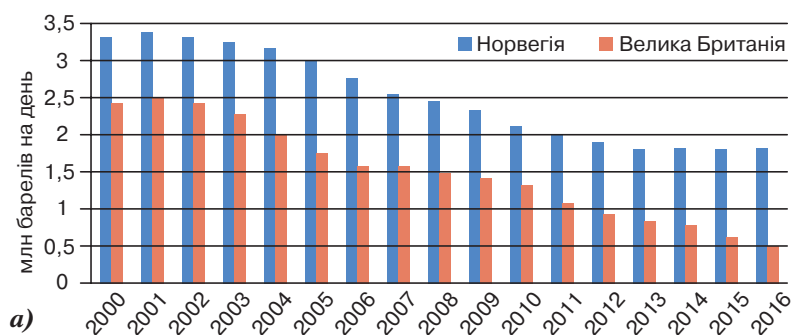

Дайте господарську оцінку природних умов Європи.

Природні ресурси Європи досить значні й різноманітні, однак розміщені територією нерівномірно. Надра регіону в минулому мали високий потенціал мінеральної сировини, яка майже вичерпана через їхнє тривале промислове використання. У Північному морі є значні запаси нафти й природного газу, які видобувають прибережні країни Норвегія та Данія. Велика Британія — єдина з чотирьох провідних індустріальних країн у Європі, що найкраще забезпечена власними енергоресурсами.

У регіоні значні запаси кам'яного вугілля є в Німеччині (Рурський і Саарський басейни), Центральному масиві Франції, Бельгії (район Льежа на кордоні з Лілльським басейном Франції), на півночі Іспанії, на півночі Англії та Шотландії (Велика Британія), у Польщі (Верхньосілезький басейн). Буре вугілля мають Німеччина (Кельнський басейн і Саксонія), Іспанія, Чехія, Болгарія та Угорщина.

Значні поклади залізної руди є у Франції, Іспанії; поліметалічні руди — у Німеччині та Ірландії; олово — у Великій Британії (півострів Корнуолл); боксити — у Франції (на узбережжі Середземномор'я); уран — у Франції (Центральний масив, де знаходяться найбільші в Європі запаси). Рудні багатства має Швеція, більша частина території якої є виходом на поверхню криста-

Мал. 8. а) діаграма обсягів видобутку вуглеводневої сировини в Північному морі;
б) картосхема розподілу акваторії та джерел вуглеводневої сировини між прибережними країнами

лічного фундаменту давньої докембрійської платформи. Серед нерудної сировини значні запаси кам'яної солі є в Німеччині та Франції, великі запаси магнезиту й графіту — в Австрії.

Зробіть висновки щодо розміщення та обсягів видобутку вуглеводнів у басейні Північного моря, використовуючи мал. 8.

Майже всі країни, особливо Франція та країни Південної Європи, мають великі рекреаційні ресурси. Ліси покривають приблизно 22 % території Європи. Значні площі лісів є в Австрії (лісистість — 47 %), Німеччині (31 %), Швейцарії (31 %), Франції (28 %). У більшості країн переважають штучні ліси, багато окультурених насаджень дерев, які виконують природоохоронні, санітарно-гігієнічні та рекреаційні функції. Скандинавські країни мають найбільші запаси лісових ресурсів.

Франція та Велика Британія активно використовують енергію припливів. На гідроенергоресурси багаті альпійські райони Швейцарії, Австрія, Франція, Німеччина, гірські райони Шотландії, Припіренейські райони на півдні Франції, Норвегія. На Францію, Австрію та Швейцарію припадає понад 2/5 гідроресурсів країн регіону. Окрім того, річки активно вико-

ристовують як транспортні артерії для перевезення вантажів — від сировини (вугілля, руди, металобрухт, ліс тощо) до готової продукції (автомобілі, продукти харчової промисловості тощо).

Агрокліматичні й земельні ресурси регіону сприятливі для розвитку сільського господарства, виняток — країни Північної Європи, де є умови для розвитку пасовищного тваринництва.

2. Європа — регіон давнього господарського освоєння. Корисні копалини тут видобувають уже декілька тисяч років. Через це багато видів мінеральних ресурсів в окремих європейських країнах або майже вичерпані, або дуже виснажені. Тому дедалі більшого поширення набуває в регіоні використання комплексної переробки мінеральної сировини, ресурсозберігаючих, маловідходних і безвідходних технологій, повторне використання ресурсів.

Вичерпано й запас земельних ресурсів для подальшого розвитку сільського господарства, адже їхнє освоєння розпочалося ще задовго до часів Римської імперії. У країнах Південної Європи, особливо Франції та Італії, є виноградарські райони, де вирощування цієї сільськогосподарської культури триває протягом двох тисячоліть. В окремих країнах Європи земельні ресурси зменшуються ще й через те, що продуктивні землі використовують для промислового та транспортного будівництва, гірничо-промислових розробок, поглинаються населеними пунктами. Тому для Європи боротьба за збереження земельного фонду — одне з найважливіших завдань. Особливого значення в цій частині світу набуває **рекультивация земель**, відновлення ґрунтового покриву після закінчення гірничих і будівельних робіт.

Ознайомтеся з інформацією про основні характеристики земельного фонду України на сайті інвестиційно-консалтингової групи «Проконсул»: proconsul.com.ua.

3. Проблеми ресурсозабезпеченості та раціонального використання природних багатств. Актуальною для багатьох країн, особливо на півдні Європи, є проблема забезпечення водними ресурсами. Майже четверта частина жителів Європи відчуває їхню постійну нестачу. Це викликано зростанням витрат води в результаті використання населенням і господарством. Хоча Європа й зберігає світову першість у раціональному використанні водних ресурсів, до повного вирішення проблеми ще далеко.

Більшість країн регіону має широкий вихід до Світового океану. У зв'язку з цим зростає значення активного використання його ресурсів. Прилегли до океану країни не тільки видобувають з його дна нафту й газ, а й використовують енергію припливів, виловлюють рибу й інші морепродукти. У подальшому планують масове використання енергії хвиль і перепаду температур поверхневих і глибинних вод, морських течій, прибою тощо. Потенційним джерелом енергії є ізотоп водню — дейтерій. Крім того, у морській воді розчинено понад 60 хімічних елементів.

У системі міжнародного поділу праці розвинуті європейські держави є основними споживачами мінеральних ресурсів. Наприклад, якщо США імпортують 15–20 % (за вартістю) необхідної їм мінеральної сировини, то для країн Західної Європи цей показник становить 70–80 %.

Природні умови (клімат і рельєф) і природні ресурси (біологічні, водні, лісові, мінеральні, енергетичні, ґрунтові й агрокліматичні) країн Європи досить різноманітні, в основному сприятливі для життя та господарської діяльності людини.

Серед несприятливих умов: діючі вулкани Ісландії та Італії, руйнівні землетруси, кліматичні природні катаклізми, пов'язані з перенесенням потужних вологих мас повітря з Атлантики.

Рекультивация земель — це комплекс інженерних, гірничотехнічних, меліоративних, біологічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на відновлення продуктивності пошкоджених промисловістю територій та повернення їх до стану, придатного для промислового використання.

Land reclamation is a complex of engineering, mining, reclamation, biological, sanitary and hygienic and other measures aimed at restoring the productivity of areas affected by industry and returning them to a state suitable for various types after industrial use.

Надра регіону в минулому мали високий потенціал мінеральної сировини, яка нині майже вичерпана, тому дедалі більшого поширення набуває використання її комплексної переробки та ресурсозбереження технологій. Єдина з чотирьох провідних індустріальних країн у Європі, яка найкраще забезпечена власними енергоресурсами, — це Велика Британія.

1. Охарактеризуйте вплив негативних природних явищ і процесів, що відбуваються в регіоні, на подальший розвиток господарства країн Європи.
2. Поясніть причини заощадливості країн Європи щодо використання наявних і пошуку нових джерел ресурсів.
3. Які саме умови та ресурси сприяли розвитку в регіоні потужного сільськогосподарського виробництва?
4. Оцініть подальші можливості використання в регіоні власних надр і водних ресурсів.
5. За допомогою карт географічного атласу назвіть країни регіону, які мають найбільш потужний природоресурсний потенціал.

Населення Європи: демографічні процеси та проблеми. Структура населення регіону

1. Дайте визначення понять «демографічна політика», «статеві-вікова структура населення», «урбанізація», «міська агломерація».
2. Назвіть основні види міграцій. Які з них відбуваються за власної волі людей, а які є вимушеними? Наведіть приклади.

1. Населення Європи: демографічні процеси й проблеми, природний та механічний рух.

Демографічна політика. Чисельність населення Європи, включаючи жителів європейської частини Росії та Туреччини, становить понад 739 млн осіб. Упродовж кількох минулих століть чисельність населення регіону дуже швидко зростала, і тому Європа стала осередком міграції населення до інших материків. Вихідці з Європи освоїли й заселили Північну та Південну Америку, Південну Африку, Австралію й Нову Зеландію.

Пригадайте, коли і як відбувалося освоєння Нового Світу вихідцями з Європи — Старого Світу.

Нині ситуація змінилася. Найкращі показники з природного приросту населення в Європі в незначній кількості країн — Ірландії, Ісландії, Албанії, Кіпру та Люксембургу, де природний приріст — +4 та більше осіб на тисячу мешканців. У багатьох країнах Європи він незначний (Швейцарія, Словаччина, Нідерланди — менше 1), нульовий (Німеччина, Швеція), а то й від'ємний (Болгарія, Латвія, Сербія, Литва — -4,5 і нижчий). На терени Європи посилюється міграція з африканських та ісламських країн. Тут налічується вже понад 20 млн іноземних робітників і частина осіб, що мігрували з усього світу, яких не можна точно порахувати. У більшості країн Західної Європи, де спостерігається незначний природний приріст населення, здійснюється політика стимуляції народжуваності за допомогою виплат родинам, які мають дітей.

Крім зовнішньої міграції, у країнах Європи спостерігається посилення внутрішніх міграційних потоків. З країн, які нещодавно ввійшли до складу ЄС і НАТО й ще не досягли високого рівня розвитку та зарплат, молодь намагається переселитися до високорозвинених західноєвропейських країн спочатку на навчання чи заробітки, а потім і на постійне місце проживання. Українці їдуть навчатися та працювати в Польщу, Словаччину, Чехію та Угорщину, а мешканці цих країн прямують до Німеччини, Великої Британії, Люксембургу. Значний внутрішній міграційний потік спрямовано з Португалії та Іспанії до країн Бенілюксу.

2. Структура населення регіону: статевно-вікова, етнічна, мовна, релігійна. Для Європи, як і для світу загалом, у статевій структурі населення характерна чисельна перевага жінок (від 52 до 54 %, особливо у віці понад 50 років), що пов'язано з більшою тривалістю їхнього життя та відносно вищою смертністю чоловіків.

У цілому для населення Європи характерний процес старіння. Процентне співвідношення дітей у більшості європейських країн зменшується й не перевищує 20–25 %, а частка людей похилого віку постійно зростає. Це пов'язано з високим загальним рівнем життя населення розвинутих країн Європи, високим рівнем розвитку медицини й медичного обслуговування та сприятливою екологічною ситуацією в більшості країн. За даними Всесвітньої організації здоров'я (ВОЗ) на 2016 р., у десятиці країн – світових лідерів за тривалістю життя – п'ять країн Європи: Швейцарія, Монако, Сан-Марино, Ісландія, Андорра. І це при тому, що тільки Швейцарія є в списку країн–світових лідерів за витратами на охорону здоров'я.

Висока тривалість життя в цих країнах визначається як високим його рівнем, так і сприятливою екологічною ситуацією.

Проаналізуйте дані таблиці 4 та зробіть висновки.

Таблиця 4

Країни–світові лідери за витратами на медицину на душу населення (2017)

Місце в рейтингу	Країна	Витрати в дол. США
1	США	9451
2	Люксембург	7765
3	Швейцарія	6935
4	Норвегія	6567
5	Нідерланди	5343

Більшість європейських народів належать до індоєвропейської мовної сім'ї. Виняток становлять угорці, фіни, саамі, естонці, баски, турки та мальтійці. На півночі й у центрі Європи живуть народи германської мовної групи (німці, шведи, данці, ісландці, голландці, норвежці). У центрі, на півдні й південному сході мешкають представники мов, які ведуть свій родовід від латини (французи, іспанці, португальці, італійці, румуни, молдовани). У центрі цієї частини світу, а також на півдні та сході живуть слов'яномовні народи (поляки, чехи, словаки, українці, словенці, серби, хорвати, македонці, болгары, росіяни й білоруси). Складна багатовікова історія Європи призвела до того, що слов'яномовні болгары мають тюркське походження, росіяни – угро-фінське, а білоруси – балтійське. Треба зазначити, що в Європі є країни, у яких на державному рівні визнано дві та більше мов, наприклад: у Молдові – молдавська та румунська; у Нідерландах – нідерландська та західнофризька; у Люксембурзі – люксембурзька, французька та німецька; у Бельгії – нідерландська, французька та німецька; у Швейцарії – німецька, французька, італійська та ретороманська.

Зважаючи на особливості етнічного складу населення в Європі, можна виокремити два типи держав: 1) однонаціональні (Білорусь, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Литва, Норвегія, Португалія); 2) з домінуванням однієї **нації** зі значною кількістю національних меншин (Велика Британія, Франція, Іспанія, Фінляндія, Швеція, Україна, Бельгія, Нідерланди, Боснія і Герцеговина, Швейцарія).

Пригадайте найпоширеніші у світі релігії. Що ви знаєте про кожну з них?

а)

б)

в)

Мал. 9. Культурні споруди в Європі: а) римо-католицька базиліка Секре-Кер у м. Брюсселі (Бельгія); б) протестантська церква Спасителя в м. Бад-Хомбурзі (Німеччина); в) Трійський собор Святого Петра (Німеччина)

Сучасний релігійний склад населення Європи дуже строкатий, але абсолютно переважає християнство. Останнім часом зростає чисельність осіб мусульманського віросповідання, а взагалі немає релігії, яку б нині не сповідували в Європі, за винятком місцевих африканських чи американських сповідань: фетишизм (шанування певних матеріальних предметів); анімізм (віра в душі тварин і предметів); магія (чаклунство) або культ сил природи та стихій.

Поясніть причину поширення світових і національних релігій у Європі.

Мусульманство переважає в Албанії (понад 70 %), у європейській частині Туреччини, на півночі Європи — християнство протестантського напрямку, на півдні й у центрі — католицизм, на сході — православ'я (мал. 9).

Значна частина населення країн Європи характеризується формальним сповіданням тієї чи іншої релігії та поширенням атеїзму через високий рівень освіти, розвиток науки й медицини. Люди в цих країнах соціально захищені, матеріально забезпечені й покладаються на підтримку держави та власну освіченість. Наприклад, у Франції понад 10 % населення вважає себе атеїстами, у Нідерландах таких майже 24 %, а в окремих великих містах Великої Британії богослужіння відвідує лише 10–15 % населення.

Більшість країн Європи нині має нульовий та від'ємний природний приріст населення. Посилюється міграція населення з африканських та ісламських країн. Внутрішня міграція в регіоні спрямована до високорозвинених країн: Німеччини, Великої Британії, країн Бенілюксу.

Для статевої структури населення Європи характерні: чисельна перевага жінок, особливо у віці понад 50 років, процес старіння та збільшення частки людей літнього віку, збільшення тривалості життя.

Більшість європейських народів належать до індоєвропейської мовної сім'ї. У регіоні є країни, у яких на державному рівні визнано дві та більше мов.

За етнічним складом населення країн Європи можна визначити два типи держав: *однаціональні* та з *домінуванням однієї нації із значною кількістю національних меншин*.

Релігійний склад населення Європи дуже строкатий з абсолютною перевагою християнства. Значна частина населення країн Європи характеризується формальним сповіданням тієї чи іншої релігії.

Нація — велика кількість людей, які проживають в організованому суспільстві, зазвичай населяють певну частину землі, розмовляють однією мовою, мають спільні звичаї, історичну спадковість і відрізняються від інших подібних груп расовою належністю, але не обов'язково об'єднані одним суверенітетом та урядом.

Nation — a large number of people who live in the form of an organized jural society, usually inhabiting a distinct portion of the earth, speaking the same language, using the same customs, possessing historic continuity and distinguished from other like groups by their racial origin and characteristics, and generally, but not necessarily, living under the same government and sovereignty.

1. Назвіть особливості демографічних процесів, які характерні для населення регіону.
2. Оцініть перспективи країн Європи щодо забезпеченості трудовими ресурсами на найближчі 10–15 років.
3. Поясніть зв'язок між рівнем економічного розвитку та тривалістю життя населення на прикладі країн регіону.
4. Використовуючи додаткові географічні джерела, охарактеризуйте релігійний склад населення країн Європи.
5. Чи треба, на вашу думку, сучасній людині знати, окрім рідної, ще й іноземні мови? Підтвердьте свою думку конкретними прикладами.

§ 7 Урбанізація. Світові міста в Європі, міські агломерації, мегаполіс. Працересурсний потенціал. Українська діаспора в країнах Європи

1. Поясніть різницю між моно-, бі- та поліцентричними міськими агломераціями.
2. Пригадайте, у яких країнах світу утворилася найбільша українська діаспора.

1. Густота населення в Європі. Особливості розселення визначаються різними чинниками: природними, історичними, економічними, екологічними та політичними. Значні за площею регіони мають нині середню густоту населення понад 1000 осіб/км², а майже 16 % суші планети практично не заселені. Середня густота населення світу вже давно перевищила 50 осіб/км². За цим показником окремі материки й частини світу істотно відрізняються. Європа належить до найзаселеніших територій (див. мал. 10).

Поясніть причини густої заселеності регіону. Аргументуйте свою думку.

Найвища у світі густота населення в Монако — понад 18 600 осіб/км². Висока щільність населення у Ватикані (4700), на Мальті (3500), у Нідерландах (1070), Бельгії (965). А от Ісландія (8), Фінляндія та Норвегія (41), інші північні країни в Європі заселені слабо.

У деяких країнах з високими показниками середньої щільності виокремлюють перенаселені території, наприклад узбережжя Північного моря (Велика Британія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Данія), узбережжя Середземного моря (Франція, Італія, Іспанія), долина річки Рейн (Німеччина, Нідерланди).

Знайдіть на карті названі вище території та країни.

Назвіть основні причини відсутності населення на певних територіях у таких країнах, як Велика Британія та Норвегія.

2. Урбанізація, субурбанізація, рурбанізація. Найбільша щільність населення спостерігається там, де утворилися міста, тобто у високоурбанізованих зонах. Світовий процес **урбанізації** має певні особливості: 1) швидкі темпи зростання міського населення (у 1800 р. в містах проживало лише 2 % населення світу, у 2014 р. — понад 50 %, а у 2060 р., за про-

Урбанізація — зростання значення міст у розвитку суспільства, яке супроводжується збільшенням міських поселень і кількості міського населення, поширенням міського способу життя в певному регіоні, країні та світі.

Urbanization — the growth of the importance of cities in the development of society, which is accompanied by the growth and development of urban settlements, an increase in the proportion of urban population, the spread of urban lifestyles in a particular region, country and the world.

Мал. 10. Густота населення: а) рибальське селище у Швеції; б) м. Монте-Карло (Монако)

гнозами, жителями міст будуть понад 60 % людей); 2) концентрація населення та господарства у великих містах (у 1850 р. міст-мільйонерів було 2 — Лондон і Токіо, нині їх понад 300 і 519 урбанізованих зон із чисельністю населення понад 1 млн); 3) території великих міст швидко розширюються, близько розміщені міста з'єднуються, утворюючи міські агломерації.

Вищою ланкою процесу урбанізації є мегаполіси — велетенські нагромадження агломерацій та деяких міст, які фактично з'єдналися в смугу чи зону міського розселення, де живуть десятки мільйонів людей.

Прочитайте більше про урбанізацію та поділіться інформацією на одному з уроків географії: demographia.com/db-worldua.pdf (щорічне видання англійською мовою).

Найвищий рівень урбанізації в Європі мають Бельгія та Мальта (95 %), Сан-Марино й Ісландія (94 %), Нідерланди та Люксембург (90 %). Урбанізація Монако становить 100 %. У цілому в містах проживає майже 75 % населення Європи, і лише в Молдові — менше 50 %, Боснії і Герцеговині — приблизно 40 %, а в Ліхтенштейні — 14,3 %.

Поясніть, чому більша частина населення України обирає міський спосіб життя.

Фактично в європейських міських агломераціях усе більше ознак мегаполісів, де відбувається **субурбанізація**, яка почала розвиватися в 50-х роках ХХ ст. Причиною її виникнення стало погіршення умов проживання та екології у великих містах через надмірну концентрацію всіх видів промислової діяльності та зростання кількості автомобілів на душу населення. У європейському регіоні цей процес притаманний найбільш розвинутих державам. Субурбанізація, або дезурбанізація, призводить до утворення міських агломерацій. Цей процес активно розвивається у Франції, Великій Британії, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Австрії та інших найбільш розвинених країнах Європи.

Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства супроводжують чинники, що сприяють процесу, зворотному урбанізації, — **урбанізації**. Спрощується переміщення на великі відстані. Наприклад, за допомогою розвинутої мережі швидкісних поїздів TGV з 1981 р. у Франції відстань Париж—Лондон (460 км) можна проїхати за 2 год 15 хв (для порівняння: відстань Київ—Луцьк (400 км) — за 8 год). У великих містах зростає вартість землі, а тому й вартість житла. Збільшуються можливості обмінюватися інформацією, здобувати освіту, працювати дистанційно. Про проблеми екології, транспортні колапси й епідемії в містах і говорити не треба. Ці й інші причини сприяють відтоку населення з міст у сільську місцевість.

Субурбанізація (іноді *руралізація*) — процес зростання й розвитку приміської зони великих міст, унаслідок чого формуються міські агломерації.

Suburbanization (sometimes *ruralization*) — the process of growth and development of suburban areas of large cities resulting in the formation of urban agglomerations.

Прочитайте більше про сучасні урбанізаційні процеси на сайті: www.un.org/ru/youthink/urbanization.shtml — матеріали Всесвітнього банку для учнів.

3. Джентрифікація. Це ще одна внутрішня міграція, яка відбувається в містах. Цей термін 1964 р. запропонував британський соціолог Рут Гласс. Спочатку цей процес стосувався реконструкції та поновлення неprestижних міських районів для громадян з більш високим рівнем доходів. Для США він мав расистський відтінок, адже переобладнання стосувалися окремих районів міст, де проживало темношкіре населення. Тобто в результаті **джентрифікації** більш заможні мешканці отримували можливість проживати в оновленому житлі й не мати «некомфортних» сусідів, які, наприклад, не працюють, уживають наркотики або алкоголь.

Наприкінці ХХ ст. вченими було досліджено причини цього явища: демографічні й екологічні, соціокультурні, політичні й економічні, суспільні та соціальні.

Джентрифікація — це не тільки політичний, економічний та географічний процеси, а й містобудівний (мал. 11). Сучасна джентрифікація стосується не лише житлового фонду міст, а й старих підприємств і промислових зон, які з розвитком продуктивних сил занепадають і перестають функціонувати. Такі приміщення або зносять і будують на їхньому місці нове сучасне житло, або реставрують і перепрофілюють. Наприклад, тютюнові мануфактури у французькому місті Морле (побудовані в 1740 р.) і в іспанській Севільї (Королівська тютюнова фабрика, побудована 1770 р.) після закриття основного виробництва були переобладнані відповідно на технологічний університет, соціальне житло Морле, ректорат і деякі факультети Севільського університету.

4. Міські агломерації, мегаполіси, світові міста в Європі. Головну роль у концентрації населення у великих містах відіграють міста-мільйонери, що, як правило, виникають у зручних для господарської діяльності місцях з вигідним географічним положенням. Поруч з'являються інші міста, які поступово об'єднуються в агломерації. Населення світу дедалі більше концентрується у великих містах. Адже що більше місто, то більше промислових, торговельних, транспортних, освітніх, розважальних, адміністративних та інших функцій воно виконує. Через це людина має тут можливість знайти роботу, реалізувати власні здібності. Тому міста будуть рости й надалі. Потрібно зазначити, що в Європі міст-мільйонерів не багато. Російські 10 із 15 міст-мільйонерів розташовані в європейській частині країни.

Мал. 11. Будинок у Гонконгу: а) до і б) після джентрифікації

Джентрифікація — це процес відновлення зруйнованих міських кварталів завдяки заселенню більш багатих мешканців.

Gentrification is a process of renovation of deteriorated urban neighborhoods by means of the more affluent residents.

На картах географічного атласу знайдіть столиці європейських країн, які не є містами-мільйонерами.

Найбільша міська агломерація Європи — Московська, розташована в європейській частині Росії, а найпівнічніша у світі — Санкт-Петербурзька. Серед тих, що потрапили до 50 найбільших, лише три європейські — Лондонська, Паризька та Рейн-Рур у Німеччині.

Доведіть або спростуйте думку про те, що більшості країн Європи притаманний процес урбанізації.

Світові міста — це міста, що зосередили на власній території величезний економічний потенціал, який постійно зростає. Безперечним світовим лідером є Лондон. До світових міст належать також Париж, Франкфурт-на-Майні, Амстердам, Мілан, Берлін, Відень, Цюрих, Брюссель, Мадрид. Як організатори сучасного глобального, інтегрованого світу, вони стають центрами управління світовим господарством, тут відбувається найбільше зустрічей та форумів, які визначають стратегію розвитку людства на найближчий період. Світові міста відіграють головну роль у формуванні світової економічної системи. Їх виокремлення пов'язано з прискореними темпами глобалізації й різною роллю великих агломерацій у житті людства. Тому ці міста ще називають *глобальними*.

Світові міста — це фінансові ядра, де зосереджені найбільші банки світу. Вони є глобальними сервісними й комунікаційними центрами, адже засоби комунікації нині — це своєрідна «кровоносна система» глобального світу. Світове місто — це обов'язково потужний центр освіти, науки, кредитування, розвитку господарства в усіх куточках планети. Особливо швидко розвивається надання ділових послуг — страхування, аудит, юридичні послуги, консалтинг, маркетинг. У таких містах готують топ-менеджерів найвищої кваліфікації. У сервісному й комунікаційному обслуговуванні серед світових міст виокремлюються Лондон, Франкфурт-на-Майні та Париж (мал. 12).

За матеріалами Інтернету підготуйте інформацію про найдавніші, найбільші та найпрестижніші вищі навчальні заклади Європи.

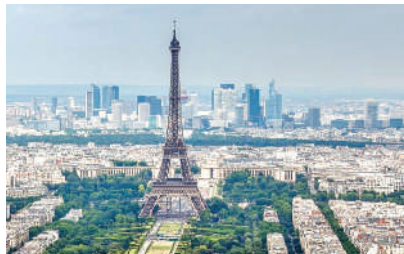
Світові міста є головними транспортними вузлами, які перерозподіляють різноманітні транспортні потоки. Наприклад, аеропорти-лідери за обсягами пасажироперевезень розташовані в уже названих містах: Лондоні («Heathrow» — 75,7 млн пасажирів у 2016 р.), Парижі («Charles de Gaulle» — 66 млн), Амстердамі («Schiphol» — 63,5 млн), Франкфурті-на-Майні («Frankfurt» — 60,8 млн пасажирів). Два перших аеропорти входять у десятку світових лідерів.

Чинник вигідного географічного розміщення є однією з головних умов перетворення міст на глобальні, це ще раз підкреслює значення географії як науки й навчальної дисципліни в сучасному глобалізованому світі.

Розвиток світових міст не позбавлений суперечностей. Наприклад, з часом між ними наростає конкуренція за власне місце «під сонцем», що загострює протистояння в глобалізованій світовій економічній системі й викликає циклічні кризи. Світові міста дедалі більше

а)

б)

Мал. 12. Світові міста Європи: а) м. Лондон (Велика Британія); б) м. Париж (Франція)

перебирають функції, які раніше належали порівняно невеликим міським поселенням. Наслідком є занепад малих і середніх міст і міграції населення. Відбувається надмірна концентрація людей та основних фондів у світових містах, що призводить до екологічних проблем, зростання злочинності, занепаду моралі тощо.

5. Українська діаспора в країнах Європи. Світовий конгрес українців (СКУ), який у 2016 р. відзначив 50-річний ювілей своєї діяльності, нині об'єднує громадські організації з 53 країн світу й представляє 20-мільйонну українську спільноту, яка живе й працює за кордоном.

У серпні 2017 р. на базі Національного університету «Львівська політехніка» у Львові відбулися Дні української діаспори з нагоди святкування 50-ї річниці діяльності СКУ. Знайдіть в Інтернеті інформацію, у якій висвітлюється ця подія.

Неможливо назвати точну кількість українців, які мешкають у країнах Європи. Наприклад, українська **діаспора** в Росії налічує понад 2,5 млн осіб, у Португалії офіційно — 35 тис. українців, які мають дозвіл на перебування в країні, і 15 тис. тих, хто отримав громадянство, а в Німеччині визначити кількість українців не може навіть посольство України в цій державі, хоча тут і в Італії українська діаспора найчисленніша в Європі.

Історія та імена представників української діаспори в Європі заслуговують окремого детального вивчення. Наприклад, у Франції, уряд якої завжди ставився до осіб, які емігрували, більш-менш лояльно, працювали: математик із світовим ім'ям *Михайло Остроградський*, лауреат Нобелівської премії в галузі фізики (1992 р.) *Жорж Шарпак*, балетмейстер паризької «Гранд-опера», нащадок славетного козацького роду Лифарів *Серж Лифар* — почесний президент Національної ради танцю при ЮНЕСКО й ін.

Конституція України. Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Ознайомтеся з інформацією про українську діаспору в Угорщині на офіційному сайті: ukrajinci.hu.

Причин, які впливають на виїзд українців із держави, декілька: безробіття, низькі соціальні стандарти й рівень безпеки, родинна бідність та інші. Видів трудової міграції також декілька: тимчасова сезонна робота терміном від 1 до 6 місяців, робота за контрактом від 1 року, навчання з «квитком в один кінець», релокація бізнесу, «відтік мізків» та ін. Саме трудова міграція створила нові осередки діаспори в Європі: Неаполь, Мілан, Верона, Болонья в Італії; Валенсія, Барселона, Малага, Аліканта в Іспанії; Лейрія, Порту, Авейру, Барага в Португалії.

Найменша густина населення в Європі — в Ісландії, найвища — у Монако. Найбільші міські агломерації: Московська, Лондонська, Паризька та Рейн-Рур. Найвищий рівень урбанізації мають Бельгія, Мальта, Сан-Марино й Ісландія, найнижчий — Молдова, Боснія та Герцеговина й Ліхтенштейн. Найвищою ланкою процесу урбанізації є мегаполіси.

Світові міста Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні, Амстердам та ін. зосереджують величезний економічний потенціал, що зростає, відіграють головну роль у формуванні світової економіки. *Субурбанізація* породжена погіршенням умов проживання та екології в постіндустріальному суспільстві.

Діаспора — це частина народу, який мешкає за межами країни походження, що утворює згуртовані й стійкі етнічні групи в країні проживання, має соціальні інститути для підтримки й розвитку своєї ідентичності та спільності.

Diaspora is a part of the nation living outside its country of origin, forming a solid and stable ethnic group in the country of residence and having social institutions to maintain and develop its identity and community.

Джентрифікація — політичне, економічне й географічне явище.

Світовий конгрес українців нині об'єднує громадські організації з 53 країн світу й представляє 20-мільйонну українську спільноту, з яких понад 5 млн мешкають у країнах Європи.

1. Охарактеризуйте та порівняйте урбанізаційні процеси в країнах Західної та Східної Європи.
2. Поясніть, чому для країн Європи притаманний процес рурбанізації.
3. Знайдіть на карті світові міста в Європі. Охарактеризуйте їхнє значення для регіону та світу.
4. За допомогою додаткових джерел розкажіть про хвороби, які належать до урбанізаційних.
5. Вивченню української діаспори велику увагу приділяв професор Львівського національного університету імені Івана Франка Ф. Заставний. Доберіть матеріали про ці дослідження та поділіться ними на одному з уроків географії.

Особливості економіки країн Європи. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість. Сільське та лісове господарство

1. Які види промислового виробництва належать до первинного сектора економіки?
2. Наскільки економічно вигідно розвивати лише первинний сектор економіки?

1. Особливості економіки країн Європи. Більшість держав регіону належать до постіндустріальних, економічно високорозвинених. Найвищий рівень розвитку у валовому відношенні характерний для чотирьох держав так званої «великої сімки» — Німеччини, Великої Британії, Франції та Італії. Однак не треба забувати, що в розрахунку ВВП (внутрішній валовий продукт) на душу населення до найрозвинутіших і найбагатших держав світу належать Люксембург, Норвегія та Швейцарія. У 2016 р. країни ЄС виробили майже 23 % глобального світового ВВП.

Назвіть і знайдіть на карті найбільш розвинені країни регіону.

За сферами виробництва ВВП країн ЄС розподіляється так: сфера послуг — 74,7 %, промисловість — 23,8 %, сільське господарство — 1,5 %. При цьому левову частку субсидій використовують саме в сільському господарстві країн ЄС.

Таблиця 5

Основні європейські корпорації

Лідерство за доходами (2016)			
Ранг	Назва корпорації	Штаб-квартира	Сфера діяльності
1	«Royal Dutch Shell»	Гаага (Нідерланди)	енергетика
2	«Volkswagen»	Вольфсбург (Німеччина)	автомобілі та запчастини
3	«Daimler»	Штутгарт (Німеччина)	автомобілі та запчастини
4	«EXOR GROUP»	Турин (Італія)	фінанси
5	«Total»	Париж (Франція)	енергетика
6	E.ON	Ессен (Німеччина)	енергетика
7	AXA	Париж (Франція)	фінанси
8	«Allianz»	Мюнхен (Німеччина)	фінанси
9	«BNP Paribas»	Париж (Франція)	фінанси
10	«Societe Generale»	Париж (Франція)	фінанси

Регіон є найбільшим експортером та імпортером світу й батьківщиною багатьох корпорацій світового рівня (див. табл. 5). Найбільшими його торговельними партнерами є США, Китай, Швейцарія, Росія, Японія та Туреччина. Особливістю господарства сучасної Європи є його переважна орієнтація на виробництво масової продукції середньої складності, яка значною мірою спрямована на експорт: автомобілі й інші транспортні засоби, морські судна, верстати, електротехнічні вироби, а також високотехнологічна продукція.

Найбільші темпи економічного зростання у 2016 р. мали Ірландія, Румунія та Болгарія.

2. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість: основні райони видобування палива, рудної та нерудної сировини. Первинний сектор економіки не є головним в економіці більшості держав регіону й відіграє допоміжну роль, за винятком таких країн, як Молдова, Білорусь і Росія. Для перших двох держав важливим є сільське господарство, яке дає відповідно 14 і 9 % ВВП і в якому задіяні 34 та 10 % працездатного населення. Для Росії важливою статтею доходів є видобуток та експорт корисних копалин і лісу.

Основними видами мінеральної сировини, яку видобувають у регіоні, є нафта, газ, вугілля, руди чорних металів і нерудна сировина. Нафту й природний газ видобувають у Північному морі, Румунії й Україні, Поволжі та на Північному Кавказі Росії. В інших країнах їхні запаси й видобуток незначні. Поклади вугілля розміщені більш рівномірно. Вони є у Великій Британії, Франції, європейській частині Росії, Польщі, Іспанії, Німеччині, Бельгії та Україні. Найбільшу кількість вугілля видобувають у Польщі та на півночі Іспанії. Разом із кам'яним вугіллем видобувають і буре в Чехії, Болгарії та Угорщині.

Найбільше залізної руди видобувають в Україні, Швеції та Фінляндії, європейській частині Росії, Франції та центральній частині Великої Британії. Найбільшу кількість марганцевої руди видобувають в Україні.

Основними районами видобутку мідної руди є Скандинавські країни, Польща та Болгарія, бокситів — Румунія, Італія, Угорщина, Хорватія, Греція та Франція, поліметалевих руд — Польща. Український кристалічний щит, як одна з провідних металогенних провінцій світу, разом із Балтійським є перспективним районом розвитку видобувної промисловості Європи.

Окремі частини Європи мають значні поклади нерудної сировини. Провідними країнами за запасами й видобутком калійних солей є Німеччина, Польща, Франція та Україна. Кухонну сіль видобувають в Україні, Польщі, Франції, апатити — в Іспанії та Швеції. В Україні зосереджені значні поклади сірки, тут же видобувають графіт. Серед будівельних матеріалів виокремлюють знаменитий італійський мармур, українські габро та лабрадорит, облицювальне каміння Швеції та Фінляндії.

Треба зазначити, що тривалий час експлуатації багатьох родовищ копалин регіону призвели до значного їхнього виснаження.

3. Сільське господарство Європи. Характеризується насамперед переважно невеликою кількістю працівників і високою інтенсивністю. Агрокліматичні ресурси й природні умови регіону, наявність попиту та платоспроможного споживача, значні капіталовкладення та дотації в країнах ЄС сприяють розвитку сільського господарства в регіоні та зростанню експорту продукції з Франції, Іспанії, Італії, Болгарії та інших країн. У Європі фактично діють три основні зони сільського господарства, які використовують особливості природно-кліматичних умов конкретних територій. Північноєвропейський тип сільського господарства базується на інтенсивному тваринництві молочного напрямку та вівчарстві. Рослинництво тут відіграє допоміжну роль. Останнім часом дедалі більшого поширення набуває вирощування ягідних культур, адаптованих до прохолодного клімату (чорниці, лохини, ожини, малини, журавлини). Цю продукцію експортують у замороженому та переробленому вигляді.

Середньоєвропейський тип сільського господарства розвивається в більш комфортних природно-кліматичних умовах. Тут також домінує тваринництво, зокрема молочне скотарство (Швейцарія, Німеччина, Австрія, Франція), на природних пасовищах переважно з кінця

березня до початку грудня, а в окремих районах і цілий рік. Його доповнює високоінтенсивне свинарство (Німеччина, Нідерланди, Велика Британія, Польща) і птахівництво (Франція, Бельгія, Нідерланди, Угорщина). Рослинництво спеціалізується на зернових, технічних і кормових культурах. Вирощують різноманітні овочі, цукрові буряки, картоплю, льон, коноплі й інші технічні культури. Урожайність зернових тут найвища у світі, а в Нідерландах вона в сприятливі роки сягає 90 ц з гектара.

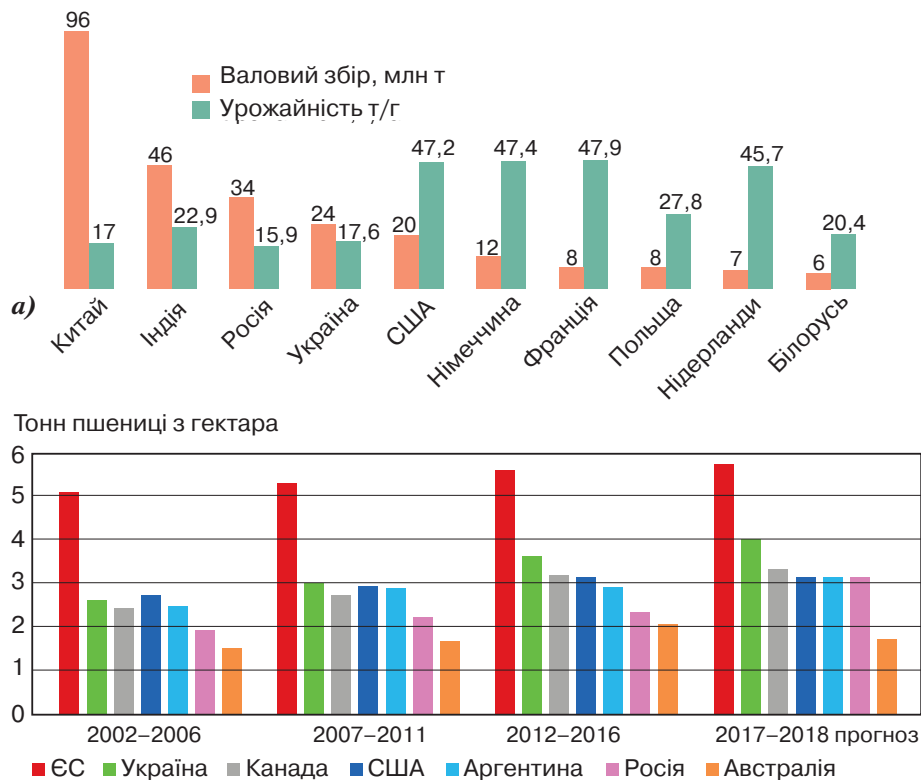
Знайдіть на карті країни ЄС, які є найбільшими виробниками пшениці в регіоні. Поясніть особливості природних умов та оцініть агрокліматичні ресурси цих країн.

У південноєвропейських країнах в умовах середземноморського клімату, а також у посушливих гірських районах переважають пасовищне тваринництво, вирощування субтропічних культур, фруктів, олив і цитрусових. Вирощують також пшеницю, просо, в Іспанії та на півдні Франції – рис. Майже повсюдно поширене виноградарство, яке у Франції, Італії, Іспанії, Португалії має світове значення. В останні роки набуває поширення вирощування квітів. Не втратило свого значення культивування південних рослин, наприклад лаванди, шафрану, орегано, чаберу, естрагону та ін.

Основним виробником сільськогосподарської продукції в Європі й найбільшим її експортером серед країн цього регіону є Франція, яка разом із США є провідним постачальником продуктів харчування на світовий ринок. Україна та Франція знаходяться приблизно на одних географічних широтах, але кращі ґрунтові ресурси дають змогу Україні стати одним з основних постачальників сільськогосподарської продукції на світовий ринок.

Проаналізуйте дані діаграм (мал. 13) і зробіть відповідні висновки.

Мал. 13. Діаграми: а) країни–світові лідери з вирощування картоплі; б) динаміка зростання врожайності пшениці

4. Лісове господарство. У Європі загальна площа лісів становить 1,02 млрд га, або майже 45 % території. Лісистість у регіоні неоднорідна й варіюється від 0,3 % в Ісландії до 72 % у Фінляндії. У середньому на кожного жителя ЄС припадає понад 1 га лісу (мал. 14). Але в цілому Європа, за винятком європейської частини території Росії, Швеції, Фінляндії та Норвегії, не належить до лісонадлишкових територій. Ліси тут переважно слугують постачальниками кисню, відіграють водоохоронну й рекреаційну роль, захищають ґрунти від водної та вітрової ерозій. Треба зазначити, що за останні роки лісовідновлювальні роботи були поширені в Іспанії, Італії, Німеччині, Франції та Португалії. Великі масиви лісу щорічно втрачають через лісові пожежі в літню спеку, особливо на півдні Європи.

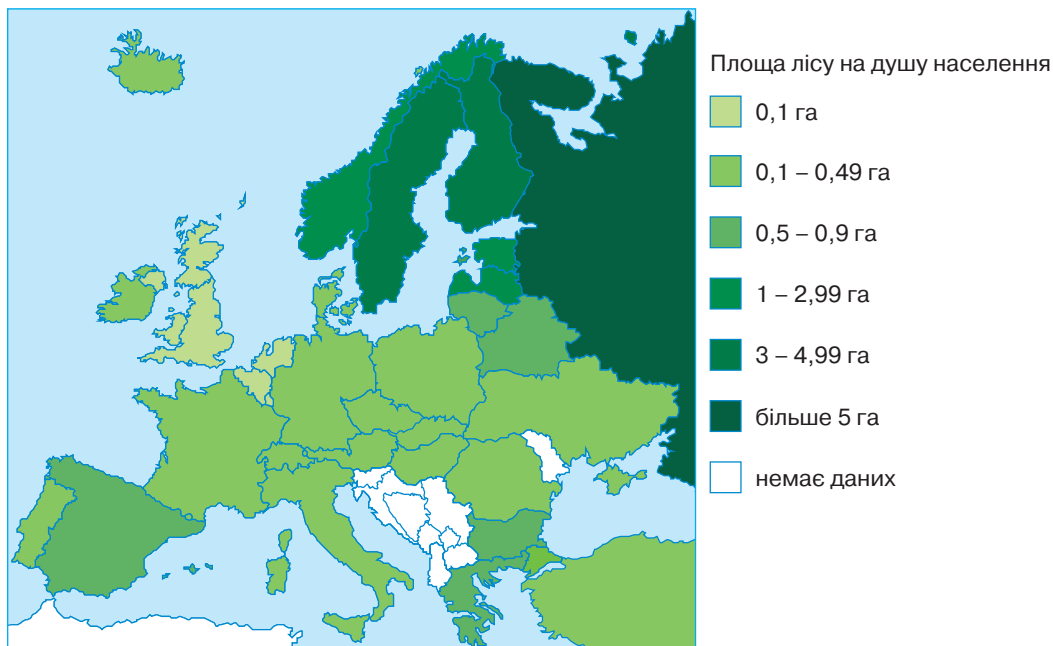

Додаткову інформацію про ліси країн Європи та світу можна знайти на сайті: fao.org/forestry/46203/en/ (ФАО — продовольча та сільськогосподарська організація ООН).

Основними галузями лісового господарства Європи є лісозаготівельна, деревообробна, лісохімічна та целюлозно-паперова промисловість. У країнах Скандинавії, європейській частині Росії, Білорусі та в Україні розвинута лісозаготівельна промисловість, а також лісопильна промисловість, яка орієнтується на наявні лісові ресурси.

Деревообробна промисловість Європи має значно більше територіальне поширення, ніж лісозаготівельна й лісопильна. У портових містах (Лондон, Роттердам, Гавр, Гданськ, Гамбург, Рига) на привізній сировині працює багато підприємств, які виготовляють фанеру, деревостружкові й деревоволокнисті плити, будівельні матеріали тощо. Орієнтація цієї галузі також залежить від поширення тих чи інших листяних порід дерев. Наприклад, для виготовлення фанери в основному використовують березу, а для виготовлення сірників — осику, тому це виробництво орієнтується на мішані ліси.

Меблева промисловість має декілька чинників розміщення: сировина, трудові ресурси та споживач. Найбільше вона розвинута в Скандинавських і Балтійських країнах чи, наприклад, у Середземноморських, де збережені давні традиції виготовлення якісних меблів. Або ж розвивається в найбільших міських агломераціях, де є масовий споживач меблів, наприклад у Німеччині чи Франції.

Мал. 14. Картографічна схема лісових ресурсів Європи

У лісохімічній промисловості використовують переважно відходи від переробки деревини — тирсу, гілки, кору, хвою тощо, і тому вона розвинута в основному на півночі Європи. Целюлозно-паперова промисловість теж переважно тяжіє до районів зосередження лісових ресурсів. До провідних світових виробників якісного паперу та паперової тари різного призначення належать Німеччина, Фінляндія та Швеція.

Більшість держав регіону постіндустріальні, економічно розвинуті. У 2016 р. країни ЄС виробляли майже 23 % світового ВВП: сфера послуг — 74,7 %, промисловість — 23,8 %, сільське господарство — 1,5 %.

Первинний сектор економіки більшості держав регіону відіграє допоміжну роль. Родовища корисних копалин у багатьох найбільш розвинених країнах регіону через тривалу експлуатацію значно вичерпані.

Сільське господарство характеризується невеликою кількістю працівників і високою інтенсивністю. Агрокліматичні ресурси й умови, наявність попиту та платоспроможного споживача, значні капіталовкладення та дотації в країнах ЄС сприяють розвитку й зростанню експорту його продукції. Лісистість країн Європи неоднакова: від 0,3 % в Ісландії до 72 % у Фінляндії. Ліси відіграють водоохоронну, рекреаційну роль, захищають ґрунти від водної та вітрової ерозій. Лісове господарство Європи — це лісозаготівельна, деревообробна, лісохімічна, целюлозно-паперова та меблева промисловість.

1. Знайдіть на карті країни, які є найбільшими торговельними партнерами європейських країн.
2. Використовуючи мал. 14, назвіть країни Європи з найменшими запасами лісу. Визначте причини низької лісистості в Ісландії та Великій Британії.
3. Проаналізуйте агрокліматичні ресурси й особливості спеціалізації сільського господарства країн Північної та Південної Європи.
4. Поясніть чинники розвитку лісової та деревообробної промисловості в Європі.
5. Яка зайнятість населення Європи в сільському господарстві?
6. Проаналізуйте наявність на полицях одного з магазинів харчових продуктів і напоїв, які зроблено в країнах Європи. Зробіть висновки.

Вторинний сектор економіки. Переробна промисловість. Основні регіони промисловості. Реіндустріалізація

1. Пригадайте види виробництва, які входять до складу вторинного сектора економіки.
2. Поясніть вигідність розвитку вторинного сектора для господарства країни.

1. Вторинний сектор економіки. Він представлений переробними підприємствами, які належать до провідних у світі. Фактично це «золотий фонд» вторинного сектора економіки світу, де генерується значна частина ідей його подальшого розвитку й удосконалення. Провідними галузями вторинного сектора економіки європейських країн є машинобудування, хімічна промисловість, виробництво електроенергії традиційними й альтернативними способами, чорна та кольорова металургія, легка й харчова промисловість.

Хоча нині в Європі більшу частину національного багатства виробляють у третинному, тобто невиробничому секторі економіки, значення вторинного сектора ніколи не буде другорядним. Суспільство не може обійтися лише сферою обслуговування. Потрібні галузі матеріального виробництва, які виробляють не тільки товари широкого споживання, одяг і продукти харчування, а й удосконалені транспортні засоби, верстати та механізми.

2. Переробна промисловість. Основні регіони промисловості. Європа — батьківщина машинобудування. Майже третина промислової продукції Європи й більше половини її експорту припадають саме на цю галузь. У Європі є група країн-лідерів, які виробляють комп-

Тема 1. Загальна характеристика Європи

лекс машин і механізмів, що не тільки задовольняють внутрішні потреби цих країн, а й користуються масштабним попитом на зовнішньому ринку. Найвищий рівень розвитку в цій галузі має автомобілебудування. Найбільшими виробниками автомобілів є фірми Німеччини, Франції, Італії, Великої Британії, Іспанії, Швеції. Випускають автомобілі й інші держави, наприклад Україна, Польща, Росія, Білорусь тощо. Нині фактично немає жодної країни, де б не використовували автомобілі європейських марок (див. табл. 6, мал. 15).

Назвіть відомі вам марки автомобілів. У яких країнах їх випускають?

Таблиця 6

Найбільші автомобільні компанії Європи

Ранг у Європі	Ранг у світі	Назва компанії	Країна	Випуск авто 2016 р.
1	2	«Volkswagen Group»	Німеччина	10 126 281
2	8	«Fiat Chrysler»	Італія, США	4 681 457
3	9	«Renault»	Франція	3 373 278
4	10	«Groupe PSA»	Франція	3 152 787
5	13	Daimler	Німеччина	2 526 450

Європа також є основним світовим виробником верстатів, оптики, яку використовують у звичайних окулярах, а також у військовій та космічній галузях, металомісткого обладнання та конструкцій. Відома Європа й виробництвом продукції аерокосмічної галузі (Німеччина, Франція, Велика Британія, Україна та Росія). Найбільший вантажний літак вироблено в Україні. А один із найбільших у світі європейський консорціум виробників «Airbus», де головну роль відіграють Франція, Німеччина, Велика Британія та Італія, виробляє пасажирські літаки.

Інші країни Західної Європи майже нічим не поступаються країнам «великої сімки» у розвитку машинобудування, але переважно мають певну спеціалізацію. Наприклад, Фінляндія спеціалізується на виробництві обладнання для целюлозно-паперового виробництва, а Норвегія — на суднобудуванні, виробництві морських нафтобурових платформ, гідравлічних турбін, обладнання для освоєння океанічного шельфу. Споживачам побутової техніки відомі шведська компанія «Electrolux», німецькі «Bosch» і «Braun», нідерландська «Philips», словенська «Gorenje». Більшість європейських машинобудівних компаній нині є міжнародними, наприклад шведська компанія «Scania», яка виробляє широковідомі у світі вантажні машини, рефрижератори, автобуси та дизельні двигуни для різних видів транспорту, має діючі виробничі потужності у Франції, Нідерландах, Польщі, Бразилії, Аргентині, Індії та інших країнах, де створено понад 42 тис. робочих місць. В Австрії працюють дочірні підприємства канадських машинобудівних компаній, які випускають побутові та промислові кондиціонери й різнома-

а)

б)

Мал. 15. а) міні-електромобіль «Renault Twizy-2017»; б) вантажний автомобіль «Scania»

нітне медичне та транспортне обладнання. У Швейцарії розвинене виробництво гідравлічних сільськогосподарських машин, годинникових механізмів, поліграфічної техніки тощо.

Якою побутовою технікою ви користуєтесь? Поцікавтеся, у яких країнах вона зроблена.

Хімічна промисловість у вторинному секторі господарства в Європі знаходиться на другому місці після машинобудування. Головною особливістю її територіального розміщення є орієнтація на райони видобутку нафти або порти, куди вона надходить. Найбільшими виробниками продукції хімічної промисловості в Європі є країни «великої сімки». Розвиток окремих галузей хімічної промисловості пов'язаний із наявністю чи відсутністю в тих чи інших країнах відповідної хімічної сировини. У Німеччині в найбільших містах розвинуте виробництво пластмас і хімічних волокон, у Великій Британії та Франції розвинута хімія тонкого органічного синтезу, особливо фармацевтична й парфумерно-косметична. У портах цих країн знаходяться потужні нафтопереробні заводи. Профіль Італії — органічна та неорганічна хімія й виробництво добрив. Нафтопереробна промисловість також зосереджена в Бельгії, Нідерландах, Франції, Україні, Білорусі, Росії. Тут же виробляють різноманітні добрива, зокрема калійні.

Фармацевтичні підприємства розміщено майже в усіх країнах Європи, далеко за її межами відомі швейцарська, німецька, французька продукція галузі. Кожен четвертий швейцарський франк витрачається на дослідження в галузі фармацевтики. Бельгія, Італія, Іспанія, Ірландія, Нідерланди також входять у десятку світових лідерів.

Знайдіть на карті Європи країни, які є найбільшими у світі виробниками фармацевтичної продукції (мал. 16). Порівняйте їхні доходи та зробіть висновки.

Мал. 16. Діаграма найбільших світових виробників у сфері фармацевтики (2017) (млрд дол. США)

Електроенергію в Європі в цілому виробляють переважно на ТЕС. Однак у Франції абсолютно домінують атомні, у Норвегії — гідравлічні станції. В Ісландії використовують тепло надр Землі. В останні роки в країнах Європи активно будують альтернативні сонячні та вітрові електростанції (мал. 17, с. 40). Важко назвати країну, де знаходиться найбільша сонячна електростанція, адже майже кожного дня їхня кількість і кількість енергії, яку вони генерують, зростають. Наприклад, у Німеччині 90 % усіх сонячних батарей розміщено на дахах будинків, а в Нідерландах улітку 2017 р. відкрили найбільшу в Європі станцію, яка використовує двосторонні сонячні батареї. До цього часу найбільша сонячна електростанція працювала у французькій провінції Жиронда, а ще раніше — в Іспанії. Вітрові електростанції дають понад 11 % енергії Німеччині та 8 % — Великій Британії, а уряд Нідерландів уживає всіх заходів, щоб до 2050 р. країна споживала лише відновлювану енергію.

Мал. 17. Еволюція видобутку вітрової енергії в Нідерландах

Чорна металургія Європи орієнтується в розміщенні на басейни вугілля, залізної та марганцевої руди, вторинну й імпорتنу сировину та паливо (Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Польща, Росія тощо).

Серед галузей кольорової металургії в Європі домінують алюмінієва та мідна. Перша з них традиційно тяжіє до джерел дешевої електроенергії (Швеція, Норвегія, Росія, Німеччина), а також до родовищ алюмінієвої сировини (Італія, Франція). Для виплавлення міді використовують дешеву сировину з країн, що розвиваються.

Традиційною для Європи є легка промисловість, де зайняті 1,8 млн працівників. У Великій Британії, Італії, Франції, Бельгії, Польщі, Білорусі, європейській частині Росії тощо існують старі текстильні райони. Виникають і нові, наприклад у Португалії. Однак уже не одне десятиліття більшість замовлень на виготовлення продукції легкої промисловості сучасна Європа переадресовує країнам Північної Африки (Марокко, Алжир) та Азії (Індонезія, М'янма, Таїланд, Пакистан, Бангладеш тощо), де набагато менша оплата праці в цій галузі (мал. 18).

Європа має потужну харчову промисловість, яка базується переважно на місцевій сировині. Розвиток отримали майже всі галузі. Особливо виокремлюються борошномельно-

Мал. 18. Діаграми мінімальних заробітних плат на підприємствах швейної промисловості (за даними Міжнародної організації праці та «Грінпіс» за 2013 р.)

Реіндустріалізація — це економічний, соціальний та політичний процес організації національних ресурсів з метою відновлення промисловості, який відбувається внаслідок необхідності активізації національних економік.

Reindustrialization is the economic, social, and political process of organizing national resources for the purpose of re-establishing industries, which happens as a result of a need to reinvigorate national economies.

круп'яна, макаронна (Італія), м'ясна (Німеччина, Велика Британія, Нідерланди, Франція, Швейцарія), молочна (країни Скандинавії, Франція, Швейцарія), олійно-жирова (Україна, Італія, Іспанія, Греція, Франція та ін.). Значного розвитку набула кондитерська й виноробна промисловість (Франція, Німеччина, Італія, Португалія, Іспанія, Люксембург, Нідерланди, Австрія, Швейцарія та ін.).

У Європі налічується понад 200 промислових районів різного масштабу, розвитку та площі. У староосвоєних районах (Рур у Німеччині, Великий Лондон у Великій Британії, Іль-де-Франс у Франції, Верхньосілезький у Польщі, Придніпров'я в Україні, Урал і Центральна Росія) переважають базові галузі. Існують і досить слабо освоєні території, наприклад південь Італії, центр Іспанії, північ європейської частини Росії тощо.

3. Реіндустріалізація — це перехід господарства країни чи регіону на нові, прогресивні технології (проривні, високі, «тонкі» тощо), інформаційні та біотехнологічні, нові матеріали й джерела енергії в процесі суспільного розвитку. Реіндустріалізація в класичному її розумінні нині найбільш характерна для країн Європи, які успішно конкурують з Японією, США та Китаєм. Звичайно, реіндустріалізація в Європі не так прогресує, як, наприклад, у Китаї чи Індії, які тривалий час у XVIII–XX ст. розвивалися за колоніальним сценарієм. Це пов'язано з тим, що Європа почала цей процес зі значно вищого цивілізаційного рівня, ніж, скажімо, свого часу Китай, Південна Корея чи Японія.

На цю орбіту швидко виходять держави Європи, які нещодавно вступили до ЄС. Такі «монстри» реіндустріалізації, як Німеччина, Велика Британія та Франція, не лише самі постійно впроваджують у виробництво найсучасніші технології, а й передають їх «новим» європейським державам. Нині в Німеччині реіндустріалізації найбільше підлягає автомобільна промисловість, у Великій Британії — електронна (виробництво роботів) та аерокосмічна, у Франції — військово-промисловий комплекс і хімія тонкого органічного синтезу.

Вторинний сектор економіки Європи — це провідні підприємства світу у сфері машинобудування, електроенергетики, металургії, хімічної, легкої та харчової промисловості. Європа — батьківщина машинобудування, яке й нині дає майже третину промислової продукції, більше половини її експорту припадає на розвинене машинобудування з різним рівнем спеціалізації в усіх країнах регіону. Хімічна промисловість — друга у вторинному секторі економіки за значенням і найбільш розвинена в країнах «великої сімки». Електроенергію в Європі виробляють на різних типах станцій, поширюється процес використання невичерпних її джерел. Металургія використовує власну, імпорту та вторинну сировину й паливо.

Потужна харчова промисловість регіону базується переважно на місцевій сировині. Географія легкої промисловості змінилася: підприємства розташовані в країнах з більш дешевою робочою силою.

Реіндустріалізація як перехід господарства країн регіону на нові прогресивні технології в процесі суспільного розвитку розпочалася з високого цивілізаційного рівня й характерна практично для всіх країн Європи.

1. За допомогою географічних карт і додаткових джерел інформації визначте територію та напрями промислового розвитку Лотаринзького мегаполісу.
2. Покажіть на географічній карті найбільші промислові регіони Європи: Рур, Лондон, Іль-де-Франс, Верхньосілезький, Придніпров'я, Центральну Росію, Урал.
3. Поясніть, що таке *реіндустріалізація*. Визначте сфери господарства України для впровадження цього процесу. Поясніть, який економічний ефект може мати українська економіка та суспільство від реіндустріалізації. Досвід яких країн Європи можна при цьому використати?
4. Назвіть причини розвитку практично всіх напрямів машинобудування в найбільш розвинених країнах регіону та причини вузької спеціалізації промислового виробництва економічно розвинених невеликих країн Європи.
5. Назвіть причини нерівномірності економічного розвитку країн Європи на прикладі розвитку хімічної та фармацевтичної промисловості регіону.

Третинний сектор економіки. Сфера послуг. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. Зв'язки України з країнами Європи

1. Які напрями та види сфери послуг ви знаєте? Які з них розвинені у вашому регіоні?
2. Поясніть причини розвитку сфери послуг у розвинених країнах.

1. Третинний сектор економіки включає транспорт, торгівлю, туризм, наукову діяльність та освіту, фінансову діяльність, комп'ютерне програмування, інформаційні послуги. Це складова економіки будь-якої держави, яка не виробляє кінцевого продукту.

Третинний сектор — це підприємства й установи, які надають послуги не лише іншим підприємствам, а й кінцевим споживачам (транспортування, розподіл і продаж товарів від виробника до споживача, боротьба зі шкідниками). Товари як продукти харчування можуть бути перетворені в процесі надання послуг, як це відбувається в ресторанній індустрії. Але основна увага тут приділяється людям, які обслуговують клієнта.

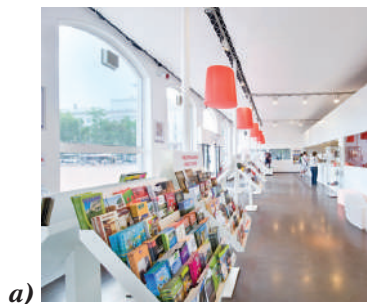

Наведіть приклади галузей третинного сектора економіки та визначте, які конкретні послуги вони надають.

2. Сфера послуг Європи охоплює понад 50 % зайнятого працездатного населення регіону. Спостерігається досить значний кореляційний зв'язок між загальним рівнем соціально-економічного розвитку країн і рівнем розвитку в них сфери послуг. Що він вищий, то більше розвинута й краще організована ця сфера. Навіть у субрегіоні Східна Європа сфера послуг переважає виробничі галузі господарства. Саме тут вона за останній період розвивалася найінтенсивніше, особливо якщо врахувати дуже низький її початковий рівень розвитку, який дістався в спадщину від радянської системи господарювання.

Темпи приросту ВВП у третинному секторі економіки європейських країн значно випереджають темпи приросту ВВП у вторинному секторі (у середньому — понад 4 % проти 2,5 %). Більшість європейських країн знаходиться на стадії постіндустріального суспільства. Найефективніше сфера послуг розвивається в найрозвинутіших країнах Західної Європи. Це передусім країни «великої сімки», найбагатші малі держави, а також такі карликові країни, як Монако, Андорра, Сан-Марино, Ліхтенштейн.

До сфери послуг належать: а) послуги сфери обслуговування: зв'язку, телекомунікації, ремонту цифрової та побутової техніки, страхування, торгівлі, громадського харчування, житлово-комунальні, будівельні, електро-, газо-, тепло-, водопостачання й каналізація, транспортні та технічного обслуговування транспорту, побутові послуги (кравецькі, перукарські, послуги прибирання та ремонту); б) послуги соціальної сфери: юридичні, фінансові, консалтингові, охоронні, медично-санаторні, освітні, перекладачів, оренди, готельні, туристичні, розваг і відпочинку (мал. 19).

а)

б)

в)

Мал. 19. а) офіс туризму, м. Ліон (Франція); б) один із готелів мережі «Hilton», м. Баку (Азербайджан); в) готель Бурдж-аль-Араб, м. Дубай (ОАЕ)

Франція, Італія, Іспанія, Велика Британія приймають найбільшу у світі кількість туристів, для яких головною є сфера послуг. Та й сам туризм належить до третинного сектора економіки. Останнім часом інтенсивно розвивається рекреація та туризм у країнах Центральної та Східної Європи. Передусім це стосується країн, що мають вихід до морів, у яких є гірські системи, придатні для цілолітнього рекреаційно-туристичного використання.

Назвіть держави Європи, природні умови яких дають можливість приймати значні туристичні потоки протягом року.

Проаналізуйте дані таблиць 7 і 8. Зробіть висновки щодо внеску туристичної галузі в економіку країн Європи.

Таблиця 7

Іноземний туризм: кількість туристів*

Ранг	Мільйонів осіб		Зміни (%)	
	2015	2016*	15/14	16*/15
1. Франція	84,5	82,6	0,9	-2,2
2. США	77,5	75,6	3,3	-2,4
3. Іспанія	68,5	75,6	5,5	10,3
4. Китай	56,9	59,3	2,3	4,2
5. Італія	50,7	52,4	4,4	3,2
6. Велика Британія	34,4	35,8	5,6	4,0
7. Німеччина	35,0	35,6	6,0	1,7
8. Мексика	32,1	35,0	9,4	8,9
9. Таїланд	29,9	32,6	20,6	8,9
10. Туреччина	39,5	...	-0,8	...

* За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО).

Таблиця 8

Іноземний туризм: кількість фінансових надходжень*

Ранг	У дол. США				У місцевій валюті	
	Мільярдів осіб		Зміни (%)		Зміни (%)	
	2015	2016	15/14	16*/15	15/14	16*/15
1. США	205,4	205,9	7,0	0,3	7,0	0,3
2. Іспанія	56,5	60,3	-13,3	6,9	3,8	7,1
3. Таїланд	44,9	49,9	16,9	11,0	23,0	14,7
4. Китай	45,0	44,4	2,1	-1,2	3,6	5,3
5. Франція	44,9	42,5	-22,9	-5,3	-7,6	-5,1
6. Італія	39,4	40,2	-13,3	2,0	3,8	2,3
7. Велика Британія	45,5	39,6	-2,3	-12,9	5,2	-1,4
8. Німеччина	36,9	37,4	-14,8	1,4	2,0	1,7
9. Гонконг (Китай)	36,2	32,9	-5,8	-9,1	-5,8	-9,0
10. Австралія	28,9	32,4	-8,2	12,3	10,2	13,5

* За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО).

До переорієнтації рекреаційно-туристичних потоків у Центральній та Східній Європі, Ізраїлі, Туреччині, а також збитків у сфері послуг цих регіонів призвели війна в Сирії, анексія Росією українського Криму, до речі, на Кримському півострові ця галузь занепадала.

У країнах Європи, насамперед Західної, відбулася кардинальна зміна функцій сфери послуг. Цим же шляхом ідуть і країни інших європейських субрегіонів. Якщо раніше абсолютно

домінувало побутове обслуговування населення, орієнтоване на задоволення потреб місцевого населення, то нині все більше починають переважати глобалізовані послуги — освіта, охорона здоров'я, міжнародний туризм і рекреація, транзитне транспортне обслуговування тощо.

3. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. Європа — це регіон високого рівня розвитку всіх видів транспорту. Найбільш розвинута ця галузь, звичайно, у субрегіоні Західної Європи. Головним внутрішнім видом транспорту є *автомобільний*. У країнах Західної Європи багато родин має не один, а декілька автомобілів. Чудові автомагістралі й невеликі відстані роблять цей вид транспорту провідним у перевезенні пасажирів. Деякий час уважали, що *залізничний транспорт* у Європі не витримає конкуренції з автомобільним. Однак цього не сталося. Він донині залишається важливим для перевезення вантажів. Упровадження швидкісних потягів, будівництво залізничних тунелів дають можливість цьому виду транспорту конкурувати з автомобільним у перевезенні пасажирів.

Добре розвиненим у Європі є й *річковий транспорт*. З Північного моря річками й каналами можна потрапити до Середземного та Чорного морів. Реально можливо з Києва допливти річками й каналами, наприклад, до Парижа.

У міжконтинентальних перевезеннях вантажів основну роль відіграє *морський транспорт*. Навіть ті країни, які не мають безпосереднього виходу до моря, але знаходяться недалеко від великих портів інших держав, мають власний флот, який приписаний до портів інших держав. Наприклад, флот Чехії приписаний до польського Щецина та німецького Гамбурга, флот Швейцарії складається з 49 суден і приписаний до віртуального порту міста Базеля. Вони не тільки виконують морські перевезення вантажів, а й курсують Рейном. У Великій Британії 90 % вантажообігу забезпечує морський транспорт, а в Ісландії та Ірландії — майже 100 %. У Європі знаходяться найбільші порти світу, такі як Роттердам, Антверпен, Гамбург, Гавр, Марсель, Трієст, Констанца, Тулон тощо. Регіон має густу мережу трубопроводів і повітряних ліній. Аеропорти Лондона, Парижа, Амстердама, Франкфурта-на-Майні належать до найбільших у світі.

У середині 90-х років XX ст. стало зрозуміло, що необхідно цілеспрямовано формувати в Європі міжнародні транспортні коридори (МТК). Вони мають перетворитися на своєрідні «кровоносні судини» господарського організму об'єднаної Європи. Їхнє завдання — поєднати різні види транспорту в одну систему й бути географічно найкоротшими та найсприятливішими для масових перевезень людей і вантажів. І в 1994 р. на острові Крит на Другій загальноєвропейській транспортній конференції було заплановано реалізувати цю ідею.

4. Зв'язки України з країнами Європи розширюються через вступ у дію в повному обсязі угоди про асоціацію з ЄС. У вивченні цього питання перше місце належить географії. Значні обсяги зовнішньоторговельних операцій нашої держави належать сусіднім країнам, тобто країнам ЄС, Білорусі, Польщі, Угорщині, Росії.

Поясніть, чим для України вигідне позитивне **сальдо** зовнішньої торгівлі.

Характерною особливістю зовнішньоекономічних зв'язків України з розвиненими державами Європи є перевага імпорту над експортом, хоча з року в рік ці показники змінюються. Це явище притаманне для торгівлі з Німеччиною, Норвегією, Францією, Швейцарією.

Україна відправляє до європейських країн велику кількість продукції рослинництва (пшеницю, кукурудзу), м'ясо, олію, кондитерські вироби, продукцію видобувної та металургійної промисловості — руди, чавун, прокат, продукцію хімічної промисловості тощо. Натомість із розвинутих країн Європи ми отримуємо полімерні матеріали, пластмаси, машини, обладнання, у тому числі електротехнічне, транспортні та фармацевтичні засоби тощо.

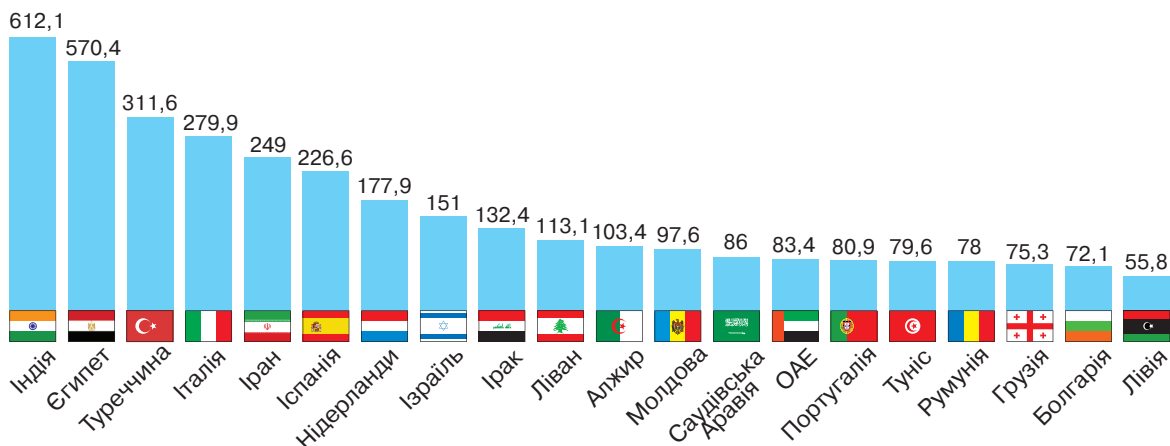

Сальдо — різниця між надходженнями та витратами за певний проміжок часу.

The balance is the difference between revenues and expenses over a certain period of time.

Проаналізуйте дані діаграми (мал. 20) і назвіть країни Європи, українське сальдо зовнішньої торгівлі з якими додатне.

Мал. 20. Діаграма країн з найбільшим додатним для України сальдо торгівлі товарами (у млн дол. США) на I квартал 2017 р.

Найбільші обсяги зовнішньої торгівлі характерні для Великої Британії, Швейцарії та Кіпру. Швидше за все це пов'язано з банківськими операціями й послугами з переказу валюти, бо Кіпр і Велика Британія є офшорними зонами, а у Швейцарії знаходяться великі світові банки.

Досить значні зв'язки між країнами Європи та нашою державою й у сфері туризму та рекреації. Найбільшу кількість українських туристів протягом року приймають Болгарія, Польща, Чехія, Хорватія, Чорногорія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Іспанія тощо. Деякі громадяни України мають у європейських країнах нерухомість, власні заощадження, спільний з європейськими компаніями бізнес тощо.

Третинний сектор економіки становить понад 50 % зайнятого працездатного населення регіону. Це — підприємства й установи, які надають послуги іншим підприємствам і споживачам. Спостерігається досить значний кореляційний зв'язок між загальним рівнем соціально-економічного розвитку країн і рівнем розвитку в них сфери послуг.

До сфери послуг належать послуги сфери обслуговування та соціальної сфери. У країнах Європи відбулася кардинальна зміна їхніх функцій. Нині починають переважати глобалізовані послуги — освіта, охорона здоров'я, міжнародний туризм і рекреація, транзитне транспортне обслуговування тощо. Європейські країни, що мають вихід до морів, цілорічно надають туристичні послуги.

Європа — це регіон високого рівня розвитку всіх видів транспорту, де знаходяться великі аеро- та морські порти, формуються міжнародні транспортні коридори, чотири з яких проходять Україною. Найбільші обсяги зовнішньоторговельних операцій нашої держави припадають на сусідні країни: країни ЄС, Білорусь, Росію.

1. Покажіть на карті країни, де третинний сектор економіки найбільше розвинений.
2. У яких країнах Європи розташовані найбільші морські порти й аеропорти? Столиці яких європейських країн зв'язують міжнародні транспортні коридори регіону?
3. За допомогою додаткових джерел доберіть інформацію про сучасні освітні послуги, які надають основні центри освіти й науки регіону.
4. За допомогою додаткових джерел інформації визначте види європейських туристичних послуг, найцікавіших для вас.
5. Поясніть причини нерівномірності економічного розвитку третинного сектора економіки країн і субрегіонів Європи.
6. Спрогнозуйте позитивні ознаки та ризики вступу України до ЄС на прикладі розвитку торговельних відносин.

Корисна інформація!

Більшість країн регіону досягла високого рівня «зрілості» територіальної структури та сформувала так звану Центральну вісь розвитку, яка з півночі на південь становить приблизно 1600 км, утворює головне ядро її територіальної структури розселення та господарства. Вона обмежена умовною лінією Манчестер–Гамбург–Венеція–Марсель. У її межах знаходяться велика частина Англії, захід Німеччини, північ і схід Франції, Швейцарія, Північна Італія. Щільність населення на території осі в 6 разів більша, ніж поза нею. Тут розміщені два найбільших європейських мегалополіси — Англійський та Рейн-Рурський, інші великі агломерації, 2/3 промислового потенціалу Західної Європи й основні промислові центри.

Формування Центральної осі — складний та довготривалий процес. Нині тут розміщені штабквартири й основні підприємства компаній, що працюють у сфері електроніки, нафтохімії, лазерної, медичної та робототехніки, військові концерни, тонке й точне верстатобудування. Виокремлюється багато промислових районів, наприклад, Штутгарт з провідними підприємствами концернів «Даймлер-Бенц» (автомобілі, військова продукція) і «Роберт Бош» (електроніка, автоматичні системи управління) і Франкфурт-на-Майні, де концентруються найбільші банки, фармацевтика, електронно-транспортне машинобудування.

Географічний малюнок осі посилює інтернаціоналізація виробництва в рамках інтеграційних процесів Євросоюзу через утворення транскордонних економічних зон Бельгія–Нідерланди–Німеччина, Франція–Німеччина–Люксембург, Франція–Німеччина–Швейцарія. Одне з найбільш типових явищ для них — щоденні транскордонні потоки працівників-фронтальєрів (живуть в одних, а працюють в інших сусідніх країнах), основна частина яких працює в Люксембурзі.

Практична робота № 1

● **Тема** Порівняльна характеристика структури промислового виробництва двох економічно розвинених невеликих країн Європи (на вибір учнів).

● **Мета:** порівняти чинники міжнародної спеціалізації економічно розвинених країн; пояснити причини вузької спеціалізації промислового виробництва економічно розвинених невеликих країн Європи.

● **Завдання**

1. За допомогою карт шкільного географічного атласу порівняйте населення, природні умови та ресурси двох економічно розвинених невеликих країн Європи (наприклад, Португалії та Бельгії або Австрії та Іспанії).

2. За допомогою додаткових джерел охарактеризуйте структуру промислового виробництва цих країн.

3. Зробіть висновки щодо наявності та причини спеціалізації промислового виробництва обраних вами двох країн Європи.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси в Європі.

2. Відновлювальна електроенергетика в країнах Європи: регіональні особливості та відмінності.

3. Структура й просторова організація виробництва чорних металів у країнах Європи.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:

uabio.org/ — біоенергетична асоціація України;

rea.org.ua — агенція з відновлюваної енергетики;

renewableenergyfocus.com/ — журнал, присвячений зеленій енергетиці;

europa.eu/ — офіційний сайт Європейського Союзу;

polpred.com/?cat=5&cnt=53 — сайти Євросоюзу;

eurometal.net/ — Єврометал.

Тема 2. КРАЇНИ ЄВРОПИ

Німеччина

1. Пригадайте інформацію, яка вам відома про Німеччину з курсу географії 9 класу.
2. Які асоціації викликає у вас ця країна?

1. Місце країни у світі та регіони. Після об'єднання Західної та Східної Німеччини 3 жовтня 1990 р. утворилася **Федеративна Республіка Німеччина (ФРН)**, яка є найбільшою в регіоні за чисельністю населення (шістнадцята у світі). При цьому вона є однією з країн-засновниць ЄС і Ради Європи, разом з 18 іншими країнами ЄС формує зону євро (другою за розмірами **резервної валюти** світу), є членом ООН, ОБСЄ, НАТО, «G7», «G20», частиною Шенгенської зони, п'ятою за економікою у світі й беззаперечним європейським лідером з ВВП — 4,1 трлн дол. (на душу населення — 17 місце у світі та 8 місце серед країн ЄС за 2017 р.). Економіка Німеччини є основним фінансовим стабілізуючим «донором» ЄС.

За допомогою політичної карти Європи визначте географічне положення країни та назвіть її сусідів.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Економічна політика уряду Німеччини — соціально-ринкова з розумним компромісом між її зростанням і справедливим розподілом отриманого прибутку в суспільстві.

Надра країни мають різну сировину (вугілля, калійні солі, будівельні матеріали, залізо, олово, срібло тощо), але промисловість залежить від її глобального імпорту. Третина території Німеччини — ліси. Енергетика базується на вуглеводнях, але збільшуються обсяги виробництва відновлювальної енергії (понад 12 %). Країна друга у світі за обсягами виробництва сонячної енергії (після Китаю).

Поясніть причини залежності хімічної, металургійної та паливної промисловості країни від імпортних джерел мінеральної сировини.

Мал. 21. Картохема федеральних земель Німеччини

Резервна валюта — це валюта, яка в значних кількостях утримується урядами держав та установами як частина їхніх валютних резервів. Резервна валюта зазвичай використовується в міжнародних угодах, інвестиціях, усіх аспектах світової економіки.

A reserve currency is a currency that is held in significant quantities by governments and institutions as part of their foreign exchange reserves. The reserve currency is commonly used in international agreements, international investments and all aspects of the global economy.

Високий рівень освіченості людей — одна з основних передумов сучасного розвитку Німеччини. У країні — 42,6 млн працездатного населення й один із найнижчих в Європі рівень безробіття, який досягається завдяки створенню робочих місць у сфері підприємництва.

3. Система розселення та роль федеральних земель у її розвитку. Чисельність населення Німеччини становить майже 82,8 млн осіб. Країна складається з 16 федеральних земель і 3 міст (Берлін, Бремен і Гамбург). Це друга у світі країна (після США) за популярністю та чисельністю мігрантів. Майже 5 млн німців мешкає поза межами країни, а 12 % населення країни не має німецького громадянства. Найбільші іноземні групи населення — турки, поляки, росіяни, італійці, румуни й африканці, саме серед них багато тих, які не мають громадянства. Отже, Німеччина — полікультурна й полірелігійна держава.

Найбільшим мегаполісом країни є столиця Берлін. Окрім нього, у країні є інші важливі міста, чисельність населення яких становить понад півмільйона мешканців: Гамбург, Мюнхен, Кельн, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Дюссельдорф, Дортмунд, Ессен, Бремен, Дрезден, Лейпциг, Ганновер, Нюрнберг і Дуйсбург.

Знайдіть на карті перелічені міста. Визначте особливості їхнього розташування в межах країни.

Найбільшою в складі Німеччини є Баварія. Земля Мекленбург, яка прийняла велику кількість біженців у післявоєнні роки, а в останні два десятиліття пережила закриття застарілих підприємств часів соціалістичного минулого, має значні економічні проблеми, як і Саксонія-Анхальт, де один з найвищих у країні рівень безробіття. Найбагатшими й тому густозаселеними є регіони Берліна, Бремена та Гамбурга, де щільність населення сягає від 1,6 до майже 4 тис. осіб на км². Іноземці становлять понад 15 % населення в найбільш економічно розвинених Берліні, Бремені та Гессені. Найменше їх у приєднаних у 1990 р. Саксонії та Тюрінгії, приблизно 3–4 %. Представники турецької діаспори проживають переважно в західних, так званих «старих» землях, в'єтнамці — у «нових», східних, а італійці — у південних і південно-східних.

Найбільш густозаселеними є західні та південні райони (Кельн, Ессен, Дортмунд, Дюссельдорф, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Мюнхен) з високою часткою промисловості та виробництва, навіть порівняно з іншими європейськими мегаполісами.

Використовуючи мал. 21 (с. 47) і карти географічного атласу, назвіть релігії, які поширені на території країни.

4. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складники третинного сектора економіки. Німеччина — соціально орієнтована держава з високорозвинутою інфраструктурою, низьким рівнем корупції, високим рівнем інноваційності та ринкової капіталізації, лідерами за рівнем якої є компанії «Daimler», «Siemens» і «Deutsche Bank».

Країна має високу якість «людського капіталу» (рівень освіти, професійна структура, соціальний склад, стан здоров'я населення). У Німеччині розвинутий малий та середній бізнес, але разом із приватною в країні існує й державна власність. Держава є монополістом у галузі поштової служби, яка належить до десятки найбільших компаній. Велике значення мають сфери страхування та комерції, існує державна Німецька федеральна дорога (мал. 22, б, с. 50), місцевим органам влади належать системи енерго- та водопостачання.

Первинний сектор економіки країни виробляє 2,1 %, вторинний — 24,4 %, третинний — 73,5 % ВВП. Дуже поширений **аутсорсинг**, який дає можливість підвищити ефективність

підприємства через використання вивільнених організаційних, фінансових і людських ресурсів для розвитку нових напрямів діяльності.

За допомогою додаткових джерел підготуйте інформацію про фінансово-кредитні установи Німеччини та їхню діяльність.

Німеччина — у десятці світових лідерів за кількістю туристів. У сфері туризму задіяно понад 3 млн працівників. У країні проводять усесвітньо відомі виставки, конгреси та фестивалі, світове значення має виставковий та діловий туризм, діє понад 6 млн музеїв, прокладено понад 40 тис. км (довжина екватора) велосипедних доріг і туристичних маршрутів. Фінансовий сектор із центром у м. Франкфурт-на-Майні та страхова галузь відіграють основну роль не тільки в країні, а й у регіоні в цілому.

Знайдіть і прочитайте в журналі «Географія та економіка в рідній школі» (2017, № 12) статтю С. Куртей «Альфа-місто Франкфурт-на-Майні та найближче оточення». Розкажіть про розвиток фінансової сфери Німеччини.

5. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Основний споживач енергоресурсів регіону та п'ятий у світі, Німеччина більшу половину потреб задовольняє за рахунок імпорту, тому активно працює у сфері їхнього раціонального використання в економіці. Найпотужніші енергетичні концерни країни — E.ON, RWE, EnBW і «Wintershall».

Промисловість забезпечує країні лідерство на багатьох світових ринках готової продукції. Найбільш **конкурентоспроможними** є: автомобіле-, вагоно- та суднобудування, виробництво інформаційної та комунікаційної техніки, верстатів, приладів, точна механіка й оптика, електротехнічна, авіаційно-космічна, хімічна, фармацевтична, парфумерно-косметична промисловість, чорна та кольорова металургія.

У промисловості країни (як і в інших постіндустріальних країнах) відбуваються структурні зміни. Традиційні сфери (сталеливарна, фармацевтична, текстильна) втрачають свої позиції через переміщення ринків збуту, конкуренцію з країнами з низькими зарплатами, перехід у власність іноземних компаній, через поглинання та злиття. Але, як і раніше, промисловість — це стержень німецької економіки.

Найбільші німецькі концерни — автомобільні «Volkswagen», BMW, «Daimler» (мал. 22, а, с. 50), хімічні «Bayer», BASF, «Henkel Group», конгломерат «Siemens», енергетичні E.ON і RWE, група «Bosch» — мають свої філії, виробничі та науково-дослідницькі потужності по всьому світу.

Німеччина виробляє майже 20 % світового експорту машин. Значна частина потужностей з виробництва важких металомістких машин, кранів, мостів, гірничошахтного й енергетичного обладнання, важкої електротехніки, обладнання для металургійних заводів знаходиться в Рурі. Виробництво автомобілів, майже 3/4 яких експортується, — одна з найважливіших

Аутс́орсинг (у бізнесі) — договір, у якому одна компанія контракує (передає) частину власної внутрішньої діяльності іншій компанії, є, наприклад, практикою передання контролю державних послуг приватним підприємствам.

Outsourcing (in business) — is an agreement in which one company contracts-out a part of their existing internal activity to another company. Outsourcing is also the practice of handing over control of public services to private enterprise.

Конкурентоспроможність — здатність створювати, виробляти й продавати товари та послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж в аналогічній продукції конкурентів.

Competitiveness — the ability to create, produce and sell goods and services, priced and non-priced qualities which are more attractive than comparable products of competitors.

а)

б)

Мал. 22. а) продукція компанії «Daimler»; б) німецька федеральна дорога (м. Франкфурт-на-Майні) у напрямку базування авіакомпанії «Lufthansa», яка є власністю «Deutsche Bank»

галузей економіки Німеччини. Після КНР, США та Японії вона посідає 4 місце у світі за виробництвом автомобілів. Легкові й вантажні автомобілі виробляють у Баден-Вюртемберзі, Рейнланд-Пфальці, Баварії, Саарі, Нижній Саксонії, Гессені, Північному Рейні – Вестфалії.

Електротехнічна промисловість країни має міжнародне визнання (Мюнхен, Штутгарт, Нюрнберг, Франкфурт-на-Майні, концерни «Siemens», «Hager», «Bosch»). У її структурі виокремлюється виробництво дорогої продукції промислового призначення (трансформатори, генератори, кабелі) і побутових товарів тривалого користування (кухонні комбайни, пилососи, мікрохвильові печі, пральні машини, холодильники).

Розвиток електротехніки пов'язаний з упровадженням інформаційних технологій (ІТ) і замовленнями військово-промислового комплексу (ВПК), атомної промисловості. Найбільша ТНК галузі – «Siemens», регіональний лідер – Баварія, найбільші центри – Берлін, Мюнхен (штаб-квартира й група заводів концерну «Siemens»), Франкфурт-на-Майні, Нюрнберг, Ерланген, Штутгарт, Кельн. На розміщення виробництва найбільше впливає близькість наукових центрів і наявність кваліфікованих трудових ресурсів.

Металургія не витримує світових стандартів конкурентоспроможності, а тому не є провідною галуззю промисловості Німеччини. У цій галузі використовують імпортовану сировину, імпортовані та власні брухти металів. Більшість центрів з металургії розміщені в морських й річкових портах (захід Рура, Саарбрюкен, Бремен, Франкфурт-на-Майні, Бранденбург, Зальцгіттер, Оснабрюк, Галле, Райнфельден, Гамбург). Чорнову мідь виплавляють у Гамбурзі й Люнені, рафіновану – в Оснабрюці, Любеку, Хеттшtedті.

Сталеві концерни все більше **диверсифікують** діяльність, переходячи з випуску сталі на виробництво труб, машин та обладнання.

Дізнайтеся більше про диверсифікацію виробництва з онлайн-бібліотеки економіста (електронний режим доступу: library.if.ua/book/132/8911.html).

Авіакосмічна промисловість також не є провідною в економіці країни, але вона стратегічно важлива й об'єднує всі види високих технологій – електроніку, робото-, вимірювальну й регулювальну техніку. Відомі авіабудівні компанії «Airbus Group» (найбільша європейська спільна міжнародна корпорація), її дочірня компанія «Airbus Helicopters» (мал. 23, б) та інші виробляють цивільну (майже 70%), військову (22%) і космічну (8%) техніку.

Німеччина – одна з провідних суднобудівних держав. У цій сфері задіяно понад мільйон працівників. Підприємства випускають різні машини та комплектуючі деталі для суднобу-

Диверсифікація — це корпоративна стратегія вступу на новий ринок чи галузь, у якій бізнес ще працює, створення нового продукту для цього нового ринку.

Diversification is a corporate strategy to enter into a new market or industry in which the business does not currently operate, while also creating a new product for that new market.

Мал. 23. а) яхта, збудована компанією «Lurssen»; б) гелікоптер цивільної авіації компанії «Airbus Helicopters»

дування й суміжних виробництв, лише третину яких використовує країна. Суднобудівні й судноремонтні підприємства залежать від іноземних замовлень та експорту річкових, прогулянкових, круїзних і військових суден. Найбільш потужні верфі країни: «Flensburger Schiffbau-Gesellschaft», «ThyssenKrupp Marine Systems», «Lurssen» (мал. 23, а), «Aker Yards Germany».

Знайдіть додаткову інформацію про діяльність одного із зазначених підприємств чи концернів Німеччини (електронний режим доступу: fsg-ship.de/wordpress/de/, thyssenkrupp-marinesystems.com/de/ta.in.). Поділіться інформацією з однокласниками.

Хімічні підприємства концентруються в долині Рейну, агломерації Рейн–Майн, Нижній Ельбі. Найважливішими центрами є Франкфурт-на-Майні (концерн «Hoechst AG»), Людвигсхафен (концерн BASF).

Німеччина імпортує продукцію легкої промисловості. Традиційно текстильними районами є Рур (Крефельд, Мюнстерланд), північний схід Баварії та південний схід країни (Аугсбург, Берлін).

6. Особливості аграрного сектора. В аграрному виробництві задіяно майже 2 % населення Німеччини. Висока продуктивність праці досягається завдяки механізації та застосуванню сучасних агропромислових технологій. У сільському господарстві використовують значні території країни. Більшу частину товарної продукції виробляє тваринництво. Скотарство та свинарство забезпечують 100 % власних потреб і дають експортну продукцію. Свинарство, виробництво яєць, телятини, бройлерів концентруються у великих тваринницьких господарствах.

Німеччина продукує значну частину загальноєвропейського зерна: жита, вівса, ячменю, яке використовується у виробництві пива — національного напою Німеччини. Його споживання на душу населення становить майже 96 л на рік (2017). На родючих ґрунтах сіють пшеницю, ячмінь, кукурудзу, цукрові буряки, а на бідніших — жито, овес, картоплю, кормові культури й трави. Товарна продукція виноградарства перевершує плодівництво й овочівництво разом.

Сільське господарство базується переважно на дрібному сімейному фермерстві з широким застосуванням сезонної праці, особливо під час збору винограду. Виноробство розвинене в долині Рейну й на захід від нього, де збільшуються площі виноградників. Основу винного експорту країни, переважно у Велику Британію, США та Японію, становить «Рислінг».

Лісові ресурси країни знаходяться в приватній та комунальній власності (2/3), а кількість працівників у галузі лісового та деревообробного господарства більша, ніж у галузях біотехнологій, електроніки та комп'ютерної техніки.

7. Зовнішні економічні зв'язки. Найбільшими торговельними партнерами Німеччини є Франція, США, Велика Британія, Нідерланди, Китай, Австрія, Італія та інші країни ЄС. Якщо в структурі торгівлі з Францією та США переважає експорт, то з Китаєм і Нідерландами, навпаки, — імпорт.

Експорт країни в середньому майже на 7 % більший за імпорт. Експортують продукцію машинобудування, машини та транспортне обладнання, вироби військово-промислового

комплексу, продукцію хімічної та текстильної промисловості, дороге взуття, сталь, вино, ліки, побутову техніку. Німеччина імпортує переважно сировину й комплектуючі деталі в кооперації з підприємствами країн ЄС, США та Японії.

Розгляньте речі, якими ви користуєтеся в побуті. Чи є серед них німецького виробництва?

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відіграють значну роль у зовнішній торгівлі країни. Найбільшим попитом на їхньому ринку користується німецька телекомунікаційна компанія «Deutsche Telekom», а компанії SAP, «Software AG», «Wincor Nixdorf» і DATEV є найбільш важливими виробниками програмного забезпечення у світі.

Дізнайтеся про відносини між Україною та Німеччиною за допомогою інформації, що розміщена на сайтах посольства України у ФРН (електронний режим доступу: germany.mfa.gov.ua/ua) і посольства ФРН в Україні (електронний режим доступу: kiev.diplo.de/).

Соціально-ринкова економіка Німеччини — країни з високорозвиненою інфраструктурою, низьким рівнем корупції, високим рівнем інноваційності та ринкової капіталізації — є основним фінансовим стабілізуючим «донором» ЄС.

Німеччина — полікультурна й полірелігійна держава, друга у світі країна за популярністю серед біженців, де іноземці становлять майже 15 % населення в найбільш економічно розвинених районах. Країна входить у десятку світових лідерів за кількістю туристів і видами туризму.

Промисловість країни залежить від глобального імпорту сировини, але забезпечує їй лідерство на багатьох світових ринках готової високотехнологічної продукції. Найбільші торговельні партнери — США, КНР і країни ЄС.

Високопродуктивне сільське господарство з переважанням тваринництва базується на дрібному сімейному фермерстві.

1. Обґрунтуйте зв'язок між німецькою пунктуальністю та розвитком галузей машинобудування країни.
2. У додаткових джерелах інформації знайдіть повідомлення про різноманітні виставки, що проходять у Німеччині.
3. Назвіть домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки країни.
4. Наведіть приклади промислових виробництв і послуг, що визначають міжнародну спеціалізацію Німеччини.
5. Обґрунтуйте особливості структури експорту й імпорту товарів і послуг країни.
6. Зробіть висновки про причини нерівномірності економічного розвитку окремих районів у межах країни.

Франція

1. За допомогою карти Європи охарактеризуйте переваги та назвіть недоліки географічного положення Франції.
2. Що вам відомо про цю країну?

1. Місце країни у світі та регіоні. Франція — п'ята економічно розвинена, космічна та ядерна (третя — за потужністю потенціалу) держава світу. За економічними показниками поступається в регіоні лише Німеччині. За показниками загального ВВП країна посідає 6 місце у світі. Рівень безробіття у Франції вищий, ніж у сусідніх країнах Європи (9,7 %).

Франція — одна із засновниць ЄС, від створення якого економіка країни в значному ви-
граші, але програє в конкурентній боротьбі Німеччині. Державні витрати країни, як і рівень оподаткування, одні з найбільших у світі. Основою французької моделі економіки є внутріш-

не споживання, на відміну від Німеччини чи Китаю, де економіка зорієнтована переважно на експорт. Високому рівню внутрішнього споживання в країні сприяють навіть мінімальні доходи пересічних громадян: мінімальна зарплата за умов 35–40-годинного робочого тижня після всіх вирахувань становить 7,5 євро/год. Середня зарплата в країні на 2016 р. — 2957 євро.

Мал. 24. Вітрина із сиrom у супермаркеті

Порівняйте рівень мінімальної зарплати у Франції та Україні за допомогою цін на продукти (наприклад, вартість сиру, мал. 24).

За допомогою карти Європи охарактеризуйте переваги та знайдіть недоліки географічного положення Франції. Пригадайте, що вам уже відомо про цю країну.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Франція — небагата на мінеральні ресурси (будівельні матеріали, кам'яне вугілля, залізну руду, нафту й природний газ, калійні й кам'яні солі, уран, на базі якого працює атомна енергетика країни). У Франції широко використовують енергію гірських річок, припливів, сонця та вітру. Надзвичайно багаті рекреаційні ресурси приваблюють у країну туристів з усіх куточків планети.

Дізнайтеся більше про мінеральні ресурси країни за допомогою французького урядового порталу (електронний режим доступу: mineralinfo.fr/page/mines-0).

У сучасному сільському господарстві, промисловості, секторі послуг країни є сфери-лідери не тільки Європи, а і світу. Помірний морський клімат і родючі ґрунти протягом багатьох століть зробили Францію передовою аграрною країною. Незважаючи на невелику частку сучасного сільського господарства в економіці (менше 2 % ВВП), щорічні обсяги аграрної продукції вражають своїми площами та результатами: Франція посідає 2 місце у світі за виробництвом вина та цукрового буряка, 5 місце — за збором зерна й виробництвом молока, 1 місце в ЄС — за обсягом вирощування соняшнику. Перелік досягнень можна продовжити, зважаючи на те, що з року в рік ці цифри змінюються.

Французькі інженери — одні з найкращих у світі, доказом чого є не тільки розвиток високих технологій (наприклад, ракетна програма «Аріан») (мал. 25, б), а й усесвітньо визнані досягнення в таких технологічних виробництвах, як покришки «Michelin» або автомобілі «Renault» (мал. 25, а). Франції належать провідний авіаперевізник Європи «Air France-KLM» (другий після німецької авіакомпанії «Lufthansa»), «Areva» — світовий лідер у галузі ядерної енергетики, «Eiffage» — глобальне підприємство в галузі будівництва та громадських робіт, «JCDecaux» — провідна рекламна компанія світу.

а)

б)

Мал. 25. а) стенд компанії «Renault» на міжнародній виставці 2017 р.; б) запуск ракети програми «Аріан» з Куру, космодрому французької Гвіани

Однак у країні істотно не вистачає молодих сучасних компаній, особливо в галузі інформаційних технологій, які могли б забезпечити зниження рівня безробіття та збільшення податкових надходжень до бюджету. Тому країна сприяє розвитку невеликих компаній (250–5000 співробітників), які забезпечують основну потужність сусідньої німецької економіки.

3. Система розселення. Франкофонія. Населення країни (понад 67 млн осіб наприкінці 2017 р. і 2 млн у заморських територіях) має одну з найкращих у світі систем соціального страхування та медичного обслуговування, і, як наслідок, тривалість життя на 10 років більшу від середньосвітових показників. Високий рівень освіти забезпечують одна з найкращих у регіоні систем безкоштовної початкової та середньої освіти й потужні вищі навчальні заклади, які за останні десятиліття поступаються лише американським, німецьким і британським університетам.

Найбільше мігрантів прибуває в країну з Алжиру, Тунісу, Марокко, Іспанії, Португалії та Італії. У 2016 р. мігранти становили 24 % від загального приросту населення країни. Окрім того, посилюється внутрішня міграція населення, основні потоки якої спрямовані в райони Тулузи, Нанту, Бордо, Провансу. Щільність населення столичного регіону країни вища за середньоевропейську — 118 осіб/м². Найгустіше заселені узбережжя Середземного моря, Корсика, Ельзас, Ардени, долини річок Рони, Сени та Гаронни. Лише столиця країни Париж — місто-мільйонер. Агломерації з чисельністю населення понад 1 млн осіб утворилися навколо 7 міст (Париж, Леон, Марсель, Лілль, Ніцца, Тулуза та Бордо). Наприклад, у самому Ліллі мешканців трохи більше 226 тис., у Бордо — 236 тис., а в Ніцці — 340 тис. Життя у великих містах пов'язане із значними транспортними витратами в умовах забрудненого автомобільними двигунами повітря, з більшими цінами за оренду житла та міськими податками. Тому французьке населення віддає перевагу невеликим містам, містечкам і приватному сектору. Це двічі на день створює значні транспортні потоки, спрямовані у великі міста або в прикордонні райони сусідніх країн — Люксембург, Швейцарію, Німеччину, Бельгію. Після обрання президентом Е. Макрона в країні розпочався будівельний бум, якому сприяють і економічна політика підтримки молодих сімей, і низькі банківські іпотечні кредитні ставки.

Пригадайте, як називають потоки щоденних міграцій населення та з чим пов'язане їхнє утворення.

Термін «**Франкофонія**» у 1880 р. вперше використав французький географ і письменник Е. Реклю. Нині — це міжнародна організація співробітництва 58 країн-членів, 3 асоційованих членів і 26 країн-спостерігачів. Її девіз «*Égalité, complémentarité, solidarité*» («Рівність, взаємодоповнення, солідарність»). Для понад 75 млн людей на планеті французька мова є рідною, а ще понад 140 млн населення є франкомовним. Нині в списку країн-членів і спостерігачів є не тільки франкомовні країни (Молдова, Україна, Румунія та ін.).

Дізнайтеся більше про Франкофонію на офіційному сайті організації (francophonie.org/).

4. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складники третинного сектора економіки. У структурі ВВП Франції сільському господарству нале-

Міжнародна організація Франкофонія — міжнародна організація, що представляє країни та регіони, де французька мова є першою мовою — значна частина населення є франкофонами (франкомовними), або там, де поширена французька мова.

International Organisation of the Francophonie — is an international organization representing countries and regions where French is the first ("mother") or customary language, where a significant proportion of the population are francophones (French speakers) or where the French language is widespread.

жить 1,6 %, промисловості — 19,4 %, сфері послуг — 79 %. У країні працює кілька фінансових і страхових груп: «BNP Paribas», «Société Générale», «Аха». Паризька фондова біржа є однією з найбільших у світі. Понад 600 тис. компаній працюють у сфері торгівлі, надають різноманітні послуги: від ремонту будинків до автомобілів. У країні прийнято закони про конкуренцію та розвиток торгівлі й ремесел.

Серед 7 найбільших французьких компаній, які входять до сотні найбільших у світі, 3 працюють у сфері страхування та фінансів: «Аха», «BNP Paribas» «Crédit Agricole»; 3 — у сфері енергетики: «Total», «Engie», «Électricité de France»; відома в Україні «Groupe Carrefour» — у сфері комерції.

У Франції дуже добре розвинена туристична галузь, у якій задіяні працівники численних готелів, ресторанів, офісів туризму, транспортних організацій тощо. Країна посідає 4 місце (після Італії — 51, Китаю — 50 та Іспанії — 45) за кількістю об'єктів культурної та природної спадщини (42), зарахованих до світової скарбниці ЮНЕСКО. За кількістю іноземних туристів, які відвідують країну (у 2017 р. — майже 89 млн осіб), вона посідає 1 місце у світі. Новий уряд планує збільшити їхню чисельність до 100 млн осіб у 2020 р. Найпопулярніші міста, культурні об'єкти для туристів: Альпи, Середземноморське узбережжя, Бретань, Ельзас, Бордо, долина Луари та Париж. Туристична галузь дає майже 7 % ВВП країни.

1. Дізнається більше про розвиток туризму у Франції, відвідавши французький урядовий сайт (gouvernement.fr/tourisme).
2. Підготуйте повідомлення про найпопулярніші для туристів регіони, природні та культурні об'єкти в межах країни.

5. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Високорозвинена промисловість Франції займає передові позиції у сфері атомної енергетики, хімічній та харчовій, авіакосмічній та радіоелектронній, електротехнічній промисловості, багатьох видах машинобудування. Французька фармацевтика — четверта у світі за обсягом виробництва та п'ята — за обсягом експорту (компанія «Sanofi» та ін.) (мал. 26). Франція — у п'ятірці найбільших світових експортерів автомобілів (компанії «Renault», «Peugeot»).

Багато французьких компаній є світовими лідерами різних галузей, наприклад: «Michelin» — один із найбільших у світі виробників автомобільних шин, «Alstom» — серед лідерів у виробництві енергетичного обладнання та залізничного транспорту, 30 % атомних реакторів світу вироблено саме цією компанією, «Alcatel-Lucent» — франко-американська компанія, лідер у галузі телекомунікацій, комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення, «Vallourec» — потужний виробник сталевих труб для видобутку та транспортування газу, «Legrand» — виробник електротехнічного обладнання, «Arkema» — хімічна компанія, філіали якої працюють у 50 країнах світу. І це не повний перелік.

Будівництво та виробництво будівельних матеріалів також є одним з найрозвиненіших напрямів промисловості Франції: 5 французьких будівельних компаній є найбільшими в Європі. Наприклад, французька компанія «Vinci» спеціалізується на будівництві широкого спектра доріг і дорожнього покриття, від звичайних автобанів з їхньою інфраструктурою та підземними паркінгами до злітних смуг, стадіонів, тунелів, мостів, аеро- та морських портів, і створює понад 190 тис. робочих місць у 100 країнах світу. Ця компанія будувала й новий саркофаг для Чорнобильської АЕС.

Енергетика Франції, яка була біля витоків дослідження енергії атома, базується на 58 атомних реакторах (друга країна у світі після США). Держава володіє повним циклом ядерних техноло-

Мал. 26. Лінія з випуску інсуліну фармацевтичної компанії «Sanofi»

гій — від видобутку до утилізації. АЕС «Гравелін», «Палюель», «Каттенон» входять у десятку найбільш потужних у світі. Понад 80 % акцій атомної енергетики належить державній енергогенеруючій компанії «Électricité de France». Останнім часом вартість електроенергії в країні зростає через збільшення витрат на обслуговування старих АЕС.

Потужні нафтопереробні та нафтохімічні комбінати побудовані на узбережжі Середземного (Марсель) і Північного (Дюнкерк) морів, річці Сені (Руан). Вони використовують як власну, так і імпортовану сировину. Головні нафтопроводи з'єднують Гавр із Парижем, Марсель із Страсбургом у Нідерландах.

Звичайно ж, описуючи місце Франції в міжнародному поділі праці, не можна не згадати про виробництво парфумів, косметики, модного одягу, ювелірних прикрас. У легкій промисловості провідні позиції належать виробництву тканин. За цим показником Франція в Європі поступається лише Італії та Німеччині. Париж був і залишається законодавцем високої моди. Придбати продукцію всесвітньо відомих французьких торгових марок «Chanel», «Yves Saint Laurent», «Jean-Paul Gaultier», «Christian Dior», «Hermès» — ознака доброго смаку, престижу, високого становища в суспільстві. Підприємства парфумерно-косметичної та фармацевтичної промисловості засновані на півдні Франції з центром у м. Грассі з XVI ст. Тут базується майже 60 компаній, де працюють приблизно 10 тис. осіб (які виробляють не тільки парфуми, а й упаковку, синтетичну та природну сировину тощо). Тут же, у Провансі, розташовані плантації лаванди, троянд, жасмину й інших рослин. Завдяки цій галузі м. Грасс щорічно відвідує понад 2 млн туристів.

Знайдіть на карті зазначені промислові центри країни, поясніть особливості їхнього розташування.

6. Особливості аграрного сектора. За обсягами виробництва продукції сільського господарства Франції належить 1 місце в Європі (18 % виробництва країн ЄС). Понад 50 % території країни використано для сільськогосподарського виробництва, незважаючи на те, що значення первинного сектора в її економіці різко скоротилося в другій половині XX ст. В окремих регіонах частка угідь сягає майже 73 %. У країні понад 300 тис. фермерських господарств, де на 100 га землі припадає 3 працівники.

Основними продуктами є зернові (пшениця, кукурудза — 50 % ріллі), цукор, вино (2 % угідь і 2 місце у світі за обсягами виробництва), молочні продукти, фрукти й овочі, рибні та м'ясні продукти. Сільське господарство становить основу промислового (вторинного) агропродовольчого сектора. Усесвітньо відомою є виноробна продукція регіонів Бордо, Бургундія, Шампань, Ельзас, Коньяк, Божоле та ін. Країна — світовий лідер із вирощування льону, друга у світі (після Китаю) з вирощування технічних конопель (54 % ЄС).

Значними є обсяги виробництва яловичини (1/4 європейського споживання). Найбільша концентрація скотарства — у Бретані. Країна — лідер з виробництва м'яса птиці (півні, кури, гуси та качки з відомою фуагрою, цесарки й індички), 13 % якого експортується; овець і свиней (третій виробник регіону після Німеччини й Іспанії). Майже третина французьких фермерів займається селекційною діяльністю. Її результати демонструються кожного року на різдвяній виставці в Парижі, яку обов'язково відвідує діючий та колишні президенти країни.

Чому французькі фермери займаються селекційною роботою?

На базі високорозвиненого тваринництва країна виробляє також багато масла, найрізноманітніших молочних продуктів і твердого сиру (з коров'ячого, овечого та козячого молока). Якщо кожного дня ласувати якимось новим сортом французького сиру, не вистачить року, щоб їх покуштувати. А скільки марок і назв вина виробляють у країні, не скажуть і самі жителі Франції.

На півдні Франції поширене квітникарство та вирощування запашних прованських трав. На узбережжі морів значну роль відіграють рибальство, розведення креветок, мідій, устриць тощо.

Майже третина території країни — ліси, переважно хвойні. З листяних порід найпоширеніші різні види дуба. Понад 3/4 лісів знаходяться в приватній та 10 % у державній власності. Решта належить окремим комунам (містам і містечкам).

Більше про лісові ресурси та їхнє використання можна дізнатися на сайті Office National de Bois (електронний режим доступу: onf-energie-bois.com).

7. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Францією. За показниками обсягів експорту й імпорту вона належить до світової десятки країн-лідерів. Частка експорту у ВВП перевищує 25 %. Промисловість забезпечує майже 25 % ВВП і 80 % експорту країни. Франція — найбільший у світі експортер електроенергії. Експортується понад 40 % продукції машинобудування. Переважає торгівля із США, Китаєм, розвиненими країнами ЄС, що дає майже 60 % усього торговельного обігу. Торговельний баланс країни вже декілька десятків років є від'ємним, що негативно впливає на державний бюджет країни. Дефіцит балансу створює торгівля енергоносіями, в основному імпорт нафти. Профіцитні сектори торговельного балансу — автомобілі та продукція фармацевтичної галузі, високоякісні продукти харчування (сири, вино, оброблені зернові та морепродукти, фрукти). За обсягами експорту продукції харчової промисловості країна друга у світі після США, а такі харчові компанії, як «Danone», «Nestlé», відомі багатьом мешканцям планети (мал. 27).

Дізнайтеся більше про компанії «Nestlé» і «Lactalis» за допомогою їхніх офіційних сайтів: nestle.com/, lactalis-international.com/.

Франція імпортує машини, хімічну продукцію, автомобілі та шини, енергетичне й залізничне обладнання та ін.

Країна є також банкіром світового значення й здійснює інвестиції в розвиток багатьох галузей господарства в усьому світі.

Дізнайтеся про сучасний стан відносин між Україною та Францією за допомогою інформації, що розміщена на сайтах посольства України у Франції (france.mfa.gov.ua/ua) і посольства Франції в Україні (ua.ambafrance.org).

Франція — п'ята економічно розвинена, космічна та ядерна держава світу, з рівнем безробіття вищим, ніж у сусідніх країнах Європи, одним із найбільших у світі рівнем оподаткування, основою моделі економіки якої є внутрішнє споживання.

За економічними показниками Франція поступається в регіоні лише Німеччині. Небагата на мінеральні, але багата на рекреаційні й агрокліматичні ресурси, країна — серед світових лідерів

а)

б)

Мал. 27. а) на заводі «Nestlé»; б) продукція компанії «Lactalis»

у ядерних, машинобудівних, хімічних і харчових технологіях, є світовим лідером у парфумерно-косметичній та харчовій промисловості, є лідером за кількістю іноземних туристів.

Франція має розвинену страхову та банківську сферу й здійснює інвестиції в розвиток багатьох галузей господарства в усьому світі.

Мігранти становлять майже чверть загального приросту населення країни, яке проживає в невеликих містах.

Франція — важливий виробник продукції сільського господарства Європи та світу, основними продуктами якого є зернові, цукор, вино, молочні, рибні та м'ясні продукти. Підтримує зовнішньоекономічні зв'язки з найбільш розвиненими країнами світу та ЄС. Має від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі.

1. Назвіть галузі міжнародної спеціалізації країни та продукцію, яку вона постачає на світовий ринок.
2. За допомогою карт атласу та додаткових джерел знань визначте особливості розвитку енергетики країни. Які перспективи її подальшого розвитку?
3. Охарактеризуйте домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки країни.
4. Покажіть на карті найбільші міста, промислові райони, морські порти, аеропорти, фінансові, наукові, освітні центри й осередки туризму Франції.
5. Поясніть особливості спеціалізації сільського господарства та причини його високого рівня розвитку.

§ 13

Велика Британія

1. За допомогою карти Європи охарактеризуйте переваги та знайдіть недоліки географічного положення Великої Британії.
2. Пригадайте, що вам уже відомо про цю країну.

1. Місце країни у світі та регіоні. Офіційна назва — Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії. Територіально країна знаходиться на острові Велика Британія, північному сході острова Ірландія та прилеглих невеликих островах. Це унітарна парламентська монархія 4 країн-співзасновниць і 14 заморських територій, космічна та ядерна держава, член «G7», «G20», блоку НАТО, посідає 5 місце в економіці світу за обсягами ВВП (3,9 % світового ВВП).

Назвіть і знайдіть на карті країни-засновники, з яких складається держава.

Дві світові війни та розпад колоніальної системи зумовили економічний спад і зменшення ролі країни у світі. Велика Британія, колись перша індустріалізована країна світу, нині є однією з найбільш глобалізованих економік. Англійською мовою розмовляють понад 1,8 млрд осіб. Кількість людей, що її вивчили (майже 1,5 млрд осіб), значно перевищує кількість тих, для кого вона рідна (як і французька). Завдяки цьому країна має істотний економічний, політичний та культурний вплив на інші країни світу. Мінімальна заробітна плата в країні на 2017 р. становить 1397 євро.

Пригадайте завдання § 12 (с. 53) і полічіть, скільки кілограмів французького сиру можна купити у Великій Британії, орієнтуючись на мінімальну зарплату в країні.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Велика Британія входить до багатьох впливових міжнародних організацій: «G7», «G20», МВФ, НАТО, Всесвітнього банку, ВТО, ООН, Азійського інвестиційного банку тощо. Вона забезпечує 10 % консультаційних, страхових, банківських, брокерських і комп'ютерних послуг

світу. Лондонська біржа — четверта за значущістю, а англійський фунт стерлінгів — третя після долара та євро резервна валюта світу.

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся, як вплинуло на національну валюту країни оголошення результатів «Brexit» у червні 2016 р.

3. Система розселення. Співдружність націй. За кількістю населення Велика Британія — третя держава в Європі після Німеччини та Франції. Через загальну високу густоту населення (країна — четверта в Європі за щільністю населення, понад 420 осіб/км²) існують суттєві відмінності для окремих регіонів. Відбувається процес «старіння нації» через низький природний приріст населення. Середня тривалість життя жінок — 83 роки, чоловіків — 78. Майже 90 % населення живе в містах. У країні сформувалося 8 міських агломерацій з населенням понад 1 млн осіб: Лондон, Манчестер, Бірмінгем–Західний Мідленд, Лідс–Йоркшир, Глазго, Ліверпуль, Саутгемптон–Гемпшир, Ньюкасл. Особливо багато міст і міських агломерацій знаходяться в центральній частині країни.

Майже 82 % населення — англійці, приблизно 10 % — шотландці, понад 2 % — ірландці, майже 2 % — валлійці (уельські). Є багато іммігрантів із колишніх британських колоній.

Дізнайтеся, з яких країн до Великої Британії прибувають іммігранти.

Уперше термін «Співдружність націй» у 1884 р. використав лорд Розберрі, британський прем'єр-міністр. Початок Співдружності було покладено в 1887 р. на Лондонській колоніальній конференції. Нині це добровільне міждержавне об'єднання суверенних держав, до якого входять Велика Британія й майже всі її колишні домініони, колонії та протекторати (2,4 млрд осіб, з яких 60 % — молодші 30 років). Окрім того, до складу об'єднання входять Мозамбік, Руанда, Намібія та Камерун.

Більше інформації про Співдружність націй шукайте на офіційному сайті організації: thecommonwealth.org/.

4. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектора економіки. 80,2 % ВВП країни дає сфера послуг, 19,2 % — промисловість і 0,6 % — сільське господарство, забезпечуючи при цьому 2/3 внутрішнього попиту на його продукцію. Зовнішній борг країни становить 82 % ВВП (табл. 9).

Таблиця 9

ВВП на душу населення за регіонами країни (2015)

Місце в рейтингу	Регіон	ВВП, у тис. фунтів стерлінгів	ВВП, у тис. євро
1	Англія	27	40
2	Шотландія	23,7	36,2
3	Північна Ірландія	18,5	28,4
4	Уельс	18	27,5

Лондон, як Нью-Йорк і Токіо, — один з основних центрів світової економіки, великий центр фінансового бізнесу, де розташовані офіси понад 500 найбільших банків, Міжнародна біржа фінансових ф'ючерсів, Банк Англії, Лондонські фінансова та біржа металів, 4 з 6 найбільших юридичних фірм світу. Окрім столиці, великими центрами юридичних і фінансових послуг є Лідс та Единбург.

Лондон посідає 2 місце на планеті щодо туристичних відвідувань (після столиці Таїланду — Бангкока), а в цілому туризм дає понад 7 % ВВП країни.

Національна служба охорони здоров'я (NHS) і сектор охорони здоров'я країни є одним із найбільших роботодавців світу (понад 2 млн осіб). Ринок нерухомості в столиці країни в середньому має в 7,6 раза більшу вартість будинків, ніж середній річний дохід на душу населення.

Розрахуйте середню вартість нерухомого майна в столиці Великої Британії, якщо середня річна зарплата у 2016 р. становила 27 000 доларів США. Порівняйте із середньою вартістю нерухомості у вашому населеному пункті.

Лондон має 6 комерційних аеропортів, найбільші з яких – Гатвік, Станстед і Хітроу – базові для британської авіакомпанії «British Airways».

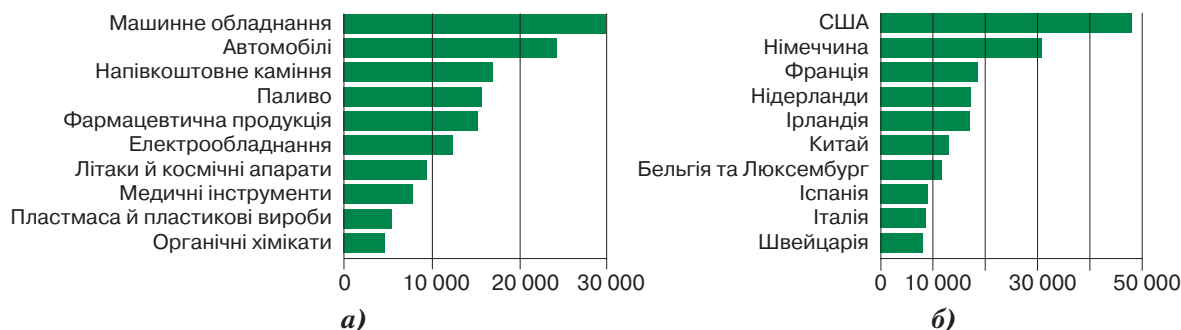
У країні існує обов'язкова 12-річна освіта (з 5 до 16 років) з жорсткими стандартами якості. Високий рівень розвитку освіти й науки країни характеризує той факт, що з 10 найкращих університетів світу 4 належать Великій Британії (Кембридж, Оксфорд, Університетський та Імперський коледжі Лондона). Тут існує найдавніший у світі видавничий дім, що нині працює в Кембриджському університеті. Велика Британія має найвищий у Європі та світі відсоток населення з вищою освітою – 38 %. За обсягами витрат на наукові дослідження тільки в галузі фармацевтики країна посідає 3 місце після США та Японії.

5. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Велика Британія – розвинута постіндустріальна країна, про що свідчить структура ВВП, переважну частину якого створює невиробнича сфера. Структура промислового виробництва, яке забезпечує майже 90 % експорту, постійно змінюється: скорочуються старі, традиційні галузі (металообробна, харчова, текстильна) і зростають передові наукоємні (електронна, авіаційна, верстатобудування, робототехніка тощо). До 2005 р. країна була експортером нафти, нині вона її імпортує. Власні родовища нафти Північного моря марки «Брент» і «Фортіс» та імпортована сировина переробляються на 9 заводах. У країні планується будівництво нових атомних реакторів.

Автомобілебудування («Jaguar Land Rover») і пов'язані з ним галузі становлять важливу частину промислового сектора країни. Авіакосмічна галузь входить до трійки світових лідерів. Компанія «Rolls-Royce» – другий у світі виробник авіаційних двигунів, енергетичного та морського обладнання. «BAESystems» – другий у світі виробник військової техніки, що бере участь в аерокосмічних проєктах світового масштабу. Компанія «AgustaWestland» виготовляє гелікоптери.

Проаналізуйте інформацію діаграм (мал. 28) і зробіть відповідні висновки.

Мал. 28. Британський експорт: а) промислової продукції; б) найбільші торговельні партнери Великої Британії за експортом (2015 р.)

У найбільших фармацевтичних компаніях країни («Glaxo-SmithKline» і «AstraZeneca») працює в 5 разів більше працівників, ніж у дочірній компанії «Airbus». Електро- й транспортне обладнання, електроніка та сучасні засоби зв'язку, автоматизовані верстати, хімікати та медикаменти, продукти харчування й легкої промисловості, які виробляють промислові підприємства країни, користуються широким попитом не тільки в країні, а й за її межами. За даними 2016 р., 25 % товарів, проданих у роздрібній торгівлі країни, були вітчизняного виробництва.

Основна частина підприємств бавовняної промисловості зосереджена в Ланкаширі, вовняної — у Йоркширі, трикотажної — у Східному Мідленді, лляної — у Північній Ірландії.

6. Особливості аграрного сектора. Характерні ознаки просторової організації господарства. Високоомеханізоване й продуктивне сільське господарство країни, у якому зайнято більше півмільйона працівників, отримувало значні субсидії з бюджету ЄС, а тепер субсидується з власного бюджету. За сукупною вартістю його продукції понад 60 % виробляє тваринництво, яке, як і квітникарство, є втричі прибутковішим за рослинництво. Вівчарство дає м'ясо ягнят і вовну, скотарство забезпечує країну яловичиною та молоком. Пшеницю та ячмінь вирощують для виробництва традиційних у країні пива та віскі.

Поясніть, чому у Великій Британії тваринництво є прибутковішим за рослинництво.

40 % фермерів працюють на власних землях, а решта орендує їх у так званих лендлордів. Країна не потребує імпорту вівса, жита, картоплі, молока, яєць, м'яса птиці та свинини.

Через різницю в річній сумі опадів у західних районах країни знаходяться переважно тваринницькі ферми, а в східних — рослинницькі господарства. Понад 50 % сільськогосподарських угідь це посіви багатолітніх трав.

Поясніть, чому в країні так багато пасовищ.

Грімсбі, Флітвуд, Ньюлін — найбільші риболовецькі порти Великої Британії, у яких розвинена рибоконсервна промисловість.

7. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Великою Британією. Країна експортує найрізноманітнішу продукцію. Найбільшим її партнером є США. З 10 країн-лідерів за обсягами зовнішньої торгівлі лише 3 не належать до європейських. Обсяги експорту готової продукції (за вартістю) у 6 разів більші, ніж сировини.

Мінерально-сировинна база дуже виснажена тривалим видобутком кам'яного вугілля, залізної руди. Є незначні запаси руд кольорових металів, але в цілому підприємства кольорової металургії працюють на імпортній сировині.

Щорічно країну відвідують понад 36 млн туристів з усього світу. Крім 30 об'єктів, занесених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Велика Британія відома ще й багатьма цікавими природними й архітектурними об'єктами.

Складіть туристичний маршрут територією Великої Британії, використавши інтернет-матеріали. Презентуйте його на одному з уроків географії.

Дізнайтеся про сучасний стан відносин між Україною та Великою Британією за допомогою інформації, що розміщена на сайтах посольства України у Великій Британії (uk.mfa.gov.ua/ua) і посольства Великої Британії в Україні (www.gov.uk).

Велика Британія — унітарна парламентська монархія, космічна та ядерна держава, член «G7», «G20», блоку НАТО, п'ята найбільш глобалізована економіка світу, що забезпечує йому 10 % різноманітних послуг. Лондонська біржа — четверта за значущістю, а англійський фунт стерлінгів — третя резервна валюта світу.

Країна — високоурбанізована, з найбільшими у Європі та світі відсотком населення з вищою освітою — 38 %. 80,2 % її ВВП становлять послуги, 19,2 % — промисловість і 0,6 % — сільське господарство.

Лондон — один із командних центрів світової економіки, друге найбільш відвідуване місто планети.

Велика Британія — розвинута постіндустріальна країна, майже 90 % експорту якої забезпечують промисловість і сфера послуг, 25 % товарів, що продаються в роздрібній торгівлі країни, — вітчизняного виробництва.

Висококомеханізоване й продуктивне сільське господарство країни, понад 60 % прибутків якого дає тваринництво, субсидується з власного бюджету. 40 % фермерів працює на власних землях, а решта орендує їх у лендлордів.

Найбільшим економічним партнером країни є США. З 10 країн-лідерів за обсягами зовнішньої торгівлі лише 3 — неєвропейські. Обсяги експорту готової продукції (за вартістю) у 6 разів більші, ніж сировини.

1. Оцініть переваги й недоліки географічного положення країни.
2. Поясніть, чому мінерально-сировинна база країни є виснаженою.
3. Охарактеризуйте зміни, які відбуваються в структурі економіки країни.
4. За додатковими джерелами інформації підготуйте повідомлення про сферу послуг Великої Британії. Які послуги є галуззю міжнародної спеціалізації країни?
5. Поясніть, як впливає на розвиток економіки держави те, що її експорт представлений переважно готовими виробами.
6. За повідомленнями в засобах масової інформації розкажіть, які зміни відбуваються в країні після «Brexit» у червні 2016 р.

§ 14 Італія

1. Охарактеризуйте фізико-географічне положення Італії, користуючись картами атласу. Пригадайте, як воно впливає на природу й агрокліматичні ресурси країни.
2. Назвіть країни, з якими межує держава.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Офіційна назва — Італійська Республіка. Столиця — м. Рим (2,87 млн осіб). Площа — 301,3 тис. км². Населення — 60,5 млн осіб (2012). Італія — парламентська республіка, що посідає 8 місце в економіці світу та 3 — у ЄС (після британського «Brexit»), одна із засновників ЄС, член «G7» і «G20», НАТО, ООН та інших впливових міжнародних організацій. Має найбільшу культурну світову спадщину та належить до п'ятірки найпопулярніших країн, які найбільше відвідують туристи, володіє третім за величиною у світі золотим запасом, відома своїм впливовим та інноваційним бізнес-сектором економіки, дизайном одягу, конкурентоспроможним сільським господарством, є найбільшим у світі виробником вина, високоякісних автомобілів, приладів.

Які види господарської діяльності розвиваються завдяки туризму?

Третину території Італії становлять гори. Складна геологічна будова та сучасний вулканізм час від часу завдають Італії людських втрат і матеріальних збитків. Субтропічний клімат і давні агрономічні традиції сприяють розвитку сільського господарства.

Країна характеризується високим рівнем життя при значному рівні безробіття (до 8,5 %), але при цьому рівень життя на півночі та півдні країни дуже відрізняється. Італія має менше транснаціональних корпорацій (переважна більшість яких — це сімейні клани), ніж країни такого ж рівня розвитку, але більшу кількість малих і середніх підприємств. Вона витрачає значні кошти на наукові дослідження та розробки, які значно менші порівняно з країнами-лідерами, про що йшлося раніше.

а)

б)

Мал. 29. Усесвітньо відомі італійські товари: а) оливкова олія; б) меблі

Ресурси італійських надр дуже скромні, є незначні родовища залізних руд, сірки, ртуті, вугілля, бокситів, свинцю, цинку, нафти та природного газу, але частина з них уже не експлуатується. Промисловість зорієнтована на імпорт сировини й енергоносіїв та експорт готової продукції (мал. 29).

2. Система розселення. За кількістю населення Італія — четверта країна в Європі після Німеччини, Франції та Великої Британії. Середня густина населення перевищує 200 осіб/км². Переважна більшість його мешкає в прибережних зонах, збільшуючи тут щільність заселення території. У гірських районах і на острові Сардинія густина населення коливається від 40 до 70 осіб/км², а в промислових районах Ломбардії та навколо Неаполя перевищує 1000 осіб/км². Густозаселена також долина річки По та район Палермо.

Як і в більшості країн Європи, населення Італії повільно старіє, країна — третя в розвиненому світі після Японії та Німеччини за часткою населення, яке старше 45 років. Наприкінці ХХ ст. цьому сприяли нульовий природний приріст населення й масова міграція молоді до Америки, Австралії та на північ Європи. Існує внутрішня міграція з південних сільськогосподарських районів до північних, більш заможних і розвинених промислово. Збільшується кількість іммігрантів.

Знайдіть на карті країни, населення яких емігрує до Італії. Визначте причини цих потоків емігрантів.

У країні 2 міста-мільйонери — Рим (2,87 млн осіб) і Мілан (1,36 млн осіб). Великі міста — Неаполь, Турин, Палермо, Генуя — є давніми центрами не лише історії та культури, а й промисловості та торгівлі.

Незважаючи на те, що саме в Італії було створено перші європейські університети, нині це країна, де найбільша частка молоді, яка не навчається й ніде не працює (майже 21 % у віці від 15 до 29 років).

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся більше про вищу освіту в Італії: polimi.it/en/home/ — Міланський політехнічний університет, unibo.it/en/homepage — Болонський університет, sns.it/ — Вища нормальна школа в Пізі.

3. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектора економіки. Сектор послуг країни дає майже 3/4 ВВП.

Модернізована транспортна мережа Італії забезпечує не тільки внутрішні перевезення, а й пов'язує країну із зовнішнім світом. Для цього побудовані численні тунелі із залізничним та автомобільним сполученням із Монако, Францією, Швейцарією та Австрією. Як і раніше, важливим залишається морський транспорт (Генуя, Трієст, Августа, Таранто, Венеція), на який припадає 15 % зовнішньоторговельних перевезень (мал. 30, с. 64).

Розвинений авіаційний транспорт: практично в кожному великому місті є аеропорт, у Мілані — 3, а в Римі — 5. Узагалі 87 % працездатного населення столиці задіяне у сфері послуг, а туризм становить 12 % ВВП міста. Тут працює 4 морські порти, з яких 2 — туристичні.

Мал. 30. а) морський порт у Неаполі; б) автомобільний тунель в Альпах

Туристична галузь започаткована з часу поїздок до країни світової аристократії (до 1950-х років). У Турині ще в 1753 р. було надруковано перший туристичний путівник для іноземців. Нині — це культурний, релігійний, гірськолижний, науковий центр.

За додатковими інтернет-джерелами складіть проект туристичного маршруту країною. Проведіть його захист на одному з уроків географії.

Освіта в країні має давню історію та традиції. Тільки в Туринському університеті, заснованому в XV ст., навчається майже 70 тис. студентів. А відома нині Болонська система освіти поширена практично в усіх країнах Європи.

Найбільший фінансовий та промисловий центр країни, у якому перетинаються всі види транспорту, окрім водного, — Мілан. Тут працюють найбільша фондова біржа країни й п'ята в Європі, 17 іноземних торгових палат, що дає місту найбільший прибуток на душу населення в країні (понад 35 тис. євро). У місті зареєстровано понад 2 тис. іноземних транснаціональних корпорацій.

У країні добре розвинений комерційний апарат, проводиться багато промислових і технологічних виставок і торгів.

4. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Диверсифікована італійська промисловість особливо розвинена в галузі морського суднобудування, побутової техніки, хімічної, фармацевтичної, металургійної, агропродовольчої та оборонної сфер.

Італія більше, ніж інші країни в ЄС, залежить від імпорту енергоносіїв, тому тут упроваджуються системи енергозбереження та енергоефективності, 75 % енергії імпортується, підвищується відсоток використання відновлюваних джерел (уже понад 15 %).

У країні сформувався так званий «північний промисловий трикутник» Мілан–Турин–Генуя. У Мілані розвивається сектор біотехнологій, особливо виробництво антибіотиків та онкологічних препаратів, що становить майже 50 % біотехнологічних підприємств Італії. Турин — центр автомобільної та аерокосмічної промисловості, великий комерційний центр Європи з найбільшим відкритим ринком. Генуя — важливий промисловий центр, у якому базуються найбільші транснаціональні корпорації: «Leonardo, Ansaldo Energia» — енергетична компанія, «Piaggio Aerospace» — авіаційна, «Costa Cruises» — найбільша в Європі навігаційна компанія, а також важливий центр суднобудування.

Окрім того, харчова промисловість, машинобудування та виробництво електротехніки розвинені в Неаполі, суднобудування — у Палермо — найбільшому місті Сицилії, яке має потужний риболовецький флот, у Римі базуються компанії «Vitrociset» (інформаційно-комунікаційні технології), «Selex» (харчові продукти).

Знайдіть на карті найбільші промислові центри країни.

Промисловість Італії відома автомобілями «Fiat», «Ducati», «Iveco», шинами «Pirelli», продуктами хімічної та нафтохімічної промисловості «Eni», електротехнікою компанії «Edison SpA», побутовою технікою «Candy» та «Indesit», вогнепальною зброєю «Beretta» і чисельними модними брендами: «Dolce & Gabbana», «Roberto Cavalli», «Benetton», «Prada», «Luxottica», «Armani», «Valentino», «Versace». Продукція харчової промисловості (марки «Ferrero», «Barilla Group», «Martini & Rossi», «Campari») користується попитом далеко за межами країни.

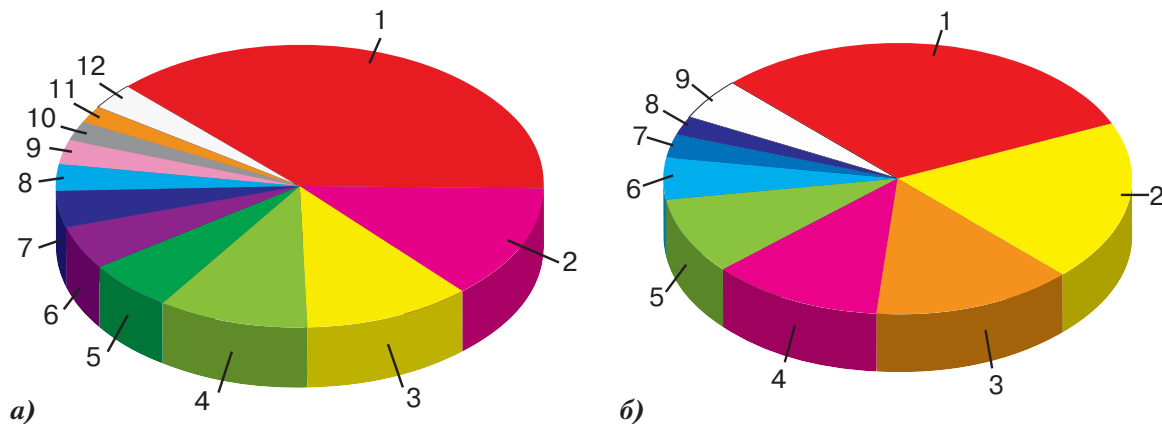
Крім того, Італія випускає дорогі спортивні та розкішні автомобілі «Lamborghini», «Pagani», «Ferrari», «Maserati», яхти «Azimut», «Ferretti». Відома у світі також продукція італійських меблярів, виробників взуття та музичних інструментів. За обсягами вина країна — світовий лідер і постійно конкурує з французьким виноробством і з виробництвом сирів.

Проаналізуйте дані мал. 31 і зробіть висновки.

Дізнайтеся більше про марки автомобілів італійського виробництва: marque-voiture.com/marques-des-voitures-italiennes/.

Мал. 31. Найбільші виробники авто в Європі: а) 2014 р.: 1) Німеччина — 38 %, 2) Іспанія — 13 %, 3) Франція — 11 %, 4) Велика Британія — 10 %, 5) Чехія — 6 %, 6) Словаччина — 5 %, 7) Польща — 4 %, 8) Бельгія — 3 %, 9) Румунія — 3 %, 10) Угорщина — 2 %, 11) Італія — 2 %, 12) решта країн Європи — 3 %; б) 1990 р.: 1) Німеччина — 31 %, 2) Франція — 19 %, 3) Італія — 14 %, 4) Іспанія — 12 %, 5) Велика Британія — 9 %, 6) Бельгія — 5 %, 7) Швеція — 3 %, 8) Польща — 2 %, 9) решта країн Європи — 5 %

5. Спеціалізація аграрного сектора. Характерні ознаки просторової організації господарства. У традиційному для країни аграрному виробництві задіяні майже 3,5 % населення. Значна частина іноземних працівників працює на сезонних зборах винограду та фруктів. У сільському господарстві, на відміну від інших розвинених країн Європи, переважає рослинництво (до 58 %). Італія — перша країна у світі за вирощуванням маслин, шоста — цитрусових, входить у десятку лідерів за валовими зборами пшениці, кукурудзи й овочів.

Пояснить, чому рослинництво розвинене в Італії більше, ніж у Франції або Німеччині.

Основними сільськогосподарськими культурами є: кукурудза, томати, пшениця м'яких і твердих сортів (для виробництва макаронів і спагеті), виноград (винні та столові сорти), оливки (олійні й ефіроолійні), бобові, рис, цукрові буряки, ріпак. У провінціях Емілія, Кампанія та Венето, Сицилія та Калабрія багато яблуневих, грушевих і персикових садів. Лігурія

спеціалізується на квітникарстві й олійних культурах. У тваринництві переважає пасовищне скотарство (корови та буйволи — на півночі країни), свинарство, вівчарство та птахівництво (на півдні).

Треба зазначити, що країна не забезпечує повністю власних потреб у продукції сільського господарства, особливо скотарства, через недостатню власну кормову базу, тому імпортує їх із сусідніх Франції, Іспанії, Балканських та інших країн.

Сільськогосподарський сектор розвинений переважно в південній частині Італії, де середньомісячний ВВП на душу населення становить лише 58 % від ВВП північної та центральної частин країни. Рівень безробіття тут також приблизно вдвічі вищий, майже 15 %.

Приблизно 20 % території Італії вкрито переважно вторинними лісами, висаджують тополя та хвойні дерева. Національні парки займають 200 тис. га.

Як ви вважаєте, чому переважна більшість лісів в Італії — штучні?

6. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Італією. Країна належить до десятки світових експортерів та імпортерів. Основними товарами експорту Італії є спортивні й розкішні автомобілі, шини, продукти хімічної та нафтохімічної промисловості, електро- та побутова техніка, продукція аерокосмічної та оборонної промисловості, вогнепальна зброя, одяг і взуття, харчові продукти та напої. Найближчими торговими партнерами Італії є Німеччина, Франція, Іспанія та інші країни ЄС (майже 60 % загального обсягу торгівлі).

Які товари італійського виробництва маєте ви чи ваші близькі?

Дізнайтеся про сучасний стан відносин між Україною та Італією за допомогою інформації, що розміщена на сайтах посольства Італії в Україні (ambkiev.esteri.it/ambasciata_kiev/it/) і посольства України в Італії (italy.mfa.gov.ua/ua).

Італія — четверта країна в Європі за чисельністю населення, восьма — в економіці світу та третя — у ЄС з явним переважанням невиробничого сектора. Країна належить до п'ятірки країн світу, які найбільше відвідують туристи, відома конкурентоспроможним сільським господарством, потужним машинобудуванням, впливовим та інноваційним бізнес-сектором економіки.

В Італії сформувався потужний «північний промисловий трикутник» Мілан–Турин–Генуя. Серед особливостей ведення бізнесу в країні виокремлюється переважання сімейних кланів над транснаціональними корпораціями. У країні багато малих і середніх підприємств.

Населення країни повільно «старіє». Останнім часом збільшується кількість іммігрантів, як трудових, так і біженців.

З природних ресурсів виокремлюють агрокліматичні. Надра країни небагаті на запаси мінеральної сировини, а промисловість зорієнтована на імпорт та експорт готової продукції. Країна входить до десятки світових експортерів та імпортерів. Італія більше, ніж інші країни ЄС, залежить від імпорту енергоносіїв.

Країна характеризується високим рівнем життя, який на півночі та півдні дуже відрізняється за рівнем доходів і кількістю безробітних.

1. Поясніть переваги та недоліки географічного положення Італії.
2. Як несприятливі природні процеси та явища впливають на господарство країни?
3. За допомогою карт атласу назвіть найбільші промислові та сільськогосподарські райони країни.
4. За допомогою статистичних даних підручника та географічного атласу назвіть основні показники, які визначають місце країни в регіоні та світі.
5. Знайдіть на карті найбільші міста країни, промислові райони, найбільші морські порти, фінансові, наукові, освітні центри й осередки туризму.
6. Складіть та обґрунтуйте картосхему просторової організації економіки Італії.

§ 15

Польща

За допомогою політичної на фізичній карт Європи охарактеризуйте географічне положення Польщі. Назвіть його переваги й недоліки, поясніть вплив на розвиток країни.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Польща — унітарна країна, складається з 16 воєводств, північно-західний сусід України, індустріальна країна з розвинутою економікою. Одразу після розпаду СРСР стала асоційованим членом ЄС (1994), членом НАТО (1999), а пізніше членом ЄС (2004) і Шенгенської зони (2007). Програма «шокової терапії» на початку 1990-х років дала можливість країні перетворити економіку на одну з найнадійніших у Центральній та Східній Європі. Серед країн ЄС економіка Польщі розвивається найбільш динамічно й створює умови для досягнення високого індексу людського розвитку (ІЛР).

Країна має одну з найкращих у Європі систему шкільної освіти та безкоштовну університетську освіту, універсальну для всіх громадян систему охорони здоров'я. У країні високі стандарти та якість життя, але ВВП на душу населення значно менший, ніж середній в країнах ЄС, а заробітна плата становить 70 % від середньої в ЄС (2016). Стабільність економіки країни зробила її найбільш привабливою серед країн колишнього соціалістичного табору та СРСР для іноземних інвесторів, а польські корпорації активно інвестують в економічні проекти в інших країнах, переважно Європи.

2. Система розселення. За останнє століття населення Польщі зазнало значних трансформацій, тут відбулися важливі події: голокост єврейського населення під час Другої світової війни, вигнання та депортація німецького населення, репатріація українського населення, польських меншин з Білорусі, Литви й України тощо.

Після вступу Польщі в ЄС розпочалася масова трудова еміграція працездатного населення в інші країни ЄС, особливо в Німеччину, Велику Британію, Ірландію, Швецію та Мальту (майже 2,5 млн осіб). Значна польська діаспора утворилась у США (наприкінці XIX — на початку XX ст., понад 3,5 млн осіб), а польська діаспора у Франції веде свою історію з початку наполеонівських війн і має видатних представників: *Фредерік Шопен* (композитор), *Семюель Розенталь* (шахіст), *Марі Кюрі* (фізик, двічі нобелівський лауреат), *Анрі Сітроен* (промисловець), *Роман Поланський* (актор, режисер) та ін. Загальна чисельність поляків, які мешкають за межами країни, майже 20 млн осіб.

Сучасна Польща — типова однонаціональна країна з чисельністю 38,6 млн осіб, з майже нульовим природним і від'ємним міграційним приростом населення. Середня щільність населення становить 123 особи/км².

Найбільші міста та міські агломерації утворилися на околицях Варшави, Кракова, Лодзя, Вроцлава та Познані, але лише Варшава має чисельність населення понад 1 млн осіб (мал. 32).

а)

б)

Мал. 32. а) історичний центр Кракова; б) торговельний центр у Лодзі

Знайдіть на карті найбільші міста країни та визначте особливості їхнього географічного положення.

3. Третинний сектор економіки, сучасна транспортна система країни. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. ВВП Польщі за секторами складається з 2 % — сільське господарство, 40 % — промисловість і 68 % — сфера послуг. Третинний сектор економіки розвивається прискореними темпами завдяки значній фінансовій підтримці Євросоюзу й іноземних інвесторів.

Історія свідчить, що саме в Польщі було створене перше міністерство освіти у світі, а в 1364 р. почав працювати перший університет у країні — Ягеллонський (м. Краків). Тут навчалися *Міколай Коперник* і *Папа Римський Іоанн-Павло II*, польський король *Іоанн III Собеський* та нобелівські лауреати — *Владислава Шимборська* й *Іво Андрич*. Країна має давні традиції в системі освіти, які дають позитивні результати.

Що ви знаєте про навчання українських студентів у Польщі?

Польща входить у світову двадцятку країн за кількістю туристів, що її відвідують (18 млн осіб у 2017 р.), завдяки різноманітним природним об'єктам (від Балтійських дюн на півночі до гір Високі Татри на півдні з найвищою точкою — горою Риси, 2499 м), прибережним курортам Свіноуйсьце, Мендзиздрое, Колобжег, Леба, Сопот, Владиславо, збереженню пам'яток історії та архітектури країни, розвиненій туристичній інфраструктурі (турагенції, готелі, ресторани, транспортна система). Найпопулярніше серед туристів м. Краків. Дуже тяжкі емоції викликає відвідування музею колишнього концентраційного табору Освенцім.

Транспортну систему країни очолює «LOT Polish Airlines» — одна з найдавніших авіакомпаній світу, створена в 1929 р. у Варшаві (мал. 33). Літаки компанії мають повітряне сполучення з понад 80 пунктами в Європі, Азії та Америці. Визнана однією з найбезпечніших у світі. Окрім Варшави, міжнародні аеропорти працюють у Познані, Гданську, Кракові, Лодзі, Люблені, Катовіце й інших містах.

Поясніть, що таке транзитні транспортні шляхи та яке вони мають значення для економіки Польщі.

Транзитне розміщення країни сприяло розвитку потужної мережі якісних і швидкісних залізниць та автострад. Крім державних, у Польщі є приватні лінії залізниць: «Polskie Koleje Państwowe» — найбільший оператор залізничного сполучення країни. Розвиток ліній автомобільного транспорту відбувся завдяки вдалому використанню країною коштів, виділених ЄС.

Найбільші морські порти країни на узбережжі Балтійського моря: Гданськ, Гдиня, Щецин-Свіноуйсьце, Колобжег.

Дізнайтеся про об'єкти країни, які внесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Які з них ви хотіли б відвідати й чому?

а)

б)

Мал. 33. а) найбільший контейнеровоз світу з Гонконгу в порту Гданська;
б) літак авіакомпанії «LOT Polish Airlines»

Банківський сектор Польщі — найбільш потужний у Центральній та Східній Європі. Складається з національних, кооперативних та іноземних банків. «Biedronka» — велика мережа магазинів роздрібно́ї торгівлі в Польщі, що належить португальській компанії.

Найбільша технологічна корпорація країни, що має дочірні фірми в понад 50 країнах світу, пошта в Європі за обсягами створеного програмного забезпечення — «Asseco Poland».

Дізнайтеся більше про діяльність корпорації «Asseco Poland» на її офіційному сайті: pl.asseco.com/.

У Польщі виробляють електроніку, морські та річкові судна в Гданську та Щецині, військовою техніку, ліки «Polpharma», автобуси «Solaris» і трамваї «Solbus», гелікоптери «PZL Świdnik» і літаки «PZL Mielec», обладнання для залізничного транспорту «Pesa SA», продукти харчування, одяг, скло та керамічні вироби «Bolesławiec», різноманітну хімічну продукцію — від мінеральних добрив до продуктів нафтопереробки.

Відомі в Європі та за її межами: «Tauron Polska Energia» — найбільша енергетична та вуглевидобувна компанія, «Grupa Lotos» — нафтовидобувна та нафтопереробна компанія, «KGHM Polska Miedz» — польська транснаціональна корпорація з виробництва міді, срібла, золота, платини й інших кольорових металів, яка експлуатує шахти в США, Канаді, Чилі та Польщі.

Дізнайтеся більше про діяльність корпорації «KGHM Polska Miedz» на її офіційному сайті: kghm.com/en.

Знайдіть на карті найбільші промислові центри країни, морські порти, міжнародні аеропорти.

Яка продукція польського виробництва відома особисто вам? Що ви можете сказати про її якість?

Енергетика країни використовує власне кам'яне вугілля на паливних електростанціях, найбільша з яких — Белхатувська — працює на бурому вугіллі однойменного відкритого родовища. У країні є одна недобудована АЕС «Жарновець», обговорюються перспективи побудови нової АЕС або завершення цієї.

4. Спеціалізація аграрного сектора. Характерні ознаки просторової організації господарства. Навіть у часи, коли країна була сателітом СРСР, у Польщі існувала приватна власність на землю. Нині в країні майже 2 млн приватних фермерських господарств, які вирощують картоплю, пшеницю, жито, тритикале (гібрид жита та пшениці), ячмінь, овес, цукрові буряки, льон, фрукти, овочі, ріпак, суниця, розводять свиней (4 місце за поголів'ям у Європі після Німеччини, Франції та Іспанії), домашню птицю та велику рогату худобу.

У Європі та й в Україні широко відомі якісні продукти харчування (ковбаси, молочні та кондитерські), які виробляє харчова промисловість країни з продукції вітчизняного сільського господарства.

У Балтійському морі виловлюють майже 500 тис. т риби на рік, у рибних господарствах розводять форель, харіуса, судака, щуку, дунайського тайменя та ін.

Польща — четверта за площею країна в Європі, лісистість якої становить 30 % території. Лісове господарство заготовляє деревину, з якої виробляють пиломатеріали, деревоволокнисті плити, меблі.

5. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Польщею. Польський експорт — це машини, промислове та транспортне обладнання, меблі, продукти харчування, високоякісне взуття, одяг і косметика, сільськогосподарські машини, морські судна, майже

весь спектр побутової техніки, емальований посуд. Найбільшими торговельними партнерами країни в Європі є Німеччина, Велика Британія, Чехія, Франція, Італія, Нідерланди.

Найбільше готової продукції — промислове обладнання, автомобілі, хімікати, паливні й мастильні матеріали — і сировину Польща імпортує з Німеччини, Китаю, Нідерландів, Росії, Італії, Франції та Чехії.

Інформацію про сучасний стан відносин між Україною та Республікою Польща шукайте на сайтах посольства Польщі в Україні (kijow.msz.gov.pl/pl/) і посольства України в Польщі (poland.mfa.gov.ua/ua).

Північно-західний сусід України, індустріальна країна з розвинутою економікою, високими стандартами та якістю життя, Польща є членом НАТО та ЄС. Вона має найбільший економічний потенціал у регіоні Центральної та Східної Європи. Галузі промисловості відповідають європейському стандарту, а якість продукції наближається до нього.

Населення країни, яке за останнє століття зазнало значних трансформацій та масової трудової еміграції, має високий ступінь етнічної та релігійної однорідності. Майже 20 млн осіб польського походження мешкає за межами країни.

Третинний сектор економіки Польщі розвивається прискореними темпами завдяки значній фінансовій підтримці ЄС й іноземних інвесторів. Країна входить у світову двадцятку за кількістю туристів, має потужну, розвинену та сучасну транспортну систему, банківський сектор Польщі — найбільш потужний у Центральній та Східній Європі, у країні розвинена торгівля.

Найбільшими торговельними партнерами Польщі є країни ЄС і Китай.

У країні виробляють майже весь спектр промислової й сільськогосподарської продукції та розвинені всі сектори економіки, які виготовляють експортну продукцію.

1. Проаналізуйте причини нестачі трудових ресурсів у Польщі.
2. Аргументуйте й порівняйте причини утворення польської та української діаспор.
3. Назвіть сектори економіки Польщі, які традиційно потужні й розвиваються прискореними темпами.
4. За допомогою карт атласу охарактеризуйте розміщення в країні найбільших промислових центрів і транспортних магістралей.
5. Які, на вашу думку, перспективи розвитку має польська економіка?

Білорусь

Пригадайте особливості географічного положення Білорусі. Порівняйте його з географічним положенням сусідньої Польщі, укажіть переваги та недоліки.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Республіка Білорусь посідає місце в кінці першої сотні світового рейтингу країн за чисельністю населення та площею, не має виходу до морів, але знаходиться на перехресті важливих транспортних шляхів, що з'єднують країни Скандинавії та Балтії з Південною Європою, а Центральну Європу із Східною. Понад 30 % території Білорусі зайнято малородючими підзолистими ґрунтами. Більше третини території вкриті болотами та перезволожені. Природно-ресурсний потенціал Білорусі зазнав величезної шкоди через аварію на Чорнобильській АЕС (70 % опадів радіоактивного цезію-137 осіло на її території). У країні є значні поклади калійної та кухонної солей, незначні родовища нафти й природного газу в Гомельській області (забезпечують лише 15 % потреб країни), горючих сланців, кам'яного й бурого вугілля, чималі запаси торфу та будівельних матеріалів. Відомі два великі родовища залізної руди, які залягають на значній глибині. Є поклади уранових руд.

Відвідайте онлайн-музей Чорнобиля та дізнайтеся більше про наслідки аварії глобального масштабу: chornobylmuseum.kiev.ua (віртуальний тур).

Республіка Білорусь є членом Євразійського економічного союзу, СНД, членом-засновником ООН.

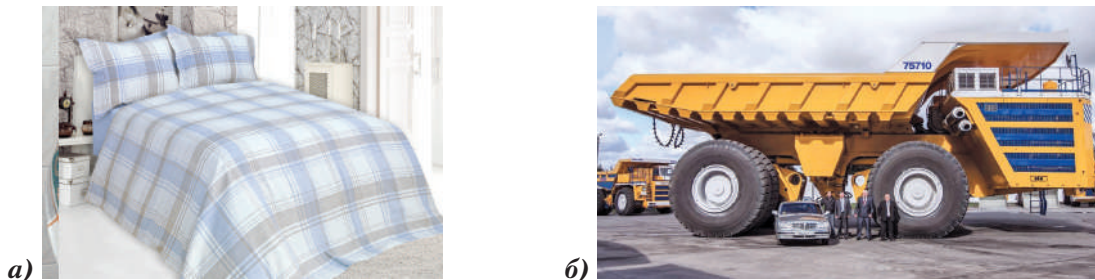
2. Система розселення. У країні мешкає понад 9,5 млн осіб, а також приблизно 130 інших етносів. Густота населення — трохи більше 46 осіб/км². Майже 80 % населення становлять білоруси. Природний приріст населення в Білорусі позитивний, а демографічна політика спрямована на збільшення народжуваності та тривалості життя населення.

Найгустіше заселена підвищена центральна частина країни, де розташована її столиця Мінськ. Це єдине в країні місто-мільйонер. Частка міських жителів становить 77 %. Найбільші міста: Гомель, Брест, Вітебськ, Гродно, Могильов.

3. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Соціально орієнтована ринкова модель економіки країни базується на державній власності. Економіка відчуває значну нестачу вуглеводнів та енергетично залежна від Росії, звідки вона їх імпортує, має високу інфляцію, зовнішній борг і дефіцит *державного бюджету*, від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі. Промисловість створює майже 40 % ВВП країни.

У Білорусі добре розвинуті машинобудування (автомобіле-, тракторобудування й сільськогосподарське машинобудування, верстат- та приладобудування), хімічна, деревообробна, легка й харчова промисловість (мал. 34). Провідною галуззю є машинобудування, де задіяно майже 45 % усього промислово-виробничого персоналу. Через високий рівень інфляції держава втручається в регулювання цін на соціально значущі товари харчової та легкої промисловості. У військово-промисловому комплексі, який залишився країні від СРСР, відбувається *економічна конверсія*.

Дизельні вантажні автомобілі випускають у Мінську, Могильові та Жодіно, трактори — у Мінську, Вітебську й Бобруйську. Хімічна промисловість виробляє калійні добрива (Солегорськ), азотні (Гродно), фосфатні (Гомель), штучні хімічні волокна (Могильов), пластмаси

Мал. 34. Продукція підприємств Білорусі: а) Оршанського льнокомбінату; б) «БелАЗ» — найбільший у світі самоскид з радіусом розвороту 20 м і вантажопідйомністю — 450 т

Державний бюджет — це річна фінансова звітність, яка відображає запропоновані урядом доходи та витрати на фінансовий рік, які часто приймаються законодавчими органами, затверджені керівником або президентом і представлені міністром фінансів для нації.

A government budget is an annual financial statement presenting the government's proposed revenues and spending for a financial year that is often passed by the legislature, approved by the chief executive or president and presented by the Finance Minister to the nation.

Економічна конверсія — технічний, економічний та політичний процес переходу від військового до цивільного ринку.

Economic conversion is technical, economic and political process for moving from military to civilian markets.

(Борисів і Полоцьк), лаки й фарби (Ліда) тощо. Новополоцький та Мозирський нафтопереробні заводи виробляють паливо та сировину для хімії органічного синтезу. Білорусь імпортує вуглеводні — нафту й природний газ, але серед продуктів експорту разом зі значними обсягами калійних добрив — нафтопродукти, у тому числі й бензин. Лісопереробна промисловість виробляє меблі, картон, папір, фанеру, сірники. На сировині власного сільського господарства в країні працюють льонокомбінати, які виготовляють продукцію для власного споживання, а також експортують її в країни колишнього СРСР та ЄС.

Знайдіть у додаткових джерелах інформації статистичні дані про господарство Білорусі. Можна скористатися, наприклад, матеріалами сайта: belstst.gov.by.

Більше інформації про Республіку Білорусь ви знайдете на офіційному сайті президента країни.

Енергетика Білорусі базується на ТЕС, найбільша з яких — Лукомльська, виробляє майже 40 % усієї електроенергії країни. Побудовані сонячні та вітрові електростанції. У республіці будують Островецьку АЕС майже на кордоні з Литвою (50 км від Вільнюса). Незважаючи на негативні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, будівництво нової атомної станції схвалене, зокрема, через постійні «газові війни» Білорусі з Росією. Парадоксально, але головним підрядником будівництва АЕС є російський «Атомбудекспорт».

Дізнатися більше про Островецьку АЕС можна на її офіційному сайті.

Знайдіть на карті основні промислові центри країни.

4. Спеціалізація сільського господарства. Сільськогосподарські землі Білорусі становлять майже 41 % її території, лісові площі — 42 %, озера, річки й болота — 6 %, інші землі — 11 %.

Сільське господарство Білорусі створює 8 % ВВП країни й спеціалізується на молочному м'ясному скотарстві, свинарстві, вирощуванні льону, картоплі, цукрових буряків і пшениці. У структурі посівних площ переважають зернові культури (майже 50 %): жито, пшениця, яровий ячмінь, кукурудза, овес, тритикале. Повсюди поширене вирощування картоплі. Провідними технічними культурами є льон-довгунець і ріпак.

Тваринництво молочно-м'ясної спеціалізації розміщене територією країни досить рівномірно. Частка свинарства у виробництві м'яса становить приблизно 40 %, а питома вага продукції тваринництва у вартості всієї продукції сільського господарства — понад 70 %. Поблизу великих міст побудовано птахофабрики.

Колись важливе для економіки країни лісове господарство скорочує обсяги виробництва.

5. Особливості розвитку третинного сектора економіки. Характерні ознаки просторової організації господарства. Третинний сектор економіки створює 52 % ВВП країни, у ньому задіяні 67 % її працездатного населення. Приватна власність поширена переважно в торгівлі та сфері послуг.

Білорусь має добре розвинену транспортну мережу — залізничний, автомобільний, річковий, авіаційний та трубопровідний транспорт. Через територію Білорусі проходить декілька гілок міжнародних нафто- і газопроводів. Загальна протяжність залізниць становить 5,5 тис. км, автомобільних шляхів — понад 40 тис. км. Провідні позиції у вантажо- та пасажироперевезенні належать залізничному й автомобільному транспорту. Найбільше вантажів, переважно будівельних матеріалів і лісу, перевозять річками басейну Дніпра.

Про рівень розвитку медицини в країні свідчить той факт, що за рейтингом найкращих країн для материнства Білорусь посідає 25 позицію у світі. У країні проводять унікальні операції з трансплантації органів, кісткової тканини, видалення злоякісних пухлин. На лікування в Білорусь їдуть громадяни України.

а)

б)

Мал. 35. Туристичні об'єкти Білорусі: а) Несвизький замок; б) пам'ятник Марку Шагалу у Вітебську

У країні значну увагу приділено розвитку освіти та сучасної науки, які мають забезпечити розвиток інновацій — ресурсозберігаючі та енергоефективні технології, промислові біотехнології, наноматеріали й нові джерела енергії, медицина та фармакологія, інформаційні й аерокосмічні технології, екологія та раціональне природокористування, технології виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

У країні створена власна «Кремнієва долина» — Білоруський парк високих технологій — найбільший кластер у сфері ІТ у Центральній та Східній Європі, а серед розробників програми «Viber» є й білоруський спеціаліст. Фахове навчання в галузі відбувається спільно з індійськими колегами.

У країні прийнята державна програма «Білорусь гостинна» на 2016–2020-і роки, спрямована на формування та розвиток сучасного конкурентоспроможного туристичного комплексу з метою збільшення внеску туризму в розвиток національної економіки. Основними напрямками є лікувально-оздоровчий, релігійний, військово-історичний та агроекотуризм (мал. 35).

6. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Білоруссю. Основними зовнішньоторговельними партнерами Білорусі є Росія та країни ЄС: Нідерланди, Велика Британія, Польща, Латвія, Німеччина, Литва, Італія, а також Україна, Китай та Бразилія. В імпорті переважають паливо й мінеральна сировина, нафта та нафтопродукти, природний газ, машини й обладнання, метали та вироби з них, легкові автомобілі, двигуни внутрішнього згорання.

Основу експорту становлять нафтопродукти й калійні добрива, молочні продукти, вантажні автомобілі, трактори, лляні тканини та вироби з них, продукція швейної промисловості (мал. 34).

Інформацію про відносини між Україною та Республікою Білорусь шукайте на сайтах посольства Білорусі в Україні (ukraine.mfa.gov.by/) і посольства України в Білорусі (belarus.mfa.gov.ua).

Невелика за чисельністю населення та площею Республіка Білорусь розташована на перехресті важливих європейських транспортних шляхів. Її природно-ресурсний потенціал зазнав величезної шкоди через аварію на Чорнобильській АЕС.

Мультинаціональне та релігійне населення розміщене територією країни нерівномірно через природні (заболоченість, лісистість тощо) та антропогенні умови. У країні немає великих міст. Соціально орієнтована ринкова модель енергетично залежної економіки країни базується на державній власності та має розвинений комплекс обробної промисловості. Галузі спеціалізації: машинобудування, хімічна, легка та харчова промисловість, які працюють переважно на тепловій енергії. Сільськогосподарські землі Білорусі займають 41 % її території. Сільське господарство створює 8 % ВВП країни, спеціалізується на молочно-м'ясному скотарстві, свинарстві, вирощуванні льону, картоплі, цукрових буряків і пшениці.

Третинний сектор економіки створює 52 % ВВП країни, у ньому задіяні 67 % її працездатного населення. Білорусь має добре розвинені транспортну мережу, медицину, освіту, торгівлю та сферу послуг. Перспективним є розвиток туристичного комплексу. Білоруський парк високих технологій — найбільший кластер у сфері ІТ Центральної та Східної Європи.

Зовнішня торгівля країни має від'ємне сальдо. Основними зовнішньоторговельними партнерами Білорусі є Росія, країни ЄС, Україна, Китай та Бразилія.

1. Поясніть місце та роль Білорусі в міжнародному поділі праці. Укажіть перспективи розвитку господарства країни.
2. Назвіть продукцію, яку Білорусь постачає на ринки Європи. Поясніть особливості структури експорту й імпорту країни.
3. Чому в сільському господарстві країни переважає тваринництво? Аргументуйте відповідь.
4. Використовуючи географічні карти, поясніть особливості спеціалізації сільського господарства та розміщення основних регіонів промисловості Республіки Білорусь.
5. Охарактеризуйте домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Білорусі.

Росія

1. Пригадайте особливості географічного положення Росії та поясніть їхній вплив на розміщення населення її території.
2. Визначте переваги та недоліки географічного положення країни.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Росія — федеративна президентсько-парламентська республіка, космічна та ядерна держава з найбільшим запасом ядерної зброї масового знищення.

Маючи запаси мінеральної сировини світового рівня (кам'яне та буре вугілля, нафта, природний газ, алмази та золото, алюміній, нікель, вольфрам, свинець, молібден, кухонні й калійні солі та багато іншого), лісові та водні ресурси, Росія є основним постачальником на світовий ринок переважно продукції первинного сектора економіки: мінеральної сировини, сільськогосподарської продукції та лісоматеріалів. Частка країни у ВВП світу (з таким потужним ресурсним потенціалом) становить лише 1,8 % (у 2017 р., менше, ніж Південна Корея).

Країна в десятці лідерів за імпортом китайських автомашин, обсягами споживання міцних алкогольних напоїв, кількістю авто- й авіакатастроф.

Таблиця 10

Місце Росії у світових рейтингах

За рівнем життя населення (2017)	За рівнем тривалості життя населення (2015)	ВВП (ПКС)* на душу населення (2016)	За рівнем економічної свободи (2016)	За рівнем корупції (2017)
1 Норвегія	1 Гонконг (84 роки)	1 Катар	1 Гонконг	1 Нова Зеландія
2 Швейцарія	2 Японія (83,5)	2 Люксембург	2 Сингапур	2 Данія
3 Канада	3 Італія (83)	3 Сингапур	3 Нова Зеландія	3 Фінляндія
10 Люксембург	10 Франція (82)	10 ОАЕ	10 Велика Британія	10 Люксембург
50 Китай	50 Оман (76,8)	50 Малайзія	50 Словачія	50 Кабо-Верде
68 Білорусь	108 Білорусь (71,3)	52 Росія	143 Росія	68 Білорусь
83 Україна	111 Україна (71)	53 Казахстан	144 Гвінея	134 Україна
90 Росія	116 Росія (70)	72 Білорусь	153 Білорусь	140 Киргизія
91 Лаос	117 Беліз (70)	121 Україна	162 Україна	141 Росія
142 Чад	190 Свазіленд (49)	198 Сомалі	178 Північна Корея	142 Гондурас

* ПКС — паритет купівельної спроможності.

Маючи значні території оброблювальних земель, Росія є світовим виробником сільськогосподарської продукції (ячменю, гречки, вівса, жита, соняшника, пшениці). Країна «трьох океанів» є важливим постачальником на світовий ринок риби та морепродуктів. Значні її площі вкриті лісами й становлять найбільший у світі потенціал ресурсів деревини, але її частка у світовій торгівлі ними менша 5 %.

Проаналізуйте статистичні дані таблиці 10 і зробіть висновки про місце Росії у світових рейтингах.

Агресивна й диктаторська зовнішня політика країни за останні роки призвела до впровадження санкцій як до окремих осіб, так і до конкретних галузей господарства країни та фактично значної її економічної ізоляції.

2. Національний склад населення. Українська діаспора в Росії. Система розселення.

Росія — багатонаціональна держава, у межах якої проживає понад 190 народів. Зі 146,8 млн осіб, що мешкають у країні, росіяни становлять майже 80 %, татари — 4 % та українці — 2 %, менше 14 % населення — башкири, чуваші, чеченці, казахи, удмурти, марійці й інші народи. За останні роки чисельність «європейських» народів зменшилася, а «азійських» (киргизів, узбеків, таджиків та інших) збільшилася.

За неофіційними даними, українська діаспора в Росії становить понад 10 млн осіб. Найбільша кількість українців проживає в Москві й області, Краснодарському та Приморському краях, Санкт-Петербурзі, Тюменській, Ростовській та Воронежській областях. Українську мову й українознавчі предмети вивчають лише у 8 загальноосвітніх школах РФ (недільних школах і гуртках української мови, майже 30, це на понад 3 млн постійних жителів і 3,7 млн трудових мігрантів — українців у Росії). Наприклад, в українській недільній школі ім. П. Р. Попович при Національному культурному центрі України в Москві, українській недільній школі ім. Т. Г. Шевченка Кіровського району м. Уфи та небагатьох інших. У Москві до 2017 р. працювала єдина в країні бібліотека української літератури.

Ознайомтеся з діяльністю українських шкіл у Росії за допомогою їхніх офіційних сайтів.

Відомі в межах Росії також Зелений Клин (Далекий Схід), Жовтий Клин (Середнє та Нижнє Поволжя), Малиновий Клин (Кубань) і Сірий Клин (Південно-Західний Сибір і Північний Казахстан). «Клином» українці називали земельний наділ, колонізовані землі, які освоювали й обробляли переселенці з України. З цими землями українців пов'язує і їхня культура. Наприклад, у 1936 р. український письменник І. Багрянний, засуджений на 5 років сталінських концтаборів, утік і переховувався в Зеленому Клині, про що він писав у своєму романі «Тигролови».

За допомогою додаткових джерел підготуйте повідомлення про відомих представників української діаспори, які зробили значний внесок у розвиток Росії.

Пригадайте природні умови, які характерні для більшої частини території країни, і поясніть, чому населення розміщене дуже нерівномірно.

3/4 населення країни мешкає в містах. Найбільші з них — Москва, Санкт-Петербург, Новосибірськ, Єкатеринбург, Нижній Новгород, Казань, Самара. Усього 15 міст-мільйонерів. Лінія розселення простягнулася своєрідним трикутником, який від Санкт-Петербурга та Ростова-на-Дону в європейській частині звужується на схід, до півдня Байкалу. На просторах Сибіру міста розміщені в долинах річок, якими з материка під час літньої навігації на Північному Льодовитому океані постачають вантажі в регіони, де розташовані основні райони видобутку корисних копалин, виробництва гідроенергії та заготівлі лісу.

Знайдіть на карті найбільші міста Росії та річки, на яких вони розташовані.

3. Роль Москви в контролі та перерозподілі економічних ресурсів країни. Москва — найбільше й одне з найдорожчих міст Європи — політичний, економічний та культурний центр Росії, міська агломерація, що належить до двадцятки найбільших у світі та є найпівнічнішою з них усіх. Це місто з потужною економікою та фінансовою системою (мал. 36, а).

Транспортна система міста дає можливість дістатися до будь-якої точки країни та світу: 5 аеропортів («Шереметьєво», «Внуково», «Домодедово», «Остафьєво», «Жуковський»), 9 залізничних вокзалів (Ярославський, Ризький, Білоруський, Казанський, Київський, Курський, Ленінградський, Савеловський та Павелецький) (мал. 36, б). Москва є кінцевим пунктом на шляху Трансибірської магістралі, яка прямує в європейську частину країни з Владивостока. У місті працює метрополітен та інші види міського транспорту.

У Москві знаходиться уряд країни, адміністрація президента, військовий штаб, штаб Федеральної служби безпеки, іноземні посольства та представництва, контрольно-ревізійні органи влади й економіки країни.

Місто створює майже п'яту частку ВВП країни. Тут виробляють широкий спектр продукції — від космічного обладнання до текстилю. У Москві найнижчий рівень безробіття та вдвічі більша за середню по країні заробітна плата.

Поясніть причини, через які найбільша кількість заробітчан із країн колишнього СРСР шукає роботу в Москві.

У місті мешкають відомі олігархи, які контролюють компанії, розташовані далеко від столиці («Сибнафта», «Газпром» та ін.). Тут знаходяться штаб-квартири багатьох телекомунікаційних і технологічних компаній: «Рамблер», «Ростелеком», «Яндекс», «Beeline», «Лабораторія Касперського», «Мегафон», МТС та ін.

4. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Спеціалізація сільського господарства. Росія — індустріально-аграрна держава перехідної економіки, у структурі промисловості та зовнішньої торгівлі якої провідну роль відіграє паливно-енергетичний комплекс. Країна посідає 1 місце у світі за розвіданими запасами, видобутком та експортом природного газу (32 % світового запасу), 8 місце — за запасами нафти (2 місце — за її експортом), 2 місце — за розвіданими запасами кам'яного вугілля (23 % світового запасу), має 47 % світового запасу торфу. Щорічно видобувається майже 250 млн т вугілля. Основна проблема добувної промисловості полягає в тому, що райони корисних копалин просторово віддалені від споживача й видобуток здійснюється в дедалі екстремальніших умовах.

Поясніть, як на формування ціни корисних копалин впливають їхній видобуток в екстремальних умовах і значна відстань від споживача.

Сучасні політичні відносини Росії з країнами у світі вплинули на її економічне становище. Економічні та політичні санкції країн Америки та Європи призвели до того, що деякі ро-

а)

б)

Мал. 36. Москва: а) діловий центр міста; б) Ярославський вокзал

сійські заводи, які працювали за межами країни, примножуючи ВВП Росії, їхнім власникам довелося продати. Наприклад, завод з виробництва мінеральних добрив компанії «Акрон» у Китаї. Відбуваються також продажі акцій російських співвласників підприємств, які працюють за межами країни.

Росія отримала найбільшу спадщину від колишнього СРСР. Проте за час свого самостійного економічного розвитку країна не здійснила жодних структурних реформ і переходу до нової економічної моделі й залишається сировинною, адже понад третину надходжень до її федерального бюджету становлять кошти від продажу сировини, переважно нафти та природного газу.

Пригадайте, як використовують кошти від продажу нафти та природного газу нафтовидобувні країни (ОАЕ, Саудівська Аравія, Катар, Кувейт).

Протягом декількох років лідером економічного зростання Росії був сільськогосподарський сектор, у першому півріччі 2017 р. найкращу динаміку продемонстрував сектор видобутку корисних копалин.

Країна — у п'ятірці світових лідерів за запасами та виробництвом нікелю, срібла, олова, цинку, титану, ніобію, залізних руд, золота й платини. Вона має три металургійні бази: Уральську, Центральну й Сибірську. За обсягами виплавки чорних металів Росія посідає 5 місце у світі. На базі металургії утворилося багатогалузеве машинобудування, яке дає майже 20 % продукції промисловості. Добре розвинений військово-промисловий комплекс.

Енергетика країни базується на традиційних ТЕС, ГЕС та АЕС, але велетенські ресурси гідроенергії країни використовуються недостатньо.

Хімічна промисловість випускає мінеральні добрива, сірчану кислоту, соду. Розвинені лісова й деревообробна промисловість. Легку промисловість становлять понад 30 галузей. Майже 80 % швейних підприємств розміщено в європейській частині Росії. Харчова промисловість розташована по всій території країни. Виробництво олії та цукру зосереджене на півдні європейської частини Росії. Борошномельна промисловість орієнтується на райони вирощування зерна, м'ясна — на сировинні зони та споживача. На Далекому Сході виловлюють 60 % риби (мал. 37).

У сільському господарстві країни задіяні агрохолдинги. Обсяги виробництва в галузі рослинництва більші за продукцію тваринництва (44 %). Росії належить 10 % світової ріллі, але значна частина земель через несприятливі кліматичні умови не задіяна в сільськогосподарському виробництві.

Росія — у першій п'ятірці світових виробників пшениці, ячменю, картоплі. За поголів'ям великої рогатої худоби країна посідає 6, свиней — 5 місце. Вирощують також сою, ріпак, цукрові буряки, але значну кількість продукції сільського господарства країна експортує.

Після анексії Криму й через військову підтримку сепаратистів на Донбасі Росії були введені санкції. Це призвело до заборони імпорту продуктів рослинництва й харчування та фізичного знищення того, що ввозилося в країну начебто нелегально, а насправді за 100 % передплати цієї продукції торговельними мережами країни.

Продовольче ембарго мало цілий ряд наслідків для Росії: позитивні — збільшення власного виробництва деяких продуктів харчування; негативні — значне зростання цін на продукти харчування, розширення практики заміщення натурального продукту сурогатами (молочно-

Мал. 37. Риболовецькі судна Росії

го жиру — пальмовою олією або цільного молока — сухим), збільшення реекспорту з «третіх» країн, наприклад яблук із Білорусі. Окремі підприємства зазнали значних збитків або взагалі припинили роботу, наприклад Мурманський рибокомбінат — єдине підприємство країни, що працювало з живою рибою.

5. Особливості розвитку третинного сектора економіки. У 2015 р. частка сфери послуг у ВВП Росії становила 59,7 %, у якій було задіяно 63 % працездатного населення. Країна входить у десятку європейських лідерів за кількістю іноземних туристів. Перспективи для розвитку туризму становить багата природна та культурна спадщина Росії: гірськолижний курорт Домбай, субтропічне Чорноморське узбережжя, озеро Байкал, вулканічні конуси та гейзери Камчатки, пам'ятки архітектури Москви, Санкт-Петербурга, Казані, Нижнього Новгороду, Золоте кільце Росії — туристичний маршрут, до якого входять 8 міст.

За допомогою додаткових інтернет-джерел доберіть інформацію про природні та культурні об'єкти Росії, які найбільш цікаві для туристів.

Площа країни визначає роль і значення транспорту для її розвитку. Довжина залізничних колій становить майже 120 тис. км, автомобільних доріг — 750 тис. км. Однак якщо порівнювати якість та інфраструктуру європейських залізниць та автострад, можна сказати, що їхні російські аналоги не витримують ніякої критики. Значну роль у перевезенні вантажів відіграють трубопровідний та річковий транспорт. Майже 40 % усіх перевезень припадає на морський транспорт. Найбільші порти: Новоросійськ, Мурманськ, Находка й інші — функціонують у межах 12 морів.

Знайдіть на карті моря, що омивають Росію, і найбільші морські порти в межах кожного з них.

Міжнародні аеропорти, крім столиці, працюють у Санкт-Петербурзі, Владивостоці, Воронежі, Іркутську, Краснодарі, Сочі, Волгограді та ін.

Проте майже всі види транспорту країни та їхній рухомий склад потребують значної реконструкції та модернізації.

Дізнайтеся про сучасний стан освіти та науки в країні за допомогою інформації, що міститься на офіційному сайті міністерства освіти і науки Росії.

6. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Росією. Росія входить до складу багатьох міжнародних організацій: «G20», ООН, Ради Європи, Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, Шанхайської організації співробітництва, Організації з безпеки та співробітництва у Європі, країна є постійним членом Ради Безпеки ООН, членом СОТ (Світова організація торгівлі), СНД, Організації Договору про колективну безпеку, Євразійського економічного союзу.

Сучасний російський експорт більше ніж на 80 % складається з нафти й природного газу, мінеральної сировини, металів, деревини та необробленої продукції сільського господарства. На експорт іде також рослинна олія, трикотажні вироби, зернові та рибопродукти.

Якщо раніше головними зовнішньоторговельними партнерами були країни ЄС, США, Канада та країни колишнього СРСР, то через торговельні санкції їх замінили інші країни, наприклад Мозамбик, Нігерія, Коста-Рика, Малі, М'янма, Сенегал і навіть Сирія. Однак це не значить, що торгівля Росії з високорозвиненими країнами світу зійшла нанівець, вона існує, але в значно скромніших масштабах, ніж раніше.

Нині Росія закуповує автомобілі, побутову техніку, комп'ютери, верстати й обладнання в Китаї.

Інформацію про сучасний стан відносин між Україною та Росією шукайте на сайті посольства Росії в Україні (ukraine.mid.ru) і посольства України в Росії (russia.mfa.gov.ua/ru).

Росія — президентсько-парламентська республіка, космічна та ядерна держава, член багатьох впливових міжнародних організацій, має найбільший у світі природно-ресурсний потенціал. Це багатонаціональна країна, де проживає понад 190 народів. На розміщення населення території значний вплив має клімат. У країні є 15 міст-мільйонерів, 3/4 населення мешкає в містах. Росія — індустріально-аграрна держава перехідної економіки, у структурі промисловості та зовнішньої торгівлі якої провідну роль відіграє паливно-енергетичний комплекс. Перспективним є розвиток третинного сектора економіки: туризм та його інфраструктура, будівництво нових доріг і реконструкція транспортної інфраструктури, розвиток сфери послуг.

Москва — найбільше й одне з найдорожчих міст Європи — політичний, економічний та культурний центр Росії, місто з потужною економікою, транспортною та фінансовою системами, яке створює майже п'яту частину ВВП країни.

Агресивна й диктаторська зовнішня політика країни за останні роки призвела до впровадження санкцій та фактично значної її економічної ізоляції. Це негативно впливає як на економіку країни, так і на рівень життя її населення.

1. Оцініть природно-ресурсний потенціал Росії за допомогою різних джерел.
2. Назвіть основні показники, які визначають місце країни в регіоні та світі.
3. Оцініть ступінь заселеності й освоєності території Росії.
4. Назвіть найбільші проблеми й оцініть перспективи розвитку економіки країни.
5. Проаналізуйте особливості структури експорту й імпорту країни та порівняйте її з іншими країнами Європи.

Корисна інформація!

Франція є взірцем розвитку кластерів на основі концентрації підприємств навколо великої компанії. Найвідомішими кластерами є авіаційно-космічний у Тулузі та парфумерний у Грасі. У країні запроваджена державна підтримка, спрямована на формування та розвиток кластерів, як, наприклад, бюджетне асигнування наукоємних видів бізнесу, зниження податку на інвестиції в науково-дослідних і дослідницько-конструкторських роботах. DATAR — агенція територіального планування — стимулює кооперацію між компаніями, регіональними освітніми й дослідницькими інститутами, місцевими органами влади для регіонального економічного розвитку Франції.

У Великій Британії найбільша кількість інноваційних кластерів створена в сільському господарстві, у сфері фінансових послуг і програмного забезпечення, у туристичній та меблевій галузях, у галузі збирання автомобільного устаткування. Державна кластерна політика Великої Британії характеризується добре опрацьованою стратегією підвищення національної продуктивності та зменшення регіональних диспропорцій. Наприклад, державна підтримка промислових кластерів здійснюється в межах програми «Мережі шотландських підприємств».

В Італії кластеризація втілюється в індустріальні округи на основі промислових агломерацій. Малі та середні підприємства, як правило, концентруються в межах промислових районів і формують міжкорпоративні мережі. У країні функціонує 200 кластерів з кількістю зайнятих понад 600 тис. осіб. Інноваційні кластери в Італії розвиваються в легкій промисловості, туристичній, парфумерній та меблевій галузях, у галузі з виробництва керамічної плитки. Уряд Італії здійснює активну кластерну політику, спрямовану на розвиток локальних виробничих систем і промислових округів через формування спеціальних центрів і посередницьких структур, покликаних підвищити технологічний рівень та інноваційні можливості дрібного й середнього бізнесу.

Практична робота № 2

- **Тема.** Розроблення картосхеми просторової організації економіки країни (за вибором).
- **Мета:** за допомогою тексту й ілюстрацій підручника, даних шкільного географічного атласу та додаткових джерел інформації скласти картосхему просторової організації економіки однієї з країн Європи.
- **Завдання**
 1. Оберіть країну, картосхему просторової організації економіки якої ви будете складати.
 2. Доберіть необхідні для виконання роботи джерела інформації (теоретичні, картографічні та статистичні).
 3. За допомогою дібраної інформації проаналізуйте просторову організацію економіки країни. Нанесіть на контурну карту основні осередки розміщення підприємств трьох секторів економіки.
 4. Зробіть висновки щодо просторової організації економіки обраної вами країни.

Орієнтовні теми для досліджень

1. «Нове обличчя» Руру — постіндустріальний розвиток: «зелені» міста замість похмурих ландшафтів.
2. Лондон, Берлін, Париж, Київ: подібність і відмінність сучасного розвитку міст.
3. Кластери в Італії як домінуюча форма організації виробництва товарів і послуг.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:

auto-forever.com/europe-automobile-en-chiffres/ — автомобільна Європа в цифрах;

en.unesco.org/ — офіційний сайт ЮНЕСКО;

clusterobservatory.eu — Європейська кластерна обсерваторія;

parisinfo.com/ — офіс туризму в Парижі;

visitbritain.com — туризм у Великій Британії;

visitberlin.de/de — Берлін для туристів.

Запитання, завдання та вправи для визначення рівня результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів

1. Спроектуйте програму відвідування об'єктів Всесвітньої культурної або природної спадщини ЮНЕСКО однієї з країн Європи.
2. Складіть загальну характеристику демографічних та урбанізаційних процесів, які відбуваються в Європі.
3. Поясніть причини нерівномірності економічного розвитку окремих районів у межах країн Європи на прикладі Німеччини, Італії або Росії.
4. Назвіть найбільші ТНК та оцініть їхній вплив на розвиток економіки країн регіону.
5. Спрогнозуйте перспективи розширення економічних зв'язків України з країнами Європи в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.
6. Оцініть роль ЄС і НАТО в Європі.
7. Обґрунтуйте особливості структури експорту й імпорту товарів і послуг країн Європи.
8. Порівняйте чинники міжнародної спеціалізації європейських економічно розвинених країн і країн з перехідною економікою.
9. Проаналізуйте позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі країн Європи.
10. Наведіть приклади промислових виробництв і послуг, що визначають міжнародну спеціалізацію окремих європейських країн.
11. Поясніть особливості структури експорту й імпорту товарів і послуг країн Європи.
12. Що вам відомо про діяльність ТНК в Україні?
13. Які перспективи обміну товарами та послугами з європейським регіоном має Україна?

РОЗДІЛ II

АЗІЯ

- Тема 1. Загальна характеристика Азії
- Тема 2. Країни Азії

Про регіон **Азія** ви вже багато знаєте з попередніх курсів географії. Ви дізналися про чинники, які вплинули на формування природно-кліматичних умов і мінерально-сировинних ресурсів, вам відома історія найбільших країн регіону.

В Азії розташовані природні й рукотворні чудеса світу: найвологіше місце планети — селище Черапунджі, найвища її точка — гора Джомолунгма й найглибше озеро Байкал, руїни стародавнього Персеполя, Велика китайська стіна та найвища будівля світу — башта Бурдж Халіфа в Дубаї.

Азія — це колыска трьох світових (християнство, іслам і буддизм) і чотирьох національних (індуїзм, синтоїзм, конфуціанство й іудаїзм) релігій. Тут зародилися кілька мовних сімей.

Країни Азії дали світу соціальні й технічні відкриття та промислові технології, такі як діагностування та лікування цукрового діабету, доменна піч, шлюзування каналів.

Про те, як нині розвиваються країни Азії, їхні проблеми та перспективи розвитку, позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі країн регіону, ітиметься в цьому розділі підручника.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** склад регіону та країни Азії, що належать до різних типів і підтипів за рівнем економічного розвитку; субрегіони Азії (*Закавказзя, Південно-Західна, Південна, Південно-Східна, Східна та Центральна Азія*); басейни видобутку нафти та природного газу й інших мінеральних ресурсів, райони лісозаготівлі, рекреації; найбільші промислові райони, морські порти, мегаполіси та світові міста в Азії;
- **навчитесь характеризувати** особливості демографічних, урбанізаційних процесів і розміщення населення в Азії, основні ознаки сучасного стану економіки; *пояснювати* виникнення конфліктів у регіоні; *порівнювати* особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; *давати оцінку* ресурсозабезпеченості та працересурсного потенціалу окремих країн Азії;
- **оціните** причини нерівномірності економічного розвитку субрегіонів Азії; вплив глобалізації, зокрема ТНК, на місце країн Азії в міжнародному поділі праці; вплив політичних та економічних процесів у регіонах Азії на Україну.

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АЗІЇ

Особливості економіко-географічного положення Азії. Склад регіону. Сучасна політична карта Азії

1. Пригадайте та знайдіть на карті географічні об'єкти, через які проходить кордон між Європою та Азією.
2. Які дослідники вивчали територію материка в різні часи?

1. Особливості економіко-географічного положення Азії. Азія — величезна за площею частина світу. Через це різні її території мають значні відмінності у фізико- та в економіко-географічному положенні. Це стосується не лише цієї частини світу в цілому, а й деяких, великих за площею країн, наприклад Китаю. Найкраще, найвигідніше, найсприятливіше положення для економічного розвитку мають прибережні, приокеанічні частини Азії. Здебільшого саме вони нині й розвиваються найшвидшими темпами. Саме тут проходять основні торговельні шляхи, які з'єднують Китай, Індію, Японію, Південну Корею із США та ЄС. Завдяки цим зв'язкам утворилися, а останнім часом набули велетенських розмірів окремі морські порти.

За допомогою карти знайдіть і назвіть найбільші міста та морські порти в межах території Азії.

Багаті на нафту та газ країни Південно-Західної Азії теж мають вихід до Індійського й Атлантичного океанів, що покращує їхнє економіко-географічне положення. В останні роки у зв'язку з бурхливим розвитком і вдосконаленням транспорту й мереж транспортних комунікацій у віддалених від океанів внутрішніх частинах Азії покращилося їхнє економіко-географічне положення. Фактично на сучасному технологічному рівні відновлюються стародавні торговельні транспортні магістралі, наприклад знаменитий «шовковий шлях».

Пригадайте з історії, що таке «шовковий шлях». За допомогою політичної карти Євразії назвіть країни, через які він проходить, які види транспорту використовує.

Саме завдяки розвитку транспорту швидкими темпами почали розвиватися внутрішні частини Китаю. Покращення економіко-географічного положення пострадянських країн Центральної Азії пов'язане також з просторовою переорієнтацією їхніх економічних зв'язків з Росії на ЄС та особливо Китай.

Знайдіть і покажіть на карті пострадянські країни Центральної Азії.

Економіко-географічне положення різних регіонів і країн Азії буде й далі покращуватися. Хоча в багатьох випадках воно залежить не лише від розвитку транспорту, а й визначається змінами в геополітичній ситуації. Наприклад, політична нестабільність, військові конфлікти в багатьох країнах Азії призводять до погіршення їхнього економіко- та політико-географічного положення.

За допомогою додаткових інтернет-джерел знайдіть інформацію про політично нестабільні регіони Азії та такі, де відбуваються військові конфлікти.

2. Склад регіону. Сучасна політична карта Азії. Азія характеризується надзвичайною строкатістю майже в усьому: географічному положенні, природно-ресурсному потенціалі, ре-

лігійному та мовному складі населення, рівні соціально-економічного розвитку тощо. Через це тут і виокремлюється найбільша кількість субрегіонів. До субрегіону Південно-Західна Азія належать 15 країн. Потрібно зазначити, що в різні часи дослідники розподіляли регіон по-різному. Історія та географія цього субрегіону, його межове розміщення між Європою, Африкою та Азією призводить до подвійної й навіть потрійної належності окремих країн до тих чи інших регіонів. Так, загальнонавчаними є умовні регіональні поняття Близький та Середній Схід. Туреччина одночасно може бути країною Близького Сходу, Євразії та Південно-Західної Азії. На нашу думку, вона належить разом із Росією та Казахстаном до **євразійських країн**.

Поясніть, чому можна вважати Туреччину, Росію та Казахстан євразійськими країнами.

Отже, до **Південно-Західної Азії** належать: Афганістан, Бахрейн, Ізраїль, Йорданія, Іран, Ірак, Ємен, Катар, Кіпр, Кувейт, Ліван, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), Оман, Саудівська Аравія та Сирія.

До субрегіону **Закавказзя**, або **Країни Закавказзя**, належать такі пострадянські держави, як Азербайджан, Вірменія та Грузія.

Субрегіон **Центральна Азія** утворюють пострадянські країни: Киргизстан, Таджикистан, Туркменія (Туркменістан) та Узбекистан (мал. 38).

До субрегіону **Південна Азія** належать: Бангладеш, Бутан, Індія, Мальдівські Острови, Непал, Пакистан, Шрі-Ланка.

До субрегіону **Східна Азія** належать: Японія, Китай, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР), Республіка Корея та Монголія.

До субрегіону **Південно-Східна Азія** належать такі країни, як Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сингапур, Таїланд і Філіппіни.

Знайдіть на політичній карті світу зазначені вище регіони та позначте на контурній карті вказані країни. Укажіть назви столиць цих країн.

3. Форми державного правління та територіального устрою країн Азії. У цьому регіоні переважають республіки, але є чимало монархій. Конституційними монархіями є Японія й Таїланд, абсолютними — Кувейт і Катар, абсолютними теократичними — Саудівська Аравія та Бруней. В Азії є унітарні держави, яких більшість, наприклад Монголія, В'єтнам, і федеративні, як Індія. До Другої світової війни більшість країн Азії були колоніями. Нині майже всі вони є незалежними (суверенними) державами.

Пригадайте та поясніть значення понять «конституційна», «теократична», «абсолютна» монархія, «республіка», «унітарна» і «федеративна» держава.

а)

б)

Мал. 38. Столиці країн Центральної Азії: а) м. Ташкент (Узбекистан); б) м. Ашгабат (Туркменістан)

У регіоні можна виокремити майже всі типи нинішнього соціально-економічного розвитку держав світу. Наприклад, унітарна конституційна монархія Японія — високорозвинута країна «G7». Ісламська республіка Афганістан і федеративна республіка Непал — найвідсталіші країни світу. Федеративна республіка Індія — класична країна, що розвивається. Ізраїль — унітарна республіка, країна переселенського капіталізму. Саудівська Аравія (абсолютна теократична монархія), Кувейт (конституційна монархія), ОАЕ (федерація абсолютних монархій), Катар (абсолютна монархія), Бруней (абсолютна теократична монархія) — нафто-експортні країни. Республіки Південна Корея та Сингапур — нові індустріальні країни.

Азія — величезна за площею частина світу, території та країни якої мають значні відмінності. Завдяки виходу до 4 океанів у більшості країн регіону добре розвинуті транспорт і мережі транспортних комунікацій.

Політична нестабільність, військові конфлікти в багатьох країнах Азії суттєво погіршують економіко-географічне положення країн регіону.

Склад регіону надзвичайно строкатий, тому тут виокремлюють найбільшу кількість субрегіонів: Південно-Західна Азія, Закавказзя, Центральна Азія, Південна Азія, Східна Азія, Південно-Східна Азія та євразійські країни — Туреччина, Росія, Казахстан.

Країни в регіоні мають різні форми державного правління й територіального устрою, майже всі вони є незалежними (суверенними) державами.

1. Охарактеризуйте географічне положення регіону в цілому й однієї з його країн.
2. Зробіть висновок про вплив географічного положення на розвиток країн регіону.
3. Охарактеризуйте сучасну політичну карту Азії. Назвіть регіони, які виокремлюють в її межах.
4. Визначте територіальний устрій та форми державного правління країн одного із субрегіонів Азії (на вибір).
5. Охарактеризуйте якісні та кількісні зміни, які відбулися на політичній карті Азії за останнє століття.

§ 19 Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації в Азії: АСЕАН, Ліга арабських держав. Райони збройних конфліктів і проявів тероризму

1. Які світові та національні релігії сповідує переважна більшість населення регіону?
2. Що вам відомо про колоніальне минуле країн Азії?

1. Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Як ви вже знаєте, основною ознакою економіко-географічної типології країн різних регіонів і субрегіонів світу є загальний рівень їхнього соціально-економічного розвитку. До цього поняття належить не тільки показник ВВП, а й ВНП у доларах США чи іншій валюті на душу населення. Відомо вам і те, що за цими показниками всі держави нашої планети поділяють на три групи: високорозвинені, середньорозвинені та ті, що розвиваються.

Пригадайте та поясніть значення понять ВВП і ВНП. Чим вони відрізняються?

До високорозвинених країн Азії належать: Японія, Південна Корея (Республіка Корея), Сингапур, Тайвань, Ізраїль. Усього до «елітного клубу» економічно розвинених країн Азії належить 5 країн. Звичайно, економічним лідером серед них є Японія, незважаючи на те, що загальний ВВП Китаю майже в 4 рази більший. Специфічною ознакою економіки цих країн є переважаюча частка галузей, пов'язаних із міжнародною сферою послуг — інвестиції та банківська справа, торгівля, інфраструктурне транспортне обслуговування, міжнародний аутсорсинг і туризм тощо.

Аргументуйте прикладами та статистичними даними домінування японської економіки в регіоні, де Китай має найбільший ВВП.

Надзвичайно диференційованою є група азійських країн, які належать до середньорозвинених. Тут можна виокремити країни з дещо вищим економічним розвитком і країни, які мають соціально-економічний рівень, нижчий за середній. До першого підтипу належать такі країни, як: Китай, Таїланд, Бруней, Іран, Ліван тощо. До другого підтипу — країни із значною внутрішньою політичною нестабільністю: Індонезія, Філіппіни тощо. У них поширена корупція, панують злочинні олігархічні клани, національне багатство розкрадають і вивозять за кордон.

Більшість населення Азійського регіону нині живе в країнах, що розвиваються. В основному це колишні колонії. Населення не має політичної волі до прогресивних змін у корумпованому суспільстві. Фактично ці азійські держави залишаються сировинними донорами розвинутих країн. За методикою ООН, такі країни регіону, як Непал та Афганістан, належать до найбільш бідніших держав світу.

Пригадайте, що таке ВВП на душу населення. За допомогою додаткових джерел інформації порівняйте та проаналізуйте статистичні дані, подані в таблиці 11, з більш сучасними. Зробіть висновки.

Таблиця 11

Рейтинг країн Азії за обсягами ВВП (за даними МВФ) (2016)

Загальний ВВП, дол. США			ВВП на душу населення, дол. США	
Місце в рейтингу	Країна	ВВП	Місце в рейтингу	ВВП на душу населення
1	Китай	23 194 411	79	15 399
3	Індія	9 489 302	124	6 616
4	Японія	5 420 228	28	41 275
7	Індонезія	3 257 123	97	11 720
14	Південна Корея	2 029 706	31	37 740
15	Саудівська Аравія	1 796 205	12	55 158
18	Іран	1 535 491	67	18 077
20	Таїланд	1 226 407	74	16 888
22	Тайвань	1 177 052	19	48 095
25	Пакистан	1 060 569	135	5 106
26	Малайзія	922 057	47	27 267
29	Філіппіни	878 980	119	7 728
32	ОАЕ	693 765	8	67 871
33	Бангладеш	686 598	140	3 891
34	В'єтнам	648 243	126	6 429
35	Ірак	641 005	69	17 944
39	Сингапур	514 837	3	90 151
40	Гонконг	449 589	10	58 322

Нині на ринковий (капіталістичний) шлях розвитку економіки стали такі постсоціалістичні країни Азії, як Китай та В'єтнам, а також пострадянські країни Закавказзя та Центральної Азії. У регіоні виокремлюють і так звані нові індустріальні країни, або «азійські тигри», — Сингапур, Тайвань, Південну Корею, Малайзію.

Своєрідну групу серед азійських держав становлять багаті нафтоекспортні країни: Саудівська Аравія, Катар, Кувейт, Бахрейн, ОАЕ, Бруней тощо.

Пригадайте, що ви знаєте про особливості розвитку економіки нафтовидобувних країн Азії.

2. Міжнародні організації в Азії. В Азії діє декілька міжнародних організацій. Серед них найвідомішими є **АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії)** із штаб-квартирою в Джакарті (Індонезія). Окрім Індонезії, як регіонального лідера, до неї належать: Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Сингапур, Бруней та В'єтнам, Лаос, М'янма й Камбоджа. Нині це одна з найвпливовіших міжнародних організацій країн (у серпні 2017 р. їй виповнилося 50 років), які виробляють 2,5 трлн дол. США ВВП і дають 2,2 трлн дол. США зовнішньоторговельного обігу. У країнах-членах організації мешкає майже 635 млн осіб.

Цілями та завданнями АСЕАН є посилення економічного зростання, соціального й культурного розвитку регіону, підтримання регіонального миру та стабільності, розширення взаємовигідного співробітництва в торговельній, економічній, освітній та культурній сферах.

Дізнайтеся більше про АСЕАН за допомогою інформації, яка розміщена на офіційному сайті організації: asean.org/.

Менш відомою є **Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК)**. Її штаб-квартира розміщена в м. Дацці (Бангладеш). Це — регіональна міждержавна організація й геополітичне об'єднання країн, що становить 3 % від світової площі, на якій мешкає 21 % населення, яке створює 3,8 % (2,9 трлн дол. США) світового ВВП. Держави-члени організації: Афганістан, Бангладеш, Бутан, Індія, Непал, Мальдіви, Пакистан і Шрі-Ланка.

Арабські держави Азії належать до декількох міжнародних організацій. Найвпливовішою з них є **Ліга арабських держав (ЛАД)** — 22 країни-члени та 2 країни-спостерігачі, створена в 1945 р., із штаб-квартирою в Каїрі (Єгипет, Африка). Ісламські країни регіону об'єдналися в організацію **Ісламський конгрес**. Інша її назва — **Ісламська конференція** з штаб-квартирою в м. Джидді (Саудівська Аравія).

Підготуйте повідомлення про діяльність Ліги арабських держав, використовуючи додаткові джерела інформації.

Велике значення енергоносіїв у соціально-економічній ситуації нашої планети й намагання країн-експортерів нафти та газу зберегти на них стабільні й високі ціни спричинили створення **Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК)**. Її основу становлять арабські країни Південно-Західної Азії та Африки: Саудівська Аравія, Іран, Ірак, Кувейт, Катар, Лівія, ОАЕ, Алжир, Ангола, Габон, Нігерія, Екваторіальна Гвінея, а також латиноамериканські Венесуела й Еквадор. Штаб-квартира організації розташована у Відні (Австрія). Фахівці розглядають ОПЕК як **картель**.

Деякі пострадянські країни Азії належать до **Співдружності Незалежних Держав (СНД)** і **Євразійського союзу**, Кіпр є членом ЄС, Грузія — асоційованим членом ЄС, а Туреччина — членом НАТО.

У 2001 р. утворилася **Шанхайська організація співробітництва (ШОС)**, до якої належать Китай, Росія, Казахстан, Таджикистан, Узбекистан і Киргизія. У 2017 р. до неї приєдналися Індія та Пакистан, а Узбекистан фактично вийшов з організації.

Картель — група офіційно незалежних виробників, метою яких є збільшення їхнього колективного прибутку шляхом установлення ціни, обмеження пропозиції чи іншої обмежувальної практики.

A cartel — is a group of formally independent producers whose goal is to increase their collective profits by means of price fixing, limiting supply or other restrictive practice.

3. Райони збройних конфліктів і проявів тероризму. Азія є регіоном з надзвичайно складними соціально-економічними, політичними, історичними, національними й іншими проблемами. І нині тривають збройні конфлікти в Сирії, Іраку, Афганістані, Лівані, Ізраїлі, Туреччині тощо. Постійні війни та терористичні акти стали візитівкою цього субрегіону у світі.

Розгляньте схему та за допомогою додаткових джерел інформації наведіть приклади країн, для яких характерні подані види територіальних суперечок.

Не менше гострих проблем виникає в субрегіоні Закавказзя. Постійне деструктивне втручання Росії спрямоване на провокування тут війни й протистояння, сепаратизму та тероризму (військові конфлікти в Абхазії та Південній Осетії, вірмено-азербайджанський конфлікт) (мал. 39).

Нестабільною є ситуація й у Центральній Азії. Відродженню ісламу тут намагається активно протидіяти Росія, провокуючи конфлікти як між країнами субрегіону, так і в самих державах.

Мал. 39. Картохема районів прояву сепаратизму в Азії

Тема 1. Загальна характеристика Азії

Південна Азія також у край нестабільна, характеризується гострими національними й релігійними конфліктами. Особливо небезпечний тут тліючий конфлікт між Індією та Пакистаном, які володіють ядерною зброєю.

Позначте на контурній карті території Азії, де існують конфлікти та наявні прояви сепаратизму.

За визначенням МВФ, у регіоні Азія виокремлюють різні типи та підтипи країн за рівнем економічного розвитку. До найбільш розвинених належать: Японія, Південна Корея (Республіка Корея), Сингапур, Тайвань, Ізраїль.

В Азії діє декілька міжнародних організацій, найвідомішими серед яких є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Асоціація регіонального співробітництва країн Південної Азії (СААРК), Ліга арабських держав (ЛАД), Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Співдружність Незалежних Держав (СНД), Євразійський Союз і Шанхайська організація співробітництва (ШОС).

Складні соціально-економічні, політичні, історичні, національні й інші проблеми є причинами наявності в регіоні активних і тліючих збройних національних і релігійних конфліктів, війн, сепаратизму й тероризму. Особливо небезпечними є конфлікти між країнами, які володіють ядерною зброєю.

1. Назвіть країни Азії, що належать до різних типів і підтипів за рівнем економічного розвитку.
2. Зробіть висновки про причини нерівномірності економічного розвитку окремих субрегіонів Азії.
3. Назвіть міжнародні організації країн Азії та причини їхнього утворення. Наведіть приклади країн, що входять до їхнього складу.
4. Проаналізуйте картосхему на с. 87 (мал. 39) і визначте основні причини виникнення міждержавних конфліктів у регіоні, запропонуйте можливі шляхи їхнього вирішення.
5. За допомогою додаткових джерел інформації поясніть причини військового конфлікту в Сирії.

§ 20 Природні умови та ресурси регіону. Населення Азії

1. Пригадайте, до яких рас і мовних сімей належить більша частина населення регіону Азія.
2. Яку демографічну політику проводять уряди найбільших країн Азії? Чому?

1. Природні умови й ресурси регіону. Азія — найбільша за площею частина світу, займає третину суходолу, має найбільшу кількість природних ресурсів і найбільш контрастні та різноманітні природні умови.

Назвіть природні об'єкти-рекордсмени, які знаходяться в Азії.

У регіоні є понад 41 % світових запасів паливно-енергетичної сировини, тут найбільші у світі запаси нафти, природного газу та вугілля. Однак за споживанням енергії на душу населення Азія знаходиться на останньому місці у світі.

Азія має майже 2/3 світових запасів олова та вольфраму, більше 1/3 кобальту, 1/4 нікелю, основні запаси графіту, сурми, калійних солей та самородної сірки. У східній частині знаходиться унікальний вольфрамово-олов'яний пояс. Є багаті родовища уранових руд, чорних і кольорових металів, особливо в Індії. У Китаї, Казахстані й інших країнах розміщені значні поклади бокситів. Південно-Східна Азія виробляє понад 16 % бокситів, 18 % нікелю та 25 % олова у світовому масштабі. З 2000 р. такі країни регіону, як Індонезія, В'єтнам, Філіппіни, збільшили торгівлю корисними копалинами в 10 разів. Якутія відома запасами алмазів, а Індія — гранатів і смарагдів.

У той же час Азія має значні території, ще не досліджені геологами. Єдиною країною Азії, яка повністю залежить від імпорту мінеральної сировини, є Японія.

Назвіть кліматичні пояси, у яких розташований регіон. Поясніть вплив клімату окремих регіонів Азії на життя населення.

Природні умови Азії дуже різноманітні. У Якутії зафіксована температура -71°C , а в пустелі Аравійського півострова — $+56^{\circ}\text{C}$. Це найбільший температурний контраст у світі. На значній частині Азії клімат помірний. На Тихоокеанському узбережжі в субтропічному поясі клімат мусонний. Великі площі цієї частини світу займають пустелі й напівпустелі, особливо на Аравійському півострові, у Месопотамії, Іранському нагір'ї, Західній Індії, Монголії та Китаї. В Індокитаї та Індостані панує субекваторіальний клімат із сухими та вологими періодами. Для Малаккського півострова й островів Малайського архіпелагу притаманний екваторіальний клімат із безперервними дощами влітку.

У світі продовжує загострюватися проблема водозабезпечення. Азія в цілому має найбільші запаси прісної води, але вона розподілена територією вкрай нерівномірно.

Назвіть і покажіть на карті найбільші річки регіону. Які з них стали основою формування тут найдавніших людських цивілізацій?

Лісистість на території Азії різна: Лаос має майже 71 %, Японія — 67 %, Бутан — 64 %, Південна Корея — 64 %, М'янма — 63 %, Північна Корея — 63 % території. Окремі держави не мають лісових ресурсів узагалі.

За допомогою фізичної та політичної карт назвіть країни Азії, які мають найменшу лісистість. Поясніть причини відсутності лісів.

Зміна ґрунтів на материк відбувається з півночі на південь і зумовлена переважно збільшенням кількості тепла за широтою й змінами режиму зволоження. Завдяки різним типам рослинності в певних кліматичних умовах Євразії утворилася вся їхня гама — від малогумусових арктичних пустель до червоно-жовтих фералітних волого-тропічних лісів екваторіальних широт (мал. 40).

Скористайтеся навчально-методичним сайтом ПрАТ «Інститут передових технологій» (osvitanet.com.ua/) і за допомогою карти «Ґрунти Євразії» назвіть найбільш родючі ґрунти на материк у країни, у межах яких вони утворилися.

2. Населення Азії. Урбанізаційні процеси. В Азії знаходяться дві найнаселеніші країни світу — Китай та Індія. Тут найрізноманітніший у світі етнічний склад населення (9 мовних груп). В Індонезії розмовляють понад 600 мовами, у Індії — 800, Філіппінах — 100. Найчисельнішими народами є китайці (ханці), гіндустанці, бенгальці, біхарці, японці. Лише в Індії

а)

б)

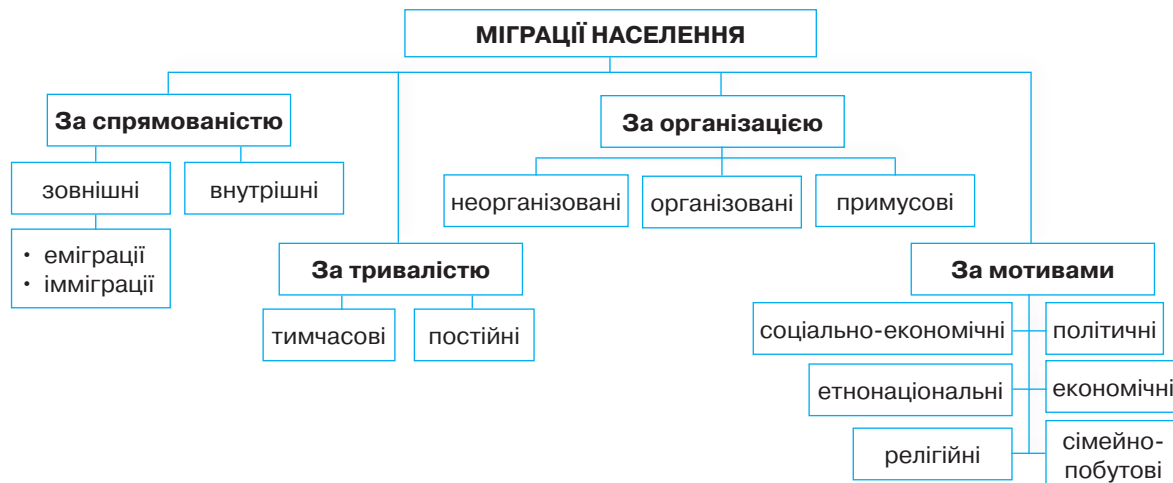
Мал. 40. Природні ресурси Азії: а) земельні ресурси, терасування гірських схилів в Індонезії; б) бамбукові ліси в Японії

Тема 1. Загальна характеристика Азії

нараховується понад 500 народів. Саме для Азії характерні найпотужніші у світі міграційні потоки. Переважає трудова міграція, але значною є також міграція, зумовлена політичними й релігійними чинниками. Головні міграційні внутрішні потоки спрямовані із сільської місцевості до міст в Індії та Китаї. З Південно-Західної Азії значна міграційна хвиля спрямована до країн ЄС і США (мал. 41).

Скориставшись схемою, назвіть причини міграцій із сільської місцевості до міст із Південно-Західної Азії до країн ЄС.

За темпами зростання кількості населення Азія поступається лише Африці. Найвищі темпи природного приросту населення характерні для найбільш бідніших місцевостей — Афганістану, сільських районів Індії, Індонезії, Пакистану тощо.

Азія є батьківщиною основних світових (християнство, іслам, буддизм) і національних (конфуціанство, синтоїзм, іудаїзм, індуїзм) релігій. Релігійні суперечності тут найгостріші у світі. Зокрема, протистояння на релігійному ґрунті в Ізраїлі, Сирії, Індії, Пакистані, Філіппінах тощо.

Більша частина населення Азії належить до монголоїдної раси. Найбільше її представників у Китаї, Індонезії та Японії.

Густота населення в різних субрегіонах і країнах Азії вкрай неоднорідна. На півночі та в пустельних районах, високогірних поселеннях мало населення. У той же час у природно й економічно сприятливих місцях густота населення наближається до фізично можливої межі. Наприклад, у Бангладеш вона вже давно перевищує 1130, а в Бахреїні — 1900 осіб/км².

Характерним є зростання процесів урбанізації: 9 із 10 найбільших міст і міських агломерацій світу знаходяться в Азії, причому 4 з 10 — китайські. З 10 країн-лідерів за чисельніс-

а)

б)

Мал. 41. а) біженці М'янми; б) біженці Сирії

тю міського населення 5 розташовані в Азії: Китай, Індія, Індонезія, Японія, Пакистан. Зокрема, населення Шанхаю — понад 25 млн осіб, Пекіна — понад 22 млн, Делі — понад 17 млн осіб. Але треба зазначити, що ці показники не завжди досягаються завдяки рівню урбанізації, а переважно через велику загальну чисельність населення цих країн.

3. Світові міста, міські агломерації в Азії, мегаполіси Японії та Китаю. Найвищий рівень урбанізації у світі також характерний для Катару та Кувейту (понад 99 % і 98 % відповідно). Високоурбанізованими також є Японія (93 %), Ізраїль (92 %), Бахрейн (88 %), а країна-місто Сингапур на 100 % складається з міських жителів.

До 10 найбільших міських агломерацій світу належать Токіо, Йокогама, Джакарта, Сеул, Інчхон, Делі, Шанхай, Маніла, Карачі. У кожній із них проживає від 24 до 37 млн осіб. У густонаселених районах Азії великі міські агломерації починають зливатися, утворюючи мегаполіси. Найбільший із них знаходиться вздовж східного Тихоокеанського узбережжя Японії. Від Токіо та Йокогами аж до Осаки й Кобе нині існує суцільна міська забудова. Це понад 60-мільйонний мегаполіс Токайдо. Подібні мегаполіси швидкими темпами виникають у Китаї (дельта річки Янцзи, Гонконг (Сянган) — Гуанчжоу) та Індії. Найбільший із них — Пекін — Тяньцзінь, де вже мешкає понад 40 млн осіб.

Знайдіть на карті найбільші міста та міські агломерації Азії.

Світові міста — це міста, які тією чи іншою мірою впливають на всю планету. В Азії знаходиться одне з трьох найбільших, а можливо, і найвпливовіших світових міст — це Токіо. У розвитку світової економіки дедалі більше відіграють роль такі міста, як Гонконг (Сянган), Сингапур, Шанхай, Дубай, Пекін, Мумбаї, Сеул, Нью-Делі, Стамбул, Бангкок.

За допомогою додаткових інтернет-джерел знайдіть інформацію про світові міста Азії.

4. Працересурсний потенціал країн Азії величезний як за кількістю, так і за якістю. У Японії, Китаї, Південній Кореї, Сингапурі наявна не тільки значна кількість людей працездатного віку, а й висока якість економічно активного населення. Наприклад, у Сингапурі майже 90 % населення має вищу освіту. Не набагато від нього відстала і Японія. Китай також готує кадри не лише у своїй країні, а й по всьому світу. Треба зазначити, що в щорічному рейтингу найкращих університетів світу навчальні заклади Сингапуру (1) і Китаю (2) випередили у 2016 р. Токійський університет, що свідчить про стрімкий розвиток вищої освіти в регіоні в цілому, а в Китаї зокрема.

Одним з основних чинників перетворення Китаю та Індії на провідні держави світу й основних виробників промислової продукції у світі є величезна кількість населення працездатного віку. Ці країни нині мають найбільший працересурсний потенціал. Залишилося лише поліпшити якість трудових ресурсів шляхом підвищення освіти й культури — і населення, і ці країни не матимуть рівних у світі.

Азія — найбільша за площею частина світу, третина суходолу з найбільшою кількістю й різноманітними природними ресурсами, територія якої ще не повністю досліджена геологами, має й найбільш контрастні та різноманітні природні умови. Запаси прісної води Азії розподілені територією вкрай нерівномірно. Окремі країни мають велику лісистість, а інші не мають лісових ресурсів узагалі.

В Азії найбільш різноманітний етнічний, мовний та релігійний склад населення. Це другий після Африки регіон за темпами його зростання. Найпотужніші у світі міграційні потоки зумовлені соціальними, політичними й релігійними чинниками. Густота населення в різних субрегіонах і країнах Азії різна, але 9 із 10 найбільших за чисельністю міст і найбільших міських агломерацій

світу та багатомільйонні мегаполіси Токайдо, дельта річки Янцзи, Гонконг (Сянган) — Гуанчжоу знаходяться тут. У розвитку світової економіки збільшується роль глобальних міст Азії. Регіон має не тільки значну кількість людей працездатного віку, а й переважно високу якість економічно активного населення.

1. За допомогою карт визначте розташування родовищ корисних копалин, на які багатий регіон.
2. Охарактеризуйте особливості демографічних, урбанізаційних процесів і розміщення населення в Азії. Поясніть, як на них впливають особливості природних умов регіону.
3. Поясніть основні причини виникнення міждержавних конфліктів у регіоні. Використайте для цього інформацію, яку ви отримали на уроках історії.
4. Запропонуйте власні шляхи вирішення міждержавних конфліктів у регіоні.
5. Поясніть, чому країни Азії мають найбільший працересурсний потенціал.

Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість. Сільське господарство. Лісове господарство

1. Охарактеризуйте кліматичні умови країн Південної та Південно-Східної Азії як ресурс для розвитку сільського господарства.
2. Які території регіону Азії та чому мають найбільш несприятливий клімат?

1. Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки. Специфічною ознакою економічної історії країн Азії є те, що після Другої світової війни тут була лише одна економічно розвинена країна — Японія, яка зазнала післявоєнну економічну кризу. Потім з'явилися молоді індустріальні «тигри» Південно-Східної Азії — Південна Корея, Тайвань, Гонконг і Сингапур, котрі ефективно використали й адаптували до власних умов досвід цієї країни. На ринкові засади була переведена економіка соціалістичного Китаю, де комуністи при владі, що парадоксально, будують капіталізм. Країна почала стрімко розвиватися й стала другою за потужністю економікою світу. Сучасна економічна модель була застосована і в Індії, яка на базі свого величезного природно- й працересурсного потенціалу розвивається на нових технологічних засадах.

Сучасна економіка країн Азії — друга за номінальним ВВП (після Європи) і перша за ВВП (ПКС). Причому середньорічний приріст ВВП Китаю та Індії тривалий час наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. був на рівні рекордних 8 %. За прогнозами, економіка Індії на найближчі 5 років матиме більший ВВП, ніж Японія, а Китай у найближчі 10 років матиме найпотужнішу економіку світу.

Значне зростання економіки демонструють інші країни регіону: Індонезія, Туреччина, Саудівська Аравія, Таїланд, Іран, ОАЕ. Основою розвитку став первинний сектор економіки, зокрема видобувна промисловість. Насамперед це стосується Китаю та Індії, які переважно видобували промислову сировину й не тільки використовували її у власному господарстві, а й отримували від її продажу на світовому ринку необхідну для розвитку технологій валюту. Японія — єдина країна регіону, що майже повністю позбавлена власних мінеральних ресурсів, імпортує їх з інших країн світу.

Велика кількість населення та швидкі темпи його зростання закономірно вплинули на те, що сільське господарство посіло одне з перших місць в економіці країн Азії.

2. Добувна промисловість. Основну частину нафти та природного газу нині видобувають саме в країнах Азії, що входять до ОПЕК, передусім у Саудівській Аравії, а також в азійській частині Росії. Найбільше природного газу видобувають в Ірані й азійській частині Росії.

Збільшує видобуток нафти й газу Ірак, з якого зняли важкі для економіки санкції (див. табл. 12). У Китаї та азійській частині Росії й у Казахстані зосереджені основні запаси вугілля Азії.

Пригадайте, як розрізняють корисні копалини за способом утворення та господарського використання. Проаналізуйте дані таблиці 12 і зробіть висновки.

Таблиця 12

Країни–лідери за видобутком нафти та газу (2016)

Місце в рейтингу	Країна	Обсяги видобутку природного газу, у млрд м ³	Місце в рейтингу	Країна	Обсяги видобутку нафти, у млн т
1	США	749,2	1	Саудівська Аравія	585,7
2	Росія	579,4	2	Росія	554,3
3	Іран	202,4	3	США	543,0
4	Катар	181,2	4	Ірак	218,9
5	Канада	152,0	5	Іран	216,4
6	Китай	138,4	6	Канада	218,2
7	Норвегія	116,6	7	Китай	199,7
8	Саудівська Аравія	109,4	8	ОАЕ	182,4
9	Алжир	91,3	9	Кувейт	152,7
10	Австралія	91,2	10	Венесуела	124,1

— країни, що входять до складу ОПЕК.

Азія багата на значні запаси залізної руди: у Китаї — 40 млрд т, Індії — 19,3 млрд т. Ці ж країни видобувають її найбільше (у п'ятірці країн–світових лідерів). Різниця в тому, що Китай використовує залізну руду для внутрішнього споживання, а Індія — одна з провідних її світових експортерів. Найбільшими імпортерами залізної руди є Японія та Республіка Корея.

У галузі кольорової металургії видобувають боксити для виплавлення алюмінію. Одним з основних його видобувників є Китай. Ця країна виокремлюється у світі й за видобутком свинцю та цинку, олова, ртутної руди тощо. Значні запаси золота є в азійській частині Росії.

Відомо, що одними з найбільших **кар'єрів** з видобутку мінеральної сировини є мідні кар'єри. Це пов'язано з незначним вмістом металу в руді (1–3 %). Незважаючи на це, мідь — третій метал за обсягами виплавлення (після сталі й алюмінію), адже її широко використовують в електротехніці. І тут Китай посідає 2 місце у світі після Чилі.

Провідні країни Азії у світі й за розвитком гірничої хімії. Китай також належить до трійки світових лідерів за обсягами виробництва. Особливо це стосується сировини для виробництва мінеральних добрив. Це пов'язано зі значними запасами промислової сировини в цій країні, з потребами сільського господарства, яке має забезпечити продуктами харчування цю найнаселенішу державу світу, що останнім часом стає важливим експортером сільськогосподарської продукції.

Кар'єр, різьміз — сукупність гірничих виробок, утворених при видобутку корисних копалин відкритим способом.

Quarry, cut — a set of mining developments formed during the extraction of minerals in an open way.

За допомогою тематичних карт атласу знайдіть основні басейни видобутку нафти й природного газу, кам'яного вугілля, залізних, мідних, олов'яних і вольфрамівих руд у регіоні.

Завдяки великим масштабам будівництва всіх видів сучасних споруд Китай посідає 1 місце в Азії й у світі за видобутком будівельних матеріалів, зокрема сировини для виробництва цементу. Узагалі Китай демонструє світові, що успішна боротьба з корупцією та проведення реальних ринкових реформ можуть бути рушієм для швидкого соціально-економічного розвитку країни та підвищення рівня життя населення у XXI ст.

Знайдіть і перегляньте в мережі Інтернет відеоматеріали міжнародного будівельного проєкту «Мечеть шейха Заєда ібн Султана ан-Нахайяна в Абу-Дабі». Зробіть висновки про масштаби будівництва та міжнародні зв'язки, які використано під час його реалізації.

3. Сільське господарство країн Азії, зважаючи на швидкі темпи зростання населення та збільшення сільськогосподарської сировини для розвитку промисловості, завжди залишатиметься однією з провідних галузей господарства. У цілому, за винятком Японії, Китаю та деяких інших держав, в економіці країн Азії домінують сільське господарство та гірничорудна промисловість. Обробна промисловість розвинута недостатньо (дрібні підприємства). Більшість населення задіяна в сільському господарстві. На його спеціалізацію впливають місцеві природні умови. Західні економісти називають таку економіку не ринковою, а базарною.

В Азії спостерігається значна диференціація структури сільськогосподарського виробництва залежно від регіону. У Південно-Східній, Східній та Південній Азії переважає рослинництво, у Південно-Західній та Центральній, а також у країнах, більшість територій яких гориста, — тваринництво. В окремих частинах цього субрегіону донині поширене кочівництво, пасовищне тваринництво (Монголія, Казахстан, Туреччина, Пакистан) (мал. 42, б).

Пригадайте, як впливають на розвиток тваринництва релігійні канони, рельєф території та клімат. Наведіть конкретні приклади.

Азія є батьківщиною таких рослин, як апельсини, лимони, персики, манго, огірки, цибуля, диня, виноград тощо. Серед зернових культур домінує рис. У цілому Азія забезпечує майже 90 % його світового експорту (Індія, Таїланд, В'єтнам, Пакистан, М'янма, Китай). Серед технічних культур найбільш поширені бавовник, джут, каучук, льон, тютюн (мал. 42, а).

Багато видів продукції сільського господарства країн Азії є всесвітньо відомими: чай (Шрі-Ланка, Індія, Китай), цитрусові (Ізраїль, Туреччина), фініки (Ірак, Іран), мигдаль (Іран, Туреччина), вовна, м'ясопродукти та шкіра (Туреччина, Монголія), каракуль (Афганістан, Узбекистан). Вирощування медичного опійного маку (під контролем ООН) дозволене в Індії та Туреччині, які є його світовими виробниками. Ця рослина є сировиною для виробництва медичних препаратів — папаверину, морфіну, кодеїну.

а)

б)

Мал. 42. Первинний сектор господарства: а) збирання врожаю бавовни; б) пасовищне тваринництво

4. Лісове господарство. З Південної та Південно-Східної Азії постачають тропічну деревину твердих порід (індійський палісандр, малайський тик, ебенове дерево). На півночі цієї частини світу знаходяться найбільші у світі масиви деревини м'яких хвойних (сибірська сосна, кедр, модрина, ялина) і листяних (дуб, волоський горіх, платан) порід дерев. Найбільшу кількість деревини заготовляють на півночі — в азійській частині Росії, а також у субекваторіальних та екваторіальних частинах Індонезії, Малайзії, М'янми, Таїланду тощо.

За допомогою додаткових інтернет-джерел знайдіть інформацію про екологічні проблеми, пов'язані з активним вирубуванням лісу в Південній та Південно-Східній Азії.

Сучасна економіка країн Азії — друга у світі за номінальним ВВП і перша — за ВВП (ПКС). Нині економіки Індії та Китаю демонструють швидкі темпи розвитку. Основою розвитку цих та інших країн Азії є первинний сектор економіки, насамперед видобувна промисловість.

У цілому, за винятком Японії, Китаю та деяких інших держав, в економіці країн Азії домінують сільське господарство та гірничорудна промисловість. У країнах Азії видобувають основну частину світових паливно-енергетичних ресурсів, є значні запаси залізної та інших руд, а також гірничо-хімічної та будівельної сировини. Японія та Південна Корея — найбільші споживачі імпоротної мінеральної сировини.

Сільське господарство країн Азії забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість — сировиною. Існує значна диференціація структури сільськогосподарського виробництва залежно від регіону, що пов'язано з особливостями клімату й рельєфу.

Азія — світовий постачальник деревини твердих порід. Активне вирубування лісу в Південній та Південно-Східній Азії призвело до значних екологічних проблем.

1. Охарактеризуйте первинний сектор економіки регіону.
2. Обґрунтуйте розміщення основних районів видобування мінеральних ресурсів в Азії. Поясніть їхнє значення для розвитку економіки на прикладі однієї з країн регіону.
3. Використовуючи тематичні карти, порівняйте спеціалізацію сільського господарства на прикладі Туреччини та Таїланду. Зробіть висновки.
4. Визначте причини нерівномірності розвитку сільського господарства та його значення для окремих регіонів і країн Азії.
5. Порівняйте сільськогосподарські культури, які є основними в Україні й Азійському регіоні, зробіть відповідні висновки.

§ 22 **Вторинний сектор економіки. Основні промислові осередки й регіони. Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли**

1. Пригадайте структуру вторинного та третинного секторів економіки.
2. Розвиток яких сфер людської діяльності свідчить про перехід країн до групи постіндустріальних?

1. Вторинний сектор економіки. Основні промислові осередки й регіони. Вторинний сектор економіки представлений у регіоні такими галузями промисловості, як обробка або переробка сировини, отриманої первинним сектором. Найважливіші галузі промисловості Азії: машинобудування, хімічна, електроенергетика, чорна та кольорова металургія, нафтопереробна, виробництво будівельних матеріалів, деревообробна, текстильна, взуттєва, харчова, які разом забезпечують понад 75 % промислового виробництва регіону: Китай — перша, Японія — третя, Індія — п'ята і Південна Корея — шоста за обсягами

промислового виробництва держави світу, а Індонезія, Саудівська Аравія, Туреччина та Тайвань належать до двадцятки світових лідерів.

Чи користуєтеся ви в повсякденному житті товарами, які вироблені вторинним сектором економіки країн Азії? Якими саме?

В Азії знаходяться 4 з 10 країн–найбільших виробників електроенергії, а Китай та Індія посідають, відповідно, 1 й 3 місця у світі. З 10 найбільших у світі країн–виробників транспортних засобів 4 знаходяться в Азії (Китай, Японія, Південна Корея, Індія). Країни Азії (субрегіони Східна та Південно-Східна Азія) майже повністю монополізували виробництво побутової електротехніки. Лідером у світовому виробництві роботів і робототехніки є Японія.

Три перші місця у світі за виробництвом сталі посідають Китай, Японія та Індія. Китай посідає 2 місце у світі за виробництвом міді. Основними виробниками добрив в Азії є Китай та Японія. Китай також є основним світовим продуцентом сірчаної кислоти. До найбільших світових виробників пластмас належить Японія. Серед 7 основних виробників медикаментів – Японія та Індія.

Японія, Південна Корея, Індія посідають провідні місця у світі за випуском тканин із хімічних волокон. Бавовняні тканини виробляють у Туреччині та Китаї. Три перші місця у світі за виробництвом шовкових тканин належать Китаю, Індії та Японії. Нині країни Азії мають понад 60 % світового виробництва взуття. Харчова промисловість теж розвивається найшвидшими темпами в найнаселеніших країнах світу – Китаї та Індії.

В Азії існують потужні промислові осередки й регіони. Найбільше їх у Китаї, Японії та Індії, де вони просторово відповідають найбільшим міським агломераціям і мегаполісам. Найпотужнішими промисловими районами Азії є східні узбережжя Японії та Китаю, особливо Токіо, Пекін і Шанхай, прибережні частини Індії в містах Мумбаї, Колката та Делі, Карачі в Пакистані та Стамбул у Туреччині. Швидкими темпами формується потужний промисловий район навколо Джакарти в Індонезії.

Знайдіть на карті країни, де вторинний сектор економіки отримав найвищий рівень розвитку. Назвіть їхні столиці.

Поясніть, чому Китай є найбільшим виробником мінеральних добрив.

2. Третинний сектор економіки нині найшвидшими темпами розвивається в багатьох країнах Азії, особливо це стосується сфери послуг. Однак наявний рівень її розвитку в різних країнах дуже відрізняється. Найвищого рівня досягли найрозвинутіші й найбагатші країни регіону – Японія, Сингапур, Південна Корея, Ізраїль, багаті нафтоекспортні країни

Мал. 43. Промислова продукція країн Азії: а) автостоянка, побудована за південнокорейською технологією; б) «Suzuki PIXY» — японський автомобіль для однієї особи; в) пожежна машина китайського виробництва

а)

б)

Мал. 44. а) крісло для проведення автоматичної медичної діагностики (Японія);
б) кабінет протонної медицини (лікування ракових захворювань (Тайвань))

Перської затоки. Водночас у бідних країнах, таких як Афганістан, Непал, М'янма, КНДР, Бангладеш, Бутан, Камбоджа, Непал, Ємен, третинний сектор економіки фактично перебуває в зародковому стані.

У найрозвинутіших країнах Азії третинний сектор економіки досяг такого рівня розвитку, що його послугами користуються не лише жителі цих країн. Щоб отримати освітні, медичні чи інші послуги, сюди приїжджають люди з усього світу. Це стосується Ізраїлю, Японії, Сингапуру, Малайзії, Тайваню (мал. 44).

Якісні туристичні послуги надають ОАЕ, Кіпр, Мальдівські острови, Шрі-Ланка, Сингапур, Таїланд, Китай, Японія (табл. 13).

Таблиця 13

**Країни–лідери регіону за кількістю їхнього відвідування туристами
(за даними ВТО) (2016)**

Місце в регіональному рейтингу	Країна	Кількість туристів, млн осіб
1	Китай	59,3
2	Таїланд	32,6
3	Туреччина	31,3
4	Малайзія	26,8
5	Гонконг	26,6
6	Росія	24,6
7	Японія	24,0
8	Південна Корея	17,2
9	Саудівська Аравія	18,0
10	Макао	15,7

Використовуючи додаткові джерела інформації, складіть туристичний маршрут однією з країн Азії з відвідуванням об'єктів, занесених до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО. Назвіть країни регіону, які мають найбільше таких об'єктів на своїй території.

Рівень освіти й освітніх послуг у різних країнах регіону неоднаковий. Найнижчий він в Афганістані, Пакистані, Бангладеш, Бутані, Ємені, Непалі. Треба зазначити, що майже 27 %

населення Індії — неписьменне. До найбільших у світі центрів фінансових послуг нині належать Сингапур, Гонконг, Токіо, Шанхай та Пекін.

3. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. За протяжністю залізниць Китай та Індія поступаються у світі лише США та Росії. Тут проходять одні з найдовших залізничних магістралей, які з'єднують Китай з Європою. У Південній Кореї та Японії курсують потяги, середня швидкість яких становить більше 300 км/год, а в Китаї, що має найбільшу протяжність швидкісних магістралей, — понад 430 км/год. Історія швидкісних залізниць розпочалася в 1964 р. в Японії. Нині 7 компаній країни конкурують між собою щодо якості, швидкості і прибутків від перевезення пасажирів швидкісними поїздами. Китай, Індія та Японія — серед світових лідерів за пасажирськими перевезеннями залізничним транспортом (мал. 45, а).

У цілому для Азії характерні значні контрасти в розвитку транспорту. Якщо в Китаї, Японії, Південній Кореї нині намагаються планомірно формувати транспортні коридори, які поєднували б кілька видів транспорту, наприклад відновлювали знаменитий «шовковий шлях» до Європи, то в багатьох країнах і субрегіонах донині поширені традиційні види транспорту — в'ючний, гужовий, велосипедний (мал. 45, б, в).

Окремі субрегіони віддають перевагу певним видам транспорту. Наприклад, на Близькому Сході добре розвинений трубопровідний транспорт, а в Індокитаї — морський. 6 із 10 найбільших за вантажообігом морських портів функціонують у Китаї. З двадцяти найбільших аеропортів світу половина знаходяться в Азії (Пекін, Дубай, Токіо, Гонконг, Шанхай, Стамбул, Гуанчжоу, Сингапур, Сеул і Бангкок) (мал. 45, г).

Поясніть причини розвитку трубопровідного транспорту на Близькому Сході. Знайдіть на карті розташування найбільших транспортних вузлів Азії.

За допомогою додаткових інтернет-джерел знайдіть інформацію про розвиток транспорту в інших країнах Азії.

а)

б)

в)

г)

Мал. 45. Види транспорту: а) монорельсова дорога в Токіо; б) гужовий транспорт в Афганістані; в) пасажирські перевезення в Індії; г) аеропорт Сингапуру

Вторинний сектор економіки регіону — це переробні підприємства: енергетичні, нафтопереробні, металургійні, хімічні, машинобудівні, харчові тощо. За багатьма видами промислової продукції світовими й регіональними лідерами є Китай, Японія, Індія та Південна Корея.

Найпотужніші промислові райони Азії сформувалися на східному узбережжі Японії та Китаю, у прибережних частинах Індії, районі Карачі в Пакистані, у Стамбулі в Туреччині, навколо Джакарти в Індонезії.

У багатьох країнах Азії швидкими темпами розвивається третинний сектор економіки: туристичні, медичні, фінансові, освітні послуги тощо. Водночас у бідних країнах Азії він фактично знаходиться в зародковому стані.

Для Азії характерні значні контрасти в розвитку транспорту. Тут розвинені всі його види: від традиційних (в'ючний, гужовий) до надсучасних (швидкісні та монорельсові залізниці). Відновлюється знаменитий «шовковий шлях» з Китаю до Європи, на Близькому Сході добре розвинений трубопровідний транспорт, а в Індокитаї — морський. Половина з 20 найбільших аеропортів світу функціонують в Азії.

1. Покажіть на карті найбільші промислові райони Азії, укажіть країни, де вони утворилися.
2. Назвіть країни, де сформувалися найбільші туристичні райони. Покажіть їх на карті.
3. Обґрунтуйте розміщення основних районів обробної промисловості в Азії. Поясніть, чому переважна більшість їх розташована на морських узбережжях.
4. Зробіть висновки про причини нерівномірності економічного розвитку субрегіонів Азії.
5. За допомогою додаткових інтернет-джерел підготуйте інформацію про рівень розвитку ринку інформаційних послуг у країнах Азії (аутсорсинг).

§ 23 Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії та особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Азії

1. Покажіть на карті субрегіони Азії. Назвіть по дві найбільші країни, які належать до кожного з них.
2. Пригадайте, які природні умови в цих субрегіонах. На які ресурси багатий кожен із них?

1. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії та особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці. Різні субрегіони Азії мають неоднаковий рівень економічного розвитку й спеціалізацію, що склалася історично та відповідно до наявних природних умов і ресурсів. Для них характерна значна контрастність майже в усіх сферах життя.

Наприклад, у **Південно-Західній Азії**: Саудівська Аравія — член «G20», Ізраїль — ядерна держава, Катар — світовий лідер з ВВП на душу населення, аеропорт у місті Дубаї в ОАЕ — один із найбільш завантажених у світі, а в найбільш бідному Ємені, де постійно відбуваються військові конфлікти, значна частина населення голодує та майже половина неписьменна.

Високий та комплексний розвиток характерний для Ізраїлю. Швидкими темпами розвиваються економіки Туреччини, Саудівської Аравії та ОАЕ. Спеціалізацією господарства більшості країн регіону є видобуток вуглеводнів (нафти та природного газу). Це основний продукт, який регіон постачає на світовий ринок. Крім того, Туреччина має майже чверть світових запасів ртутної руди, а Іран та Ірак є експортерами руд кольорових металів. Далеко за межами країни відома ізраїльська медицина, користуються попитом турецькі танкери для перевезення нафти та хімічних речовин.

Цей регіон — батьківщина арабської та єврейської культур, які притягують туристів і паломників з усього світу (Мекка, Єрусалим). Для окремих країн регіону (ОАЕ, Туреччина, Кіпр, Ізраїль, Йорданія) характерний високий рівень розвитку туристичної галузі й інфраструктури.

а)

б)

Мал. 46. а) вітрина виробів із золота на базарі в Шарджі (ОАЕ); б) турецька судноверф Бешикташ

Природні умови більшості території регіону несприятливі для проживання людей. Звичайно, це впливає на розвиток сільського господарства більшості країн, хоча Туреччина й Ізраїль відомі у світі експортери продукції рослинництва та тваринництва (тропічні фрукти, волоський горіх, мигдаль, оливкова олія, бавовна й тканини, ангорська вовна). Популярні на світовому ринку відносно дешеві та якісні товари легкої промисловості регіону: перські килими, турецький трикотаж.

Південна та Південно-Східна Азія мають надзвичайну внутрішню контрастність соціально-економічного розвитку, національного, мовного та релігійного складу населення, що є джерелами конфліктів і нестабільності.

Основу економік більшості країн субрегіону становить відсталий аграрний сектор. Найбідніші країни регіону — Камбоджа, Лаос, Бангладеш, М'янма, найрозвинутіші — Індія, Індонезія та Таїланд. Сингапур є взірцем високого розвитку держави за майже повної відсутності ресурсів. Це один із центрів світової торгівлі, чому сприяє вигідне географічне положення. Індійська економіка демонструє швидкий та стабільний ріст і належить до десятки світових лідерів за обсягами ВВП.

Проаналізуйте дані таблиці 14. Назвіть регіони Азії, до яких належать країни з найкращими економічними показниками.

Таблиця 14

Азійські країни–лідери за ВВП (за даними МВФ) (2016)

№	Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП, дол. США
1	2	Китай	11 218 281
2	3	Японія	4 938 644
3	7	Індія	2 256 397
4	11	Південна Корея	1 411 246
5	16	Індонезія	932 448
6	17	Туреччина	857 429
7	20	Саудівська Аравія	639 617
8	22	Тайвань	528 550
9	26	Таїланд	406 949
10	29	Іран	376 755

Регіон постачає на світовий ринок мінеральну сировину (залізна руда, кам'яне вугілля, руди кольорових металів), продукцію легкої промисловості, пропонує високоякісну деревину тропічних лісів, надає послуги з відпочинку (Таїланд, Шрі-Ланка), Індія є одним із світових лідерів з надання інформаційних послуг тощо.

Вирощують тропічні культури: рис, бавовник, чай, фрукти, цукрову тростину, джут, видобувають мінеральну сировину, займаються виловом риби та морепродуктів. Окрім сировини, на світовому ринку відомі продукція електротехнічної та текстильної промисловості регіону, послуги з обслуговування транзитного морського й авіаційного транспорту. Значна кількість працездатного населення задіяна на підприємствах легкої промисловості. Якщо раніше Іспанію називали «швейною фабрикою Європи», то нині нею став регіон Південної та Південно-Східної Азії.

Східна Азія – це передусім друга й третя економіки світу (Китай та Японія). У субрегіоні діють успішна ринкова (капіталістична) система господарювання й тоталітарний комуністичний режим, знаходяться ізольована аграрна Монголія та найновіші технічні досягнення робототехніки й електроніки, наявні відсталість і прагнення до прогресу. Зовнішня економічна політика Японії, Китаю та Південної Кореї спрямована на експансію продукції обробної промисловості на світовий ринок. Особливо щодо цього виокремлюється Китай, який уже заповнив своїми якісними та третьосортними виробами весь світ. КНДР з офіційними ідеологіями держави чучхе («опора на власні сили») і сонгун («військова першість») практично ізольована від зовнішнього світу.

Регіон відомий якісними автомобілями, морськими суднами, автоматизованими конвеєрними лініями (Японія та Південна Корея), рудами кольорових металів (олово, молібден, вольфрам), сільськогосподарською продукцією та продуктами її перероблення: рис, натуральний каучук, спеції, соя, бавовна, копра, тропічні фрукти тощо.

У субрегіоні **Центральна Азія** знаходяться багаті на природні ресурси, але досить відсталі у власному суспільному розвитку пострадянські країни, у яких відбувається болісний та наповнений суперечностями перехід від командної соціалістичної до ринкової економіки. І нині регіон відчуває вплив Росії, яка продовжує його контролювати. Країни регіону намагаються наслідувати економічну політику «азійських тигрів» і стати своєрідними «середньоазійськими барсами». Субрегіон постачає на світовий ринок переважно продукцію гірничодобувної промисловості, особливо нафту й газ, алюмінієві, нікелеві, свинцево-цинкові, ртутні й уранові руди, золото (Узбекистан і Киргизстан), мінеральні добрива, продукцію харчової промисловості. Узбекистан і Туркменістан – великі експортери бавовнику та бавовняних тканин. Таджикистан експортує в сусідні країни електроенергію, що виробляється на ГЕС (які потребують значної реконструкції), і шовкові тканини. За радянських часів сільське господарство країн регіону було переважно монокультурним. Нині, наприклад в Узбекистані та Туркменістані, зменшуються посівні площі під бавовник і збільшуються під пшеницю, сади, виноградники, овочеві та бахчеві культури. Казахстан належить до десятки країн–лідерів за експортом пшениці (твердих сортів). Регіон відомий виробництвом килимів. Останнім часом значна увага приділяється науковим розробкам, особливо в галузі нанотехнологій (Узбекистан). Головним торговельним партнером країн регіону залишається Росія, але зростає роль і частка Китаю, Туреччини та європейських країн. Регіон має значні потенційні можливості для розвитку туризму.

За допомогою додаткових джерел інформації поясніть, чому в багатьох високорозвинених країнах світу існує ембарго на узбецьку бавовну.

Місце країн–лідерів Азії у світовому рейтингу ВВП

№	Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП (ПКС), дол. США на душу населення
1	1	Катар	127 660
2	3	Сингапур	90 151
3	4	Бруней	76 884
4	5	Кувейт	71 887
5	8	ОАЕ	67 871
6	28	Японія	41 275
7	31	Південна Корея	37 740
8	35	Ізраїль	35 179
9	36	Кіпр	34 970
10	47	Малайзія	27 267

Закавказзя має досить вигідне географічне положення. Однак розвитку економіки регіону заважають етнічні конфлікти, підтримка сепаратизму та втручання Росії. У регіоні розміщені численні російські військові бази. Так Росія заважає формуванню міжнародних транспортних коридорів між Європою та Азією в обхід неї.

Закавказзя постачає на світовий ринок нафту та надає рекреаційні послуги. Для розвитку туристичної галузі тут є значний потенціал (джерела лікувальних мінеральних вод, гірськолижні та морські курорти), який блокує нестабільна соціально-політична ситуація в регіоні.

Таблиця 16

Країни Азії, що посідають останні місця за обсягом ВВП у світовому рейтингу

Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП (ПКС), дол. США на душу населення
142	Камбоджа	3737
147	Киргизія	3521
155	Таджикистан	3008
160	Ємен	2375
168	Афганістан	1919

Проаналізуйте та порівняйте статистичні дані таблиць 14–16. Поясніть, чому країни, які належать до десятки світових лідерів за загальним ВВП (Китай, Японія, Індія), не є лідерами за ВВП на душу населення. Назвіть країни з найзаможнішим і найбіднішим населенням. Зробіть висновки.

2. Зв'язки України з країнами Азії. У зовнішньоторговельних відносинах України з країнами Азії лідерами є Китай, Туреччина й Індія. Значний обсяг власної продукції Україна постачає до Бангладеш, Азербайджану, Грузії, Ізраїлю, Ірану, Південної Кореї, Лівану, ОАЕ, Саудівської Аравії та Японії.

Знайдіть на карті країни, що є основними торговельними партнерами України в Азії. Назвіть види транспорту, які найбільш доцільно використовувати під час торговельних операцій.

Зовнішня торгівля послугами здійснюється з Китаєм, Південною Кореєю, Туреччиною, ОАЕ, Кіпром. Останній є офшорною зоною, яка надає українським громадянам фінансові послуги.

Україна продає азійським країнам переважно метали, машини й обладнання, деревину та продукти рослинного походження. Купує різноманітні машини, обладнання та побутову техніку, медичні препарати, продукцію легкої промисловості й тропічного землеробства.

Дізнайтеся більше про товарну структуру й географію зовнішньої торгівлі України з країнами Азії за допомогою Державної служби статистики: ukrstat.gov.ua/.

Азійський регіон представлений на світовому ринку економіками країн, що мають різний рівень розвитку й спеціалізацію, яка склалася історично. Одночасно в регіоні є країни, які належать до першої трійки світових лідерів за економічними показниками (Китай, Японія), і з найбільш відсталими економіками світу (Ємен, Афганістан).

На світовому ринку й у міжнародному поділі праці країни регіону посідають місця відповідно до їхнього рівня розвитку й постачають усі види товарів — від мінеральної, сільськогосподарської та іншої сировини до готової високотехнологічної продукції, від некваліфікованої робочої сили, яка задіяна на підприємствах легкої промисловості, до кваліфікованих працівників у сфері банківських, інформаційних та інших послуг.

За обсягами та видами зовнішньоекономічних зв'язків з Україною лідерами є Китай, Туреччина та Індія.

1. Визначте особливості соціально-економічного розвитку кожного із субрегіонів Азії.
2. Поясніть причини нерівномірного економічного розвитку субрегіонів Азії.
3. Охарактеризуйте особливості участі кожного субрегіону в міжнародному поділі праці. Використайте для цього додаткові джерела географічних знань.
4. Покажіть на карті субрегіони Азії, у яких є країни з найменшим показником ВВП на душу населення. Поясніть, що означає цей показник.
5. Наведіть приклади зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами регіону, використавши дані державної офіційної статистики.

Практична робота № 3

- **Тема.** Порівняння продовольчого кошика жителів країн Західної та Східної Азії.
- **Мета:** порівняти продовольчий кошик жителів країн Західної та Східної Азії на прикладі конкретних держав; зробити висновки про рівень життя населення в окремих країнах регіону.
- **Завдання**
 1. Пригадайте, що таке *продовольчий кошик*, з чого він складається.
 2. Доберіть дані за матеріалами Інтернету про продовольчий кошик жителів двох країн Західної та Східної Азії.
 3. Зробіть висновки щодо рівня життя населення в цих країнах.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Екологічні виміри економічного зростання в країнах Азії.
2. Географічне положення країни як чинник її економічного розвитку (на прикладі Туреччини й Сингапуру).
3. Країни Перської затоки — новий осередок індустріалізації.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:
ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/tur/70.html — Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;
agrorolit.com — перший аграрно-політичний сайт України (країни Перської затоки — інструкція для експортерів).

§ 24

Японія

1. Які асоціації у вас виникають, коли чуєте назву країни — Японія?
2. Що вам відомо про продукцію, яку країна постачає на світовий ринок?

1. Місце країни у світі й Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Офіційна назва країни — Японія. Площа — 378 тис. км² (4 % від площі Канади). Населення — майже 127 млн осіб. Столиця — Токіо (13 млн осіб, 2017 р.). Державна мова — японська. Грошова одиниця — єна. Країна не має офіційного державного герба. Прапор Японії — червоне коло на білому тлі.

Країна-архіпелаг знаходиться на сході Азії в Тихому океані, тому її ще називають *державою Азійсько-Тихоокеанського регіону*. За рівнем розвитку економіки посідає 3 місце у світі після США та Китаю. Країна характеризується вигідним географічним положенням, високою кваліфікацією, організованістю, працелюбством, культурою та патріотизмом населення, високим рівнем розвитку освіти, науки та техніки. У міжнародному поділі праці Японія виокремлюється продукцією новітніх галузей, які базуються на передових промислових і наукових технологіях (морські судна, автомобілі, якісні медикаменти, медична, офісна та побутова техніка, роботи, робототехніка, автоматизовані поточні лінії та промислові конвеєри тощо).

Пригадайте з уроків історії та літератури відому вам інформацію про культуру й історію Японії.

2. Система розселення. Населення країни, переважну більшість якого становлять японці (понад 98,5 %), розміщене вкрай нерівномірно, середня його густина перевищує 335 осіб/км² (найбільша — у тихоокеанських прибережних районах). Північ і захід Японії заселені порівняно слабо. Найбільше заселений острів Хонсю. Понад 80 % населення живе в містах.

В Японії утворилися великі міські агломерації, які об'єдналися в найбільший у світі мегаполіс Токайдо (понад 66 млн осіб). Найбільші міста-мільйонери країни, окрім столиці: Йокогама, Осака, Нагоя, Саппоро, Кобе, Кіото, Фукуока, Кавасаки та ін. Стрімкий ріст кількості населення призвів до збільшення висотних будівель і підвищення цін на землю для всіх видів міської забудови (мал. 47, а). Сучасна система розселення базується на розгалуженій мережі швидкісних транспортних магістралей, які з'єднують між собою окремі острови за допомогою мостів і тунелів (мал. 47, б).

а)

б)

Мал. 47. а) висотна забудова в Токіо; б) траса, що з'єднує аеропорт на штучному острові Юменосіма з містом Осака

Значний дефіцит території сприяв створенню штучних островів (Юменосіма, Огісіма й інші) зі спортивними спорудами, промисловими та транспортними підприємствами, парками, оранжереями.

У сільськогосподарському виробництві, переважно в західній частині країни, задіяно майже 14 % її території, де мешкає сільське населення.

Більше інформації (українською та англійською мовами) про Японію шукайте на сайті: japanese-page.kiev.ua/. Поділіться нею з однокласниками на одному з уроків географії. Подивіться на сайті, мешканці яких країн цікавляться Японією разом із вами.

3. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Японія — типова постіндустріальна держава, де в третинному секторі економіки створюється основна частина національного багатства ВВП: 71,1 % — сфера послуг, 1,4 % — сільське господарство, 27,5 % — промисловість.

Місто Токіо є одним із 3 основних фінансових центрів світу. Японія надає світові не лише фінансові послуги, а й освітні, медичні, страхові, транспортні, туристичні. Разом з тим японці не відмовляються від свого потужного суперсучасного індустріального потенціалу. Вони розвинули найсучасніші галузі промисловості, які виробляють технологічно якісну й дорогу продукцію. Промисловість Японії дуже швидко й ефективно пристосовується до мінливих потреб світового ринку.

4. Домінуючі складники третинного сектора економіки. Японія володіє одним із найпотужніших і найдиверсифікованіших третинних секторів економіки планети. Вона та столиця Токіо відомі як найпотужніші світові фінансові й інвестиційні центри. Японія — одна з найбільших торговельних держав світу з розвинутою внутрішньою та зовнішньою торгівлею, без якої країна не змогла б існувати: купує порівняно дешеву сировину, виробляє з неї дорогу готову продукцію для власного користування й на продаж.

У країні надзвичайно розвинутий освітній комплекс, який забезпечує економіку та суспільство в цілому висококваліфікованими кадрами. В університетах країни навчається багато іноземних студентів. Найбільші державні університети — Токійський, Кіотський, Осацький. Найвідоміші у світі приватні університети: токійські вищі навчальні заклади Ніхон, Васеда, Мейдзі, Токай, Хосей, Кейо.

Чотири з п'яти найпоширеніших у світі газет також японські.

Сучасна високотехнологічно оснащена медицина є однією з найдорожчих і найефективніших у світі, про що свідчить висока тривалість життя населення Японії. Усесвітню славу мають клініки Токіо, Кіото, Йокогами, Кобе тощо.

У Японії дуже високий рівень побутового обслуговування населення. Наприклад, утилізація сміття чи автомобілів актуальна для країни зі значним дефіцитом території (*мал. 48, а*).

а)

б)

Мал. 48. а) елітний житловий комплекс на острові Одайба, побудованому з переробленого сміття;
б) туристична візитна картка Японії — вулкан Фудзіяма

Країна надає міжнародні послуги для кораблів, які заходять в її порти, щоб здійснити ремонт обладнання, технічне обслуговування, для відпочинку, отримання медичної допомоги тощо.

Кількість туристів з кожним роком збільшується. У 2016 р. їх було понад 24 млн осіб, майже на 4 млн більше, ніж у 2015 р. 21 об'єкт занесений до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (мал. 48, б). Туристи милуються цвітінням гліцинії та сакури навесні, чудовими японськими кленами та хризантемами восени. Добре розвинений і внутрішній туризм, адже японці люблять власну країну та її природу.

Дізнайтеся більше про діяльність ЮНЕСКО й об'єкти Всесвітньої спадщини в Японії на сайті: en.unesco.org/41whc.

5. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Багатьом із вас відомі назви японських фірм-виробників: «Fujifilm», «Sony», «Panasonic», «Nippon Steel», «Nissan», «Honda», «Canon», «Toshiba». Ці й інші компанії виробляють автомобілі, електроніку та побутову техніку, станки, метали, кораблі, хімікати та харчові продукти.

За допомогою географічних карт атласу назвіть основні промислові центри країни та напрямки їхньої спеціалізації.

Розвиток господарства Японії базується на потужному паливно-енергетичному комплексі, що працює на привізній сировині. На ній розвивається й один із найпотужніших у світі комплекс чорної («Nippon Steel» — другий у світі виробник сталі за обсягами на 2017 р.) і кольорової металургії, який є основою розвитку провідних галузей міжнародної спеціалізації країни — машинобудування, з його лідером автомобільною промисловістю.

За допомогою додаткових джерел інформації поясніть, які проблеми пов'язані з розвитком атомної енергетики країни.

Найпотужнішими концернами є «Toyota», «Nissan» і «Honda», які успішно конкурують на світовому ринку з американськими та європейськими компаніями й мають філії з виготовлення автомобілів в інших країнах, де, наприклад, тільки «Toyota» забезпечує понад 360 тис. робочих місць. До галузей міжнародної спеціалізації також належить випуск електронно-обчислювальної техніки й роботів. Нині споживча електроніка Японії переживає складні часи через посилення конкуренції виробників подібної продукції в Південній Кореї, США та сусідньому Китаї.

Японія — космічна держава з потужною авіакосмічною промисловістю. Високотехнологічна хімічна промисловість країни постачає на світовий ринок пластмаси, синтетичні смоли, хімічні волокна, синтетичний каучук, фармацевтичну продукцію.

Дізнайтеся більше про інтелектуальну власність, у тому числі японську, на сайті WIPO (Всесвітня організація інтелектуальної власності): www.wipo.int.

6. Традиції та технології в сільському господарстві. У сільському господарстві, продукція якого становить лише 1,4 % ВВП, переважають дрібні селянські ферми, які мають проблеми, пов'язані із загальним старінням японської нації. Країна імпортує приблизно половину всіх продуктів харчування. Основу рослинництва становлять рис (майже 100 % зернових), соя, картопля, овочі, фрукти, цукрова тростина, цитрусові, тютюн.

Раніше японці вживали дуже мало м'яса, але тепер ситуація змінилася. Характерною особливістю нинішнього сільського господарства є швидкі темпи розвитку свинарства, бройлерного птахівництва та молочного скотарства.

Риболовецький сектор — це майже 15 % світового вилову риби та морепродуктів. Зростають обсяги виробництва марикультури (лососеві риби, молюски). Японія — одна з небагатьох країн світу з обмеженим китобійним промислом, а Токійський рибний ринок один із найбільших у світі.

Розвинене в Японії і квітникарство, особливо вирощування хризантем, серед яких є навіть їстівні види (з них готують салати).

7. Транспортна система Японії є однією з найбільш енергоефективних, розвинутих та якісних у світі. Внутрішні перевезення забезпечують високоякісні автомобільні та швидкісні пунктуальні залізничні лінії. «Канеда», «Наріта», «Кансай», «Чюбу» — найбільші із 175 аеропортів країни.

Основним видом транспорту є автомобільний. Протяжність автомобільних магістралей перевищує 1,2 млн км, залізниць — 30 тис. км. Для країни характерні швидкісні залізниці та шосейні шляхи. Окремі острови з'єднані підводними тунелями й мостами. У Японії знаходиться найбільший у світі підводний тунель «Сейкан». Його прокладено через Сангарську протоку.

Нагоя — найбільший промисловий центр майже з 1000 морських портів країни. За тоннажністю морського торговельного флоту країна посідає 2 місце у світі. Абсолютна більшість міждержавних пасажирських перевезень здійснюється за допомогою авіаційного транспорту.

Проаналізуйте дані таблиці 17 і зробіть висновки.

Таблиця 17

Найбільші країни—судновласники світу								
Країна	Кількість суден			Загальний тоннаж				
	Національний прапор	Іноземний прапор	Усього	Національний прапор	Іноземний прапор	Усього	Частка суден під іноземним прапором, %	Частка світового флоту, %
Греція	728	3408	4138	64 704 141	228 383 091	393 084 231	77,92	16,36
Японія	835	3134	3969	28 774 119	200 206 090	228 980 209	87,43	12,78
Китай	3045	1915	4960	74 106 227	847 781 400	158 884 367	53,36	8,87
Німеччина	240	3121	3361	11 315 790	107 865 615	119 181 405	90,51	6,65
Сингапур	1499	1054	2553	61 763 603	33 548 770	95 312 373	35,20	5,32
Гонконг (Китай)	854	594	1448	67 522 162	19 853 100	87 375 262	22,72	4,88
Корея	795	839	1634	16 107 565	62 726 629	78 834 194	79,57	4,40
США	782	1213	1995	8 155 717	52 123 421	60 279 138	86,47	3,36
Велика Британія	332	997	1329	5 247 009	46 194 091	51 441 100	89,80	2,87
Бермуди	14	404	418	503 077	47 950 084	48 453 161	98,96	2,70

8. Характерні ознаки просторової організації господарства: Тихоокеанський промисловий район, мережа технопарків і технополісів. Нині в Японії виокремлюють 8 економічних районів. Економічно найпотужнішим серед них є Канто. Це найзаселеніша й найосвоєніша східна частина острова Хонсю. Тут, переважно в Токіо та Йокогамі, виробляють понад 30 % промислової продукції країни: машини, обладнання, радіоелектроніку та хімічну продукцію.

За економічним потенціалом 2 місце належить регіону Кінкі, або Кансай. Це центральна й західна частини острова Хонсю. Основними промисловими центрами тут є міста Осака, Кобе та Кіото. Регіон випускає понад 15 % промислової продукції країни.

3 місце посідає регіон Токайдо. У ньому виокремлюються такі промислові центри, як Нагоя, Сідзуока та потужний технополіс Хамамацу. Тут розвинута автомобільна, нафтохімічна й традиційна для країни легка промисловість.

Основою сучасного науково-технічного прогресу в Японії є технопарки та технополіси. Найбільше їх знаходиться в регіоні Канто.

9. Зовнішні економічні зв'язки Японії – найрозвинутіші у світі. Це визначається майже повною відсутністю власних природних мінеральних ресурсів. Країна купує їх, переробляючи на дорогу готову продукцію для власного споживання та експорту (машини, обладнання, хімічні вироби тощо).

Частка Японії у світовому експорті становить 6,5 %. Її основними торговельними партнерами є країни Південно-Східної Азії (28 % товарообігу), США (26 %), ЄС (14 %), Китай (6 %).

Україна експортує до Японії чорні та кольорові метали, продукцію сільського господарства тощо. Японія належить до основних імпортерів України й посідає 3 місце після Китаю та Туреччини в Азійському регіоні. Україна отримує з цієї країни переважно автомобілі та побутову техніку. В останні роки Японія збільшує інвестиції в українську економіку, будуючи заводи з виробництва запасних частин до автомобілів.

Поясніть, чому Китаю належить лише 6 % обсягу зовнішньої торгівлі Японії.

На офіційному сайті посольства Японії в Україні ви знайдете більше інформації про співпрацю країн: www.ua.emb-japan.go.jp.

Японія — острівна країна, яка не має сухопутних кордонів із жодною державою світу. Вона активно використовує транспортні магістралі океану й повітряні перевезення для зовнішніх зв'язків. Мінерально-сировинні ресурси країни дуже обмежені, що не завадило їй стати однією з найрозвиненіших постіндустріальних держав у промисловості, у якій значна увага приділяється новітнім галузям і передовим технологіям. Переважна більшість підприємств тяжіє до узбереж і має високий рівень автоматизації виробничих процесів.

Третинний сектор економіки Японії є одним із найпотужніших і найбільш диверсифікованих. Тут розвинута як внутрішня, так і зовнішня торгівля, освітній комплекс країни забезпечує економіку й суспільство в цілому висококваліфікованими кадрами. Сучасна високотехнологічно оснащена медицина Японії є однією з найефективніших у світі. Країна надає міжнародні послуги з обслуговування морських кораблів. Кількість туристів, які прагнуть побачити Японію, з кожним роком збільшується.

У сільському господарстві переважають дрібні селянські господарства, на яких проблема загального старіння японської нації позначилася найбільше.

1. Назвіть основні проблеми, які має вирішувати сучасна економіка країни.
2. Визначте домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Японії.
3. Покажіть на карті найбільші міста, промислові райони, технополіси, найбільші морські порти, аеропорти, фінансові й туристичні центри Японії.
4. Для розвитку яких галузей господарства України може бути корисним досвід японських спеціалістів?
5. Порівняйте чинники міжнародної спеціалізації Японії та однієї з найбільш розвинених країн Європи.
6. Обґрунтуйте основні напрями експорту капіталу, технологій та закордонного підприємництва Японії.

Китай

1. Назвіть географічні об'єкти, які знаходяться біля Китаю та на його території.
2. За допомогою політичної карти світу назвіть сусідні країни з Китаєм.

1. Місце країни у світі й Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Офіційна назва — Китайська Народна Республіка (КНР). Столиця — Пекін (понад 21 млн осіб). Площа — 9,6 млн км². Кількість населення — понад 1,38 млрд осіб. Державна мова — китайська. Грошова одиниця — юань.

Китай — безумовний лідер у світі й Азійсько-Тихоокеанському регіоні, що визначається як особливостями його географічного положення з широким виходом до Тихого океану та внутрішніх районів Азії, так і другим за значенням у світі економічним потенціалом. Сучасний Китай перевершив інші держави світу за багатьма показниками соціально-економічного розвитку: він має найбільшу у світі армію та другий за обсягами військовий бюджет, інтенсивно освоює космічний простір, володіє ядерним потенціалом, перша країна у світі за ВВП (ПКС у 2014 р.) і друга — за номінальним ВВП, лідер за споживчим попитом на автомобілі, найбільший світовий експортер і другий імпортер, що володіє найбільшими золотовалютними резервами, має реальні перспективи перетворення на найпотужнішу державу світу.

За допомогою статистичних даних попередніх параграфів підручника доберіть і проаналізуйте інформацію про Китай.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Китай належить до найдавніших держав світу. Це креативна, працелюбна нація, внесок якої у світову цивілізацію досить значний. Китайці винайшли порох, папір, порцеляну, компас, друк, шовкові тканини, металургійну технологію тощо. Можливо, це парадокс, але єдина правляча політична партія в країні — комуністична. Нинішній економічний прорив Китай здійснив завдяки переходу до ринкової економіки зі збереженням жорсткого централізованого управління й регулювання суспільного розвитку. Саме бурхливий контрольований розвиток економіки з використанням величезного природоресурсного (ще не до кінця вивченого) і працересурсного потенціалу й визначив місце країни в міжнародному поділі праці.

За допомогою карт охарактеризуйте географічне положення країни з точки зору агрокліматичних ресурсів, що визначають розвиток сільського господарства.

3. Система розселення. У Китаї живе 20 % населення світу. Середня його густина — 145 осіб/км². Воно розміщене територією вкрай нерівномірно через природні умови різних регіонів. На сході країни густина населення перевищує 400, у деяких містах — понад 2000 осіб/км², а у високогір'ях Тибету та в пустелі Такла-Макан воно відсутнє взагалі.

У Китаї є понад 40 міст-мільйонерів: найбільші – Чунцін (53 млн осіб), Шанхай (24 млн), Пекін (понад 21 млн) і Тяньцзінь (понад 14 млн осіб). Переважає сільське населення, яке мріє переселитися до міст. У країні здійснюють жорстку політику щодо обмеження неконтрольованого збільшення великих міст, але, незважаючи на це, майже 1/5 населення мешкає не за місцем постійної реєстрації. Переважна більшість цих людей – селяни, які приїхали на заробітки до міста. Найбільш заселеною є провінція Гуандун. За даними останнього перепису населення, саме тут найбільша кількість заробітчан з інших провінцій країни.

Міські поселення завдяки найсучаснішим шляхам сполучення між ними створили єдину систему розселення.

За допомогою статистичних даних географічного атласу назвіть країни світу, чисельність населення яких дорівнює чисельності населення вказаних вище китайських міст.

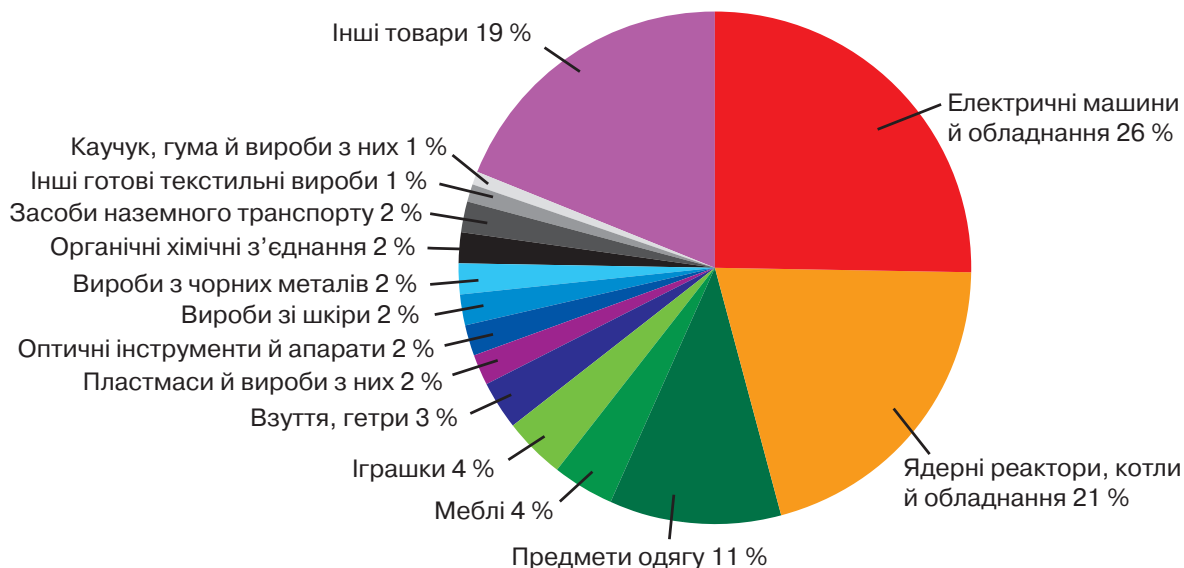
За допомогою додаткових інтернет-джерел підготуйте інформацію про найбільші міста країни.

4. Експортна орієнтація економіки стала характерною для Китаю завдяки величезним масштабам виробництва товарів, які не здатен «проковтнути» досить обмежений низькою купівельною спроможністю населення внутрішній ринок. Наприклад, за кількістю вироблених у країні автомобілів Китай уже випередив США та Японію разом узяті. Тому країна здійснює потужний експорт на світовий ринок своїх відносно дешевих (через низьку вартість місцевої робочої сили) промислових товарів низької, середньої та високої якості: текстильних виробів, одягу, взуття, годинників, велосипедів, швейних машин та інших видів трудомісткої продукції.

У рекордному для країни 2005 р. зростання обсягів зовнішньої торгівлі становило майже 23 %. На обсяги експорту товарів впливають і значні зовнішні інвестиції в економіку держави. Однак треба зазначити, що майже 80 % цих інвестицій надходить від колишніх емігрантів, тепер багатих представників китайської діаспори, найчисленнішої у світі.

Проаналізуйте дані мал. 49 і зробіть висновки.

Мал. 49. Товарна структура експорту Китаю до країн ЄС

5. Особливості розвитку та розміщення виробництв первинного й вторинного секторів економіки. Китай добре забезпечений власними мінеральними ресурсами. Йому належить провідне місце за запасами й видобутком кам'яного вугілля, залізної та марганцевої руд, цинку, бокситів, вольфраму, молібдену, сурми, титану, олова, кам'яної солі тощо. Країна видобуває багато золота, урану, рідкоземельних металів. Основні мінеральні ресурси знаходяться на заході.

Лісові ресурси Китаю досить обмежені. Найбільші масиви лісу знаходяться на північному сході та півдні країни.

Сільське господарство забезпечує переважно внутрішні потреби китайців і гарантує продовольчу програму країни, яка за допомогою менше ніж 10-ї частки світової ріллі годує 1/5 населення планети. Китай посідає провідні місця у світі за обсягами вирощування пшениці, рису, сої, арахісу, чаю, бавовнику, цитрусових, фруктів, тютюну, ріпаку, цукрової тростини. Швидкими темпами розвивається тваринництво, особливо птахівництво. У Китаї найбільше поголів'я свиней. Потужні тваринницькі комплекси знаходяться поблизу найбільших міст.

У структурі промисловості переважають галузі важкої індустрії — видобуток корисних копалин, чорна та кольорова металургія, теплоенергетика. Основними металургійними центрами є Аньшань, Ухань, Баотоу, Беньсі.

Китай — найбільший виробник і споживач електроенергії. «Sinopet» — найбільша енергетична та хімічна державна компанія країни, займається розвідкою, видобутком і переробленням нафти та газу. Найбільші підприємства компанії працюють у містах Хайнань, Циндао, Сичуань, Тяньцзін і Чженхай.

Машинобудування Китаю виробляє всю світову номенклатуру товарів. Основними центрами галузі є вільні економічні зони на сході країни — Сямень, Шаньтоу, Шеньчжень, Чжухай. Одним із найпотужніших у світі є китайський військово-промисловий комплекс, який виготовляє всі типи сучасного озброєння — від міжконтинентальних ракет до атомних підводних човнів.

У країні працюють компанії, відомі на весь світ: «Huawei» — одна з найбільших телекомунікаційних компаній; «Haier» — найбільший виробник високотехнологічної техніки — від телевізорів до кондиціонерів; «Gree Electric Appliances» — найбільший виробник промислових систем кондиціонування, заводи якого працюють, крім Китаю, у США, Бразилії, Пакистані та В'єтнамі; «Lenovo Group» — лідер світового ринку персональних комп'ютерів та ін.

Хімічна промисловість в основному представлена виробництвом мінеральних добрив, конструкційних матеріалів і продукції побутової хімії. У портах працюють потужні нафтопереробні підприємства на довізній нафті (майже 50 %), бо власного видобутку країні не вистачає.

Розвинута галузь виробництва будівельних матеріалів і цементу, адже Китай — це країна, де здійснюються найбільші обсяги будівельних робіт, будується найбільше хмарочосів, доріг, промислових підприємств, електростанцій. Найбільші ГЕС «Три ущелини» (на річці Янцзи) і «Байхетань» (будується на річці Цзіньша, притоці Янцзи), ТЕС «Туокетуо» (одна з 3 найпотужніших у світі), «Ганьсу» — найбільший вітроенергогенеруючий комплекс світу і «Лунянся Дем Солар Парк» — найбільша фотоелектрична (сонячна) станція світу.

Розвинута й традиційна легка промисловість. У Китаї шиють найбільше одягу та виробляють найбільше взуття. Для забезпечення величезної кількості населення працює потужна й багатогалузева харчова промисловість.

Перегляньте речі, якими ви користуєтеся. Можливо, серед них є ті, що зроблені в Китаї. Яка ваша думка щодо їхньої якості?

6. Домінуючі складові третинного сектора економіки. У наш час Китай перетворився на країну з розвинутою невиробничою сферою економіки. Третинний сектор економіки Китаю, як і його первинний та вторинний сектори, значною мірою базується на великій частці інвестицій, які продовжують надходити від етнічних китайців (хуацяо) з усього світу. Було

створено багато потужних банків, які фінансували розвиток різних сфер економіки. Нині ці й інші банки створили могутню фінансову мережу, яка надає кредити, укладає кошти в розвиток господарства в усьому світі.

Поясніть роль китайської діаспори в розбудові та «економічному диві» сучасного Китаю (мал. 50).

У країні розвинуті й наукова діяльність, освіта, охорона здоров'я, спорт тощо. Тут найбільше у світі вищих навчальних закладів. Більшість університетів знаходиться в столиці, Шанхаї та Тяньцзіні, вони мають найсучаснішу навчальну й науково-дослідницьку базу. У них навчаються студенти майже з усіх країн світу.

У країні розвинена й система оптової та роздрібною торгівлі. «Alibaba Group» – найбільша внутрішня торговельна компанія (інтернет-торгівля).

Рівень розвитку спортивних баз такий, що китайські спортсмени нині є фактично найкращими у світі. Тут проводяться безліч міжнародних змагань.

Китай перетворився на одну з провідних баз міжнародного туризму. 52 природні та культурні об'єкти країни занесені до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і ще 59 є кандидатами. Це – четверта країна (після Франції, США та Іспанії) за кількістю туристів – понад 57 млн осіб за 2015 р. Туризм приносить Китаю майже 15 % ВВП і створює майже 70 млн робочих місць.

Підвищення рівня життя дає можливість пересічним китайцям витратити більше коштів на дозвілля та туризм.

Дізнайтеся більше про розвиток туризму в країні за допомогою інформації, що розміщена на сайті туристичної національної адміністрації Китаю: en.cnta.gov.cn/.

7. Характерні ознаки просторової організації господарства. Спеціальні економічні зони. Основним у реалізації економіко-географічної стратегії розвитку деяких територій Китаю та організації опорних баз господарства стало утворення спеціальних економічних зон (відкритих зон для іноземних інвестицій) під керівництвом реформатора країни Ден Сяо Піна. Перші з них орієнтувалися на зв'язки з Гонконгом і Тайванем. Було створено 5 відкритих економічних районів на територіях з вигідним економіко-географічним положенням, 13 безмитних зон, 14 відкритих приморських міст (Веньчжоу, Далянь, Циньхуандао, Нінбо, Тяньцзінь, Яньтай, Циндао, Чжаньцзян, Ляньюньган, Фучжоу, Бейхай, Наньтун, Шанхай, Гуанчжоу). Вони здійснюють жорсткий контроль за утворенням на власній території зони прикордонного економічного співробітництва. Досвід виявився надзвичайно ефективним. Перша вільна зона створена в країні в 1980 р.

а)

б)

в)

г)

Мал. 50. Найвідоміші представники китайської діаспори: а) китайський та американський кіноактор Джекі Чан; б) творець сингапурського «економічного дива» Лі Куан Ю; в) таїландський мільярдер Се Гомін (Xie Guo Min); г) філіппінський мільярдер Генрі Си (Henry Sy)

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся більше про реформи Ден Сяо Піна. Поділіться інформацією на одному з уроків географії.

За допомогою мал. 51 знайдіть на карті відкриті приморські міста Китаю та найбільші морські порти держави.

8. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Китаєм. Частка експорту у ВВП Китаю становить понад 20 %. Уже більше 80 % — готові вироби, насамперед машини й обладнання. Китай експортує також якісний одяг, тканини та текстильні вироби, іграшки, взуття, спортивні й туристичні товари тощо, зроблені в приморських районах, переважно до Японії, Південної Кореї, США, а також ЄС. Неякісну та контрафактну продукцію виготовляють переважно в західних внутрішніх районах країни й постачають у країни колишнього СРСР, Латинську Америку, Африку.

У структурі імпорту переважає сировина та матеріали. Основні країни-імпортери — переважно сусіди: Південна Корея, Японія, Австралія. Постійно зростає імпорт наукомістких технологій. Для розвитку національної економіки широко залучається іноземний капітал.

Китай належить до провідних торговельних партнерів України, яка також здійснює значний обсяг експорту саме до цієї країни.

Дізнайтеся про сучасний стан відносин між Україною та Китаєм за допомогою інформації, що розміщена на сайті посольства Китаю в Україні (ua.china-embassy.org/rus/) і посольства України в Китаї (china.mfa.gov.ua/ua).

Мал. 51. Картоschema відкритих приморських міст Китаю:
○ — спеціальні економічні зони;
● — відкриті порти

Китай — безумовний економічний лідер світу та регіону, який перевершив інші держави за багатьма показниками соціально-економічного розвитку й здійснив перехід до ринкової економіки зі збереженням жорсткого централізованого управління з використанням величезного природного та працересурсного потенціалу. Майже 80 % інвестицій в економіку країни, яка має експортну орієнтацію, надходить від багатих хуацяо (етнічних китайців). Країна, у структурі промисловості якої переважають галузі важкої індустрії з найбільшим у світі споживанням електроенергії, здійснює масштабне промислове, житлове та шляхове будівництво. Країна стає однією з провідних баз міжнародного туризму. У ній розвинута невиробнича сфера: наукова діяльність, освіта, охорона здоров'я, спорт і фінансова мережа, яка інвестує розвиток господарства в усьому світі. Більша частина економічної діяльності зосереджена в приморській частині, де створено безмитні зони, відкриті приморські міста й економічні райони.

1. Назвіть домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Китаю. Поясніть їхні особливості та переваги.
2. Покажіть на карті й обґрунтуйте географічне розміщення спеціальних економічних зон країни.
3. Використовуючи статистичні матеріали підручника та географічного атласу, рейтинги показників соціально-економічного розвитку Китаю, обґрунтуйте його місце у світі та регіоні.
4. Поясніть особливості спеціалізації сільського господарства країни за допомогою підручника та географічних карт атласу.
5. Охарактеризуйте структуру експорту й імпорту товарів і послуг країни.
6. Оцініть роль держави в розвитку економіки сучасного Китаю.

§ 26 Індія

1. Поясніть, чому тваринний світ і природа Індії подібні до африканських.
2. Які спільні ознаки мають надра Індії та України в межах Українського щита?

1. Місце країни у світі та регіоні. Офіційна назва — Республіка Індія. Столиця — Нью-Делі (понад 300 тис. осіб). Площа — 3,3 млн км². Кількість населення — понад 1,33 млрд осіб. Державні мови — гінді й англійська (існує ще 21 мова). Грошова одиниця — індійська рупія. Індія розташована на півострові Індостан і більшій частині Індо-Гангської низовини. Її економіко-географічне положення на морських шляхах Індійського океану вигідне й покращується з розвитком Південної Азії та сусідніх регіонів світу.

За допомогою карт атласу охарактеризуйте фізико-географічне положення Індії.

Сучасна Індія відома у світі як країна значних контрастів. Вона посідає 3 місце в економіці Азії та 4 місце у світі, де використовують найпередовіші ядерні, космічні та комп'ютерні технології, але є найвідсталішою за рівнем життя, що є однією з причин масової імміграції. У країні майже чверть жіночого населення неписьменна, а в господарстві застосовують дитячу працю.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці, — це насамперед історія, індійська культура (одна з найдавніших у світі), особливості географічного положення, значні запаси різноманітних природних ресурсів, здебільшого сприятливі для розвитку економіки природні умови. Окрім того, країна змінила свого часу соціалістичну орієнтацію господарства на ринкову та відкрила власне господарство для іноземних інвесторів. Зростання загального ВВП країни привело до збільшення доходів громадян і зменшення майже у 2 рази кількості тих, хто перебуває за межею бідності.

Охарактеризуйте й оцініть природні умови й ресурси Індії.

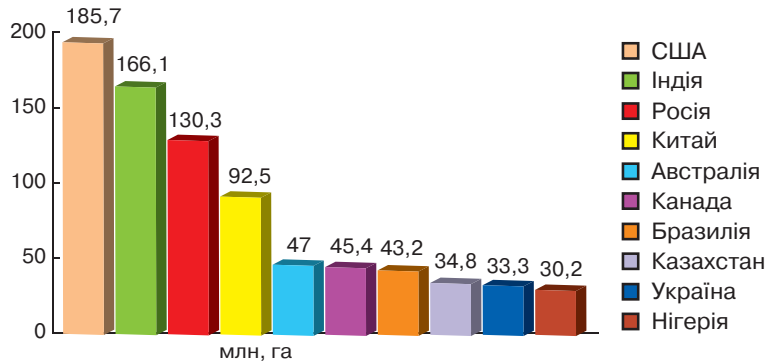
Існують чинники, що обмежують розвиток країни: складна геополітична ситуація та конфліктність у регіоні з Пакистаном і Китаєм, внутрішні національні та релігійні конфлікти. Індія — багатонаціональна країна, значна частина населення якої не сприймає змін у суспільному житті.

3. Система розселення. Густота населення Індії перевищує 400 осіб/км². Велика нерівномірність його розміщення визначається в основному особливостями природних умов, а також рівнем економічного розвитку. Найгустіше заселена родюча Індо-Гангська низовина. У пустельних північно-західних районах та у високогір'ї постійне населення відсутнє. За прогнозами ООН, невдовзі Індія стане найзаселенішою державою світу.

Індія належить до слабоурбанізованих країн, де утворилися найбільші міста-мільйонери: Делі — 16,8 млн осіб, Мумбаї — 12,5, Бангалор — 8,5, Хайдарабад — 6,8, Ченнаї — 6,7 млн осіб. Система розселення в Індії формується та вдосконалюється.

4. Особливості структури економіки країни, що розвивається. Індію іноді називають «гігантом третього світу». Вона — один із лідерів серед країн, що розвиваються. З одного боку, це промислово розвинута країна, яка в основному забезпечує власні потреби в тракторах, автомобілях, телевізорах, радіоприймачах, обладнанні для електростанцій, металургійних, цементних, цукрових та інших заводів, володіє ядерною зброєю, є однією з найпотужніших космічних держав світу, що вимагає значного розвитку науки й техніки.

З іншого боку, в економіці країни переважає сільське господарство, що створює 17 % ВВП. У ньому задіяна майже половина економічно активного населення. Вторинний сектор економіки дає понад 30 %, а третинний — 53 % ВВП країни. Для досягнення більших економічних показників Індія повинна продовжувати реформи в державному секторі, транспортній інфраструктурі, дбати про енергетичну безпеку, розвивати сільське господарство, охорону здоров'я та сферу харчування.

Мал. 52. Діаграма країн-лідерів за площею ріллі

5. Спеціалізація сільського господарства. Сучасна Індія — одна з найбільших у світі виробників чаю, арахісу, цукрової тростини, джуту, зернобобових, деяких спецій, рису, тютюну, пшениці, бавовни, горіхів кеш'ю, фруктів та овочів. Майже 40 % їх вирощують в умовах штучного зрошення — для збору дощової води переважно вручну будують спеціальні резервуари.

Площу угідь штатів Уттар-Прадеш, Пенджаб, Хар'яна, Мадх'я-Прадеш, Андхра-Прадеш, Біхар, Західна Бенгалія та ін. використовують для вирощування продовольчих культур. «Зелена революція» у сільському господарстві країни сприятиме повному продовольчому забезпеченню місцевого населення (мал. 52).

Технічні культури культивують в Індії повсюдно. Різні регіони мають різну спеціалізацію: чай вирощують у передгір'ях Східної Індії, цукрову тростину — у долині Гангу, бавовник — на плоскогір'ї Декан, джут і рис — у найвологіших частинах дельти Гангу.

У структурі сільського господарства країни переважає рослинництво, а за дослідженнями ФАО й уряду країни, майже 30 % її населення — вегетаріанці. Але країна має найбільше поголів'я буйволів і великої рогатої худоби та виробляє найбільшу кількість молока. Велику рогату худобу використовують у сільському господарстві переважно як тяглову силу. Існує релігійна заборона жувати в їжу яловичину. Тому тваринництво переважно дає молоко та шкуру.

Що вам відомо про релігійні традиції Індії та їхній вплив на розвиток сільського господарства? Хто такі вегетаріанці? Що вам відомо про вегетаріанство з уроків біології?

6. Видобування мінеральних ресурсів. Мінеральні ресурси розміщені територією країни досить нерівномірно. Особливо вирізняється плоскогір'я Чхота-Нагпур, де зосереджений видобуток залізної руди, вугілля, міді, слюди, марганцевих руд, бокситів, азбесту тощо. У південній частині плато Декан видобувають залізну, марганцеву та хромову руди, магнетит, золото, слюду. У центральній частині Індії розробляють також великі родовища марганцевих руд і хромітів з високим, як і в залізних рудах, вмістом корисного компонента.

Особливе місце серед рудних ресурсів посідають запаси покладів у прибережній смузі океану, де видобувають уран, титан, цирконій, торій.

Паливні ресурси Індії — скромні. Є запаси кам'яного та бурого вугілля. Головні їхні басейни знаходяться на сході країни, у штатах Біхар, Західна Бенгалія та Одіша. Нафтові родовища відкриті в Гуджараті й на шельфі Аравійського моря.

Індійські алмази з давніх часів добували в штаті Мадх'я-Прадеш і Андхра-Прадеш.

За допомогою додаткових інтернет-джерел доберіть інформацію про алмаз «Koh-i-Noor» і алмазовидобувну промисловість Індії.

Країна має багаті природні ресурси, зокрема для розвитку гідроенергетики, і навіть спеціальне міністерство поновлюваних джерел енергії. Основний напрям його діяльності — використання сонячної, вітрової, приливної, геотермальної енергії, альтернативних палив, водню, а також традиційної для країни біомаси.

7. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Міжнародну спеціалізацію Індії визначають традиційні продукти сільського господарства та продукти їхнього перероблення харчовою промисловістю. Індія відома й поставками на світовий ринок бавовняних тканин, продукції текстильної, швейної та ювелірної промисловості.

Останнім часом країна вийшла на світовий ринок з продукцією власної важкої промисловості та військово-промислового комплексу. Однак треба зазначити, що в цьому секторі значну конкуренцію індійським товарам в Азійському регіоні й у світі в цілому становлять товари китайського виробництва.

Країна — одна з п'яти найбільших у світі виробників хімічної продукції (нафтопереробка, фарби, полімери, пластмаси, агрохімікати, фармацевтичні товари) з центрами в Джамнагарі («світове нафтопереробне місто»), штат Гуджарат.

Індія — одна з країн, що найбільше виробляють продукцію машинобудування — від автомобілів до тракторів і станків (мал. 53). Збільшуються обсяги виробництва продукції електроніки, побутової та обчислювальної техніки. Машинобудування країни має власну потужну металургійну базу, зокрема, у долині річки Дамодар, яку називають «індійським Руром», або «індійським Донбасом». Над її створенням попрацювало чимало українських фахівців, про що згадується в романі Олеса Гончара «Собор».

8. Особливості розвитку третинного сектора. Більше 1/3 ВВП Індії створюється в третинному секторі економіки. Традиційно розвинута торгівля. Однак нині на перший план виходять інші структурні елементи третинного сектора. Понад 3 млн економічно активного населення задіяно у сфері ІТ-технологій. Вони створюють майже 30 % обсягу експорту країни.

За допомогою додаткових інтернет-джерел доберіть інформацію про діяльність найбільших у країні фінансово-промислових груп.

Випереджальними темпами розвиваються наука, освіта й охорона здоров'я. Індійські професори працюють у найкращих університетах США. У країні створені найсучасніші наукові центри та лабораторії. Медичні клініки Індії також відомі у світі. В індійському Боллівуді створюють найбільшу кількість кінофільмів у світі. За розвитком міжнародного туризму країна належить до провідних. За довжиною залізничних колій (68 тис. км) та автомобільних шляхів (1,8 млн км) Індія — у першій п'ятірці країн світу. Однак і до сьогодні в містах разом із сучасними видами транспорту використовують мото- і велорикші, а в гірських і сільських районах — тварин.

Дізнайтеся більше про діяльність компаній третинного сектора економіки Індії за допомогою офіційних сайтів: conserveindia.org/ та www.iyogi.com/. Розкажіть про їхню діяльність на одному з наступних уроків.

9. Характерні ознаки просторової організації господарства. Індія характеризується надзвичайною нерівномірністю просторового розвитку господарства. Найпотужніший промисловий комплекс сформувався на сході — від Колкати вздовж долини річки Дамодар. Саме тут

а)

б)

Мал. 53. а) автомобіль компанії «Mahindra» (Мумбаї); б) продукція машинобудівної компанії «Suzlon Energy» — найбільшого в Азії виробника вітрогенераторів

знаходяться найбільші металургійні підприємства («Бокаро», «Роркела», «Дурганур»), центри важкого машинобудування («Ранчі», «Чіттаранджан»), хімічної промисловості («Сіндрі»). Збудований українськими металургами, величезний металургійний комбінат «Бхілаї» розміщений у центральній частині плоскогір'я Декан.

Значними індустріальними центрами міжнародного значення в Індії також є міські агломерації Мумбаї, Ченнаї, Ахмедабад, Бангалор тощо.

10. Зовнішні економічні зв'язки. Обсяг зовнішньоторговельних операцій в Індії зростає швидкими темпами. Питома вага готових виробів в експорті країни постійно збільшується. Нині на світовому ринку країна відома і як постачальник високоякісних комп'ютерних програм.

Найбільші торговельні партнери — США, Японія, ФРН, Велика Британія. У цілому розвинутих країнам Заходу належить понад 60 % товарообігу Індії.

У Києві працює одне з найбільших у Європі посольство Республіки Індія. Країна належить до найбільших і найдавніших торговельних партнерів України.

Дізнайтеся про сучасний стан відносин між Україною та Індією за допомогою інформації, що розміщена на сайті посольства Індії в Україні (embassyofindiaukraine.in) і посольства України в Індії (india.mfa.gov.ua/ua).

Сучасна Індія — країна значних контрастів. Це третя країна в економіці Азії, четверта держава світу з найбільш розвинутими ядерними, космічними та комп'ютерними технологіями, найвідсталішим рівнем життя, де майже чверть жіночого населення неписьмена, а в господарстві використовують дитячу працю. Це слабоурбанізована країна, де утворилися великі міста-мільйонери.

Країна забезпечена значними запасами мінеральної сировини. Свого часу вона змінила соціалістичну орієнтацію господарства на ринкову та відкрила власне господарство для іноземних інвесторів. Складна геополітична ситуація, конфліктність у регіоні та внутрішні конфлікти гальмують розвиток країни.

Сільське господарство з переважанням рослинництва, у якому задіяна майже половина економічно активного населення, створює 17 % ВВП країни. Міжнародну спеціалізацію Індії становлять як традиційні продукти сільського господарства, так і продукція власної важкої промисловості. Зростає частка економічно активного населення, задіяного у сфері ІТ-технологій. Розвивається наука, освіта й охорона здоров'я, транспортна система та туристична інфраструктура.

Обсяг зовнішньоторговельних операцій в Індії зростає швидкими темпами.

1. Проаналізуйте ресурсозабезпеченість Індії, яку взято за основу розвитку промисловості, сільського господарства та сфери послуг країни.
2. Поясніть, як впливають демографічні процеси на працересурсний потенціал країни.
3. Охарактеризуйте внутрішні проблеми, які гальмують розвиток країни.
4. Порівняйте чинники міжнародної спеціалізації Японії, Китаю та Індії.
5. Охарактеризуйте структуру експорту й імпорту товарів і послуг країни та зробіть висновки.

Корисна інформація!

Аутсорсинг у сфері розробок комп'ютерного програмного забезпечення отримав найбільше поширення в майже 55 країнах світу, безперечними лідерами серед яких є країни Азійського регіону — Індія, Китай, Малайзія, Індонезія, Таїланд і Філіппіни. Немає нічого дивного в тому, що Індія очолює цей список, адже це величезний постачальник аутсорсингу, а також дуже населена країна з дешевою робочою силою, де навчання в університетах здійснюють найпоширенішою у світі англійською мовою.

Індія, а в основному Бангалор, що отримав назву «індійська кремнієва долина», є провідним експортером ІТ-технологій та другим містом в Індії, за кількістю населення. За останні 15 років кількість його жителів подвоїлося через збільшення сфери аутсорсингу з компаніями, які надають широкий спектр послуг, пов'язаних з розвитком технологій, і створюють значну кількість нових робочих місць.

Дізнайтеся більше про аутсорсинг та інші бізнес-проекти світового рівня на сайті: arena-international.com/.

Практична робота № 4

- **Тема.** Аналіз статево-вікових пірамід Японії, Китаю та Індії з метою оцінювання працерадурсного потенціалу країн.
- **Мета:** порівняти й оцінити працерадурсний потенціал Японії, Китаю та Індії за допомогою статево-вікових пірамід.
- **Завдання**
 1. Знайдіть в Інтернеті статево-вікові піраміди Японії, Китаю та Індії (<https://www.populationpyramid.net>).
 2. Проаналізуйте дані статево-вікових пірамід та оцініть працерадурсний потенціал країн на найближчі 10 років.
 3. Зробіть висновки та припущення щодо демографічної політики урядів цих країн.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Острови Кюсю та Хоккайдо: контрасти Японії.
2. Унікальність економічної системи Китаю.
3. Високотехнологічні виробництва в Індії.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:
ua.js.kpi.ua/ — українсько-японський культурний центр;
daode.com.ua/o-nas — центр китайської культури в Києві;
zhengongfu.org/ — асоціація традицій та культури Китаю в Києві.

Запитання, завдання та вправи для визначення рівня результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів

1. Назвіть і порівняйте домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Японії, Китаю та Індії.
2. Поясніть, як ви розумієте поняття «рівень урбанізованості країни» і «темпи урбанізації» на прикладі Японії та Китаю.
3. Знайдіть і покажіть на карті найбільші міста, промислові райони, найбільші морські порти, аеропорти, фінансові й туристичні центри країн Азії.
4. Спроєктуйте вплив демографічних процесів на працерадурсний потенціал на прикладі Індії та Японії.
5. Складіть комплексну економіко-географічну характеристику однієї з країн Азії.
6. Порівняйте чинники міжнародної спеціалізації Японії, Китаю та Індії.
7. Визначте особливості спеціалізації сільського господарства Японії, Китаю та Індії.
8. Поясніть особливості розміщення основних районів (центрів) обробної промисловості Японії, Китаю та Індії.
9. Охарактеризуйте структуру експорту товарів і послуг однієї з країн регіону за допомогою додаткових джерел статистичних даних.
10. Охарактеризуйте структуру імпорту товарів і послуг однієї з країн регіону за допомогою ілюстрацій, статистичних даних і тексту підручника.
11. Зробіть висновки про причини нерівномірності економічного розвитку окремих районів на прикладі Китаю або Індії.
12. Проілюструйте на конкретних прикладах позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі Японії (Китаю, Індії).
13. Спрогнозуйте перспективи взаємовигідного співробітництва України з країнами Азії на прикладі певної держави.

РОЗДІЛ III ОКЕАНІЯ

Тема 1. Австралія

Тема 2. Мікронезія, Меланезія,
Полінезія

Океанія та Австралія для нашої уяви є найвіддаленішими куточками планети. Однак ви вже багато знаєте про них. Ви дізналися про особливості природно-кліматичних умов і мінерально-сировинних ресурсів цього регіону, їхній вплив на рівень життя населення цих територій та історію їхнього освоєння європейцями. Вам відомі факти про українську діаспору в Австралії.

Океанія — це регіон контрастів, адже Австралійський Союз — це шоста країна світу за площею, у той же час держава Тувалу розташована лише на 26 км². Австралія має щільність населення 3 особи/км², а Республіка Науру — майже 600 осіб/км². Важко навести приклади внеску культури регіону у світову скарбницю людського життя, які були б рівноцінними європейським чи азійським. Але, наприклад, корінний народ Нової Зеландії — маорі — потрапив до Книги рекордів Гіннеса як такий, що має найкращу у світі пам'ять. Адже не кожен із нас знає історію своєї нації майже з часів створення світу, може назвати всіх видатних людей свого народу, годинами розповідати легенди про створення світу й виникнення свого племені, як вони. Цей феномен пояснюють тим, що тривалий час маорі не мали писемності. Нині чимало маорі, одягнені в строгі костюми, працюють в офісах і банках не тільки своєї країни, а й Австралії та США.

Про те, як розвиваються країни Океанії нині, які мають проблеми та перспективи розвитку, про позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі країн регіону, ітиметься в цьому розділі.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** чинники міжнародної спеціалізації країн регіону, райони видобутку корисних копалин на території Австралії, найбільші промислові осередки та міста країни;
- **навчитесь** *аналізувати* процеси, пов'язані з населенням країн регіону, і проектувати їхній вплив на працересурсний потенціал країн; *оцінювати* забезпеченість країн мінеральними ресурсами; *знаходити* та *систематизувати* необхідну інформацію для характеристики країн; *характеризувати* структуру експорту й імпорту товарів і послуг, основні напрями експорту й імпорту країн; *пояснювати* особливості міжнародної спеціалізації країн;
- **оціните** причини нерівномірності та подальші перспективи економічного розвитку окремих районів Австралії та країн Океанії.

Тема 1. АВСТРАЛІЯ

Австралія

1. Пригадайте та охарактеризуйте за допомогою географічних карт особливості географічного положення країни.
2. За допомогою карт географічного атласу визначте території за межами материка, які належать країні.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Офіційна назва — Австралійський Союз (федерація 6 штатів). Столиця — Канберра (понад 300 тис. осіб). Площа — 7,7 млн км². Населення — понад 23,4 млн осіб (за переписом 2016 р.), державна мова — англійська. Грошова одиниця — австралійський долар.

Австралія — це країна, яка належить до «G20», член ООН, Співдружності націй, Тихоокеанського пакту безпеки (ANZUS), Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, Форуму тихоокеанських островів, СОТ. Вона — безперечний лідер регіону **Океанія** за всіма показниками. Це одна з найбільших за площею держав світу із значними запасами корисних копалин, особливо рудної групи: 1 місце у світі за запасами бокситів, 2 місце — цинку, 4 місце — золота, 6 місце — срібла. Має великі поклади залізної руди, нікелю, урану, олова, значні запаси кам'яного вугілля. Однак незначна кількість населення обмежує її соціально-економічний розвиток. Країна — дев'ята у світі за чисельністю та популярністю серед іммігрантів.

Поясніть, чим якісно відрізняється склад іммігрантів, які прямують до Австралії та до країн Європи. Зробіть висновки.

Природні умови не сприяють економічному розвитку держави. Більшу частину країни займають пустелі та напівпустелі, майже немає родючих ґрунтів.

У міжнародному поділі праці Австралія вирізняється як найбільший у світі експортер залізної руди (30 % світового експорту) (мал. 54, а) та алюмінію. Їй належить 1 місце у світі за експортом телятини. На світовий ринок вона постачає пшеницю, вовну, сир, масло, руди кольорових металів, вугілля тощо. Структура австралійського експорту не характерна для розвинутих країн світу. Більшу його частину становить не готова продукція, а сировина, енергоносії та продукція сільського господарства.

2. Система розселення. Українська діаспора в Австралії. Австралія належить до найменш заселених частин світу. Середня густина населення становить майже 3 особи/км². Понад 70 % населення сконцентровано на східному та південно-східному узбережжі. Найбільшими містами є Сідней — 5 млн осіб; Мельбурн — 4,7 млн; Брісбен — 2,3 млн; Перт — 2 млн;

Океанія — географічний, часто геополітичний регіон світу, що складається переважно із сотень невеликих островів та атолів у центральній і західній частинах Тихого океану. Океанія — це географічний регіон, що складається з Меланезії, Мікронезії, Полінезії та Австралазії.

Oceania is a geographical or often geopolitical region of the world, consisting mainly of hundreds of small islands and atolls in the central and western parts of the Pacific Ocean. Oceania is a geographic region comprising Melanesia, Micronesia, Polynesia and Australasia.

Аделаїда — 1,3 млн осіб. Австралія — одна з найбільш урбанізованих країн світу. Тут переважають нащадки переселенців з Великої Британії. Аборигенів (корінних жителів) залишилося приблизно 230 тис. осіб.

Знайдіть на карті й обґрунтуйте формування найбільших міст країни саме на цих територіях.

3. Особливості сучасного розвитку країни. Домінуючі складові первинного сектора економіки. Австралія — багата країна, яка генерує свої доходи з різних джерел — від експорту продукції гірничодобувної промисловості до телекомунікацій, банківської справи й виробництва готової промислової та сільськогосподарської продукції.

Це — високорозвинена держава з потужним сільським господарством. На відміну від більшості високорозвинених держав світу, обробна промисловість країни поступається гірничодобувній, особливо за експортним потенціалом. Виняток становлять металургія та харчова промисловість.

Основні потужності з видобутку корисних копалин розташовані на півночі та північно-му-заході країни (Супер Піт — золотий рудник, Маунт-Ньюмен і Маунт-Голдсуерта — залізні руди, Теннант-Крик — поліметалеві руди). Найбільші родовища нафти: Муні, Олтон, Беннет (штат Квінсленд), Кінгфіш (штат Вікторія) і на острові Барроу. Найбільше родовище газу — Ранкен.

За допомогою додаткових інтернет-джерел знайдіть інформацію про один з центрів видобутку корисних копалин країни.

Сільське господарство країни — фермерське, рілля займає понад 60 % території сільськогосподарських угідь.

Пригадайте природні умови Австралії та визначте території, які є сприятливими для розвитку рослинництва та тваринництва в країні.

У структурі господарства переважає пасовищне тваринництво, вівчарство та скотарство (мал. 54, б), які дають вовну, овече й теляче м'ясо, шкуру тощо. Розвинене птахівництво та свинарство. Рослинництво спеціалізується на вирощуванні пшениці, ячменю, цукрової тростини, бавовнику, овочів, фруктів, цитрусових, винограду. Серед галузей харчової промисловості відоме австралійське виноробство. Австралія — одна з небагатьох країн світу, що законно вирощує опіумний мак для фармацевтичного виробництва. Також країна — одна з лідерів за поширенням органічного землеробства, де заборонено вирощувати генномодифіковані рослини, за винятком бавовнику.

Австралія має потужний риболовецький флот і займається виловом тунця та водоростей та господарством аквакультури — розведенням омарів і креветок.

а)

б)

Мал. 54. а) транспортування залізної руди автоматичною залізницею Ріо-Тінто;
б) австралійська гордість — вівці-меринос

а)

б)

Мал. 55. а) транспортування хімічної продукції компанії «Wesfarmers»;
б) один з офісів «National Australia Bank»

4. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Географія вторинного та третинного секторів економіки. Міжнародну спеціалізацію визначають в основному галузі первинного та вторинного секторів економіки. Це пов'язано з тим, що провідною галуззю промисловості є гірничодобувна, впливає також і географічне положення країни. Основними споживачами мінеральної сировини є найближчі країни-сусіди – Японія та Китай. Світове значення має видобуток чорних, кольорових і рідкісних металів, особливо рутилу та цирконію, вуглеводнів (кам'яного вугілля, нафти та газу).

Багатогалузеве машинобудування базується на потужній вітчизняній чорній та кольоровій металургії. Основними його галузями є автомобілебудування, виробництво сільськогосподарських машин, продукції радіотехніки, а також обладнання для потужної гірничовидобувної галузі.

Хімічна промисловість в основному переробляє нафту та випускає добрива (мал. 55, а). Дуже розвинутою є харчова промисловість, яка переробляє сільськогосподарську продукцію. У світі Австралія відома як експортер м'ясних консервів, які в значних обсягах постачають на світовий ринок.

За допомогою географічних карт атласу визначте найбільші промислові центри країни та їхню географію.

В економіці домінує сектор послуг, що становить 61,1 % ВВП і дає робочі місця 79,2 % населення країни. Розвинений транспорт забезпечує зв'язок між віддаленими містами країни та світом. Чотири найбільші банки Австралії належать до найнадійніших у світі. Перспективною для країни є туристична галузь, яка нині дає лише 3 % ВВП та понад 9 % експортних надходжень. Вища освіта в країні платна й дуже дорога, але якісна.

Чому туризм дає лише 3 % ВВП країни?

Країна має потужну фондову біржу (Сідней) і великі компанії «Wesfarmers» – виробляє та продає хімікати, паливо та добрива, «Woolworths» – торговельна компанія; «Rio Tinto Group» – одна з найбільших у світі гірничодобувних і металургійних компаній світу (спільно з Британією); «BHP Billiton» – одна з найбільших у світі гірничовидобувних компаній; «Commonwealth Bank» – міжнародний банк; «National Australia Bank» – один із найбільших банків країни (мал. 55, б), «Westpac» – банківські й інвестиційні послуги; ANZ – один із найбільших банків Австралії, що має філії в 34 країнах, «Telstra» – телекомунікаційна та медіакорпорація й «Caltex Australia» – нафтопереробна компанія.

5. Характерні ознаки просторової організації виробництва товарів і послуг. Економічна діяльність поширена територією країни вкрай нерівномірно, що визначається екстремальними природними умовами на більшій частині її території. У розвитку економіки Австралії велике значення належить транспорту. Економічна активність зосереджена в найбільших містах: Сідней, Мельбурн, Брісбен, Аделаїда, Перт. Тут працюють найбільші підприємства вторинного сектора економіки та зосереджений майже весь її третинний сектор. У перших двох містах знаходяться найбільші банки, інвестиційні фонди, кредитні спілки, університети, театри (Сіднейський), спортивні споруди тощо. Австралія не володіє багатою історико-

культурною спадщиною, але унікальний тваринний та рослинний світ приваблюють сюди мільйони туристів.

За допомогою додаткових інтернет-джерел доберіть інформацію про природні та культурні об'єкти Австралії, якими найбільше цікавляться туристи.

6. Зовнішні економічні зв'язки, міжнародні зв'язки України з Австралією. У 2017 р. країна була третьою за популярністю вкладення інвестицій з Китаю. Головними партнерами країни є також Японія, Південна Корея, Індія та США. Великі інвестиції в економіку країни належать сингапурським, німецьким, британським, американським та японським банкам і промисловим групам, які вкладають кошти в розвиток гірничовидобувної, фармацевтичної, автомобілебудівної, пивоварної промисловості, а також у будівництво, роздрібну торгівлю, телекомунікації та ін.

Австралія відома на світовому ринку як великий експортер мінеральної сировини: приблизно 40 % від загального експорту країни, 30 % — сільськогосподарської продукції, 20 % — продукції обробної промисловості. Ця країна імпортує в основному машини, обладнання та інші готові вироби. За експортом сільськогосподарської продукції Австралія — у десятці країн-світових лідерів. На світовий ринок надходять великі обсяги замороженого м'яса, вовни, продукції садівництва, овочівництва та виноградарства.

Українська діаспора Австралії — нечисельна (понад 40 тис. осіб), але досить згуртована. Переважають нащадки переселенців після Другої світової війни. Ці люди зі зброєю в руках боролися за незалежність України й вимушені були її залишити.

1. Дізнайтеся більше про українську діаспору в Австралії на сайті Союзу українських організацій в Австралії: www.ozeukes.com/.

2. Інформацію про сучасний стан відносин між Україною та Австралійським Союзом шукайте на сайті посольства Австралії в Україні (ukraine.embassy.gov.au) і посольства України в Австралійському Союзі (australia.mfa.gov.ua/ua).

Австралія — одна з найпотужніших держав світу, член «G20» і впливових регіональних організацій.

Більша частина населення сконцентрована на східному та південно-східному узбережжі з кращими природними умовами. Економічна діяльність поширена територією країни вкрай нерівномірно, що визначається екстремальними природними умовами більшої її частини.

Міжнародну спеціалізацію країни визначають в основному галузі первинного та вторинного секторів економіки. Австралія — одна з лідерів за поширенням органічного землеробства, має потужний риболовецький флот і займається господарством аквакультури.

Структура її експорту, зі значною часткою сировини, енергоносіїв та продукції сільського господарства, не характерна для розвинутих країн світу.

Багатогалузеве машинобудування виробляє автомобілі, обладнання для гірничовидобувної галузі, сільськогосподарські машини тощо.

В економіці домінує сектор послуг: розвинений транспорт, банківська система, освіта та наука, медицина, туристична галузь.

1. Оцініть забезпеченість Австралії мінеральними ресурсами. Охарактеризуйте кліматичні умови, у яких їх видобувають.

2. Складіть коротку комплексну економіко-географічну характеристику країни.

3. Поясніть причини нерівномірного розвитку окремих регіонів країни.

4. Поясніть особливості спеціалізації сільського господарства країни.

5. За допомогою географічних карт поясніть розміщення основних осередків обробної промисловості країни.

6. Обґрунтуйте структуру та географію експорту й імпорту товарів і послуг Австралії.

Тема 2. МІКРОНЕЗІЯ, МЕЛАНЕЗІЯ, ПОЛІНЕЗІЯ

§ 28

Мікронезія, Меланезія, Полінезія

1. За допомогою фізичної карти Тихого океану визначте межі Мікронезії, Меланезії та Полінезії.
2. Пригадайте особливості природи Тихого океану й опишіть кліматичні умови Мікронезії, Меланезії та Полінезії.

1. Особливості географічного положення. Держави та залежні території, що входять до складу Мікронезії, Меланезії та Полінезії. Величезні простори Тихого океану помережані островами, найбільші з яких заселені людьми. За етнічним складом населення та історико-географічними умовами в Океанії виокремлюють Мікронезію, Меланезію та Полінезію.

До **Меланезії** належить західна частина Океанії (Нова Гвінея, Вануату, Нова Каледонія, Соломонові Острови, Фіджі, архіпелаг Бісмарк, Санта-Крус).

До **Полінезії** належать острови від Гавайських до Нової Зеландії (Токелау, Тувалу, Самоа, Тонга, Туамоту, Маркізькі острови, острови Кука, Табулаї, Лайн, Фенікс, острови Товариства та Мангарева, острів Пасхи).

Мікронезія — центральна частина Океанії — Гуам (США), Кірибаті, Маріанські, Каролінські, Маршаллові Острови, острови Гілберта, Банаба, Науру).

Разом це понад 1500 островів. Більшість островів об'єдналися в незалежні держави, але деякі перебувають у складі різних далеких і близьких країн. Наприклад, Гуам та Американське Самоа, Маріанські й Гавайські острови належать США. Австралії належать острови Коралового моря, Новій Зеландії — Токелау й острови Кука, Франції — Нова Каледонія та Французька Полінезія, Великій Британії — острів Піткерн.

Знайдіть указані острови на географічній карті світу.

2. Основні чинники, що визначають місце території в міжнародному поділі праці. Місце Океанії в міжнародному поділі праці визначає її природноресурсний потенціал. Ці острови мають переважно коралове або вулканічне походження. Континентальне походження мають Нова Каледонія, Нова Зеландія та Нова Гвінея (найвища точка регіону — гора Джая, 5029 м).

Пригадайте, чим відрізняється родючість ґрунтів коралових і вулканічних островів. Як це впливає на розвиток сільського господарства?

Тут видобувають руди хрому, нікелю, золото та срібло, мідь, нафту й газ (Нова Зеландія та Нова Гвінея), у минулому великі запаси фосфоритів були знайдені на території Науру, але в цілому країні регіону бідні на корисні копалини. На океанічному дні розвідані поклади залізо-марганцевих конкрецій та кобальту, які поки що не розробляються.

Поясніть причини бідності регіону на мінеральні ресурси. Чому не розробляються ресурси шельфу Тихого океану?

Для основної частини регіону притаманний океанічний (субекваторіальний та екваторіальний) клімат з великою кількістю опадів від 1000 до 10 000 мм на рік. Він сприятливий для вирощування тропічних сільськогосподарських культур. У його умовах ростуть вологі тропічні ліси, трапляються савани та луки. Переважають такі рослини, як бамбук, пальми, деревоподібні папороті.

Пригадайте відомі вам тропічні сільськогосподарські культури.

3. Види господарської діяльності, що визначають міжнародну спеціалізацію країн. Економіка Океанії розвинута досить слабо. Винятком є Нова Зеландія. Через це низьким є й рівень життя населення, від 1/2 до 2/3 якого зайняте в сільському господарстві. Колись багата країна Науру накопичила багатства, нещадно експлуатуючи фосфорити (мал. 56, а). Нині острів, окрім прибережної смуги, повністю знищений важкою технікою, яка десятками років видобувала тут пташиний послід.

Проаналізуйте інформацію, подану в таблиці 18. Порівняйте природні умови та ресурси України з країнами Океанії, використавши додаткові географічні джерела. Зробіть висновки.

Таблиця 18

ВВП окремих країн Океанії на душу населення (за даними МВФ) (2016)

№	Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП, дол. США
1	21	Нова Зеландія	38 345
—	—	Світ	10 038
2	72	Науру	7824
3	92	Фіджі	5182
4	104	Самоа	4035
5	109	Тонга	3856
6	117	Маршаллові Острови	3338
7	120	Тувалу	3157
8	121	Мікронезія	3150
9	125	Вануату	2815
—	131	Україна	2194
10	136	Соломонові Острови	1971

Більшість країн регіону викликає інтерес інших держав світу як об'єкти туризму. Це — території, що мають стратегічне та транспортно-комунікаційне значення.

Головний недолік цього регіону, з точки зору його подальшого соціально-економічного розвитку, — віддаленість та ізольованість від решти розвиненого світу й нестача освічених і кваліфікованих кадрів. Економіка багатьох країн Океанії донині тісно пов'язана з інтересами колишніх і нинішніх метрополій. Тут усе ще переважає тропічне землеробство колоніального типу й рибальство. Вирощують кокосові пальми, маніок, таро та ямс, хлібне дерево, цукрову тростину, банани, папаю (мал. 56, б).

а)

б)

Мал. 56. а) територія Науру після видобутку фосфоритів; б) плантації папаї в Самоа

Раніше, як і тепер, основними джерелами харчування мешканців островів Океанії були кокосова пальма та морепродукти. Тут розводять свиней, кіз і велику рогату худобу. Найбільше мінеральної сировини видобувають у Новій Гвінеї (золото й мідь) і Новій Каледонії (нікель).

У регіоні створені й спільні підприємства, наприклад, у Самоа понад 2 тис. працівників задіяні на заводі «Язакі», що виготовляє продукцію для японської автомобільної промисловості.

4. Зовнішні економічні зв'язки. Держави регіону й досі залишаються досить ізольовані від решти світу. Експортують руди кольорових металів, фосфорити, копру, пальмову олію, какао, тростинний цукор, імбир, ваніль, чорний перець, ананаси. Не маючи потужного власного риболовецького флоту, більшість країн регіону видають ліцензії на вилов риби (переважно тунця) і морепродуктів іншим країнам (США, Японії тощо). Торгують окремі країни й цінними сортами тропічної деревини, площі якої невпинно скорочуються.

У країнах Океанії наявна значна кількість аеро- та морських портів. Повітряний транспорт співпрацює з американськими та європейськими авіакомпаніями.

Своєрідна культура народів Океанії, створена острівним життям, їхні звичаї приваблюють туристів, переважно із США та сусідніх Австралії, Японії, останнім часом з Китаю. Особливою популярністю користується знаменитий острів Пасхи з його таємничими кам'яними ідолами. Понад півмільйона туристів щорічно відвідують острів Фіджі.

Розвивати туристичну галузь у регіоні — економічно вигідно, але екологічно небезпечно, адже будівництво готелів у прибережних зонах завдає значної шкоди, особливо мешканцям коралових колоній (мал. 57).

Мал. 57. Готелі й бази відпочинку в Океанії

Назвіть види туризму й активного відпочинку в країнах Океанії.

Дипломатичні відносини України з Новою Зеландією встановлені 3 березня 1992 р., а 22 грудня 1995 р. Республіка Маршалові Острови визнала незалежність України.

Інформацію про сучасний стан відносин між Україною та Республікою Маршалові Острови шукайте на сайті посольства країни.

5. Розміщення військових баз іноземних держав. Незважаючи на віддаленість островів від решти цивілізації, під час Другої світової війни Океанія перетворилася на арену активних бойових дій. Після її закінчення стратегічне значення островів регіону призвело до їхнього використання з військовою метою. Тут були розміщені військові бази США, Великої Британії та Франції. З декількох атолів були виселені мешканці для проведення ядерних випробувань (понад 250! ядерних вибухів). Лише на сумнозвісному атолі Бікіні в дузі Маршал-

лових Островів з 1946 по 1958 р. їх було 67. На атолі Муруроа з 1966 по 1986 р. відбулося 181 випробування французької ядерної зброї. Після закінчення «холодної війни» США та Велика Британія почали скорочувати власну присутність у регіоні. Закриття військових баз позбавило роботи багатьох місцевих жителів. Через це в країнах навіть відбувалися бунти та повстання. Залишилися військова база США на острові Гуам і французька військова присутність у Французькій Полінезії.

Знайдіть додаткову інформацію про наслідки випробувань ядерної зброї в Тихому океані й інших куточках планети. Підготуйте коротке повідомлення для виступу на одному з уроків географії.

Отримавши незалежність, країни регіону створили власні армії, які нечисленні, але, як і армії інших країн світу, беруть участь у миротворчих акціях ООН (наприклад, армія Королівства Тонга брала участь у миротворчих місіях на Соломонових Островах, в Іраку, Афганістані).

Більшість островів Океанії нині об'єдналися в незалежні держави, місце яких у міжнародному поділі праці визначає природоресурсний потенціал: незначні запаси мінеральної сировини, ресурси прибережних океанічних вод, сприятливий клімат для розвитку тропічного землеробства та туризму.

Економіка більшості країн Океанії розвинута досить слабо через віддаленість та ізольованість їх від країн розвинутого світу й нестачу освічених і кваліфікованих кадрів, вона донині тісно пов'язана з інтересами колишніх чи нинішніх метрополій.

Не маючи потужного власного риболовецького флоту, більшість країн регіону видають ліцензії на вилов риби у власній акваторії. Території країн мають стратегічне й транспортно-комунікаційне значення.

Територію Океанії використовували для випробувань ядерної зброї, у її межах є військова база США на острові Гуам і французька військова присутність у Французькій Полінезії. Деякі країни Океанії мають власні армії.

1. Назвіть і знайдіть на політичній карті незалежні країни, що включені до складу Мікронезії, Меланезії та Полінезії.
2. Поясніть особливості міжнародної спеціалізації країн Океанії.
3. Спрогнозуйте перспективи економічного розвитку країн Океанії.
4. Поясніть причини нерівномірного економічного розвитку більшості країн регіону.
5. Перегляньте в мережі Інтернет документальний фільм «Кам'яна планета Науру» (Ж.-І. Кусто) і зробіть висновки щодо екологічних проблем, які викликані розвитком цивілізації в межах островів Океанії.

Корисна інформація!

Французька Полінезія — це заморські території Франції: острови Товариства, Туамоту, Маркізькі (де помер відомий художник Поль Гоген), Тубуаї, Гамбії, разом майже 120 коралових і вулканічних островів. Населення — майже 300 тис. осіб — заселяє лише 76 з них. Усі мешканці є громадянами Франції, країни-члена Євросоюзу. Проте дозволу на відвідування цих територій туристам звичайна шенгенська віза не дає. Потрібно отримати візу з назвою «Для поїздки на заморські території Франції».

Територія отримує дотації метрополії, виробляє та експортує кокоси, ваніль, тропічні фрукти, перли, м'ясо тунця та акул, а імпортує промислові товари, машини, механізми й енергоносії. Чверть ВВП дає обслуговування туристів, які в кількості понад 2 млн осіб відвідують їх щорічно й особливо полюбують дайвінг з чудовими краєвидами підводної флори та фауни. Тут годинами можна спостерігати за життям тропічних коралових садів. Уважають, що серфінг започаткували саме тут, татуювання також. Колись татуювання інформувало про соціальне становище людини в племені та, відповідно до місцевих вірувань, захищало її від злих духів.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Національні парки Австралії як об'єкти міжнародного туризму.
2. Розвиток Західної Австралії в контексті зростання глобального попиту на природні ресурси.
3. Канберра — політико-адміністративний центр країни.
4. Нова Зеландія — високорозвинена країна зі сприятливими умовами для ведення бізнесу.
5. Країни Океанії — регіон екзотичного туризму.

Інформація для проведення досліджень з обраних тем:

en.unesco.org/ — офіційний сайт ЮНЕСКО з інформацією про об'єкти Всесвітньої спадщини регіону Океанії;

australia.mfa.gov.ua/ua — офіційний сайт посольства України в Австралії;

act.gov.au/ — офіційний урядовий портал Канберри;

fletcherbuilding.com/ — офіційний сайт найбільшої компанії Нової Зеландії у сфері будівництва.

Запитання, завдання та вправи для визначення рівня результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів

1. Спроектуйте вплив демографічних і міграційних процесів на працересурсний потенціал Австралії.
2. За допомогою географічних карт атласу обґрунтуйте особливості системи розселення та розміщення виробництва товарів і послуг у межах Австралії.
3. Які особливості спеціалізації сільського господарства окремих територій Австралії?
4. Поясніть розміщення основних осередків добувної та обробної промисловості в межах Австралії.
5. Назвіть та обґрунтуйте основні напрями експорту сировини й імпорту капіталу й технологій Австралії.
6. Визначте причини перспективності розвитку туристичної сфери в регіоні Океанія. Укажіть чинники, які гальмують її розвиток.
7. За допомогою мережі Інтернет дізнайтеся про вартість авіаційного квитка до однієї з країн регіону. Визначте, скільки часу треба витратити на подорож в обидва боки. Прорахуйте приблизну собівартість подорожі.
8. Поясніть позитивні й негативні ознаки географічного положення країн регіону Океанія. Запропонуйте власні способи нівелювання негативного впливу ізольованості країн регіону від інших країн світу.
9. Використовуючи додаткові джерела інформації, назвіть найбільших перевізників (авіа- та морських), які надають транспортні послуги пасажирам і підприємствам регіону.
10. Чи є перспективним для регіону Океанії такий напрям розвитку, як наукові дослідження? У якій сфері й чому?
11. Спрогнозуйте перспективи змін міжнародної спеціалізації Австралії та країн Океанії. Поясніть причини.
12. Як впливають екологічні проблеми раціональної утилізації сміття на країни регіону? Чому для таких віддалених куточків планети, як Океанія, ця проблема також є глобальною?
13. Перегляньте в мережі Інтернет документальний фільм «Океани» (реж. Ж. Перрен, Ж. Клузо) і назвіть основні екологічні проблеми регіону Океанії.

РОЗДІЛ IV АМЕРИКА

- Тема 1. Загальна характеристика Америки
- Тема 2. Країни Америки

Така частина світу, як **Америка**, вам уже відома. Ви дізналися про неї з уроків географії, історії та іноземних мов, ботаніки й зоології. Вам відомі чинники формування природи та ресурсів регіону, наслідки господарської діяльності людини на прикладі долин річок Амазонки й Міссісіпі.

Сучасна Америка — це приклад створення незалежних держав на територіях, де вже існували давні цивілізації майя, ацтеків та інків. Тут через примусову міграцію африканського населення під час довготривалого періоду колоніалізму утворилися унікальні народи та культура. Сучасні уряди більшості держав цього регіону працюють для досягнення сталого розвитку економіки й вищого рівня життя своїх громадян.

Цей регіон — різнобарвний. Поряд із найбільш розвиненими економіками й демократіями тут існують прокомуністичні Куба та Гватемала, чверть жіночого населення якої неписьмена, «країни-банки» — Ямайка та Барбадос, процвітаюча Домінікана, розвинена Бразилія й корумпована Венесуела, бідні Нікарагуа, Гаїті та Гайана.

Про життя та розвиток регіону, проблеми й перспективи окремих його держав, позитивні та негативні наслідки глобалізації в економіці та культурі окремих країн Америки ви дізнаєтеся в цьому розділі підручника.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** склад регіону й країни Америки, основні райони видобування мінеральних ресурсів, осередки переробної промисловості, трансконтинентальні магістралі, найбільші фінансові центри та світові міста тощо;
- **навчитесь характеризувати** особливості формування населення субрегіонів; *порівнювати* рівні й темпи урбанізаційних процесів, забезпеченість окремих країн певними видами природних ресурсів; *визначати* основні ознаки господарства окремих країн; *характеризувати* країни за різними показниками; *пояснювати* розміщення основних промислових районів і центрів, світових міст, осередків туризму тощо;
- **оціните** вплив інтеграційних процесів у регіоні на економічний розвиток країн, роль США в соціально-економічному розвитку регіону; запропонуєте власні оригінальні ідеї щодо подолання відсталості окремих країн регіону; *зробите висновки* про доцільність використання досвіду США та Канади, потенціалу української діаспори в цих країнах для реформування економіки в Україні тощо.

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АМЕРИКИ

Особливості географічного положення Америки. Склад регіону. Міжнародні організації НАФТА, МЕРКОСУР, НАТО

Поясніть, що таке Америка: Північна, Південна, Латинська, Центральна. Знайдіть на політичній карті світу кожну з цих географічних одиниць і країни, які їм належать.

1. Особливості географічного положення Америки. Америка простяглася від полярних широт Північної до антарктичних широт Південної півкулі. Жодна інша частина світу чи материк не мають такої протяжності з півночі на південь. Якщо Євразія як материк складається з двох частин світу — Європи та Азії, то Америка є частиною світу, яка складається з двох материків. *Північна Америка* розширюється на північ і звужується на південь, і *Південна Америка* теж найширша на півночі й поступово звужується на південь. Значна протяжність берегової лінії дає можливість майже всім країнам цього регіону використовувати морський транспорт для розвитку відносин із зовнішнім світом.

За допомогою політичної карти світу визначте країни регіону, що є ізольованими.

2. Склад регіону. Сучасна політична карта Америки. Америку можна поділити в політико-географічному сенсі на три частини — Північну, Центральну та Південну Америку.

До країн *Північної Америки* належать три держави — **Канада, Сполучені Штати Америки (США)** і **Мексиканські Сполучені Штати (Мексика)**. Вони тісно пов'язані не лише географічно й історично, а й економічно. Тут відбуваються складні, не позбавлені суперечностей процеси регіональної інтеграції та диференціації. Домінування США в цьому регіоні, як і в усій Америці, хоча й залишається все ще досить сильним, але поступово згасає.

Субрегіон *Центральна Америка* складається з невеликих держав, розміщених у найвужчій південній частині Північноамериканського материка та на численних островах Карибського моря. Об'єднує їх не лише історія та географія, а й значною мірою сучасна політична ситуація й перспективи розвитку. Тут проходять досить складні процеси регіональної інтеграції та перебудови суспільства на сучасний лад. До складу субрегіону входять: Багами, Ямайка, Гаїті, Домініканська Республіка, Пуерто-Рико (США), Беліз, Гватемала, Сальвадор, Гондурас, Нікарагуа, Коста-Рика, Панама.

Країни *Карибського басейну* представлені острівними невеликими державами: Куба, Домініканська Республіка, Республіка Гаїті, Ямайка та інші. Серед них є і залежні території: Аруба (Нідерланди), Кайманові, Віргінські та Бермудські Острови (Велика Британія), Пуерто-Рико (США).

Південна Америка є надзвичайно динамічним субрегіоном, де відбувається процес масштабного освоєння внутрішніх територій. Тут прискореними темпами розвивається економіка, відбуваються швидкі зміни в соціальній сфері. Процес трансформації суспільства випереджає швидкість змін у свідомості людей, що породжує гострі суперечності та конфлікти. Склад субрегіону — **Венесуела, Колумбія, Еквадор, Гвіана (Франція), Суринам, Гаяна, Бразилія, Перу, Чилі, Болівія, Аргентина, Парагвай, Уругвай.**

Знайдіть зазначені держави на політичній карті. Назвіть їхні столиці.

Що ви вже знаєте про країни регіону Америка? З додаткових джерел інформації дізнайтеся про їхні повні офіційні назви.

3. Форми державного правління та територіального устрою країн, типи країн за рівнем економічного розвитку. Америка — єдиний регіон світу, де немає монархій. Більшість держав регіону взяла за взірець форму правління, яка існує в США, — президентську республіку, де президент очолює уряд і має значні повноваження. Але державні інституції країни працюють так, що президент не має можливості узурпувати владу.

За формами адміністративно-територіального устрою в Америці виокремлюють федеративні великі за площею держави, такі як США, Канада, Бразилія, Мексика, Аргентина. Не великі за площею держави переважно є унітарними.

Держави Америки дуже відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку. Найрозвинутішими є США та Канада. У багатьох країнах Латинської Америки донині панують кричуща несправедливість життя, корупція влади, продажність політиків, мафія та наркобарони, величезна майнова нерівність громадян. Одні не знають, де їм знайти їжу й житло, а інші — де витратити гроші. Тут велика кількість безпритульних і безробітних. Усе це провокує революційні рухи, національно-визвольну боротьбу, тероризм тощо.

4. Міжнародні організації. Переважна більшість держав регіону об'єднана в 3 регіональні утворення — ОЦАД, НАФТА й МЕРКОСУР.

Світовий масштаб має організація *Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі*, більш відома як **НАФТА**. Це інтеграційне об'єднання, засноване в 1992 р., включає США, Канаду та Мексику (штаб-квартира — у Вашингтоні). У складі організації є підструктурні органи: Північноамериканська угода з екологічного співробітництва (НААЕК) і Північноамериканська угода про співпрацю в галузі праці (НААЛК). За деякими економічними показниками, НАФТА наближається до ЄС, а то й перевищує його. Мета цієї організації полягає в усуненні бар'єрів для торгівлі й інвестицій між трьома сусідніми країнами: США, Канадою та Мексикою. У цілому діяльність організації економічно вигідна для всіх її членів, особливо для Мексики, яка в межах такого співробітництва здійснила ряд позитивних демократичних перетворень.

Багато в чому наслідок ЄС Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР). Базою його подальшого розширення стали чотири сусідні держави — Бразилія, Аргентина, Парагвай та Уругвай. До 1 грудня 2016 р. членом цієї організації була й Венесуела. Головною метою цього інтеграційного об'єднання є створення латиноамериканського спільного ринку та поглиблення співпраці в усіх сферах економічної діяльності, сприяння вільній торгівлі й руху товарів, людей та валюти в межах територій цих країн.

Проаналізуйте мал. 58, назвіть особливості природи й історії країн, які відображено на їхніх гербах.

а)

б)

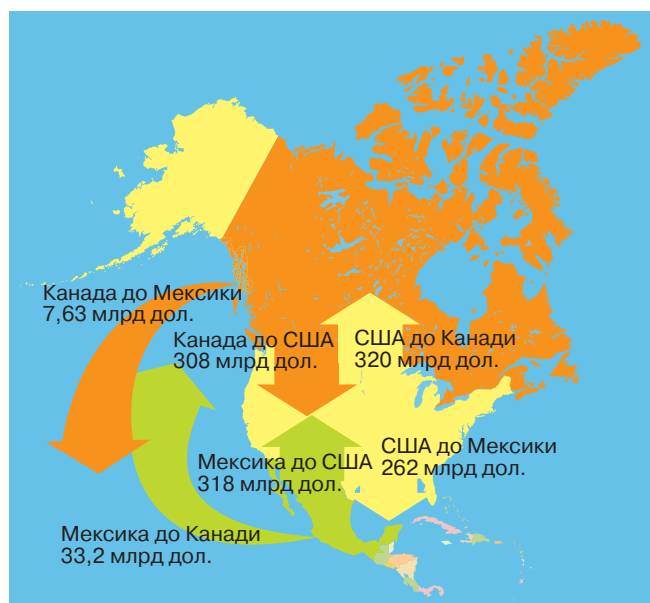

в)

г)

Мал. 58. Герби країн Америки: а) Аргентини; б) Венесуели; в) Куби; г) Мексики

Мал. 59. Картохема обсягів експорту й імпорту МЕРКОСУР у 2017 р.

Проаналізуйте дані мал. 59 і зробіть відповідні висновки.

1. За допомогою додаткових джерел інформації (www.naftanow.org/ — офіційний сайт організації) дізнайтеся про сучасну діяльність НАФТА.
2. Поясніть, чому назва організацій не збігається з їхньою аббревіатурою. Дізнайтеся про сучасну діяльність МЕРКОСУР за допомогою інформації, яка розміщена на офіційному сайті організації: www.mercosur.int/.

США та Канада також входять до найпотужнішого у світі військово-політичного блоку НАТО. Фактично США є основним гарантом могутності й локомотивом цієї організації, яка складається з 29 країн-членів.

Відшукайте інформацію про діяльність НАТО на офіційному сайті організації (nato.int/) і підготуйте повідомлення на тему «Україна — НАТО: сьогодення та перспективи».

Америка має найбільшу протяжність із півночі на південь, а значна берегова лінія дає можливість майже всім країнам регіону використовувати морський транспорт для зв'язку із зовнішнім світом. У політико-географічному сенсі регіон складається з трьох частин: Північна, Центральна та Південна Америка, кожен з яких має тісні географічні, історичні й економічні зв'язки. Найбільш складні процеси регіональної інтеграції та перебудови суспільства відбуваються в країнах Центральної Америки. Країни Південної Америки масштабно освоюють внутрішні території. Процеси трансформації суспільства тут випереджають швидкість змін у свідомості людей, що супроводжується гострими суперечностями та конфліктами. За формою адміністративно-територіального устрою в Америці виокремлюють великі федеративні та малі унітарні держави. Це єдиний регіон світу, де немає монархій. Більшість держав регіону — президентські республіки. Переважна більшість країн Америки належать до регіональних міжнародних організацій НАФТА та МЕРКОСУР. США та Канада — члени військово-політичного блоку НАТО. Основним гарантом могутності цієї організації, яка складається з 29 країн-членів, є США.

1. Назвіть частини регіону та країни, які належать до кожної з них, зазначивши форми їхнього державного правління та адміністративно-територіального устрою.
2. Поясніть причини нерівномірного економічного розвитку субрегіонів Америки.
3. Оцініть вплив інтеграційних процесів у регіоні на економічний розвиток країн.
4. Оцініть роль США в соціально-економічному розвитку окремих країн регіону.
5. За матеріалами з мережі Інтернет оцініть значення регіональних об'єднань країн регіону.

§ 30 Природні умови та ресурси регіону. Населення Америки. Урбанізаційні процеси. Система розселення

1. З курсу фізичної географії материків та океанів пригадайте, чим відрізняється географічне положення Північної та Південної Америки.
2. Як ці відмінності впливають на формування природи двох Америк і розміщення населення на їхніх територіях?

1. Природні умови регіону найрізноманітніші у світі (див. мал. 60). Це пов'язано як з геологічною історією Америки, яка утворилася на основі поєднання доволі різних за походженням материків, так і з особливостями їхнього географічного положення. Фактично в Америці є всі кліматичні пояси й природні зони світу. Кордильєри разом з Андами утворюють найдовшу гірську систему планети й продовжуються в Антарктиді. У Північній Америці розташовані одні з найбільших у світі масиви хвойних лісів, а найбільші площі лісів екваторіального та субекваторіального поясів — у Південній Америці. Тут знаходиться найповноводніша річка світу Амазонка й найбільша за площею система прісних озер льодовикового походження. У Центральній та Північній Америці спостерігають найпотужніші у світі торнадо, що приносять у регіон значні як людські втрати, так і матеріальні збитки. Вулкани Америки належать до найвищих у світі. Узимку температура повітря знижується до -66°C у Гренландії, а влітку в Долині Смерті зафіксовано одну з найвищих температур повітря — до $+56,7^{\circ}\text{C}$.

Отже, Америка щодо природного розміщення є частиною світу різючих контрастів, але тут багато місцевостей, де є надзвичайно сприятливі території для життя та господарської діяльності людей.

За картами географічного атласу визначте території Америки, найбільш сприятливі для господарської діяльності людини.

2. Природні ресурси регіону багаті й різноманітні: значні водні, лісові ресурси, великі родовища корисних копалин. У Північній (Міссісіпська низовина) і Південній Америці (Ла-Платська низовина) є великі регіони з родючими ґрунтами.

а)

б)

в)

Мал. 60. а) гризлі на Алясці; б) пасовищне скотарство в Аргентині (лами); в) збір бавовнику в штаті Техас (США)

Річки Америки — Колумбія, Колорадо, Амазонка, Оріноко, Парана та їхні притоки є зручними водними магістралями, характеризуються значними водними ресурсами, мають величезний гідроенергетичний потенціал. Чималі водні та біологічні багатства, окрім річок, мають і численні озера, особливо в Північній Америці.

У регіоні значні масиви лісів із різноманітними цінними породами дерев. Прибережні океани багаті на рибу й морепродукти. Цінні породи риб водяться в річках північно-західної частини Північної Америки.

Багатими є й надра Америки. Фактично за запасами всіх основних корисних копалин ця частина світу посідає провідні місця у світі. Північна Америка багата як на металічні корисні копалини, так і на енергоносії (нафта, газ, вугілля тощо). Південна Америка особливо багата на руди металів, а останнім часом тут виявили й значні запаси нафти — майже половина світових запасів, понад третина руд кольорових металів, стільки ж залізної руди. Особливо характеризується ця частина світу запасами міді, урану, вольфраму, літію, хрому, ніобію та берилію. Є чималі ресурси нерудної сировини, наприклад сірки, азбесту, графіту, фосфатів тощо.

Останнім часом науково-технічний прогрес дав можливість задіяти нові види ресурсів, недоступні раніше. До них належать сланцеві нафта й газ, енергія вітру та Сонця, на яку також багатий цей регіон.

Є й різноманітні рекреаційно-туристичні ресурси в регіоні. Скелясті гори Північної Америки, великий басейн Колорадо, національні природні парки США та Канади, піраміди культури ацтеків, інків і майя, бразильська сельва й карнавали, мальовничі водоспади, багато інших природних і рукотворних див привертають увагу туристів з усього світу. Привабливим для цілорічного відпочинку є клімат островів Вест-Індії (Центральної Америки).

Проаналізуйте дані таблиці 19 і зробіть висновки. З'ясуйте, чому показники збільшення кількості туристів до Чилі, Уругваю та Колумбії найвищі.

Таблиця 19

Динаміка кількості туристів, які відвідали країни Південної Америки, порівняно з попередніми роками

Рейтинг	Країна	2016	2015	Динаміка 2015/2016	2010
1	Бразилія	6 578 000	6 306 000	+4,3 %	5 161 000
2	Чилі	5 641 000	4 478 000	+26 %	2 801 000
3	Аргентина	5 559 000	5 736 000	-3 %	5 325 000
4	Перу	3 744 460	3 456 000	+8,4 %	2 299 000
5	Колумбія	3 317 000	2 978 000	+11,4 %	1 405 000
6	Уругвай	3 010 000	2 600 000	+15,7 %	2 353 000
7	Еквадор	1 419 000	1 543 000	-8 %	1 047 000
8	Парагвай	1 308 000	1 214 000	+7,7 %	465 000
9	Болівія	959 000	822 000	+8,7 %	679 000
10	Венесуела	—	789 000	—	526 000

3. Населення Америки. Загальна чисельність населення Америки перевищила 1 млрд осіб (Північна Америка — понад 365 млн осіб, Центральна — понад 179 млн, Південна — понад 430 млн осіб на середину 2018 р.). За чисельністю населення: 3 місце посідає США — 328,8 млн осіб, 5 місце — Бразилія — 212,85 млн і 10 місце — Мексика — 131,7 млн осіб. У цілому в Латинській Америці спостерігається один із найвищих у світі природний приріст населення.

Поясніть причини, за яких сучасний уряд США намагається обмежити імміграцію, особливо арабського населення.

Країни регіону проводять різну демографічну політику. Так, Канада заохочує імміграцію з усього світу, але отримати громадянство цієї країни складно. Мексика, з високим рівнем народжуваності, проводить політику обмеження збільшення кількості населення. Бразилія, маючи високу народжуваність, намагається зберегти її темпи, адже країні потрібні трудові ресурси для освоєння великих внутрішніх територій. У США новий уряд усіляко намагається обмежити імміграцію.

Проаналізуйте дані таблиці 20. Порівняйте показники, що характеризують Америку, з показниками інших регіонів, і зробіть висновки.

Таблиця 20

Середні статистичні показники населення окремих регіонів світу

Регіон	Чисельність населення на 2017 р.	Щорічні зміни	Щільність осіб/км ²	Мігранти (нетто)	Ставка фертильності	Середній вік	Рівень урбанізації	Світова частка населення
Азія	4 504 428 373	0,94 %	145	-1 096 905	2,2	30	49 %	59,7 %
Африка	1 256 268 025	2,55 %	42	-655 581	4,7	19	4,02 %	16,6 %
Європа	742 073 853	0,08 %	34	810 747	1,6	42	74,2 %	9,8 %
Латинська Америка й Карибський басейн	645 593 253	1,02 %	32	-368 531	2,1	29	80 %	8,6 %
Північна Америка	361 207 811	0,73 %	19	1 128 272	1,9	38	83,3 %	4,8 %
Океанія	40 690 786	1,43 %	5	181 999	2,4	33	70,4 %	0,5 %

У цілому в Америці жінок більше, ніж чоловіків. Істотно відрізняється статевая структура населення регіону в міській та сільській місцевостях. У США та Канаді в селах більше чоловіків, оскільки в умовах висококомеханізованого сільського господарства там є для них робота. Протилежна ситуація в інших країнах Америки, де в сільському господарстві задіяні переважно жінки, а чоловіки їдуть на заробітки до великих міст.

Суттєво відрізняється в субрегіонах і віковий склад населення. Якщо в США та Канаді діти до 14 років становлять лише 21 % населення, то в решті країн Америки їх майже 45 %. У той же час особи віком понад 65 років становлять 3 (США) і 12 (Канада) %.

Етнічний склад населення Америки надзвичайно різноманітний. Він визначається як історією заселення цієї частини світу, так і сучасними міграційними процесами. Тут представлені всі народи й раси світу. Характерною особливістю Америки, особливо Центральної та

Фертильність — здатність статевозрілого організму відтворювати життєздатне потомство.
Fertility is the ability of the sexually mature organism to produce a viable offspring.

Тема 1. Загальна характеристика Америки

Південної, як ви вже знаєте, є велика кількість метисів, мулатів і самбо. Фактично метисами є все населення Мексики, мулатів дуже багато в Бразилії.

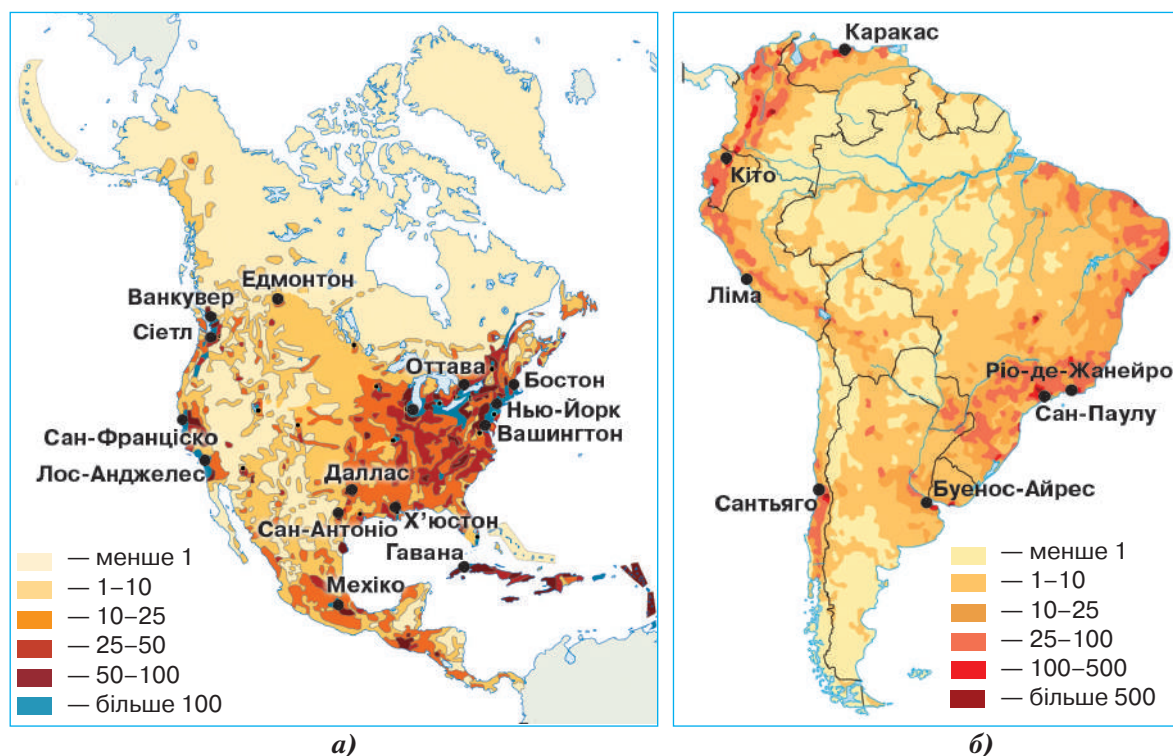

Назвіть мови, які поширені в Америці. Поясніть, як вони потрапили на цю територію.

У релігійному плані майже вся Америка – переважно християнська. Однак з іммігрантами в регіон потрапляють й інші релігії, точну кількість яких важко вказати.

4. Урбанізаційні процеси. Система розселення. У цілому населення Америки розміщене вкрай нерівномірно через природні, історичні й економічні причини. Природні умови багатьох незаселених районів є надзвичайно екстремальними, наприклад північ Канади, Аляска, ліси Амазонки, високогір'я Кордильєр та Анд, пустельні регіони Атакама. Густозаселеними є узбережжя морів у помірній та субтропічній зонах. Значна густина населення спостерігається в промислових районах Північної Америки.

У регіоні знаходяться одні з найбільших міських агломерацій світу – Сан-Паулу, Мехіко, Ліма, Нью-Йорк, Богота, де чисельність населення вже перевищила 10 млн осіб і процес урбанізації продовжується. Найбільші з мегаполісів світу – Босваш (Бостон–Вашингтон, Приатлантичний), де проживає понад 52 млн осіб; Сан-Сан (Сан-Дієго–Сан-Франциско, Притихоокеанський) – 24 млн осіб; Чи-Пітс (Чикаго – Пітсбург, Приозерний) – 55 млн осіб – знаходяться в Північній Америці. Швидкі темпи урбанізації в Латинській Америці не встигають за темпами розвитку економіки, житловим будівництвом і розвитком соціальної сфери. Це породжує так звану *нетряню* (несправжню, хибну, помилкову) урбанізацію. Найвідомішими у світі є фавели (міські нетрі) Бразилії – Сан-Паулу (32 млн осіб), Ріо-де-Жанейро (17 млн), у Колумбії – Богота (17 млн осіб) (мал. 61).

Мал. 61. Картоосхеми густоти населення Америки (осіб/км²): а) Північної; б) Південної

За допомогою інтернет-ресурсів проаналізуйте, як змінилися статистичні дані щодо чисельності населення світу й Америки за останні місяці: www.worldometers.info/world-population/#region.

Америка — частина світу, де є всі кліматичні пояси й природні зони світу із значними територіями, сприятливими для життя та господарської діяльності людей.

Материк із найбільшими масивами хвойних та екваторіальних лісів багатий на родючі землі, водні та мінеральні ресурси. Науково-технічний прогрес дає змогу задіяти нові види ресурсів: сланцеві нафту та газ, енергію вітру й сонячну енергію. Прибережні зони океанів, річки й озера багаті на рибу та морепродукти. Багаті й різноманітні рекреаційно-туристичні ресурси Центральної та більшої території Південної Америки приваблюють для цілорічного відпочинку.

Чисельність населення Америки перевищила 1 млрд осіб. У Латинській Америці спостерігається один з найвищих у світі природний приріст населення. Країни регіону проводять різну демографічну політику.

Різноманітний етнічний склад населення представлений усіма народами й расами світу, визначається історією заселення Америки та сучасними міграційними процесами. У релігійному плані майже вся Америка — переважно християнська.

Значна густота населення спостерігається в промислових районах Північної Америки, на узбережжях морів у помірній і субтропічній зонах. У регіоні знаходяться одні з найбільших міських агломерацій та мегаполісів світу. У Латинській Америці поширена нетряна (хибна) урбанізація.

1. Проаналізуйте картосхему густоти населення Америки (мал. 61) і зробіть висновки. Знайдіть території, де розташовані найбільші мегаполіси Америки.
2. За даними карти «Релігії світу» географічного атласу назвіть найбільш поширені вірування регіону. Проаналізуйте історію їхнього поширення в Америці.
3. Знайдіть на карті найбільші мегаполіси регіону та назвіть міста, що входять до їхнього складу.
4. Охарактеризуйте особливості формування населення Північної та Південної Америки.
5. Назвіть країни регіону, які мають найбільшу чисельність населення.
6. Охарактеризуйте вікову структуру, національний та релігійний склад однієї з країн Америки (на вибір) за допомогою географічних карт.
7. Поясніть причини утворення й обґрунтуйте географію розміщення найбільших міських агломерацій у регіоні.

§ 31 Особливості економіки країн Америки. Американські транснаціональні компанії. Первинний та вторинний сектори економіки

1. З курсу фізичної географії материків та океанів пригадайте особливості природних умов регіону. Як вони впливають на розвиток сільського господарства в окремих його країнах?
2. Пригадайте, що таке транснаціональна корпорація. Назвіть найбільші ТНК.

1. Особливості економіки країн Америки. Роль американських ТНК в економіці регіону. Сучасні особливості розвитку господарства країн Америки визначають процеси глобалізації та регіональної інтеграції, прискорення НТП, його зростаючий вплив на галузеву структуру та розміщення виробництва. Високорозвинені США та Канада мають потужну економіку, надзвичайно глобалізовану й інтегровану у світове господарство. Останнім часом швидкими темпами розвиваються й інші країни регіону. Серед лідерів — Бразилія, Аргентина, Мексика з потужною індустрією, яка базується на значному природноресурсному потенціалі.

Проаналізуйте статистичні дані таблиці 21 та зробіть висновки. Порівняйте з українськими показниками.

Таблиця 21

Країни Америки з найбільшим і найменшим ВВП (за даними МВФ) (2016)

№	Місце в рейтингу за номінальним показником	Країна	Номінал (у млрд дол. США)	На душу населення (у тис. дол. США)	Місце в рейтингу за показником на душу населення
1	1	США	18 624	57 436	7
2	9	Бразилія	1799,6	8727	69
3	10	Канада	1529,8	42 210	16
4	15	Мексика	1046,9	8555	70
5	21	Аргентина	545	12 503	56
6	41	Венесуела	287,3	9258	67
7	43	Колумбія	282,4	5792	87
8	49	Перу	195	6199	84
9	124	Нікарагуа	13	2120	135
10	184	Домінікана	0,52	7356	11

Ці й інші країни регіону виробляють широкий спектр готової високотехнологічної продукції: автомобілі, трактори, літаки, космічні ракети, різноманітне промислове обладнання та побутову техніку.

Невеликі країни Центральної Америки та Карибського регіону країни перетворилися на «країни-готелі» з теплим кліматом, морем і чудовими пляжами (Багамські Острови, Куба, Домінікана). Деякі країни обрали для розвитку економіки плантаційне господарство зі сприятливим географічним положенням, стали офшорними зонами – «країнами-банками» (Ямайка, Барбадос, Тринідад і Тобаго тощо).

У регіоні розташовані США, сфера інтересів яких поширюється на весь світ. Організація американських держав (ОАД, 35 країн-членів), у якій США донині відіграють провідну роль, заснована в 1826 р. У 1890 р. у Вашингтоні була скликана Перша міжнародна конференція американських держав. Нинішня назва й статут цієї організації діють з 1948 р. Її генеральний секретаріат знаходиться у Вашингтоні, столиці США.

У регіоні більше, ніж у будь-якій іншій частині світу, великий, а іноді й визначальний вплив на економіку багатьох держав мають транснаціональні компанії. З 300 глобальних ТНК понад 130 належать США. Для порівняння: розвинутій Канаді належить лише 11 найбільших ТНК світу. За даними на 2017 р., до десятки найбільших світових ТНК належать 4 американські – «Walmart» (роздрібна торгівля), «Berkshire Hathaway» (послуги страхування), «Apple» (електроніка й інформаційні технології), «Exxon Mobil» (видобуток і перероблення нафти та газу). Сфера інтересів цих та інших ТНК США поширюється нині на весь світ, особливо на Американський континент.

Канада на 70 % пов'язана з економікою свого південного сусіда. Великий вплив мають американські ТНК на економіку Мексики через інтеграційне об'єднання НАФТА. Непросто складаються економічні відносини США з Бразилією, яка останнім часом швидко розвивається, освоюючи багаті на природні ресурси внутрішні райони. У країні стає потужнішою економіка, яка приваблює все більше ТНК США. Бразилія прагне стати домінуючою країною регіону.

Дізнайтеся більше про ТНК Америки та розкажіть про одну з них на наступному уроці географії.

2. Первинний сектор економіки. Сільське господарство. Лісове господарство. Первинний сектор економіки в багатьох країнах регіону донині залишається домінуючим. Продовжують збільшувати видобуток мінеральної сировини: за видобутком кам'яного та бурого вугілля домінують США, зростає їхній видобуток у Колумбії та Венесуелі, експлуатується понад 400 родовищ нафти (США, Канада, Венесуела, Мексика, Бразилія, Болівія). Нафту видобувають у 12 країнах регіону, майже 20 % світового видобутку нафти мають США, Венесуела й Мексика. Світовими виробниками природного газу є США, Канада, Мексика й Аргентина. Бразилія, США та Канада належать до десятки країн-лідерів із видобутку залізної руди; Чилі, Перу, США та Мексика — серед лідерів із видобутку та виробництва міді (мал. 62); Бразилія, Ямайка, Суринам і Венесуела — серед лідерів за видобутком бокситів; Канада та Перу — серед лідерів за видобутком золота; Болівія має великі поклади олова, Мексика — ртутної сировини. Цей перелік можна продовжувати.

Проаналізуйте дані шкільного географічного атласу щодо розміщення та видобутку мінеральної сировини в Америці.

Важливою галуззю економіки Америки є сільське господарство. США взагалі є найбільшим продуцентом продовольства у світі та входить до п'ятірки світових лідерів за площею ріллі. Сільське господарство країни — потужне та високо механізоване. Основними виробниками пшениці є: США, Канада й Аргентина. США, Мексика та Бразилія належать до головних виробників кукурудзи. Рис культивують на півдні Північної Америки та в окремих регіонах Південної Америки.

Америка — один з основних регіонів світу з вирощування технічних культур: бавовнику (США, Мексика), сизалю (волокно, отримане з агави) (Бразилія, Мексика), джуту (Бразилія), цукрової тростини (США, Мексика, Бразилія, Куба, Перу). Майже 60 % світового збору соєвих бобів вирощують у США, арахіс — у Бразилії, США й Аргентині. Відомі американські країни і як світові виробники кави (Бразилія, Колумбія, Мексика, Сальвадор, Гватемала) і какао-бобів (Бразилія, Еквадор).

В Америці швидкими темпами розвивається і тваринництво. У Латинській Америці спеціалізуються на скотарстві, а Аргентина й Уругвай — серед основних світових експортерів м'яса великої рогатої худоби. Понад 10 % світового поголів'я свиней вирощують у США. Поширене в регіоні й вівчарство (США, Аргентина, Уругвай). Найбільшими виробниками продуктів птахівництва є США та Канада.

У Канаді знаходяться потужні масиви хвойних і листяних лісів помірного кліматичного поясу (ялина, ялиця, осика, береза, сосна, бук, клен, тсуга), а в Бразилії — листяних лісів екваторіального кліматичного поясу (бальса, амарант, кебрачо, палісандр).

а)

б)

Мал. 62. Найбільші мідні кар'єри світу (Чилі): а) Чукікамата, відвали пустої породи; б) кар'єр Ескондіда

1. За допомогою карт географічного атласу назвіть країни Америки, на території яких знаходяться значні лісові масиви.
2. Перегляньте відеоматеріали, присвячені Всесвітньому дню лісу (21 березня), на офіційному сайті ФАО: www.fao.org/international-day-of-forests/en/. Приєднайтеся до всесвітньої акції «Посади та вирости дерево».

Як і в інших країнах, що мають лісові ресурси, в Америці існують проблеми щодо збереження та незаконного вирубування лісу, особливо в Південній Бразилії та прилеглих до Амазонки вологих екваторіальних лісах. Значні площі регіону мають вторинні насадження.

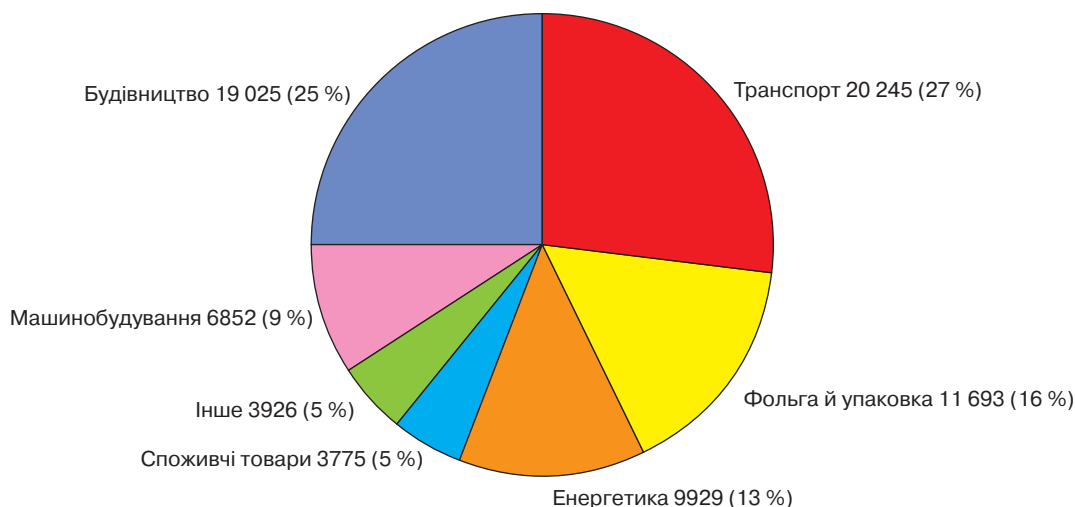
Про найбільших виробників і споживачів продукції лісового господарства в регіоні Америка дізнайтеся за матеріалами офіційного сайту ФАО.

3. Вторинний сектор економіки. Основні осередки промисловості в регіоні. Вторинний сектор економіки багатьох країн Америки нині швидко розвивається на нових організаційних і науково-технічних засадах. Відбувається інтенсивне переоснащення промислових підприємств. США належать до основних виробників чорних металів. Металургійна промисловість розвивається швидкими темпами в Бразилії та Мексиці. США, Канада та Бразилія є основними продуцентами алюмінію; Чилі, США та Канада – чорної міді.

На основі чорної та кольорової металургії в найбільших містах Америки розвивається машинобудування. Основними центрами важкого машинобудування, що ґрунтується на чорній металургії, є Пітсбург у США, Притихоокеанська Каліфорнія, Монтеррей у Мексиці, Росаріо та Кампана в Аргентині, Ітабіра, Белу-Арізонті в Бразилії, Каракас у Венесуелі, Су-Сент-Марі та Гамільтон у Канаді та ін. Розвивається порошкова металургія. Окрім США, Бразилія – також серед десятки лідерів за обсягами виплавлення сталі у світі, а Мексика посідає 13 місце. Канада – на 3 місці у світі за виплавленням алюмінію. США, Канада й Мексика виробляють понад третину всієї машинобудівної продукції світу. У світовій десятці країн-лідерів за обсягами випуску автомобілів – США, Мексика, Бразилія та Канада. Регіон виступає на світовому ринку як експортер продукції важкого машинобудування, продукції високої складності та великої наукоємності. США є основним виробником автомобілів, літаків, космічної та військової техніки. У суднобудуванні виокремлюється Бразилія.

Таблиця 22

Країни–лідери за обсягами випуску транспортних засобів				
	Країна	2016 р.	2010 р.	1950 р.
—	Світ	94 976 569	80 092 840	16 488 340
1	Китай	28 118 794	18 418 876	22 574
2	США	12 198 137	8 661 535	7 905 119
3	Японія	9 204 590	8 398 630	481 551
4	Німеччина	6 062 562	6 146 948	2 056 149
5	Індія	4 488 965	3 927 411	51 136
6	Південна Корея	4 228 509	4 657 094	—
7	Мексика	3 597 462	2 681 050	49 807
8	Іспанія	2 885 922	2 373 329	58 209
9	Канада	2 370 271	2 135 121	397 739
10	Бразилія	2 156 356	3 407 861	133 041
11	Франція	2 082 000	2 242 928	1 369 210
12	Таїланд	1 944 417	1 457 798	—

Мал. 63. Картографічна діаграма сфер використання алюмінію

Проаналізуйте таблицю 22 та мал. 63 і зробіть висновки.

У цілому переробна промисловість у всій своїй багатоманітності галузей в Америці орієнтується на розміщення в портових містах і найбільших міських агломераціях. Так, у США головні промислові райони знаходяться на узбережжі або навколо Великих озер. Теж саме стосується Канади, Мексики, Бразилії, Аргентини. У Буенос-Айресі виробляють понад 50 % промислової продукції країни. У Мексиці, крім столиці, вторинний сектор найбільше розвинутий у морських портах: Веракрус, Тампіко. У Бразилії машинобудування та хімічна промисловість розвиваються в Ріо-де-Жанейро та Сан-Паулу. За виробництвом спеціальних сталей та алюмінію Бразилія належить до провідних держав світу.

Проаналізуйте дані географічного атласу щодо розміщення підприємств переробної промисловості в Америці.

Рівень економічного розвитку країн регіону Америка дуже відрізняється. Безперечними лідерами є високорозвинені США та Канада, які мають потужну економіку. Серед лідерів Латинської Америки — Бразилія, Аргентина, Мексика. Серед країн регіону є «країни-банки», офшорні зони, «країни-готелі» і «бананові республіки».

Найбільша регіональна Організація американських держав складається з 35 країн. Понад 130 з 300 глобальних ТНК належать США, які мають потужний вплив на економіку сусідніх країн. Бразилія намагається стати домінуючою країною Південноамериканського регіону.

Первинний сектор економіки багатьох країн регіону залишається домінуючим, продовжується збільшення видобутку мінеральної сировини, розвиток сільського та лісового господарства. В Америці вирощують увесь спектр сільськогосподарських культур, у тваринництві переважає м'ясний напрям скотарства.

Вторинний сектор економіки регіону швидко розвивається на нових організаційних і науково-технічних засадах. Лідерами залишаються США, Канада, Бразилія, Аргентина та Мексика.

1. Знайдіть на карті основні райони видобування мінеральних ресурсів Америки.
2. Складіть рейтинг країн регіону за обсягом ВВП. Зробіть висновки.
3. Поясніть причини нерівномірності економічного розвитку субрегіонів і країн Америки.
4. Висловіть власну думку щодо ролі США в соціально-економічному розвитку регіону.
5. Назвіть країни-лідери регіону за розвитком первинного та вторинного секторів. Поясніть підґрунтя цього лідерства.

Третинний сектор економіки. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки. Особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці

1. Поясніть, як природні умови впливають на розвиток транспорту. Наведіть конкретні приклади в межах регіону Америка.
2. Назвіть основні складові третинного сектора економіки.

1. Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні магістральні вузли. Третинний сектор економіки в наш час продовжує розвиватися випереджальними темпами. Найбільшою мірою це стосується країн Південної Америки, але безперечними лідерами є економічно найрозвинутіші країни — США та Канада. Вони мають найдовші та найбільш якісні головні транспортні залізничні й автомобільні магістралі.

Ще в минулому столітті перед Америкою постало важливе завдання — з'єднати транспортною магістраллю всі країни та їхні столиці. У 1889 р. планували створити залізничне сполучення. Зважаючи на величезну протяжність цієї частини світу й екстремальні природні умови, воно здавалося нездійсненним. Нині в Америці побудоване знамените Панамериканське шосе, яким можна проїхати від Аляски (містечка нафтовиків Прадхо-Бей) до півдня Патагонії (33,6 тис. км). Окремі ділянки шосе будували в роки Другої світової війни.

Перегляньте в мережі Інтернет відеоматеріали «Панамериканське шосе — найдовше шосе». За допомогою додаткових джерел дізнайтеся про Дар'єнську ділянку Панамериканського шосе в межах Панами. Розкажіть найцікавіші факти на одному з уроків географії.

Трансамазонія (5,5 тис. км) — друга відома автомагістраль, найдовша в Бразилії. Вона перетинає з півночі на південь величезні лісові масиви Амазонії, від приатлантичного містечка Жоао-Пессоа до кордонів з Перу, відкривши шлях для освоєння цього багатого на ресурси регіону Америки. Але й до сьогодні окремі ділянки її недобудовані та перебувають у жахливому технічному й екологічному стані.

Географічне спрямування основних транспортних артерій у різних субрегіонах Америки неоднакове. У США й Канаді транспортні магістралі в основному сполучають західне та східне узбережжя країн, які найбільш заселені й економічно розвинені. У Південній Америці магістралі переважно поєднують райони видобутку сировини з портами. Дуже впливає на конфігурацію й географічне спрямування автомобільних і залізничних доріг регіону «стіна» гірської системи Анд.

Хоча морські порти й аеропорти Америки за пасажиро- та вантажообігом поступаються китайським, вони належать до найбільших у світі. Відбувається й внутрішній перерозподіл із США та Канади (Атланта, Лос-Анджелес, Чикаго, Даллас, Нью-Йорк, Денвер, Торонто, Онтаріо та ін.) до великих країн Латинської Америки — Бразилії, Мексики й Аргентини (Верacruz, Тіхуана, Порту-Алегрі, Буенос-Айрес, Каракас та ін.). Але жоден з аеропортів Центральної та Південної Америки не входить навіть у 40 найбільших за пасажирообігом у світі, аеропорт Мехіко в рейтингу посідає 44 місце.

Морським транспортом у цих регіонах перевозять майже 75 % вантажів, автомобільним — 10 %, залізничним — 5 %. До 20 найбільших контейнерних портів світу належать лише два морські порти США (Лос-Анджелес — 19 місце і Лонг-Біч — 20 місце). За обсягами й темпами збільшення вантажних, у тому числі й контейнерних перевезень, регіон також поступається Китаю й узагалі регіону Східної Азії. Значну роль у світовій транспортній системі відіграє найзавантаженіший у світі Панамський канал, що сполучає два основні океани світу, яким перевозять найбільшу кількість вантажів (мал. 64, а).

Існують реальні проблеми з пропускними потужностями Панамського каналу, побудованого майже 100 років тому. Особливо це стосується експансії продукції китайського виробництва. Знайдіть інформацію про перспективи побудови альтернативного Нікарагуанського каналу. Розкажіть найцікавіші факти на одному з уроків географії.

Проаналізуйте мал. 64, а) і зробіть висновки.

В Америці найвищий у світі рівень розвитку космічного транспорту. Тут знаходяться 4 відомі космодроми США: «Космічний центр Кеннеді» на мисі Канаверал, Ванденберг, Кадьяк і Воллопс, «Куру» у Французькій Гвіані та «Алькантара» у Бразилії (мал. 64, б).

Найбільшими транспортними вузлами Америки є її міські агломерації, де перетинаються майже всі види транспорту. Однак виокремлюються й порівняно невеликі міста з вигідним географічним положенням, наприклад Атланта (США), Ванкувер (Канада), Панама (Панама), Монтевідео (Уругвай), Сан-Сальвадор (Сальвадор) тощо, які виконують функції великих транспортних центрів.

Зрозуміло, що найкраще третинний сектор економіки розвинутий у США та Канаді. Тут найбільш розгалужена, розвинута й територіально найпоширеніша служба побутового обслуговування населення, найрозвинутіша фінансова сфера, найкращі освіта й медичне обслуговування тощо. Однак останнім часом і тут відбулися досить значні зміни. Наприклад, деякі країни Центральної Америки стали світовими лідерами за наданням фінансових послуг. Вони відомі як офшорні зони, або «країни-банки» (Панама, Барбадос, Аруба, Тринідад

Мал. 64. а) картосхема скорочення шляху для морських перевезень через Панамський канал;
б) картосхема найбільших космодромів Америки

Фрахт — ціна, за яку певний вантаж доставляється з однієї точки в іншу. Ціна залежить від форми вантажу, способу транспортування (вантажівка, корабель, поїзд, літак), ваги вантажу та відстані до пункту доставки.

A freight is a price at which a certain cargo is delivered from one point to another. The price depends on the form of the cargo, the mode of transport (truck, ship, train, aircraft), the weight of the cargo, and the distance to the delivery destination.

і Тобаго). Інші країни надають за гроші свій прапор для **фрахту** морських суден з усього світу або торгують своїми паспортами, надаючи за гроші власне громадянство тощо.

Двадцятку найбільших фондових бірж світу також очолюють регіональні — Нью-Йоркська і NASDAQ (США), до першої десятки належать біржа Торонто (Канада), а 20 місце посідає «VM & F Bovespa» — найбільша біржа Бразилії.

Банківська система Америки також потужна, але знову ж поступається Китаю. Найбільші банки регіону — «J. P. Morgan Chase & Co» і «Bank of America» (США) посідають 6 та 9 місця у світовому рейтингу.

Кожна з країн регіону обрала свій шлях розвитку туристичної індустрії. Серед них є не зовсім традиційні. Наприклад, за 4 км на північ від канадського Квебека щороку будують новий «Hotel de Glace» — неперевершений рукотворний об'єкт з льоду, єдиний у Північній Америці, який з моменту свого першого відкриття у 2001 р. привабив понад мільйон відвідувачів з усього світу. Вартість номера — понад 220 дол. США з людини. Посуд, ліжко, меблі ресторану, стіни — усе в ньому зроблене з льоду. Країни Центральної Америки приваблюють своїм зеленим екологічним туризмом.

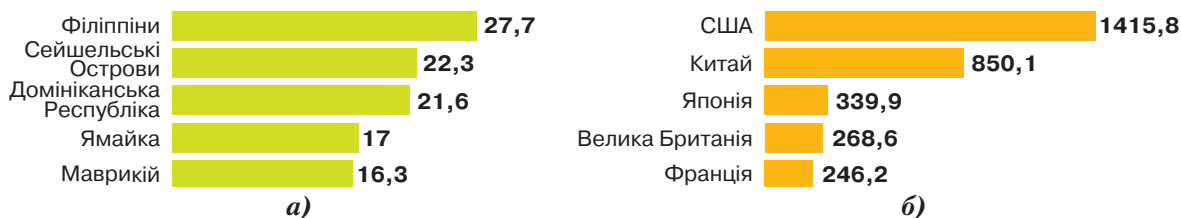
За допомогою додаткових джерел доберіть інформацію про природні та культурні об'єкти Америки, які найбільш цікаві для туристів. Складіть проект туристичного маршруту однією з країн Америки й презентуйте його на одному з уроків географії (мал. 65).

2. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки. Субрегіони Америки відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку. Регіон був, є й ще довго буде залишатися ареною гострих соціально-економічних контрастів. Це стосується як різниці в розвитку окремих країн, так і їхньої внутрішньої нерівномірності економічного розвитку, особливо в країнах Латинської Америки. Тут поєднані давні та найсучасніші галузі господарства.

Якщо США, Канада та деякі країни Центральної Америки, наприклад Багамські Острови, досить тривалий час демонструють соціально-економічну стабільність, то в інших країнах періоди економічного зростання змінюються гострими соціально-економічними кризами. Наприклад, для найбільшої держави Південної Америки — Бразилії — характерними є високі темпи інфляції, велика зовнішня заборгованість, значне безробіття та майнове розшарування суспільства, злочинність, корупція й наркоторгівля.

Розвитку економіки не сприяють постійні партизанські війни, які характерні для Мексики, Колумбії, Болівії, Гватемали, Нікарагуа. Останнім часом світові рекорди інфляції демонструє така багата на нафту країна, як Венесуела. Для Південної Америки з її переважно тропічним теплим кліматом характерна безпритульність мільйонів дітей. Велика кількість людей переселяється із сіл до найбільших міст, створюючи потужні потоки внутрішньої міграції. Не маючи відповідної освіти й кваліфікації, вони не знаходять роботи й живуть просто неба.

Нерівномірно розвинені територіально й такі країни, як США та Канада. Це зумовлено як різними природними умовами, так і нерівномірністю розміщення корисних копалин, а також постійними змінами галузевої та територіальної структур господарства внаслідок НТП.

Мал. 65. Діаграми за даними ВТО: а) країни, які витрачають найбільшу частку державного бюджету на розвиток туристичної індустрії (у %); б) країни, де індустрія туризму має найбільший внесок у загальний ВВП (у млрд дол. США)

Нерівномірність економічного розвитку спонукає людей до нелегального проживання в сусідніх розвинених США та Канаді. Сотні їх гинуть на шляху до американської цивілізації на кордоні Мексики та США, що проходить безводною пустелею.

За допомогою карт атласу визначте особливості природних умов території, якою проходить кордон США та Мексики.

3. Особливості участі країн регіону в міжнародному поділі праці. Поглиблення процесів глобалізації світової економіки призводить до все більшої інтеграції країн регіону у світове господарство. Кожна країна, кожен субрегіон роблять власний внесок у цю справу. Окремі країни Америки мають значні переваги перед іншими державами світу у виробництві тієї чи іншої продукції та в наданні різноманітних послуг. Можна визначити три групи країн.

До першої групи належать найрозвинутіші США та Канаду, які є одними з найактивніших гравців у світовій торгівлі. Тут, навпаки, важко назвати сферу, де б ці країни не були представлені (хіба що торгівля тропічними фруктами для Канади). США в основному експортують готові товари й закуповують на світовому ринку сировину. Багата на природні ресурси Канада, крім готової продукції, експортує значну їхню частку (ліс, корисні копалини).

Другу групу становлять країни Латинської Америки, що розвиваються. Вони в основному експортують сировину й імпортують готову продукцію.

Третю групу становлять деякі країни Центральної Америки, які спеціалізуються в міжнародному поділі праці щодо надання різноманітних послуг — фінансових, рекреаційно-туристичних, медичних тощо.

Україна підтримує економічні зв'язки з країнами Америки. США — країна, яка є нашим стратегічним партнером, надає допомогу Україні не лише в економіці, а й у військово-політичній сфері, особливо у зв'язку з останніми подіями на сході країни. США є головним економічним і політичним партнером України, що має й найбільший обсяг торгівлі. Значні її обсяги також із Канадою, Мексикою та Бразилією. Першими державами Америки, які визнали незалежність України ще в 1991 р., були Канада (2 грудня), Аргентина (5 грудня) і Куба (6 грудня).

Треба зазначити, що в найбільших країнах Америки, таких як Канада, США, Аргентина та Бразилія, є великі українські діаспори, які заслужили в цих державах повагу за свою працьовитість, законслухняність і креативність. Українська діаспора цих країн допомагає Україні в нинішній складний для нашої держави й нації час.

Дізнайтеся більше про українську діаспору в Америці на сайті: www.curitiba-parana.net/ (Український меморіал біля Куритиби, Бразилія) і відеоматеріалів «Українці в Аргентині. Діаспора. Еміграція».

Третинний сектор економіки розвивається в регіоні випереджальними темпами. Тут діють трансконтинентальні автомобільні та залізничні магістралі, працюють морські порти й аеропорти міжнародного значення. Найбільшими транспортними центрами є великі міські агломерації, де перетинаються майже всі види транспорту. Визначну роль у транспортній системі регіону та світу відіграє Панамський канал.

Найбільше третинний сектор економіки розвинутий у США та Канаді. Країни регіону надають фінансові послуги, розвивають біржову торгівлю, банківську сферу та міжнародний туризм.

Нерівномірність економічного розвитку в регіоні характеризується на прикладі США й Канади. У багатьох країнах регіону найсучасніші галузі господарства розвиваються разом з відсталими економічними укладами, створюючи проблеми: високі темпи інфляції, зовнішня заборгованість, безробіття, майнове розшарування суспільства, злочинність, корупція, наркоторгівля, неприступність, потоки мігрантів.

Участь країн регіону в міжнародному поділі праці визначають їхні абсолютні та порівняльні переваги у виробництві тієї чи іншої продукції та в наданні послуг.

Україна підтримує економічні зв'язки з країнами Америки. У найбільших з них є великі українські діаспори.

1. Знайдіть на карті Трансамазонську автомагістраль і Панамериканське шосе, а також найбільші морські порти регіону. Обґрунтуйте основні напрями розвитку транспортної інфраструктури в регіоні.
2. Поясніть, чим докорінно відрізняються господарства основних країн нової індустріалізації та невеликих країн плантаційного господарства регіону Америка на прикладі Еквадору та Бразилії.
3. Поясніть розміщення основних осередків промисловості та туризму в регіоні.
4. Охарактеризуйте складові третинного сектора економіки, які отримали найбільший рівень розвитку в регіоні.
5. Поясніть причини нерівномірного економічного розвитку субрегіонів Америки.

Корисна інформація!

Часто з третинного сектора економіки фахівці виокремлюють четвертинний: освіта й наукові дослідження, інформаційні технології та глобальний маркетинг, банківські, фінансові й інші послуги, пов'язані з плануванням, організацією та розвитком виробництва. Найбільший рівень розвитку всі ці напрями діяльності отримали в США, якщо говорити про країни Америки. І все це завдяки високому рівню розвитку науки й освіти. У США, де мешкає майже 4 % дітей та молоді планети, використовують 28 % світових витрат на навчання! І хоча воно одне з найдорожчих у світі, рівень грамотності жителів країни — 99 %, а талановита дитина практично з будь-якого куточку світу може здобути освіту в цій країні безкоштовно.

Проаналізуйте такі цифри: за статистикою, один учитель у США навчає 16 учнів; більшість шкіл країни — державні з безкоштовним навчанням; чверть шкіл — приватні (з яких до 80 % — релігійні) з вартістю навчання 6–60 тис. дол. на рік (один учитель у цій школі в середньому навчає 11 учнів). Майже 5 % шкіл фінансує держава із залученням різних інвесторів. Ці школи безкоштовні, але, щоб там навчатися, необхідно перемогти в лотереї або скласти спеціальні іспити. Держава витрачає на одного учня, який безкоштовно навчається в школі, у середньому 12 тис. дол. на рік, у різних містах і штатах ця цифра інша. Діти навчаються 12 років — до 18 років.

Старша школа — академічна, професійна та багатопрофільна — закінчується обов'язковим академічним оцінювальним тестом SAT, результати якого автоматично розсилають у вищі навчальні заклади країни. Талановиті студенти можуть отримати запрошення на навчання в найпрестижніші університети країни (читайте — світу, адже 28 з 50 найкращих — американські). Читайте більше на сайті: studway.com.ua/sistema-osviti-ssha/.

Практична робота № 5

- **Тема.** Складання картосхеми типології країн Америки за рівнем їхнього економічного розвитку.
- **Мета:** скласти типологію країн Америки за рівнем їхнього економічного розвитку; відобразити отримані дані у вигляді картосхеми.
- **Завдання**
 1. Складіть перелік джерел інформації, які можна використати для виконання цієї практичної роботи.
 2. За даними Вікіпедії визначте, які країни Америки за рівнем доходів належать до груп з високим, середнім, нижчим за середній та низьким їхнім рівнем.
 3. Позначте їх на картосхемі.

Орієнтовні теми для досліджень

1. «Бананові республіки»: типові ознаки, сучасний розвиток.
2. Панамериканське шосе — дорога через три Америки.
3. Туризм як чинник розвитку країн Карибського басейну.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:

media.unwto.org/ — офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації;

wikivisually.com/lang-uk/wiki — Панамериканське шосе;

fao.org/home/ — офіційний сайт ФАО — продовольчої та сільськогосподарської організації ООН.

Тема 2. КРАЇНИ АМЕРИКИ

§ 33 Сполучені Штати Америки

1. Пригадайте інформацію, яка вам уже відома про США. Назвіть чинники, які взято за основу успішного розвитку цієї країни.
2. Що ви знаєте про формування української діаспори в Америці?

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Офіційна назва — Сполучені Штати Америки. Столиця — Вашингтон (майже 400 тис. осіб). Площа — 9,8 млн км². Населення — майже 327,6 млн осіб. Державна мова — англійська. Грошова одиниця — американський долар.

Країна складається з трьох несуміжних територій — основної частини США (7,8 млн км²), Аляски (1,5 млн км²) і Гавайських островів (17 тис. км²). США належать також острови в Карибському морі та Тихому океані.

У цілому географічне положення країни дуже вигідне. Основна її частина розміщена в оптимальних для життя та господарської діяльності природних поясах між двома головними в транспортному плані океанами. США віддалені від основних регіонів політичної нестабільності та воєнних конфліктів.

Охарактеризуйте за допомогою карт атласу географічне положення країни, зазначивши його переваги й недоліки.

США — перша ядерна держава світу, ядро капіталістичного табору з найпотужнішою армією та військово-морським флотом (країні належить третина глобальних військових витрат), перша країна за номінальним ВВП, який виробляють майже 4,3 % населення світу, і сьома країна — за ВВП на душу населення. Валюта країни — перша резервна валюта світу.

Основними чинниками, які визначають провідне місце країни у світі, у тому числі й в економіці, є географічне положення держави, її державний устрій, сприятливі природні умови та багаті ресурси, велика кількість креативного, культурного, високоосвіченого та висококваліфікованого населення, найсучасніші методи ведення господарства, розвиток конкуренції та низький рівень корупції. Наука та освіта — основні галузі держави, на які використовують третину світових витрат. Держава створює умови вільного, рівного доступу для здобуття якісної освіти й розвитку приватного бізнесу своїм громадянам і громадянам інших держав.

2. Система розселення. Українська діаспора США. США посідають 3 місце у світі за чисельністю населення, середня густина якого в країні ледве перевищує 33 особи/км². Населення розміщене територією надзвичайно нерівномірно. Східне узбережжя найбільш густо заселене, у деяких місцях цей показник перевищує 400 осіб/км². На середньому заході густина населення зменшується до 2–3 осіб/км². На безлюдній Алясці — 1 особа на 3 км².

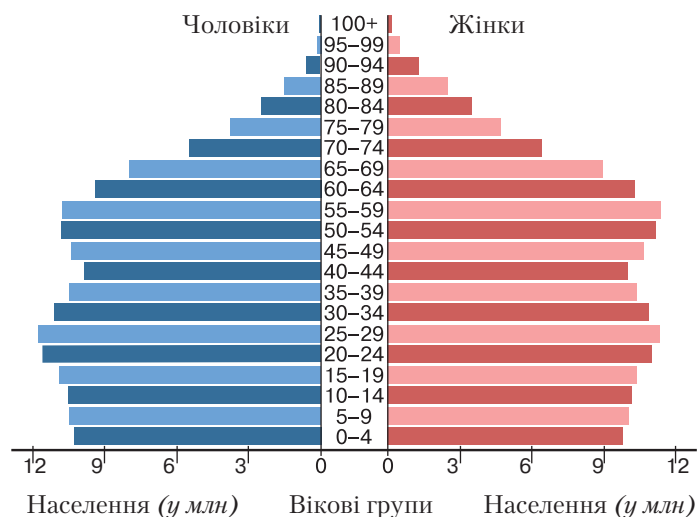

Поясніть, чому населення країни розміщене територією так нерівномірно.

США належать до найурбанізованіших держав світу. Міське населення перевищує 82 %. З понад 20 міських агломерацій-мільйонерів країни найбільшими є метрополії: Нью-Йорк (23,7 млн осіб), Лос-Анджелес (18,7 млн), Чикаго (9,47 млн), Даллас-Форт-Верт (7,4 млн), Вашингтон (6,7 млн), Х'юстон (6,7 млн осіб). У США утворилися три мегаполіси з п'яти найбільших у світі.

Назвіть найбільші мегаполіси країни та знайдіть їх на карті. Які найбільші міста входять до складу кожного з них?

Мал. 66. Піраміда статевовікової структури населення США (за даними на 2016 р.)

При народжуваності 12,5 ‰ смертність у країні становить майже 8,2 ‰. Приблизно 77 % населення становлять євро-, а 23 % — афроамериканці. У країні постійно зростає питома вага переселенців з Латинської Америки. Унаслідок власної свободи, раціональності організації життя та його комфортності до США іммігрують люди з усього світу, щодня понад 1,2 тис. осіб.

За допомогою мал. 66 проаналізуйте перспективи країни щодо забезпечення її економіки трудовими ресурсами на найближчі 20 років.

Українська діаспора США — це понад 2,5 млн осіб, які в основному належать до середнього класу. Українці зробили й роблять великий внесок у розвиток американської культури, науки й економіки. Найвідомішими американцями українського походження є: засновник «PayPal» *Макс Левчин*, оперна співачка *Квітка Цісик*, засновник компанії звукозапису «A&M Records» *Герберт Алpert*, піаніст-віртуоз *Володимир Горовіц*, письменник *Чак Поланік*, піонер авіації *Ігор Сікорський*, економіст, нобелівський лауреат *Саймон Кузнець*, космонавт НАСА *Гайді-Марія Стефанишин-Пайпер*, кінозірки — *Міла Йовович*, *Девід Духовни*, *Міла Куніс*, *Дастін Гоффман*, *Кетрін Віннік*, *Віра Фарміга*, кінорежисер *Анатоль Литвак*, кіносценарист *Стівен Спілберг*, провідний учений компанії ІВМ *Любомир Романків*, професор Гарварду, один із творців американської атомної зброї *Георгій Кістяківський*, учений у галузі аеронавтики, один із творців космічного корабля «Аполлон» *Михайло Яримович*.

Знайдіть додаткову інформацію про відомих у США людей українського походження (*Стів Возняк*, *Енді Воргол*, *Джек Паланс*, *Петро Капиця*, *Роберт Максвел* або інших) для повідомлення на одному з уроків географії.

Більше про українську діаспору в США дивіться на сайті: usa.mfa.gov.ua/ua/ukraine-us/ukrainians-in-us (офіційний сайт посольства України в США) й у Вікіпедії.

3. Особливості сучасного постіндустріального розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектора економіки. США — класична постіндустріальна країна, де майже 80 % національного багатства створюється в третинному секторі економіки.

Понад 3/4 зайнятого населення працює в нематеріальній сфері (фінанси, торгівля, побутові послуги, управління, освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Фінанси та торгівля — провідні складові третинного сектора економіки США. Тут знаходиться один з трьох провід-

Мал. 67. Картошка порівняння обсягів ВВП окремих штатів США з ВВП окремих країн світу

них фінансових центрів світу — Нью-Йорк, з його найбільшою у світі фондовою біржею. З 20 найбагатших мільярдерів світу 13 живуть у США. Тут найбільші трастові компанії, інвестиційні фонди та фондові біржі.

У США також добре розвинена вища освіта. Тут же розміщені й найбільші та найкраще оснащені клініки світу. На відміну від інших країн, у США найбільші й найкращі лікарні є державними, а не приватними.

Хоча США й виникли лише понад 200 років тому, тут дуже бережуть і примножують власну історико-культурну спадщину, яка сприяє розвитку туризму. У найбільших містах є велика кількість найрізноманітніших музеїв, художніх галерей, бібліотек, кінотеатрів тощо. Одна тільки вулиця Бродвей у Нью-Йорку переповнена знаменитими театрами, виставками та музеями. У країні більше тисячі симфонічних оркестрів і найрозгалуженіша у світі мережа спортивно-оздоровчих установ.

У транспортній системі країни працює 92 авіаперевізники, які мають 6,8 тис. повітряних засобів, 13,5 тис. аеропортів та аеродромів, що перевозять майже 800 млн осіб щорічно. Залізниця країни має найбільшу протяжність у світі. Автомобільні траси відрізняються найвищою якістю навіть у районах пустель і гір, майже 400 морських і річкових суден зареєстровані в країні й у два рази більші від тих, що використовують так звані «зручні прапори» Маршаллових, Багамських і Кайманових островів, Панами, Ліберії, Гонконгу й інших країн.

Пригадайте, що таке «зручний прапор». З якою метою морські перевізники їх використовують і реєструють судна в інших країнах?

Найбільші морські *вантажні порти* країни: Батон-Руж, Х'юстон, Лонг-Біч, Лос-Анджелес, Новий Орлеан, Нью-Йорк; *контейнерні*: Гемптон-Роудс, Х'юстон, Лонг-Біч, Лос-Анджелес, Нью-Йорк–Нью-Джерсі, Окленд, Сіетл; *круїзні*: Маямі, Порт Еверглейдс, Порт Канаверал, Сіетл та ін.

Серед 10 найбільших компаній–розробників комп'ютерного програмного забезпечення — 7 американських: «Microsoft», «Oracle», «Salesforce.com», «VMware», «Fiserv», «Adobe Systems», «Symantec», а в галузі інформаційних технологій американських компаній половина: «Apple Inc», «Amazon.com», «Alphabet Inc», «Microsoft», IBM.

Проаналізуйте дані таблиці 23 та зробіть висновки.

Таблиця 23

Найбільші інтернет-компанії світу

Рейтинг	Країна та компанія		Сфера діяльності	Дохід (млрд дол. США)	Базування
1	США	«Amazon»	електронна комерція	135,99	Сієтл, Вашингтон
2	США	«Alphabet Inc»	пошук	90,27	Маунтін-В'ю, Каліфорнія
3	Китай	«JD.com»	електронна комерція	37,5	Пекін
4	США	«Facebook»	соціальні мережі	27,64	Менло-Парк, Каліфорнія
5	Китай	«Tencent»	соціальні мережі	21,90	Шеньчжень, Гуандун
6	Китай	«Alibaba»	електронна комерція	15,69	Ханчжоу, Чжецьзян
7	США	«Priceline Group»	подорожі	10,74	Норуолк, Коннектикут
8	Китай	«Baidu»	пошук	10,16	Пекін
9	США	«eBay»	електронна комерція	8,98	Сан-Хосе, Каліфорнія
10	США	«Netflix»	розваги	8,83	Лос-Гатос, Каліфорнія

4. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Економіка потужної постіндустріальної країни має другий за обсягами виробництва у світі виробничий сектор, що створює майже 25 % світових товарів. В економіці США гармонійно поєднуються державна, корпоративна (колективна) і приватна власність. Держава — найбільший землевласник, володіє всіма стратегічними об'єктами (понад 40 % електростанцій, пошта, залізниця Аляски тощо). У матеріальному виробництві домінують великі корпорації, які охоплюють філіями майже весь світ і визначають міжнародну спеціалізацію країни. Найвідоміші серед них: «Lockheed Martin» (авіабудування), «General Motors» (автомобільна промисловість), «Johnson & Johnson» (хімія), «General Electric» (електротехніка), «Exxon Mobil» (синтетичні моторні масла), «Hewlett-Packard» (електроніка), «Chevron» (енергетика) та ін.

На світовому ринку США відомі виробами машинобудування (літаки, автомобілі, електроніка, озброєння, продукція ракетно-космічної галузі). Країна є одним із найбільших виробників продукції хімічної промисловості у світі — від побутової хімії та фармацевтики до нафтопереробки й мінеральних добрив (табл. 24).

Таблиця 24

Місце США серед основних виробників і споживачів мінеральних добрив (2018 р.)

Параметр	Калійні добрива	Фосфатні добрива	Азотні добрива
Країни-виробники	1. Канада	1. США	1. Китай
	2. Росія	2. Марокко	2. США
	3. Китай	3. Росія	3. Індія
	4. Білорусь	4. Китай	4. Росія
Основні імпортери	1. США	1. Індонезія	1. США
	2. Індія	2. Бразилія	2. Китай
	3. Бразилія	3. Бангладеш	3. Бразилія
	4. Франція	4. Малайзія	4. Індія

Одне з перших місць у світі належить США й за поставками на світовий ринок продуктів харчування. Відома країна й виробами текстильної, деревообробної та паперової промисловості.

За допомогою таблиці 24 визначте місце США на світовому ринку мінеральних добрив.

5. Особливості аграрного сектора. Високоєфективне багатогалузеве сільське господарство США — високомеханізоване, комп'ютеризоване й високорентабельне. У ньому задіяно майже 0,7 % працездатного населення країни, яке виробляє менше 1 % від загального ВВП США, але при цьому не лише забезпечує власні потреби в сільськогосподарській продукції, а є одним із найбільших у світі її експортерів. Основні кукурудзяні штати країни — Айова, Іллінойс, Небраска та Міннесота; рисові — Техас, Арканзас, Луїзіана, Міссісіпі; бавовняні — узбережжя Атлантики та Мексиканської затоки, які ведуть свою історію з часів колонізації материка (табл. 25). Зменшення родючості земель та інші соціально-економічні чинники частково спричинили заміну тут бавовнику на кукурудзу, рис, пшеницю, овочі та скотарство.

Таблиця 25

Місце США серед країн—лідерів з виробництва й експорту сільськогосподарської продукції

Виробництво продукції та експортери рослинництва та тваринництва						
Місце в рейтингу	Пшениця 2016 р. (виробництво)	Кукурудза 2017 р. (виробництво)	Бавовник 2017 р. (виробництво)	Яловичина 2016 р. (експорт)	Коров'яче молоко 2017 р. (виробництво)	Куряче м'ясо 2017 р. (експорт)
1	Китай	США	Китай	Бразилія	США	Бразилія
2	Індія	Китай	Індія	Австралія	Індія	США
3	Росія	Бразилія	США	США	Китай	Нідерланди
4	США	ЄС	Пакистан	Індія	Бразилія	Гонконг
5	Франція	Аргентина	Бразилія	Нідерланди	Німеччина	Польща

Майже в усіх штатах США поширені господарства, що спеціалізуються на річковій, ставковій (розведення сома) і морській (креветки, устриці, лососеві риби, мідії) аквакультури. Промислове виробництво США в основному зосереджено в штатах, які прилягають до Великих озер, а також у Каліфорнії, на північному заході та сході країни. За останні десятиліття промисловість перемістилася на захід і південь у штати, що розміщені біля Мексиканської затоки. Тут сформувалися потужні промислові райони.

За допомогою карт, мал. 67 (с. 149) і додаткових джерел інформації визначте штати з найбільшим внеском у ВВП США.

6. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України із США. США є найбільшим імпортером і другим у світі після Китаю експортером. Країна експортує найрізноманітнішу техніку (49 % експорту: літаки, комп'ютери, телекомунікаційне та промислове обладнання, продукція військово-промислового комплексу, мотори, транзистори, автомобілі й інші транспортні засоби), споживчі товари (медикаменти, продукти харчування), сільськогосподарську продукцію (фрукти, кукурудза, цитрусові, соя, виноград і вино, продукція тваринництва), хімічні речовини, вугілля тощо. Країна — великий експортер (**реекспортер**) зрідженого природного газу, який у країну постачають Алжир та інші держави.

Реєкспорт — імпортований продукт, який потім експортується; процес експорту товарів, які раніше були ввезені в країну.

Re-export — an imported product that is then exported; the process of exporting goods that were previously imported into a country.

Країна імпортує сільськогосподарську та промислову продукцію, сиру нафту, природний газ, техніку (автомобілі, телекомунікаційні й електричні машини, деталі автомобілів, офісну техніку), споживчі товари, одяг, ліки, меблі, іграшки.

Головними зовнішньоторговельними партнерами США є Канада, Японія, Китай, Мексика, Німеччина, Велика Британія тощо.

США визнали незалежність України 26 грудня 1991 р. Крім посольства, в Україні діють й інші організації США, зокрема «Корпус миру». США є стратегічним партнером України.

Інформацію про сучасний стан відносин між Україною та США шукайте на сайтах посольства США в Україні (ua.usembassy.gov/uk/) і посольства України в США (usa.mfa.gov.ua/ua).

Географічне положення, різноманітні природні ресурси й умови, державна й приватна політика та фінансування в галузі освіти та науки, умови розвитку підприємництва, конкуренція та низький рівень корупції створюють умови й сприяють подальшому розвитку США.

Населення розміщене територією нерівномірно. У країні сформувалося понад 20 міських агломерацій-мільйонерів і найбільші мегаполіси світу.

Майже 80 % національного багатства США створює третинний сектор економіки, у якому задіяно 3/4 населення. У США працюють найбільші трастові й торговельні компанії, інвестиційні фонди, фондові біржі, банки тощо.

Транспортна система країни складається з 92 авіаперевізників, залізниць, що мають найбільшу протяжність у світі, щільної мережі якісних автомобільних трас, потужного водного та трубопроводного транспорту.

У країні працюють найбільші компанії-розробники комп'ютерного програмного забезпечення та інформаційних технологій, найвідоміші ТНК світу, які виробляють широкий спектр товарів і послуг.

Високоєфективне багатогалузеве сільське господарство США — високомеханізоване, комп'ютеризоване й високорентабельне. США входить до десятки світових лідерів з виробництва й експорту багатьох видів продукції сільського господарства.

Головні партнери США — високорозвинені країни світу, Китай та країни Латинської Америки.

1. Назвіть основні складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки США.
2. Наведіть приклади промислових виробництв і послуг, що визначають міжнародну спеціалізацію США. Порівняйте з однією з країн, які вам уже відомі. Зробіть висновки.
3. Спроектуйте вплив демографічних процесів і міграційних потоків на працересурсний потенціал країни та перспективи його майбутнього.
4. Використайте статистичні матеріали параграфа та підручника для визначення рейтингу соціально-економічного розвитку США й місця країни у світі.
5. Поясніть доцільність використання досвіду США та Канади, потенціалу української діаспори в цих країнах у реформуванні економіки України.

Канада

1. *Визначте основні особливості географічного положення Канади.*
2. *Поясніть, як впливає географічне положення на розвиток господарства Канади та його розміщення територією країни.*

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Канада — федеративна держава, що складається з 10 провінцій та 3 територій (мал. 68). Столиця — Оттава (понад 1 млн осіб). Площа — 10 млн км². Населення — понад 35 млн осіб. Державні мови — англійська та французька. Грошова одиниця — канадський долар.

Мал. 68. Картохема адміністративного поділу Канади

Географічне положення Канади в найхолоднішій частині північної частини Америки значною мірою обмежує господарське освоєння та заселення більшої частини території країни. На суходолі вона межує лише із США. Місце країни в міжнародному поділі праці в основному визначається надзвичайним багатством і різноманітністю її природних ресурсів: мінеральних, лісових, водних, біологічних — і є сприятливим для розвитку економіки.

2. Система розселення. Українська діаспора в Канаді. Канада належить до найменш заселених держав світу. Середня густина населення — майже 4 особи/км². Фактично все населення країни проживає у вузькій південній смузі біля кордону із США в 6 провінціях (Онтаріо, Квебек, Манітоба, Саскачеван, Британська Колумбія, Альберта). Тут в окремих районах його густина становить 150 осіб/км². Провінція Онтаріо є найбільш заселеною в Канаді, 3/4 її населення мешкає в урбанізованому районі «Золота підкова», де щільність населення максимальна в країні — 257 осіб/км². Частка міського населення досягла 82 %. Крім столиці, містами-мільйонерами є Торонто (5,9 млн осіб), Монреаль (4,1 млн), Ванкувер (2,5 млн), Калгарі (1,4 млн) та Едмонтон (1,3 млн осіб).

Знайдіть на географічній карті найбільші міста Канади. Порівняйте чисельність їхнього населення з містами-мільйонерами Китаю чи Індії.

Поясніть, чим займається місцеве населення в таких маленьких канадських містечках, як Еко-Бей, Єллоунайф, Норман-Веллс, використовуючи карту географічного атласу.

У Канаді проживає 60 % англосовного, 20 % франкомовного населення. Тут багато людей з Китаю, Індії, Іспанії, Німеччини, Італії. За останні роки зростає обсяг міграційних потоків з Азії та Африки. 2/3 приросту населення країни становлять особи, які іммігрували, серед них майже 10 % усіх біженців світу.

У країні існує впливова українська діаспора, дев'ята за чисельністю етнічна група в Канаді — майже 1,3 млн осіб. Більшість їх мешкає в провінціях Альберта, Манітоба, Саскачеван, Онтаріо, Британська Колумбія, Квебек. Українці в Канаді є представниками переважно досить заможного середнього класу. Серед представників української діаспори — відомі артисти, співаки, музиканти, релігійні та політичні діячі, бізнесмени й спортсмени, учені та перша жінка-космонавт країни *Роберта Бондар*. Українці представлені в уряді країни. *Роман Гнатишин* та *Едвард Шреєр* — українці за походженням — були генерал-губернаторами (президентами) країни, *Рой Романов* — прем'єр-міністром Саскачевану, *Ед Стельмах* — Альберти, *Гарі Філмон* — Манітоби, *Вільям Гавриляк* — тричі був вибраний мером Едмонтона, *Пол Вінник* — сучасний командувач збройних сил Канади, а *Христя Фріланд* — міністр закордонних справ.

Канадські українці слідкують за подіями в Україні й намагаються всіляко допомагати в боротьбі з російськими агресорами та загарбниками. У Канаді є українські школи, де вивчають не лише мову, а й історію та географію України¹.

Більше про українську діаспору в Канаді дивіться на сайтах: www.ucc.ca/ — Конгрес українців Канади, wfuwo.org/ — світова федерація українських жіночих організацій.

3. Особливості сучасного розвитку країни. Домінуючі складові третинного сектора економіки. Канада належить до найрозвинутіших країн світу, є членом «G7» і «G20», ООН, НАТО, ВТО й інших впливових міжнародних організацій. Вона має специфічну нехарактерну для цих держав структуру економіки. Специфіка полягає у високій частці видобувної промисловості в структурі господарства. Канаді належать перші місця за видобутком та експортом нафти, природного газу, вугілля, сірки, калійної солі, залізної руди, золота, титану, урану, кобальту, молібдену тощо. У країні дуже добре розвинута кольорова металургія. За виплавленням цинку Канада посідає 1 місце, алюмінію — 2 місце, міді — 3 місце, золота та срібла — 4 місце у світі.

Третинний сектор економіки теж дуже розвинений, хоча й набагато поступається США. В індустрії послуг задіяно 3/4 працездатного населення країни, яке створює 71 % ВВП. Транспорт Канади у своєму територіальному поширенні дуже залежний від природних умов. На півдні біля кордону із США Канаду із заходу на схід перетинають трансконтинентальні залізничні й автомобільні магістралі. Інтенсивно використовуються Великі озера та річка Святого Лаврентія. Усе більшого значення набуває авіаційний транспорт. У північних районах узимку основним видом транспорту місцевих жителів є снігоходи.

Найбільшими фінансовими центрами Канади є міста Торонто, Монреаль та Оттава (мал. 69, а, б). Фондова біржа Торонто — сьома у світі за рівнем ринкової капіталізації. Остан-

а)

б)

Мал. 69. а) Оттава, канал Рідо взимку; б) осінь у Монреалі

¹ Один з авторів цього підручника є автором книжки «Географія України», виданої в Нью-Йорку та призначеної для української діаспори в усьому світі.

нім часом зростає значення Вінніпега та Ванкувера, який є не лише важливим портом, а й центром туризму та ділової активності. Тут є великі страхові компанії та інвестиційні фонди. Вінніпег, який знаходиться в аграрному районі країни, перетворився на центр фінансування цієї важливої сфери канадської економіки.

4. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Характерні ознаки просторової організації. У Канаді разом із великими корпораціями й ТНК існує державний сектор економіки. Наприклад, «Ontario Power Generation» — одна з найбільших енергетичних компаній світу — належить уряду провінції Онтаріо. Канада — четвертий великий виробник електроенергії у світі. Ще однією особливістю структури економіки є значна частка лісової та деревообробної промисловості. За виробництвом пиломатеріалів Канада у світі поступається лише США.

Проаналізуйте статистичні дані таблиці 26 і зробіть висновки.

Таблиця 26

Експорт лісу (за даними ФАО) (2016)

Місце в рейтингу	Діловий ліс	Паливні гранули	Пиломатеріали	Листові деревні матеріали	Паперова маса	Папір і картон
1	Росія	США	Канада	Китай	Бразилія	Німеччина
2	Нова Зеландія	Канада	Росія	Канада	Канада	США
3	США	Латвія	Швеція	Німеччина	США	Швеція
4	Канада	В'єтнам	Фінляндія	Росія	Чилі	Фінляндія
5	Чехія	Росія	Німеччина	Таїланд	Індонезія	Китай

За останні десятиліття постійно зростає значення та питома вага машинобудування в структурі ВВП країни. Її економічна ніша в цій галузі — це виробництво морських і річкових суден, снігоходів, літаків пожежної та громадянської авіації, тепловозів, автомобілів та інших транспортних засобів і космічного обладнання. Канада має машинобудівні підприємства, які працюють в Австрії, Польщі, Швеції та інших країнах.

Атлантичне узбережжя Канади володіє величезними морськими родовищами природного газу, провінція Альберта — нафтовими й газовими ресурсами, а значні запаси бітумних пісків Атабаски роблять Канаду другою країною у світі за запасами нафти після Саудівської Аравії.

В економіці Канади дуже сильні позиції займають монополії США й американський капітал. У своїх міжнародних зв'язках країна на 70 % взаємодіє з південним сусідом. Його потреби в основному й визначають структуру міжнародної спеціалізації Канади. Нафту, газ, кольорові метали, електроенергію, пиломатеріали та папір, обладнання для лісової й гірничодобувної промисловості тощо відправляють передусім до США, а потім і на світовий ринок.

Специфічними ознаками просторової організації канадської економіки є її концентрація вздовж кордону із США, а також у районах видобутку корисних копалин, у районах вирубування лісу та в найбільших портах — Монреаль, Галіфакс (Атлантичний), Ванкувер (Тихий океан). Майже половину ВВП країни дає провінція Онтаріо.

Поясніть, чому в Канади немає великих морських портів на півночі країни.

Сільське господарство отримало найбільший рівень розвитку на півдні провінцій Альберти (провінція бджолярів), Саскачевану (45 % пшениці та 40 % конопель) і Манітоби (35 % тваринницьких ферм). Тут знаходяться найбільш родючі землі, на яких вирощують зернові й зернобобові (пшениця, горох, овес, сочевиця, нут) і технічні (соняшник, картопля, льон, коноплі, ріпак) культури, розвинуте тваринництво.

5. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Канадою. Канада — одна з десяти країн у світі, у якій добре розвинута міжнародна торгівля. Після США головними її торговельними партнерами є Велика Британія, Китай, Мексика, Німеччина та Японія. Країна — одна з небагатьох промислово розвинених країн, чистих експортерів енергоносіїв. На світовому ринку вона передусім відома як постачальник дуже цінних, якісних і дорогих кольорових металів, таких як цинк — для автомобілебудування, алюміній — для літакобудування, мідь — для електротехнічної промисловості. Вона також експортує пиломатеріали, якісний газетний та журнальний папір, судна, снігоходи, пожежні літаки «Пелікан», машини й обладнання для лісової та гірничодобувної промисловості. Відома країна і як світовий експортер сільськогосподарської продукції, зокрема вівса, пшениці й кукурудзи.

Країна імпортує продукцію машинобудування, газові турбіни, екскаватори, комп'ютерну техніку, інструменти, метали, автомобілі, зброю, продукцію фармацевтики, споживчі товари та продукти харчування (овочі, продукти тваринного походження).

Дізнайтеся більше про структуру торгівлі Канади й інших країн на сайті: atlas.media.mit.edu/en/ — економічна обсерваторія.

Економічні зв'язки між Україною та Канадою динамічно розвиваються, хоч обидві країни виробляють частково подібну номенклатуру продукції, що об'єктивно ускладнює розвиток двосторонніх економічних відносин.

З інформацією про відносини між Україною та Канадою ви можете ознайомитися на сайтах посольства країни в Україні (canadainternational.gc.ca/ukraine/), Генерального консульства України в Торонто (toronto.mfa.gov.ua/ua) і посольства України в Канаді (canada.mfa.gov.ua/ua).

Господарське освоєння та заселення більшої частини території Канади залежить від географічного положення країни. У міжнародному поділі праці її місце визначається багатством і різноманітністю природних ресурсів.

Майже все населення проживає в смузі вздовж кордону із США. Канада — урбанізована країна, 60 % — англо- і 20 % — франко-канадці. Українці Канади зробили та роблять значний внесок у її розвиток, слідкують за подіями в Україні й намагаються всіляко їй допомагати.

Специфіка економіки країни полягає у високій частці видобувної промисловості в структурі господарства. Розвинений третинний сектор економіки поступається США. Разом із великими корпораціями й ТНК у країні існує й приватний сектор економіки. Значні позиції посідають монополії США й американський капітал. Основна ознака просторової організації канадської економіки — концентрація її вздовж кордону із США, у районах видобутку корисних копалин, вирубування лісу, найбільших портів.

Сільське господарство Канади найбільше сформувалося на півдні провінцій Альберти, Саскачевану й Манітоби.

Канада — одна з 10 країн у світі, у якій добре розвинута міжнародна торгівля, головні партнери якої — США, Велика Британія, Китай, Мексика, Німеччина та Японія.

1. Назвіть домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Канади. Порівняйте їхній склад з однією з інших країн «G7» і зробіть висновки.
2. За допомогою карт поясніть географічне розташування в межах країни найбільших міст, промислових і сільськогосподарських районів і морських портів Канади.
3. Охарактеризуйте населення країни та поясніть особливості його розміщення в межах її території.
4. Порівняйте чинники розвитку й особливості суспільної та просторової організації окремих виробництв у США та Канаді. Зробіть висновки.
5. Назвіть основні чинники, під впливом яких сформувалося господарство країни. Визначте перспективи його розвитку.

§ 35

Бразилія

1. Що вам відомо про формування сучасної бразильської нації? На які ресурси багата ця країна?

2. За допомогою політичної карти світу визначте країни Південної Америки, з якими Бразилія не має кордонів.

1. Місце країни у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Федеративна республіка Бразилія займає майже половину всього материка Південна Америка, його східну та центральну частини. Величезна територія країни не має однозначної оцінки рівня сприятливості різних її частин для розвитку господарства та життя населення. Найкраще географічне положення — у південно-східних приморських районах країни.

Пригадайте, чому не можна рівнозначно оцінити окремі частини Бразилії щодо умов для ведення господарства.

Бразилія — це величезна країна із значними природними та людськими ресурсами. Вона належить до «G20» найпотужніших держав світу та є безперечним лідером серед країн Латинської Америки. Окрім того, Бразилія — член багатьох впливових міжнародних і регіональних організацій: ООН, БРІКС, Організація американських держав, Південний спільний ринок та ін. Економіка країни нині посідає 2 місце в Американському регіоні після США.

Теперішнє місце країни в міжнародному поділі праці визначається особливостями її географічного положення, історією виникнення та розвитку, сучасною суспільно-політичною ситуацією, трудовими й природними умовами та ресурсами, особливостями культурного й соціального розвитку.

2. Населення та система його розселення. Середня густина населення Бразилії, яке концентрується переважно в приатлантичній смузі, перевищує 23 особи/км². Внутрішні частини заселені досить слабко (до 1 особи/км²). Раніше нерівномірність розселення була дуже значною. Уряду країни навіть довелося перенести столицю країни з Ріо-де-Жанейро для більш рівномірного розселення. І це дало позитивний результат. Хоча й нині майже половина всіх жителів проживає на 7 % території країни.

Бразилія належить до найбільш урбанізованих держав світу. У містах живе понад 85 % населення. У країні більше десяти міст-мільйонерів, а Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро та Белу-Орізонті належать до найбільших міст світу (мал. 70). Майже 55 % населення становлять креоли (нащадки європейських переселенців), приблизно 40 % — мулати й метиси, 5 % —

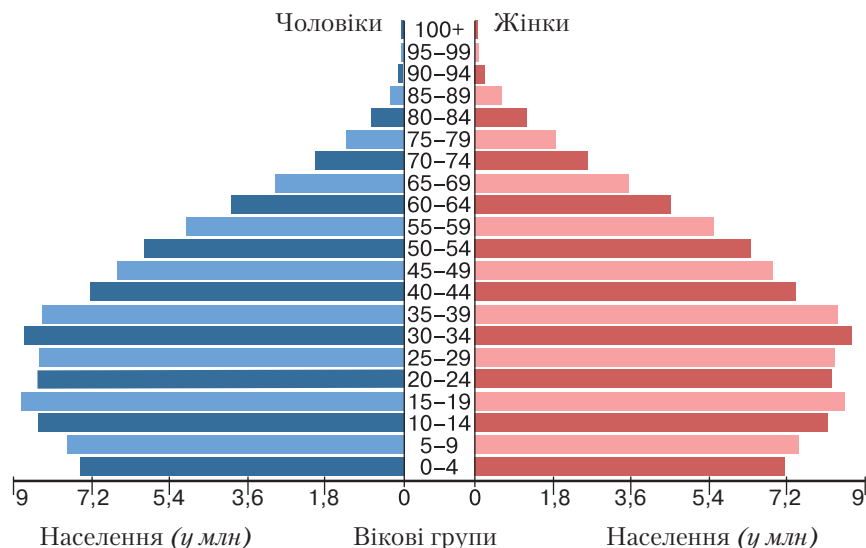

а)

б)

Мал. 70. Сан-Паулу: а) міська забудова; б) платна автострада

Мал. 71. Піраміда статевовікової піраміди населення Бразилії (за даними 2016 р.)

африканці. У далеких куточках амазонської сільви мешкає понад 60 ізольованих корінних племен — найбільше у світі. Досить високий тут і природний приріст населення.

Оцініть структуру населення країни за допомогою мал. 71. Зробіть припущення щодо забезпеченості країни трудовими ресурсами на майбутні 20–30 років.

3. Особливості структури економіки країни. Нинішня Бразилія за обсягом ВВП належить до 10 провідних країн світу, але за ВВП на душу населення вона ще дуже відстає від країн-лідерів. Поступово вона перетворюється на постіндустріальну державу, де третинний сектор економіки становить уже понад 70 % у структурі ВВП.

Величезні запаси найрізноманітніших корисних копалин визначають роль і значення видобування мінеральних ресурсів в економіці країни. Бразильське нагір'я багате на рудні корисні копалини: залізну й марганцеву руди, боксити, олово, вольфрам, золото. Є унікальні родовища дорогоцінного каміння та алмазів. Цікаво, що за видобутком найбільших у світі топазів Бразилія конкурує з Україною, як і за видобутком марганцевої руди. На півдні видобувають кам'яне вугілля, а на океанічному шельфі — нафту та природний газ. Бразилія була відома у світі тим, що її автомобілі працювали не на бензині, а на спирту, виготовленому на основі перероблення цукрової тростини. Після того як у країні були знайдені значні запаси нафти (понад 400 великих родовищ), ситуація змінилася, а країна стала потужним поставальником тростинного цукру на світовий ринок.

Розвідують і видобувають нафту й газ як бразильські «Petrobras», «Queiroz Galvao», «El Paso Oleo e Gas do Brasil», так й іноземні компанії (американські «Devon Energy», «Chevron Overseas», італійська «ENI Oil», іспанська «Repsol YPF», норвезька «Norsk Hydro», канадська «EnCana», французька «Total» та ін.).

Сільське господарство Бразилії дає майже 7 % ВВП, у ньому задіяно 10 % працездатного населення. Країна — один із світових лідерів за вирощуванням кави, какао-бобів, цукрової тростини, апельсинів, обсягами збирання бананів, маніоку, сої, кукурудзи, бобових, бавовнику тощо. За поголів'ям великої рогатої худоби Бразилія посідає 2 місце у світі, свиней та птахів — 3 місце.

Бразилія — найбільший виробник та експортер тютюну, який культивують на півдні. Тут розвинене й зрошувальне землеробство, що пов'язане з вирощенням рису. На сході країни розводять банани, а на півночі — каучуконоси. П'ята частка сімейного сільського господарства —

Мал. 72. Картоschema основних регіонів рослинництва Бразилії та їхньої спеціалізації

це квітникарство. Вирощування тропічних фруктів (маракуйя, мангустин, папайя, манго, ківі, ананаси й багато інших) є також прибутковою сферою рослинництва (мал. 72).

Окрім того, що країна виробляє значні обсяги сільськогосподарської продукції, вона є одним із світових лідерів за її експортом.

Більше інформації про розвиток сільського господарства країни шукайте на сайті: snabrasil.org.br/paginas-especiais/interagro — Конфедерація сільського господарства та тваринництва Бразилії.

Бразилія посідає 1 місце за запасами цінних порід дерев, її лісове господарство розвине не майже на половині території. Більша частина його продукції — деревина та папір — іде на експорт. Найбільше значення має збір латексу дикорослих каучуконосів у вологих тропічних лісах Амазонії, бразильського горіха, карнаубського воску, плодів пальми бабасу й олійного дерева ойтисики та «парагвайського чаю». Деревину араукарії заготовлюють на півдні Бразильського плоскогір'я.

4. Промислові виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Основними галузями промисловості, які визначають міжнародну спеціалізацію країни, є гірничодобувна, металургійна, машинобудівна, хімічна, деревообробна, легка та харчова. Машинобудування випереджає всі інші галузі, виробляє й постачає на світовий ринок автомобілі та морські судна, мікрокомп'ютери, трактори, літаки та багато іншого. Цю галузь забезпечує металами розвинена чорна та кольорова металургія. За виробництвом спеціальних сталі й алюмінію Бразилія належить до провідних держав світу.

Багатогалузева хімічна промисловість випускає широкий спектр продукції — добрива, синтетичні волокна та каучук, пластмаси й барвники, каустичну соду та кислоту. У країні розвинута потужна легка промисловість, особливо текстильна та шкіряно-взуттєва. Бразильське взуття відоме в усьому світі. Харчова промисловість представлена м'ясними консервами навіть на європейському ринку.

За допомогою карт географічного атласу назвіть найбільші промислові центри країни.

Мал. 73. Пляж Копакабана в Ріо-де-Жанейро

5. Особливості розвитку третинного сектора економіки. У третинному секторі економіки для такої величезної за площею країни, як Бразилія, важливе значення має високий рівень розвитку транспортної інфраструктури. Основний вид транспорту — автомобільний із довжиною автомобільних доріг — 2 млн км, залізничних магістралей — 130 тис. км. Широко використовуються річки для внутрішнього сполучення та океан — для зовнішнього.

З кожним роком зростає кількість іноземних туристів, які відвідують Бразилію. Узагалі рекреація та туризм розвиваються в країні прискореними темпами. Відомим на весь світ є знаменитий карнавал у Ріо-де-Жанейро, а також пляж Копакабана (мал. 73). До історико-культурної спадщини належать архітектурні ансамблі столиці та колоніальні квартали середньовічних міст східного узбережжя.

Найважливіші з 24 бразильських портів — Сантус (Сан-Паулу), Тубаран, Ріу-Гранді, Паранагуа (Ріо-де-Жанейро), Сальвадор, Ресіфі.

Постійно зростає значення авіаційного транспорту як у внутрішніх, так і в міжнародних перевезеннях.

Потужним у країні є і фінансовий сектор. У 2008 р. в Бразилії було створено найбільшу приватну фінансову групу в Південній Америці, у результаті об'єднання двох її найбільших банків. Це забезпечило шлях для фінансування подальшого розвитку економіки країни, особливо її третинного сектора.

У Бразилії розвиваються освіта й охорона здоров'я. Із 100 тис. жителів — понад 1100 студентів. Відомими за межами країни є найбільші університети країни — Університет штату Сан-Паулу (мал. 74, а) та Федеральний університет Ріо-де-Жанейро. Міжнародну славу отримали медичні клініки Порт-Алегрі, Ріо-де-Жанейро, Ресіфі та ін. (мал. 74, б).

Перегляньте в мережі Інтернет відеоматеріали: «Top 10 Best Universities In Brazil 2015/Top 10» і визначте час, коли було засновано найбільшу кількість найкращих навчальних закладів країни.

6. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Бразилією. Найбільшими партнерами Бразилії є: країни ЄС і МЕРКОСУР, Латинська Америка, Азія та США. 74 % експорту становлять готові товари або напівфабрикати. Країна експортує авіаційну техніку, електрообладнання, автомобілі, етанол, текстиль, взуття, залізну та марганцеву

Мал. 74. Третинний сектор економіки Бразилії: а) Університет в м. Сан-Паулу; б) приватна клініка в Порту-Алегрі

руди, якісну сталь, транспортні засоби, вироби електротехнічної та електронної промисловості; продукцію сільського господарства (сою, рис, банани, цитрусові, тропічні фрукти) і продукцію харчової промисловості (тростинний цукор, апельсиновий сік, соєве й консервоване м'ясо та ін.). Країна імпортує переважно продукцію машинобудування та побутову техніку.

Бразилія не належить до основних торговельних партнерів України. У 2016 р. експорт України до цієї країни в 9 разів перевищував імпорту з неї.

Інформацію про відносини між Україною та Бразилією шукайте на сайті посольства країни в Україні (kiev.itamaraty.gov.br/uk/) і посольства України в Бразилії (brazil.mfa.gov.ua/ua).

Бразилія — «гігант третього світу», займає майже половину Південної Америки, але найкращі умови для життя населення та ведення господарства мають її південно-східні приморські райони.

Економіка країни посідає 2 місце в Американському регіоні після США. Місце країни в міжнародному поділі праці визначається особливостями її культурного й соціального розвитку, трудовими ресурсами та природними умовами. Населення, понад 85 % якого живе в містах, концентрується переважно в приатлантичній смузі.

Бразилія поступово перетворюється на постіндустріальну державу, де третинний сектор економіки становить понад 70 % у структурі ВВП. Країна має потужний вторинний сектор, продукція якого користується попитом на світовому ринку.

Значні запаси найрізноманітніших корисних копалин визначають роль і значення видобувної промисловості. Бразилія посідає 1 місце за запасами цінних порід дерев.

Найбільшими її торговельними партнерами є країни Америки й Азії. 74 % експорту становлять готові товари та напівфабрикати.

1. Визначте причини найбільш щільного розміщення населення в приатлантичних і південних районах країни.
2. Поясніть особливості розміщення основних промислових районів та існування малоосвоєних і неосвоєних районів у межах країни.
3. Яку інформацію про Бразилію ви можете надати її потенційним інвесторам чи туристам?
4. Використовуючи статистичні дані підручника та географічного атласу, охарактеризуйте роль і місце Бразилії у світі та регіоні.
5. Порівняйте структуру експорту й імпорту товарів і послуг США, Канади та Бразилії. Зробіть висновки.

Корисна інформація!

5000 технологічних компаній знаходяться на території штату Мінас-Жерайс. За цим показником він поступається в Бразилії тільки штату Сан-Паулу та швидко перетворюється на один із найкращих центрів розвитку стартапів на території Латинської Америки.

На території *Белу-Орізонті* розміщено майже 300 технологічних компаній, а сам кластер стартапів отримав неофіційну назву «Долина Сан-Педру» — бразильська «Силіконова долина». Її розвитку сприяло те, що в Белу-Орізонті розташовані чотири з 10 найкращих університетів Бразилії, а 10 років тому свій перший науково-дослідний центр у Латинській Америці тут відкрила компанія «Google».

Більше про «Techno Park Business Park», що акредитовано в Сан-Паулу, читайте на сайті: technopark.com.br/.

Практична робота № 6

- **Тема.** Порівняльна характеристика машинобудування США, Канади та Бразилії.
- **Мета:** охарактеризувати та порівняти машинобудування США, Канади та Бразилії.
- **Завдання**

1. Знайдіть додаткову інформацію про галузі машинобудування, що отримали розвиток у перелічених країнах.
2. Порівняйте спектр та обсяги промислового виробництва продукції машинобудування.
3. Зробіть відповідні висновки.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Форми територіальної організації новітніх видів промислового виробництва в США.
2. Економічна взаємодія вздовж державного кордону між Мексикою та США.
3. Складники підприємницького успіху української діаспори в Канаді та США.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:

www.uss.ca/ – Конгрес українців Канади;

ukraineappeal.uss.ca/ – звернення українців Канади;

bwt.cbp.gov/index.html – CBP Border Wait Times (онлайн-інформація про можливості перетину кордонів між Мексикою, США та Канадою);

cluster17.github.io/ – кластерна конференція в США (вересень 2017).

Запитання, завдання та вправи для визначення рівня результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів

1. Наведіть приклади країн Америки, що належать до різних форм державного правління та устрою, різних типів за рівнем економічного розвитку.
2. Проаналізуйте особливості утворення й географічного розміщення найбільших мегаполісів регіону.
3. Назвіть природні явища й об'єкти, які заважають розвитку транспорту окремих регіонів Америки.
4. Поясніть розміщення основних сільськогосподарських районів регіону. Назвіть види експортної сільськогосподарської продукції.
5. За допомогою додаткових джерел інформації складіть туристичний маршрут однією з країн регіону (на вибір).
6. Назвіть найбільш економічно відсталі країни регіону та визначте причини нерівномірності економічного розвитку субрегіонів Америки.
7. Поясніть роль і місце США в соціально-економічному розвитку регіону.
8. Назвіть найбільші ТНК регіону. Як вони впливають на розвиток економіки, на прикладі конкретних країн?
9. Наведіть приклади промислових виробництв і послуг, що визначають міжнародну спеціалізацію країн Америки.
10. Спроектуйте вплив сучасних демографічних процесів на працересурсний потенціал США, Канади або Бразилії (на вибір).
11. Складіть комплексну економіко-географічну характеристику однієї з країн регіону.
12. Охарактеризуйте та порівняйте структуру експорту й імпорту товарів і послуг США, Канади чи Бразилії з однією з країн світу.
13. Поясніть доцільність використання досвіду США та Канади, потенціалу української діаспори в цих країнах у реформуванні економіки в Україні.
14. Укажіть позитивні та негативні економічні й екологічні наслідки глобалізації в Бразилії.

РОЗДІЛ V АФРИКА

- Тема 1. Загальна характеристика Африки
- Тема 2. Країни Африки

Африка — регіон, на території якого утворилося більше держав, ніж на інших материках, — 56. Спеціальна наука африканістика займається вивченням культурних, економічних, політичних і соціальних проблем Африки.

Вивчення та освоєння материка європейцями в XV–XVI ст. призвело до колоніального періоду, коли нещадно експлуатували й людей, і землю.

Що дала Африка світовій цивілізації? Материк — батьківщина багатьох сільськогосподарських культур, без яких ми вже не уявляємо своє життя: кавове дерево, просо, ячмінь, тверді сорти пшениці, гарбуз, бавовник, олійна пальма, кунжут, нут, кавун. Він дав світові одну з найдавніших писемностей — єгипетську. Населення Африки освоювало цілинні землі Америки. Музичні ритми Африки відіграли значну роль у виникненні музичних стилів: «джаз», «блюз» і «рок-н-рол». Материк багатий на різноманітні рудні корисні копалини — від залізних і марганцевих руд до золота та платини.

І нині Африка вирізняється у світі: тут кордони між державами найчастіше розділяють народи однієї національності, тут є неklasифіковані мови, які не належать до жодної з існуючих мовних сімей, і найбільша чисельність неписьменного населення світу. Свобода від колоніальної залежності не принесла процвітання материка, а стала однією з причин загибелі понад 10 млн осіб (з яких — 92 % мирне населення) у 35 військових конфліктах (за останні менш ніж 60 років). І нині материк є джерелом 50 % біженців Землі.

Про те, які проблеми та перспективи розвитку мають тепер країни Африки, про позитивні та негативні наслідки глобалізації в їхній економіці та культурі йтиметься в цьому розділі.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** субрегіони й окремі країни Африки; кількісні та якісні зміни на політичній карті материка, його природні ресурси тощо;
- **навчитесь аналізувати** статистичну інформацію про відтворення населення, рівні й темпи урбанізації в Африці; *пояснювати* особливості розміщення населення, центрів переробної промисловості, районів товарного сільського господарства; *установлювати взаємозв'язки* між районами поширення збройних конфліктів і природними ресурсами, які є джерелом фінансування цих протистоянь тощо;
- **оціните** вплив гуманітарної допомоги міжнародних організацій та світової громадськості африканським країнам; вплив ТНК і розвинених країн на спеціалізацію країн регіону; причини відсталості соціально-економічного розвитку країн Африки тощо.

Тема 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АФРИКИ

Африка: особливості географічного положення та склад регіону

1. Пригадайте особливості фізико-географічного положення материка. Зробіть висновки про його вплив на господарство країн регіону.

2. Що вам відомо про особливості природи материка?

Мал. 75. Картошка Суецького каналу

1. Особливості географічного положення Африки. Африка — другий за площею материк світу після Євразії та єдиний, який поділяється екватором майже навпіл, що означає особливості його географічного положення. Нульовий, Гринвіцький, меридіан теж перетинає Африку. Отже, цей материк одночасно знаходиться в усіх півкулях.

На півночі Африка омивається водами Середземного моря, на північному сході — Червоним морем, її східна частина має широкий вихід до Індійського океану, а західна — до Атлантичного. Від Азії материк відокремлюється Суецьким каналом, найбільшим завантаженим міжнародним морським судноплавним коридором у світі. Він, який, як і Панамський, дає можливості значно скоротити часові й економічні витрати для морських перевезень.

Порівняйте мал. 75 з даними мал. 63 на с. 143 (§ 32) і зробіть висновки.

2. Склад регіону. Сучасна політична карта Африки все ще знаходиться в процесі реформатування, адже чисельність країн материка постійно зростає. До Першої світової війни майже 90 % території Африки перебувало в колоніальній залежності від європейських країн (Велика Британія, Франція, Португалія, Іспанія, Німеччина, Бельгія та Італія).

На той час суверенними державами Африки були лише Абіссінія (Ефіопія) і Ліберія. У другій половині XX ст. прагнення до незалежності стало на цьому материка визначальним. 1960 р. називають «Роком Африки» не випадково. У цей рік 17 колишніх колоній стали незалежними державами.

На території Африки виокремлюють такі субрегіони: **Північна Африка** (Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Судан, Туніс, Західна Сахара (територія з невизначеним статусом)); **Західна Африка** (Бенін, Буркіна-Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Кабо-Верде, Кот-д'Івуар, Ліберія, Мавританія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, С'єра-Леоне, Того, Канарські острови (належать Іспанії)); **Центральна Африка** (Ангола, Габон, Демократична Республіка Конго, Камерун, Конго, Острів Святої Єлени (володіння Великої Британії), Сен-Томе й Принсіпі, Центральна-Африканська Республіка, Чад, Екваторіальна Гвінея, Південний Судан); **Східна Африка** (Бурунді, Джибуті, Замбія, Зімбабве, Кенія, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Реюньйон (Заморський департамент Франції), Руанда, Сейшельські Острови, Сомалі, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія); **Південна Африка** (Ботсвана, Лесото, Намібія, Свазіленд, Південно-Африканська Республіка (Південна Африка) (мал. 76).

Знайдіть зазначені субрегіони Африки на карті. Позначте їхні кордони на контурній карті.

Мал. 76. Країни та регіони Африки

3. Форми державного правління та територіального устрою країн, типи країн за рівнем економічного розвитку. Хоча нині абсолютна більшість африканських держав є суверенними, вони все ще перебувають у сфері впливу колишніх метрополій. Найбільшою мірою це стосується Великої Британії та Франції. Україна нещодавно стала асоційованим членом ЄС, і ви, напевно, не знали, що вже давно багато країн Африки є асоційованими членами Європейського Союзу, серед них Алжир, Єгипет, Туніс та ін.

За формою правління абсолютна більшість африканських країн є республіками. Лише 3 держави є монархіями – Лесото, Марокко й Свазіленд (мал. 77). Також майже всі вони є унітарними. Лише найнаселеніша держава Африки Нігерія є федерацією, що відображено в її офіційній назві – Федеративна Республіка Нігерія.

а)

б)

Мал. 77. Африканські королі: а) Лесото – Летсіє III; б) Марокко – Мухаммед VI бен аль Хасан

Рівень соціально-економічного розвитку країн Африки вчені й організації оцінюють по-різному. Наприклад, Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) на території Африки не виокремлює високорозвинених держав, а ООН вважає, що до цієї групи країн належить Південно-Африканська Республіка (ПАР). Абсолютна більшість країн Африки належать до країн, що розвиваються. Колоніальне минуле ще й досі дається взнаки. Населення багатьох африканських країн усе ще не має політичної волі та прагнення до прогресивних змін у політиці й економіці. Низький освітній рівень, злидні, корупція, злочинність, політична й економічна залежність від інших країн не створюють передумов для розвитку економіки. У цих країнах керують злочинні кланово-олігархічні угруповання або більш організовані військові режими, панує наркоторгівля, розкрадають національні багатства. Більшість африканських держав, отримавши незалежність, фактично залишилися сировинними донорами розвинутих країн.

Пригадайте, які країни Африки є членами Франкофонії та Співдружності націй. Знайдіть і покажіть їх на карті.

Кожні 3 роки ООН складає офіційний список найвідсталіших країн світу. У цьому документі використовується політично коректний термін – «найменш розвинені». До нього належать держави, що демонструють найнижчі показники соціального й економічного розвитку. ООН проводить класифікацію на основі трьох якісних ознак: бідність (валовий національний дохід (ВНД) менший, ніж 1035 доларів США на душу населення); слабкість людських ресурсів (низька якість харчування, охорони здоров'я та освіти); економічна вразливість (нездатність населення країни забезпечити себе сільськогосподарською продукцією, нестабільний експорт товарів і послуг, велика кількість природних стихійних лих).

Саме в Африці до цього списку належить значна кількість країн: Центральна-Африканська Республіка (ЦАР), Бурунді, Демократична Республіка Конго (ДРК), Ліберія, Еритрея, Зімбабве, Нігер, Малаві, Мадагаскар, Сомалі, Чад та ін. Наприклад, майже половина населення Сомалі живе на один долар США в день.

Читайте більше про найменш розвинені країни Африки, за класифікацією ООН, на сайті організації: un.org/ru/development/ldc/list.shtml.

4. Райони збройних конфліктів, проявів тероризму. Звичайно, така соціально-економічна ситуація в багатьох африканських країнах призводить до збройних конфліктів і проявів тероризму. Протягом останніх десятиліть збройні конфлікти та терористичні атаки були майже в усіх країнах Африки. В окремих країнах військові дії тривають багато років. Рекордсменами тут є Судан (31 рік), Сомалі (26), ДРК (22), Нігерія (17 років). Відбуваються

Мал. 78. Миротворці ООН у: а) Південному Судані; б) ЦАР

військові сутички в Лівії, іде повномасштабна війна з радикально налаштованою частиною ісламістського населення в Нігерії, далеко за межами Африки відомі сомалійські пірати. Південний Судан відокремився від Судану, але війна не закінчилася. І головне жахіття полягає в тому, що там воюють уже 12-річні хлопці, адже дорослих чоловіків залишилося дуже мало. Майже постійно проводять терористичні акти на Синайському півострові Єгипту, де ворогують ісламські угруповання.

Постійні теракти й військові дії призвели до того, що Африка перетворилася на головне світове джерело біженців. Основна їхня частина емігрувала до розвинених і багатих країн ЄС, що створює їм багато проблем.

Починаючи з 1945 р. ООН проводить миротворчі місії та операції, у тому числі й на території африканських країн. Наприклад, у 1960–1964, 1998–2010 рр. — у ДРК; 1989–1991, 1991–1995, 1997–1999 рр. — в Анголі; 1993–1995 — у Сомалі. Нині миротворчі сили ООН продовжують свою діяльність у ДРК, Судані, Південному Судані, Малі, ЦАР (мал. 78).

Дізнайтеся більше про миротворчі місії ООН на офіційному сайті організації: un.org/ru/peacekeeping/.

Африка — другий за площею материк світу, поділяється екватором майже навпіл й одночасно знаходиться в усіх півкулях. Її східна частина має вихід до Індійського, а західна — до Атлантичного океану. Від Азії материк відокремлюється Суецьким каналом.

Кількість країн материка, які тривалий час перебували в колоніальній залежності від європейських країн, постійно зростає. За формою правління абсолютна більшість країн — республіки.

МВФ на території Африки не виокремлює високорозвинутих держав. ООН вважає високорозвинутою країною ПАР. Більшість африканських держав, отримавши незалежність, фактично залишилися сировинними донорами розвинутих країн, своїх колишніх метрополій.

Протягом останніх десятиліть збройні конфлікти та терористичні атаки перетворили Африку на головне світове джерело біженців.

1. За допомогою карти назвіть склад субрегіонів Африки.
2. Продемонструйте на політичній карті Африки кількісні та якісні зміни, що відбулися на континенті, починаючи із середини ХХ ст.
3. Поясніть особливості кордонів, які розділяють країни Африки.
4. Назвіть та охарактеризуйте причини відсталості соціально-економічного розвитку країн Африки.
5. Поясніть причини надання гуманітарної допомоги міжнародних організацій та світової громадськості африканським країнам. Оцініть наслідки цієї допомоги.

Африка: природні умови, ресурси та населення

1. Пригадайте несприятливі фізико-географічні явища, які періодично відбуваються на території Африки.
2. Як впливає Сахара на розселення населення та його господарську діяльність у північній частині континенту?

1. Природні умови регіону надзвичайно різноманітні й у багатьох частинах території екстремальні для життя та господарської діяльності людини. На півночі величезні площі всього субрегіону займає найбільша й найспекотніша пустеля світу Сахара, де зафіксована найвища у світі температура повітря +58 °С у тіні. У Південній Африці також значні площі зайняті пустелями Калахарі та Наміб. Найкращі природні умови притаманні приморським районам і територіям Східної Африки. У цілому савани з тривалим посушливим періодом року, напівпустелі та пустелі займають понад 80 % материка. У районі екватора в Центральній та Західній Африці поширені вологі й змінно-вологі ліси.

Середні температури повітря материка становлять улітку $+25-30\text{ }^{\circ}\text{C}$, а взимку — $+10-25\text{ }^{\circ}\text{C}$. На найвищих вершинах Африки протягом року лежить сніг. Кількість опадів дуже змінюється як у межах усього материка, так і в межах окремих його територій. В екваторіальній зоні їх випадає до 2000 мм, у районі Гвінейської затоки — до 4000 мм. У пустелях зазвичай протягом року випадає не більше 100 мм опадів. У деяких місцевостях, наприклад у пустелі Наміб, дощі не випадають роками.

Знайдіть на карті охарактеризовані вище території та за допомогою політичної карти світу визначте країни, які на них розташовані.

У молодих Атлаських горах на півночі материка бувають руйнівні землетруси. Найвищі вершини Африки, Кіліманджаро та Кенія, є згаслими вулканами. Африка розбита глибокими розломами. Процес відколювання Східної Африки від основної частини материка продовжується й нині.

Пригадайте, які частини материка відколюся від нього протягом його геологічної історії.

Основний водотік із континенту спрямований до Атлантичного океану. Саме сюди впадають найбільші річки — Конго, Нігер і Ніл. З великих річок лише Замбезі несе свої води до Індійського океану. Річки повноводні й дуже багаті на гідроресурси, але на них багато порогів і водоспадів, що стримує розвиток судноплавства. Є також великі озера, які належать до найбільших і найглибших у світі (Танганьїка, Вікторія, Ньяса тощо).

Поясніть, чому на африканських річках багато порогів і водоспадів. Чи впливають вони на використання річок у господарській діяльності?

2. Природні ресурси регіону багаті та різноманітні (мінеральні, ґрунтові, водні, гідроенергетичні, лісові, біологічні, рекреаційні тощо). У світі материк відомий величезними запасами руд чорних і кольорових металів, алмазів і золота. Нині тут видобувають до 30 % усієї мінеральної сировини планети. Понад 50 % усього золота, платини та алмазів світ отримує з Центральної та Південної Африки. Демократична Республіка Конго та Замбія мають запаси міді світового масштабу (так званий Мідний пояс Африки), Гвінея — бокситів, Мавританія — залізних руд. Північ континенту відома як Сахарський басейн нафти та природного газу, багатий на запаси вуглеводнів район Гвінейської затоки. Вугільні басейни розвідані й експлуатуються в ПАР (мал. 79, а) і Зімбабве, алюмінієві руди, золото — у Західній Африці (мал. 79, б), фосфорити — у Марокко й Тунісі.

В Африці зосереджені великі запаси цінної деревини екваторіальних лісів. За їхньою площею материк поступається у світі лише Південній Америці. Ґрунтові ресурси Африки дуже різноманітні, а в районах саван і рідколісся вони досить родючі.

На континенті є чимало об'єктів світової культурної спадщини, які їдуть побачити туристи з усього світу.

а)

б)

Мал. 79. а) вугільна шахта (Йоганнесбург, ПАР); б) видобуток золота в Західній Африці

Дізнайтеся більше про об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Африці на сайті: en.unesco.org/41whc.

3. Населення Африки. Система розселення. В Африці живе понад 1,246 млрд осіб, більшість населення становлять корінні жителі материка — негроїди. На півночі живуть араби, північний схід займають сомалійці й ефіопи, які належать до мішаних і перехідних расових типів. Дуже своєрідне населення Мадагаскару. Воно виникло від змішування місцевих негроїдів із переселенцями з Азії — монголоїдами. На півдні континенту живуть нащадки переселенців з Великої Британії та Нідерландів.

Характер розміщення й густота населення залежать від природних умов Африки. У пустелях постійне населення майже відсутнє. Найгустіше заселені узбережжя Гвінейської затоки, Середземного моря, дельта Нілу та південно-східне узбережжя материка.

За допомогою карт географічного атласу знайдіть країни, у межах яких розташовані території з найбільшою щільністю населення, і незаселені території.

Населення Африки зростає темпами, які в 10 разів перевищують аналогічний показник у Європі. У «Рік Африки», тобто в 1960 р., на континенті проживало лише 278 млн осіб. Відтоді його чисельність зросла майже в 4 рази.

Населення Африки належить до багатьох племен і народностей, які розмовляють власними мовами, яких тут понад 1000. Через це державними мовами багатьох африканських країн є мови колишніх метрополій, переважно англійська та французька, якими володіє нині лише освічена частина населення цих країн.

Детальніше про населення Африки читайте на сайті: naseleniye.population.city/world/af.

4. Урбанізаційні процеси в Африці відбуваються найшвидше у світі. Населення сільської місцевості бажає або переселитися до великих міст і столиць, або емігрувати до інших країн, у Європу чи США. Якщо для країн Європи нині характерні від'ємні або дуже низькі (у Польщі (0,11 %), Литві (0,96 %), Італії (0,11 %)) показники росту урбанізації, то в Африці ці цифри найвищі у світі: в Анголі — 5 %, у Нігерії — 5,5 %.

Що таке хибна урбанізація та субурбанізація? Чи характерні вони для країн Африки?

Понад 40 міст материка є містами-мільонерами. До найбільших міських агломерацій у світі належать: Каїр (Єгипет) — 9,2 млн осіб, який разом із Гізою утворив агломерацію, де живе понад 22 млн осіб; 2 місце посідають агломерації міст Лагос (Нігерія) — 16 млн; 3 місце — Кіншаса (ДРК) — 9,7 млн; понад 8 млн осіб знайшли притулок у Йоганнесбурзі (ПАР); 6,5 млн — у Луанді (Ангола); 5,5 млн — у Хартумі (Судан); 4,9 млн осіб — в Александрії (Єгипет).

Для всіх міст Африки характерна хибна урбанізація, що не супроводжується підвищенням рівня життя людей, які мігрували до них. За даними ООН, понад 1 млрд осіб мешкає

а)

б)

Мал. 80. Природні умови материка: а) оаза Шебіка в Тунісі; б) виноградники Південної Африки

Тема 1. Загальна характеристика Африки

нині в нетрях, половина з них — в Африці, за підрахунками, до 2030 р. цей показник зросте вдвічі. Найбільше жителів нетрів є в Єгипті, Гані, Ліберії, Кенії, Мавританії, Намібії, Нігерії, ПАР і Свaziленді. Наприклад, нетрі Соуето в Південній Африці, Аддис-Абеби в Ефіопії.

Знайдіть у мережі Інтернет і перегляньте фільм «Королева з Катве», знятий за реальними подіями, про дівчину з нетрів Уганди, яка стала відомою на весь світ. Поділіться своїми враженнями про фільм на одному з уроків географії.

Природні умови Африки надзвичайно різноманітні й не завжди сприятливі для життя та господарської діяльності людини. Природні ресурси багаті та різноманітні: мінеральні, ґрунтові, водні, гідроенергетичні, лісові, біологічні, рекреаційні тощо. Усі вони й досі не використовуються повною мірою й не завжди повністю розвідані.

На характер розміщення та густоту населення визначальний вплив мають природні умови Африки. Найгустіше заселені узбережжя Гвінейської затоки, Середземного моря, дельта Нілу та південно-східне узбережжя материка. У пустелях постійне населення взагалі відсутнє.

Населення Африки зростає найбільшими темпами у світі. Тут найшвидші світові процеси урбанізації, багато міст-мільйонерів, для яких характерна хибна урбанізація.

1. Охарактеризуйте вплив природних умов Африки на розміщення населення та можливі види його господарської діяльності в цих умовах (*мал. 80*).
2. Знайдіть на карті основні райони видобутку корисних копалин і країни, у межах яких вони розташовані.
3. Визначте взаємозв'язки між районами поширення збройних конфліктів і наявності природних ресурсів, які є джерелом фінансування цих протистоянь.
4. Порівняйте темпи відтворення населення та урбанізації в Африці з іншими регіонами світу.
5. Назвіть і знайдіть на карті найбільші міста Африки. Поясніть причини утворення в них нетрів.

§ 38 Особливості економіки країн Африки

1. Пригадайте, як впливають на розвиток сільського господарства природні умови материка.
2. Знайдіть на карті Африки ті частини материка, які позбавлені умов для розвитку лісового господарства. Поясніть, чому саме.

1. Особливості економіки країн Африки. Африка донині в економічному сенсі залишається найвідсталішим материком планети, ареною гострих міждержавних і внутрішньодержавних конфліктів. Низький освітній рівень населення, відсутність у нього політичної волі до прогресивних змін у суспільстві не сприяють розвиткові господарства. Особливо яскраво це проявляється в первинному секторі економіки.

Якщо «зелена» і «біотехнологічна» революції на інших материках дали змогу наприкінці ХХ ст. вперше вдосталь нагодувати місцеве населення, то в Африці все зовсім по-іншому. Уже з 80-х років ХХ ст. тут почала стрімко загострюватися продовольча проблема. Нині Африка є основним отримувачем продовольства від продовольчої й сільськогосподарської організації ООН (ФАО), штаб-квартира якої знаходиться в Римі. Причинами голоду в Африці наукова спільнота вважає війни, посухи та неконтрольоване зростання населення.

Знайдіть більше інформації про діяльність ФАО в країнах Африки на офіційному сайті організації: fao.org/home/en/.

2. Первинний сектор економіки. Сільське та лісове господарство. Добувна промисловість. У цілому сільське господарство Африки спрямоване на експорт, адже це — основа економіки більшості країн материка. В окремих із них у ньому задіяно до 2/3 економічно актив-

ного населення, яке виробляє значну частку ВВП країн (Єгипет — 12 % ВВП, 28 % задіяного населення; ЦАР — 42 % ВВП; Ефіопія — 37 % ВВП, 70 % задіяних; Мадагаскар — 24 % ВВП; Танзанія — 34 % ВВП, 66 % задіяних). Важко визначити точну кількість працездатного населення, яке задіяне в сільському господарстві кожної окремої африканської країни, адже в багатьох із них використовують дитячу працю. Наприклад, у Кот-д'Івуарі плоди дерева какао збирають навіть 8-річні діти (мал. 81, а). Їхній робочий день триває майже 12 год. Пригадайте це, коли купуватимете шоколадні цукерки.

Лише єдина країна Африки Нігерія належить до десятки світових лідерів за обсягами сільськогосподарського виробництва, а Єгипет — до двадцятки.

У багатьох країнах сільське господарство має монокультурний характер, тобто в основному вирощують одну культуру, яку не може масово вживати в їжу місцеве населення. Наприклад, у Гані та Нігерії вирощують какао; в Ефіопії, Анголі та ДРК — каву; у Сенегалі — арахіс; у Кенії, Мозамбіку, Уганді, Танзанії, Конго — чай; у Малі — бавовник. Для місцевого споживання вирощують такі коренеплоди, як батат і маніок (мал. 81, б). Африка є світовим постачальником на міжнародний ринок багатьох продуктів тропічного рослинництва: какао-бобів — майже 2/3 світового експорту; сизалю та кокосових горіхів — 1/2; кави й пальмової олії — 1/3; чаю — 1/10, значної кількості арахісу й арахісового масла.

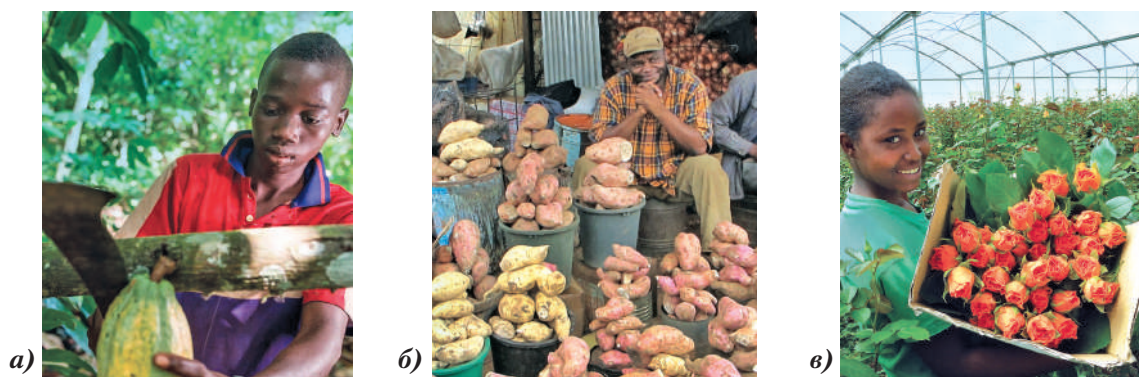
Із споживчих культур в африканських країнах найбільше вирощують пшеницю (Єгипет, Алжир, Марокко, ПАР, Туніс), кукурудзу (ПАР, Єгипет, Нігерія, Ефіопія), ячмінь (Марокко, Ефіопія, Алжир) і рис.

У багатьох країнах вирощують олійні культури: у Західній Африці — арахіс та олійну пальму, майже половину врожаю якої дають Нігерія й Сенегал, у Середземномор'ї — оливкове дерево (приблизно половину продукції якого дає Туніс).

У субтропіках країн Північної Африки, а також у ПАР поширене виноградарство. Тут вирощують багато цитрусових — апельсинів, мандаринів, лимонів, грейпфрутів, які країни Північної Африки в основному експортують.

Африка дає майже 2/5 світового виробництва фініків (Єгипет, окремі райони Чаду, Малі, Судану, Нігеру, Марокко, Алжиру). У Кенії та інших країнах Африки на експорт вирощують квіти (мал. 81, в).

Деякі африканські народи, які здавна спеціалізувалися на розведенні домашніх тварин, навіть називають за певним видом худоби (кабабіш — «козопас», баккара — «коров'ячий пастух»). Розвиток тваринництва в Африці ускладнюється через посушливість клімату (Сахара) або ж лімітується поширенням мухи цеце, укуси якої викликає сонну хворобу в людей та тварин. У цілому воно екстенсивне, пасовищне, напівкочове або відгінне й відрізняється дуже низькою продуктивністю при значній кількості поголів'я худоби.

Мал. 81. а) дитяча праця на зборі какао-бобів у Кот-д'Івуарі; б) батат — основна їжа африканців; в) вирощування троянд у Кенії

Наслідком активного розвитку скотарства в зоні Сахеля стало спустелювання значних територій Північної Африки. У багатьох країнах худобу обожнюють і через релігійні міркування не вбивають. В окремих племенах володіння худобою має престижний характер (що більше голів належить власнику, то більше його поважають). Багато народів Північної Африки вживають тільки молоко та кров живих корів. У мусульманських країнах Північної Африки практично відсутнє свинарство.

Пригадайте тлумачення понять «пустелювання», «вертикальні міграції», «меридіональні міграції». Поясніть, чи характерні ці явища для країн Африки, для яких і чому.

Лісове господарство розвинуте в країнах Екваторіальної Африки. За темпами вирубування лісів з їхніми цінними тропічними видами дерев Африка є світовим лідером.

У країнах Африки найкраще розвинута гірничодобувна промисловість. Ви вже знаєте, що материк дуже багатий на руди металів, алмази й енергоносії. Найбільше залізної руди видобувають у ПАР, Мавританії, Сьєрра-Леоне, Ліберії, Єгипті й Алжирі; марганцевої — у ПАР, Габоні, Гані; бокситів — у Гвінеї; олова — в Алжирі, Конго, Мавританії, Марокко, Заїрі, Болівії (у 24 країнах Африки); уранових руд — у Нігерії, Намібії, ПАР; мідних руд — у Замбії, ДРК, ПАР; алмазів — у Ботсвані, Анголі, ПАР.

За допомогою географічного атласу визначте країни Африки, які мають запаси нафти, природного газу, кам'яного вугілля, золота та фосфоритів.

3. Вторинний сектор економіки. Галузі вторинного сектора економіки в Африці перебувають у зародковому стані, за винятком ПАР. Підприємства з переробки нафти й газу розміщені переважно в країнах Північної Африки. У ПАР, ДРК та Замбії виплавляють чорні метали та чорнову мідь. У Нігерії виробляють олов'яні концентрати. ПАР, Танзанія, Намібія, Гана видобувають та обробляють золото. Фактично лише в ПАР є досить розвинуте машинобудування, яке виготовляє транспортні засоби, обладнання для різних галузей промисловості, зброю тощо. У цій країні розвинута хімічна промисловість.

У більшості країн Африки домінують легка й харчова промисловість. Наприклад, у Єгипті, де росте найкращий бавовник у світі, про який кажуть «ноги — у воді, а голова — у вогні», розвинута трикотажна промисловість. Вона ж характерна й для інших держав, які вирощують цю волокнисту культуру. У структурі господарства Нігерії серед переробних підприємств можна назвати бавовноочисні та текстильні. Зростає виробництво в цементній промисловості.

У ДРК, де є великі поклади нафти, побудовано підприємства нафтопереробної та нафтохімічної галузей. Однак абсолютно переважають підприємства легкої промисловості, насамперед текстильні фабрики, деревообробні та харчові виробництва. Така ж ситуація й у Східній Африці. Різниця тільки в тому, що тут у легкій промисловості розвинена ще й шкіряна.

Особливості територіального розміщення багатьох промислових центрів у країнах, що мають вихід до океанів і морів, полягають у тому, що вони виникли як портові міста й надалі розвивалися як місця обробки та транспортування сировини до країн-метрополій. Тому більшість промислових центрів розміщено або на морському узбережжі, або ж на берегах великих річок (Каїр, Александрія, Хартум, Лагос, Луанда, Тріполі, Алжир, Могадишо, Кіншаса, Бразавіль, Дакар, Аккра, Дар-ес-Салам) тощо. І нині це не лише столиці африканських держав чи найбільші їхні міста, а й потужні промислові центри материка.

Знайдіть на карті Африки ці та інші великі промислові центри.

Африка ще не повністю використовує власний енергетичний потенціал. Серед тих ГЕС, що вже працюють, треба назвати: Асуанську в Єгипті на річці Нілі; у Мозамбіку — Кахора Бас на річці Замбезі; Гігель Гібе в Ефіопії, Інга в ДРК на річці Конго; у Гані — Аксомбо на річці

Вольта. Серед тих, що будуються, — Ефіопський ренесанс на Голубому Нілі, Лаука в Анголі. Більшість з них будувалася за фінансування та інженерної підтримки іноземних спеціалістів. Інколи навіть не для забезпечення енергією самої країни, а для роботи металургійних заводів, що належать іноземним ТНК.

Знайдіть зазначені в тексті річки, на яких побудовано ГЕС.

За допомогою додаткових джерел інформації підготуйте коротке повідомлення про будівництво ГЕС на річках Африки, їхні економічні переваги й проблеми.

4. Третинний сектор економіки: особливості становлення та закономірності розміщення. Третинний сектор економіки Африки теж перебуває в зародковому стані. Однак окремі країни успішно його розвивають. Насамперед це стосується різних видів туризму. Для цього в деяких країнах є всі передумови — значна історико-культурна спадщина та сприятливі природні умови для туризму протягом року, наприклад пляжного.

Знайдіть найцікавіші для вас об'єкти Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в Африці (whc.unesco.org/ru/list/) і складіть туристичний маршрут ними. Запропонуйте власну розробку на одному з уроків географії.

Щодо освоєння історико-культурної спадщини, яка одна з найдавніших у світі, 1 місце посідає Єгипет. В Ель-Гізі знаходяться піраміди Хеопса, Хефрена та Мікериона, які є одним із семи чудес стародавнього світу, що збереглися до наших днів. Відомими на весь світ є Мемфіс із величними руїнами храму Птаха, Луксор з його храмом на честь Амона-Ра, Карнак, Долина царів, Саккара тощо. Існує й інший напрям розвитку туризму, його умовно можна назвати «шляхом Кенії». Це створення державних національних природних парків, де зберігається дика флора та фауна. Тут навіть виникла мережа приватних природних парків, потік туристів до яких збільшується. Найбільшими туристичними районами є субрегіони Північна та Східна Африка.

Банківський, страховий та кредитний сектори економіки Африки почали розвивати в окремих країнах 10–15 років тому. Однак і сьогодні доступ переважної більшості населення до цих послуг утричі нижчий від середньосвітового рівня. У країнах розширюється присутність іноземних ісламських і транснаціональних банків, наприклад «BNP Paribas». Банківські системи Алжиру, Єгипту, Лівії, Марокко й Тунісу більш розвинені як за кількістю банків, так і за обсягом банківських активів серед держав континенту. У ПАР знаходиться третина загальної кількості діючих банків континенту, їхніх сукупних активів і чистого доходу. Тут розміщені 44 із 100 найбільших африканських банків.

За колоніальних часів у Африці розвивався переважно залізничний та морський транспорт. Транспортна система регіону має переважно відсталу інфраструктуру та техніку (мал. 82).

а)

б)

Мал. 82. Автомобільний транспорт Африки: а) маршрутне таксі; б) автобуси

Конфігурацію транспортної мережі донині визначають потреби вивезення сировини з внутрішніх районів до морських портів з подальшим її постачанням для перероблення до розвинених країн світу. Останнім часом почали споруджувати автомобільні магістралі й аеропорти.

Одна з таких автомагістралей перетнула Сахару з півночі на південь від м. Алжира до м. Лагоса в Нігерії. Розвиток авіаційного транспорту в основному визначається розміщенням основних туристичних центрів, наприклад у Єгипті, Тунісі, Кенії, Танзанії, Марокко, на Мадагаскарі тощо. Найбільші морські й авіаційні порти Африки розташовані в Александрії, Каїрі, Касабланці, Дакарі, Лагосі, Момбасі, Кейптауні, Дурбані, Дар-ес-Саламі.

Про створення єдиної транспортної мережі Африки говорити поки що зарано.

Африка є світовим постачальником багатьох продуктів тропічного рослинництва, але в багатьох країнах регіону нині загострюється продовольча проблема. У монокультурному сільському господарстві Африки задіяно майже 2/3 економічно активного населення й використовується дитяча праця.

Розвиток низькопродуктивного тваринництва ускладнюється через посушливість клімату та поширення мухи цеце. З його активним розвитком пов'язане спустелювання значних територій Північної Африки.

Африка — світовий лідер за темпами вирубування тропічних лісів.

Місце Африки в міжнародному поділі праці продовжує визначати гірничодобувна промисловість. Особливості територіального розміщення багатьох промислових центрів пов'язані з колоніальним минулим материка.

Третинний сектор економіки в багатьох країнах регіону перебуває в зародковому стані, за винятком туризму в країнах, де для цього є умови. Банківські, страхові та кредитні послуги для переважної більшості населення регіону недоступні.

1. Поясніть, чому найбільші міста та промислові центри Африки виникли на узбережжях океанів і берегах великих річок.
2. Охарактеризуйте екологічні й економічні проблеми, пов'язані з розвитком первинного сектора економіки країн Африки.
3. Які складові третинного сектора економіки країн Африки найбільше розвинуті, у яких країнах і чому?
4. Поясніть проблеми розвитку транспортної системи в країнах Африки.
5. Охарактеризуйте проблеми, які потрібно вирішити країнам Африки першочергово для забезпечення поступового розвитку економіки та підвищення рівня життя населення.

Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Африки. Особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Африки

1. Пригадайте, що таке «міжнародний поділ праці».
2. Які абсолютні переваги має Африка в розвитку енергетики порівняно з іншими регіонами світу, про які вже йшлося?

1. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Африки визначають декількома чинниками. По-перше, значну роль відіграють природні умови та ресурси, які створюють певне територіальне середовище. Люди, де б вони не мешкали, повинні працювати. Отже, наявність сприятливих природних умов визначає проживання в тому чи іншому регіоні людей, які починають розвивати господарську діяльність. По-друге, у місцях, де виявлені й видобуваються ті чи інші мінеральні ресурси, теж виникають зони економічної активності.

Пригадайте, у яких екстремальних умовах видобувають корисні копалини в Австралії, Канаді та США. Порівняйте їх з африканськими.

Значну роль у розвитку економіки відіграє вигідне географічне положення регіону. Щодо цього в Африці перевага належить приморським регіонам та острівним країнам і територіям.

За допомогою політичної карти світу назвіть країни Африки, що не мають виходу до океанів і морів. Поясніть, як впливає на розвиток цих країн їхня ізольованість від моря.

Економіка розвивається за допомогою багатьох інших чинників, наприклад ефективного управління державою, рівня корупції, освіти й культури населення, національних традицій. В Африці також значний вплив на розвиток економіки мають військові конфлікти, тероризм тощо.

Поясніть на прикладі Єгипту та Тунісу, як на економіку цих країн вплинули терористичні акти, що відбулися за останні роки.

Найвищий рівень економічного розвитку має субрегіон **Південна Африка**. Саме тут розміщена найрозвинутіша країна материка ПАР. Загалом у цьому субрегіоні найсприятливіші в Африці природні умови для життя й господарської діяльності людини та величезні запаси мінеральних ресурсів, що створюють об'єктивну базу для розвитку всіх галузей економіки. Суб'єктивною основою такого розвитку є значна перевага нащадків переселенців з Європи, які є найосвіченішою та креативною частиною населення материка. Саме в ПАР найбільше розвинені всі три сектори економіки, насамперед третинний.

Друге місце за рівнем економічного розвитку в цілому належить субрегіону **Північна Африка**. Надзвичайно вигідне економіко-географічне положення дає можливість розвивати взаємовигідне співробітництво з Європою. Субрегіон характеризується значною соціально-економічною самобутністю, де арабське населення впродовж багатьох століть пристосовувалося до екстремальних умов життя та господарської діяльності в умовах пустелі. Великі запаси енергоносіїв створюють у субрегіоні умови для економічного зростання, а значна історико-культурна спадщина — для розвитку третинного сектора економіки. Наприклад, в Алжирі будують лікувальні комплекси з використанням 70 термальних джерел (з 282, які є в країні) (мал. 83, б), що створить понад 2 тис. додаткових робочих місць для місцевого населення.

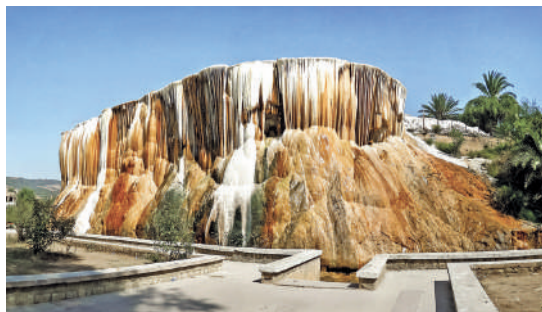
Назвіть країни Північної Африки, які мають найбільші запаси енергоносіїв.

Західна Африка теж має дуже вигідне географічне положення й природні ресурси для розвитку економіки. Несприятливим для життя є вологий екваторіальний та субекваторіальний клімат, поширення мухи цеце, СНІДу й інших небезпечних інфекційних хвороб серед населення.

Східна Африка теж має вигідне географічне положення. Тут переважають сприятливі природні умови й багаті природні ресурси. Величезних збитків економіці завдають політична

а)

б)

Мал. 83. а) східний базар у Марокко;
б) термальне джерело Хамам-Мескутін в Алжирі

Тема 1. Загальна характеристика Африки

нестабільність у регіоні, військові конфлікти та тероризм, мільйони біженців, пірати Сомалі. У цілому субрегіон має значні потенційні можливості для власного господарського розвитку. Найбільшою мірою це стосується подальшого освоєння території для розвитку власної енергетики та третинного сектора економіки, а в ньому — рекреації й туризму.

Проаналізуйте дані таблиць 27 і 28 і зробіть висновки. Порівняйте цю статистику з даними для країн Америки.

Таблиця 27

Країни Африки з найбільшим і найменшим загальним ВВП
(за даними МВФ на 2016 р.)

Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП, млрд дол. США	Місце у світовому рейтингу за ВВП на душу населення
27	Нігерія	405 952	127
32	Єгипет	332 349	91
39	ПАР	294 132	89
55	Алжир	160 784	82
60	Марокко	103 615	113
176	Гвінея-Бісау	1 155	172
178	Гамбія	965	174

Таблиця 28

Країни Африки з найбільшим і найменшим ВВП (ППС) на душу населення
(за даними МВФ на 2016 р.)

Місце у світовому рейтингу	Країна	ВВП (ППС), тис. дол. США	Місце у світовому рейтингу за загальним ВВП
30	Екваторіальна Гвінея	38 639	128
64	Габон	19 056	118
73	Ботсвана	17 042	116
82	Алжир	15 026	55
89	ПАР	13 225	39
186	ДРК	773	90
187	ЦАР	652	168

Найнижчий рівень економічного розвитку характерний для субрегіону Центральна Африка. Головна причина полягає в тому, що ці країни віддалені від морів та океанів. В історичному сенсі субрегіон почав розвиватися найпізніше, хоча й найбільше зберіг власну самобутність. Саме тут знаходяться найбільш бідні країни материка та світу: Чад, ЦАР, Південний Судан з його майже постійними військовими діями.

2. Особливості участі окремих субрегіонів Африки в міжнародному поділі праці визначає різний рівень їхнього економічного розвитку й структура господарства. У цілому всі субрегіони Африки постачають на світовий ринок продукцію гірничодобувної промисловості. Щоправда, кожна частина Африки робить у це власний внесок. Північна та Західна Африка поставляють нафту й газ, Південна та Західна — золото, алмази й дорогоцінне каміння. Центральна Африка постачає мідну руду. Майже скрізь видобувають руди кольорових металів.

Північна та Південна Африка експортують у великих кількостях плоди цитрусових дерев, виноградні вина, тютюн. Країни Західної та Східної Африки постачають на світовий ринок какао-боби, каву, бавовник, тропічну деревину тощо. Узагалі Тропічна Африка відома у світі як постачальник, окрім кави та какао, також арахісу, натурального каучуку, пальмової олії, чаю та спецій.

Проаналізуйте дані таблиці 29 і зробіть висновки.

Таблиця 29

Експортна продукція країн Африки з найбільшим і найменшим ВВП

Місце в загально-світовому рейтингу ВВП	Країни	Основна експортна продукція
27	Нігерія	сира нафта й нафтопродукти, какао-боби, каучук, лісоматеріали
32	Єгипет	сира нафта й нафтопродукти, бавовна, текстиль, метали, хімікати
39	ПАР	золото, алмази, інші метали та мінеральна сировина, машини й обладнання
55	Алжир	золото, алмази, інші метали та мінеральна сировина, машини й обладнання
60	Марокко	фосфати та добрива, продукти харчування й напої, мінеральна сировина
63	Ангола	сира нафта, природний газ і нафтопродукти
64	Судан	сира нафта та нафтопродукти, бавовна, кунжут, арахіс, гумі-арабік, цукор
69	Ефіопія	кава, золото, шкіряні вироби, олійні, бобові, квіти
176	Гвінея-Бісау	горіхи кеш'ю 70 %, креветки, арахіс, пальмова серцевина, пиломатеріали
178	Гамбія	арахіс і товари, вироблені з арахісу, риба, бавовняна корпія, серцевина пальми

3. Зв'язки України з країнами Африки. На міжнародному ринку товарів і послуг африканські країни й Україна не є конкурентами, що створює особливе підґрунтя для подальшого розвитку їхніх відносин.

У цілому Україна має значне позитивне торговельне сальдо з цим материком. Майже 40 країн Африки підтримують постійні торговельно-економічні та науково-технічні зв'язки з нашою державою. Основними торговими партнерами України впродовж багатьох років є Єгипет, Ліберія, Гвінея та Марокко. З Африки Україна отримує переважно продукти тропічного землеробства (банани, каву, рис, арахіс, какао-боби), боксити й інші руди, шлаки та золу. Натомість до країн цього материка ми відправляємо різноманітну промислову продукцію (чорні метали, залізничні локомотиви, машини, обладнання, хімікати та мінеральні добрива) і продовольство (молочну продукцію, зернові, пшеницю та ячмінь, олію, майонез).

Країни Африканського континенту є нашими постійними партнерами у сфері військово-технічного співробітництва. Україна бере активну участь в операціях ООН щодо підтримання миру в 5 країнах Африки: Ліберії, Кот-д'Івуарі, ДРК, Судані та Південному Судані.

Територіальна нерівномірність економічного розвитку країн Африки визначається декількома чинниками: природні умови та ресурси, географічне положення, ефективність управління державою, рівень корупції, освіти та культури населення, військові конфлікти, тероризм, національні традиції.

У кожному із субрегіонів Африки є як найвідсталіші країни, так і ті, що демонструють повільний розвиток економіки. Найбільш потужно розвиваються регіони Північної та Південної Африки. Найнижчий рівень економічного розвитку характерний для субрегіону Центральна Африка.

У міжнародному поділі праці країни Африки посідають місце постачальників на світовий ринок продукції гірничодобувної промисловості (переважно рудної та паливної сировини) і продукції тропічного сільського господарства, переважно рослинництва.

На міжнародному ринку товарів і послуг африканські країни й Україна не є конкурентами, що створює підґрунтя для подальшого розвитку відносин: торговельно-економічних і науково-технічних зв'язків, військово-технічного співробітництва. Крім того, Україна бере активну участь в операціях ООН щодо підтримання миру на цьому континенті.

1. Охарактеризуйте причини нерівномірного економічного розвитку країн регіону.
2. Поясніть особливості економічного розвитку кожного із субрегіонів Африки.
3. Знайдіть на політичній карті Африки країни, що мають найвищі показники економічного розвитку. Яке підґрунтя для цього має кожна з цих країн?
4. Чи можна встановити конкретну спеціалізацію окремих субрегіонів Африки? Яку саме?
5. Назвіть перспективні, на вашу думку, сфери співробітництва України з країнами Африки.
6. Яку з країн Африки ви хотіли б відвідати? Чому саме цю країну?

Практична робота № 7

- **Тема.** Позначення на контурній карті Африки основних районів видобування нафти, залізних, мідних та алюмінієвих руд, центрів їхньої переробки (збагачення), основних транспортних магістралей та портів експортування.
- **Мета:** за допомогою карт Африки *визначити* географічне положення основних районів видобування та переробки (збагачення) корисних копалин, основних транспортних магістралей та портів їхнього експортування; *позначити* їх на контурній карті.
- **Завдання**
 1. Використовуючи тематичні карти Африки й інші джерела інформації, визначте географічне положення основних районів видобування та переробки нафти, залізних, мідних та алюмінієвих руд.
 2. Знайдіть основні транспортні магістралі та порти їхнього експортування.
 3. Нанесіть на контурну карту знайдені об'єкти.
 4. Зробіть загальні висновки.

Орієнтовні теми для досліджень

1. Кордони на політичній карті Африки: особливості делімітації та демаркації.
2. Ангола: успішний розвиток після війни.
3. Вплив колоніального минулого на сучасну міжнародну спеціалізацію та просторову структуру господарства країн Тропічної Африки.

Інформація для проведення дослідження з обраних тем:

angola.mfa.gov.ua/ua — посольство України в республіці Ангола;

africa.org.ua — Африка — інформаційний центр;

diplomatie.ma — сайт Міністерства закордонних справ і міжнародного співробітництва Королівства Марокко;

allafrica.com/ — сайт африканських новин і статистики.

Тема 2. КРАЇНИ АФРИКИ

Єгипет

1. Пригадайте, що ви знаєте про сучасний Єгипет.
2. Назвіть природні чинники, які впливають на розвиток країни.

1. Місце країни у світі та регіоні. Арабська Республіка Єгипет (столиця м. Каїр) — одна з найдавніших держав світу, що розпочинає свою історію з IV ст. до н. е. Населення країни — понад 96 млн осіб. Державна мова — арабська. Грошова одиниця — єгипетський фунт.

Територія Єгипту, що розташована на північному сході Африки та Синайському півострові Азії, з півночі омивається водами Середземного моря Атлантичного океану. Через це країна має вихід до країн Європи. Зі сходу Єгипет омивається водами Червоного моря Індійського океану. Єгипту належить економічно й стратегічно дуже важливий Суецький канал, який з'єднує ЄС з країнами Азії. Знаходячись між Африкою, Азією та Європою, Єгипет має в цілому дуже сприятливе географічне положення.

2. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці, — це передусім природні умови й ресурси, вигідне економіко-географічне положення, багата історико-культурна спадщина та надра, які ще до кінця не розвідані.

Найвищі температури повітря у світі, сухість повітря та наявність вод Нілу, які використовують для зрошення, дають можливість цій країні збирати найбільше у світі найкращого довговолокнистого бавовнику. Великі запаси нафти, газу й руд кольорових металів дають можливість поставляти на світовий ринок цю продукцію. Суецький канал надає транспортні послуги та є частиною глобальної світової транспортної мережі. Одна з найбільших історико-культурних спадщин сприяє розвитку міжнародного туризму, що розвинутий на березі Червоного моря в Шарм-ель-Шейху, Хургаді та в Ель-Гуні.

Назвіть події, що негативно впливають на розвиток сфери готельно-туристичного господарства Єгипту.

3. Система розселення. Середня густина населення (90 % якого мусульмани) — майже до 100 осіб/км², воно розміщене територією країни вкрай нерівномірно. Понад 90 % його зосереджено в долині та дельті Нілу (зі щільністю майже 250 осіб/км²). Чисельність населення швидко зростає. Природний приріст становить приблизно 19 ‰. Міське населення перевищує 50 %. Крім столиці, до міст-мільйонерів належать Александрія, Шубра Ель-Хейма, Ель-Гіза, разом з якою Каїр сформував найбільшу міську агломерацію Африки, найбільший промисловий, транспортний та фінансовий вузол на півночі материка.

а)

б)

Мал. 84. а) нічний Єгипет; б) традиційний одяг і транспорт єгипетського селянина

Охарактеризуйте природні умови, під впливом яких населення країни розміщене її територією вкрай нерівномірно. Які асоціації викликає у вас мал. 84, а?

4. Особливості структури економіки країни. Види діяльності, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. Основними джерелами прибутку економіки Єгипту є туризм, грошові перекази від єгиптян, які працюють за кордоном, і доходи від Суецького каналу.

У структурі економіки країни донині важливим залишається сільське господарство, яке дає 12 % ВВП і робочі місця для майже 28 % працездатного населення. Однак воно не в змозі задовольнити потреби населення в продуктах харчування. У деякі роки країна експортувала майже 60 % продовольства. Основними сільськогосподарськими культурами є бавовник (мал. 85), рис, пшениця, кукурудза, цибуля, часник і цукрова тростина. Постійно збільшуються площі зрошувальних земель. Тваринництво відіграє допоміжну роль у зв'язку з обмеженою кормовою базою. Розводять велику рогату худобу, овець, кіз і найбільше адаптованих до пустельного та жаркого клімату країни верблюдів і віслюків.

У промисловості основною галуззю є гірничодобувна, яка спеціалізується на видобуванні нафти, природного газу, залізної та марганцевої руд, руд кольорових металів, переважно хромітів, і сировини для хімічної промисловості (солі, фосфорити). На річці Ніл працюють ГЕС, але країна з експортера енергії перетворюється на її імпортера.

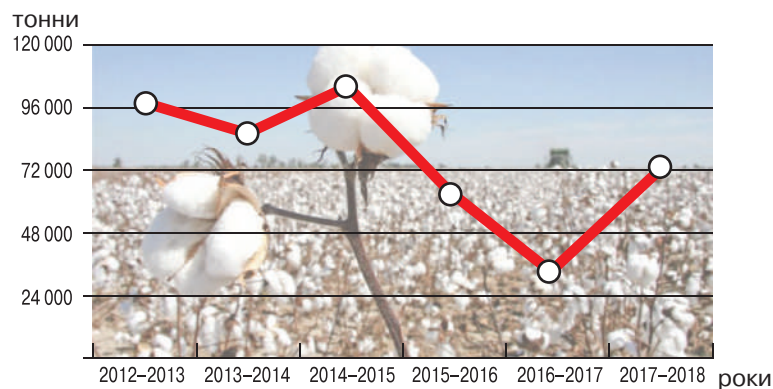

Знайдіть додаткову інформацію про будівництво ГЕС на річці Ніл і підготуйте повідомлення до наступного уроку.

Серед галузей обробної промисловості найрозвинутішими є чорна та кольорова металургія, машинобудування, нафтопереробна, металообробна, хімічна, нафтохімічна, цементна, харчова, легка галузі. Щодо останньої, то вона переживає тяжкі роки, але новий спільний із Китаєм проект дасть можливість відновити 90 000 робочих місць у текстильній промисловості.

Основний вид транспорту Єгипту – автомобільний. Головна залізнична магістраль пов'язує Александрію з Асуаном і містами дельти Нілу. Єгипетські залізниці знаходяться в державній власності, як і найбільший авіаперевізник країни «EgyptAir». У Каїрі працює метрополітен (єдиний у Північній Африці). Велике значення в зовнішньоекономічних зв'язках має морський транспорт. Найбільші порти – Александрія, Суец, Порт-Саїд. Важко переоцінити значення Суецького каналу, який має пропускну здатність майже 80 суден на добу й приносить Єгипту великі прибутки за рахунок плати за проходження його водами. Судноплавним є й Ніл. У столиці та найбільших туристичних центрах є міжнародні аеропорти.

Відомі у світі туристичні об'єкти, а також пляжні туристичні ресурси на узбережжі Червоного моря перетворили Єгипет на туристичну Мекку світу.

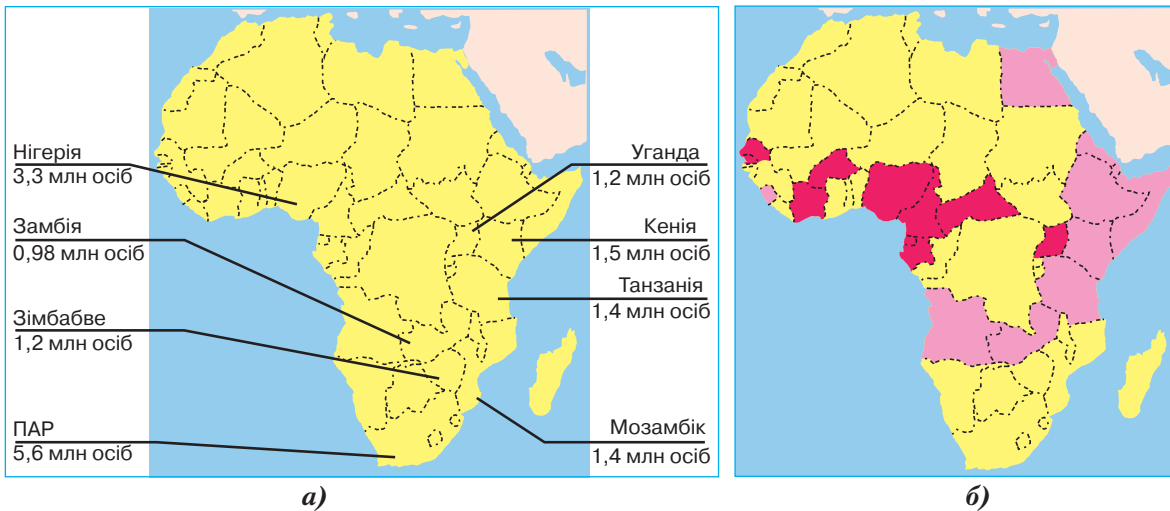

Мал. 85. Графік обсягів збору бавовнику в Єгипті

5. Характерні ознаки просторової організації економіки. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з Єгиптом. В економіці Єгипту існують проблеми, що характерні для всіх країн, що розвиваються: корупція, контрабанда й чорні ринки, фермери та прості селяни страждають від нестачі насіння, добрив і пестицидів, незаконної промислової та житлової забудови, у тому числі сільськогосподарських земель, безробіття майже 1/5 частини працездатного населення, голод і злидні, нестачу води та відсутність ефективних зрошувальних систем, різноманітні інфекційні хвороби як серед населення, так і у тварин (пташиний грип).

За допомогою картосхем (мал. 86) і політичної карти Африки назвіть країни, у яких найбільше поширені СНІД і лихоманка Зіка. Що ви знаєте про інші небезпечні хвороби, поширені на материку? Які з них є проблемою Єгипту?

Мал. 86. Картосхеми регіонів поширення в Африці: а) СНІДу, б) лихоманки Зіка

■ — локальні випадки прояву хвороби, ■ — країни з антитілами Зіка в здорових людей

Які ще країни мають подібну до єгипетської просторову організацію економіки? Знайдіть їх на карті світу.

Просторова організація економіки Єгипту дуже своєрідна й характеризується тим, що майже вся економічна активність зосереджена або в долині Нілу, або на узбережжях Середземного та Червоного морів. За межами цих зон існують лише кочівники-бедуїни (мал. 87, а), які ведуть досить примітивне господарство.

а)

б)

Мал. 87. а) бедуїнка півдня Синайського півострова; б) переробка цитрусових

Зовнішні економічні зв'язки визначаються як внутрішніми потребами країни, насамперед у продовольстві, якого кожного року потрібно дедалі більше, так і тим, що Єгипет вирощує, наприклад, найкращий у світі бавовник, з якого виробляють якісний текстиль. До невеликого переліку найвідоміших у світі товарів і послуг із цієї країни належать туристичні, якісний трикотаж і продукція тропічного рослинництва, наприклад фініки. У країні виробляють також різноманітні ефірні олії й парфуми, кухонні приправи та спеції, зріджений природний газ.

У Києві функціонує посольство АРЕ, яка є головним торговельним партнером України в Африці. Звідти ми отримуємо бавовник і вироби з нього, наші туристи відпочивають у цій країні, через Суецький канал доставляють товари в Україну з країн Азії. Для Єгипту Україна є важливим торговельним партнером. І це не тільки продукція нашого машинобудування та військово-промислового комплексу, а й передусім великі обсяги постачання в цю країну українського зерна й іншого продовольства.

Більше інформації про зв'язки України й Арабської Республіки Єгипет ви знайдете на сайті посольства України в Єгипті: egypt.mfa.gov.ua/en.

Територія Єгипту, розташована на північному сході Африки та Синайському півострові Азії, має сприятливе географічне положення. Окрім цього, місце країни в міжнародному поділі праці визначають природні умови, багата історико-культурна спадщина та мінеральні ресурси.

Понад 90 % населення країни зосереджено в долині та дельті Нілу. Каїр разом із містом Ель-Гіза сформував найбільшу міську агломерацію Африки.

Основними джерелами доходу економіки Єгипту є туризм, грошові перекази від єгиптян, які працюють за кордоном, і доходи від Суецького каналу. У сільському господарстві задіяна майже третина працездатного населення країни. У промисловості основною галуззю є гірничодобувна, серед галузей обробної промисловості — металургія, машинобудування, хімічна та легка. Країна перетворюється на імпортера енергії. Найважливіші види транспорту — автомобільний та морський.

Майже вся економічна активність зосереджена в долині та дельті Нілу й на узбережжях Середземного та Червоного морів.

АРЕ — головний торговельний партнер України в Африці.

1. Назвіть домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Єгипту.
2. Проаналізуйте особливості розміщення в межах країни найбільших міст, промислових районів, найбільших морських портів, аеропортів, фінансових і туристичних центрів країни.
3. Поясніть доцільність використання досвіду Єгипту в розбудові туристичного комплексу України.
4. Оцініть місце Єгипту серед країн Північної Африки та континенту в цілому.
5. Проаналізуйте проблеми, які заважають розвитку економіки держави.
6. Оцініть перспективи економічного зростання Єгипту.

Південно-Африканська Республіка (ПАР)

1. Охарактеризуйте географічне положення ПАР.
2. Поясніть, чому ПАР — єдина високорозвинена країна регіону, адже загальний ВВП країни менший, ніж у Нігерії та Єгипту.

1. Місце ПАР у світі та регіоні. Основні чинники, що визначають місце країни в міжнародному поділі праці. Південно-Африканська Республіка з чисельністю населення майже 55 млн осіб розташована на крайньому півдні Африки й має три столиці: адміністративну — Преторія, законодавчу — Кейптаун і судову — Блумфонтейн. Державні мови — англійська, африкаанс (в основі якої — староголландська мова) і 9 місцевих мов.

ПАР має 11 офіційних назв. Чому?

ПАР є економічно найрозвинутішою державою субрегіону Південна Африка та всього материка. Це перша у світі країна, яка мала ядерну зброю та добровільно від неї відмовилася. Нинішнє місце ПАР у міжнародному поділі праці визначається її історією. На розвиток країни вплинуло кілька чинників. Один із них — вигідне географічне положення, а також різноманітні, переважно сприятливі для господарського освоєння, території, природні умови та запаси різної мінеральної сировини.

2. Система розселення. Густина населення в країні порівняно невелика — 42 особи/км². Природні умови та рівень розвитку господарства визначають нерівномірність заселення території. Населення в основному зосереджене на узбережжі та в підвищених внутрішніх, переважно північно-східних, районах із кліматом, більш сприятливим для життя. Природний приріст населення, порівняно з іншими африканськими державами, невеликий, як і середня тривалість життя. Це пов'язано з тим, що ПАР є світовим лідером захворювання на СНІД (офіційно майже 20 % населення), явища, яке взагалі найбільше характерне саме для субрегіону Південна Африка. Окрім того, населення країни повільно старіє: якщо в 60-х роках минулого століття одна жінка народжувала в середньому 6 дітей, то нині — двох.

За допомогою мал. 88 і карти ПАР у географічному атласі визначте провінції країни, які заселені найбільше та найменше.

Частка міського населення країни становить понад 50 %. Найбільші міста країни — Йоганнесбург, Кейптаун, Дурбан, Преторія, Порт-Елізабет, Блумфонтейн. Треба зазначити, що в містах є бідні райони з населенням, яке не працює та займається розбоєм і дрібними крадіжками.

Знайдіть на карті найбільші міста країни. Охарактеризуйте їхнє географічне положення.

У країні надзвичайно строкатий національний та расовий склад населення. За останні роки частка нащадків переселенців з Європи різко зменшилася — з 18 до 8 % — через еміграцію переважно до Великої Британії, Австралії, Канади, Нової Зеландії. У ПАР проживає понад 5 млн мігрантів з інших країн Африки, переважно із сусідніх, які приїхали сюди на заробітки. Більша їхня частина — нелегальна: понад 200 тис. біженців із Сомалі, ДРК, Мозамбіку та Зімбабве. Між ними та місцевими жителями нерідко виникають криваві конфлікти.

Мал. 88. Картоschema провінцій ПАР

Місцеві жителі вважають, що приїжджі забирають у них роботу, бо погоджуються працювати за мізерну платню. Рівень безробіття в країні становить майже 25 %. Країна — у списку лідерів за нерівністю розподілу доходів.

Доберіть інформацію про контрасти соціально-економічних явищ у ПАР. Поділіться нею на одному з уроків географії.

3. Особливості структури економіки. Виробництва, що визначають міжнародну спеціалізацію країни. ПАР має найвищий рівень розвитку економіки серед країн Африки, 2,4 % ВВП становить сільське господарство (4,6 % задіяних); 29 % — промисловість і 68,4 % — сфера послуг (72 % задіяних). Країна виробляє майже 60 % усієї промислової продукції материка й близько 80 % виплавленої сталі. Найбільше розвинута багатогалузева гірничодобувна промисловість. Країна посідає провідне місце у світі за видобутком алмазів та урану, за виробництвом платини. Тут також щорічно добувають майже 20 % золота світу. Серед інших галузей промисловості розвинені чорна та кольорова металургія, машинобудування, хімічна, легка, харчова, будівельна. Країна має потужний військово-промисловий комплекс, який випускає різноманітну продукцію — від пістолетів до танків.

У світовій двадцятці лідерів країна посідає останнє місце за виробництвом електроенергії. Її енергетика базується на власному кам'яному вугіллі, за видобутком якого країна належить до десятки світових лідерів.

Основою сільського господарства є високотоварне тваринництво, зокрема найбільшим є поголів'я овець. За цим показником ПАР належить до десятки світових лідерів. Розводять також велику рогату худобу та свиней, кіз (до 7 млн голів). За настригом козячої та ангорської вовни країна належить до світових лідерів. У рослинництві основними сільськогосподарськими культурами є кукурудза, пшениця, ячмінь, бавовник, цукрова тростина, фрукти. Вирощують дуже багато винограду, цитрусових, арахісу, тютюну. Рибальство дає майже 600 тис. т морепродуктів на рік. Основна продукція тваринництва: яловичина, домашня птиця, баранина, шерсть, молочні продукти.

У країні також поширене плантаційне лісоводство. Вирощують сосни, евкаліпти, акацію (мімозу), а також тропічні дерева з цінною деревиною.

4. Особливості розвитку третинного сектора економіки. Характерні ознаки просторової організації економіки. Рівень розвитку третинного сектора економіки в ПАР — найвищий в Африці. Тут знаходяться найпотужніші фінансові установи, які інвестують не лише в розвиток економіки країни, а й усього материка. Розвинута освіта й охорона здоров'я. Клініки ПАР надають послуги з лікування пацієнтів з усього світу. Саме тут уперше пересадили серце (1967), розробили вакцину від жовтої лихоманки та зробили першу рентгенівську комп'ютерну томографію. Серед учених країни в галузі медицини є й нобелівські лауреати. У найбільших містах функціонують великі університети, які навчають студентів із багатьох країн Африки.

а)

б)

Мал. 89. Транспорт ПАР: а) швидкісна залізниця; б) перевезення нафтопродуктів

Уряд держави розуміє, що використовувати тривалий час потужний гірничодобувний комплекс країна не зможе, і тому інвестує значні кошти в розвиток науки, зокрема мікробіології, інформаційних і космічних технологій та астрономії.

У ПАР найкраще розвинуте транспортне забезпечення на материк. Довжина залізниць перевищує 30 тис. км (мал. 89, а), автомобільних магістралей — 60 тис. км. У зовнішніх перевезеннях домінують морський (вантажі) та авіаційний пасажирський транспорт. Найбільші морські порти міжнародного значення — Дурбан, Кейптаун, Іст-Лондон, Порт-Елізабет, Річардс-Бей. Найбільші міжнародні аеропорти працюють в Йоганнесбурзі, Кейптауні та Дурбані.

Основними господарськими регіонами ПАР є прибережна частина країни та внутрішні підвищені райони зі здоровим кліматом. Саме тут розташовані найбільші міста, де зосереджується найбільша економічна активність.

Знайдіть на карті найбільші промислові центри країни та морські порти.

Дедалі більше країна приваблює й туристів, за їхньою кількістю вона поступається Марокко та Єгипту, але випереджає Туніс і всі інші країни материка.

Порівняйте транспорт ПАР із транспортом африканських країн, про які йшлося раніше.

5. Зовнішні економічні зв'язки. Міжнародні зв'язки України з ПАР. Країна має розгалужену мережу міжнародних економічних зв'язків. На світовому ринку вона відома своїми поставками золота, алмазів, платини й інших мінералів і металів (уранової та залізної руди, вугілля), а також різноманітної машинобудівної продукції. ПАР продає також якісну продукцію сталеливарної промисловості. Країна — досить потужний гравець на ринку озброєння. Відома власними фруктовими соками та понад 100 видами тропічних фруктів. Далеко за її межами, у тому числі й в Україні, популярні вина, зроблені в ПАР.

Найбільші торговельні партнери ПАР: Китай, Німеччина, США, Ботсвана, Намібія, Японія, Індія, Велика Британія, Нідерланди, Мозамбик та ін. Країна імпортує машини й обладнання, хімікати, нафтопродукти (мал. 89, б) і наукове обладнання, харчові продукти з Китаю, Німеччини, США, Індії, Великої Британії, Франції, Саудівської Аравії та інших країн.

Між Україною та ПАР підписано декілька декларацій, меморандумів і протоколів, які регулюють двосторонні відносини. ПАР — один із найбільших торговельних партнерів України в Африці. Об'єктивні труднощі у двосторонніх зв'язках пов'язані з тим, що дві країни виробляють подібний асортимент продукції. Наприклад, Україна та ПАР конкурують на світових ринках сталі й озброєння.

Дізнайтеся більше про зв'язки між Україною та ПАР на сайті посольства України в ПАР (rsa.mfa.gov.ua/ua).

Південно-Африканська Республіка — економічно найрозвинутіша держава всього материка з високотоварним сільським господарством, розвинутою гірничодобувною та обробною промисловістю й третинним сектором господарства. У той же час країна, населення якої повільно старіє, є світовим лідером захворювання на СНІД, у списку лідерів за нерівністю розподілу доходів.

Нерівномірність заселення території визначають природні умови, наявність природних ресурсів і рівень розвитку господарства.

Основою сільського господарства є високотоварне тваринництво. У країні також поширене плантаційне лісоводство.

Третинний сектор економіки становлять потужні фінансові установи, розвинений транспорт, освіта, охорона здоров'я та туристична інфраструктура. Уряд держави сприяє розвитку науки.

Країна має розгалужену мережу міжнародних економічних зв'язків, вона відома на світовому ринку різноманітною продукцією.

1. Порівняйте домінуючі складники первинного, вторинного та третинного секторів економіки Єгипту та ПАР. Зробіть відповідні висновки.
2. Поясніть нерівномірність заселення та освоєння території країни.
3. Аргументуйте об'єктивну різницю міжнародної спеціалізації ПАР та Єгипту.
4. Охарактеризуйте та порівняйте структуру експорту товарів і послуг з Єгипту та ПАР. Зробіть відповідні висновки.
5. За допомогою додаткових джерел інформації обґрунтуйте та порівняйте основні напрями експорту товарів із ПАР, основні туристичні потоки до Єгипту та ПАР.
6. Оцініть місце ПАР серед країн Африки. Запропонуйте перспективи подальшого розвитку країни.

Корисна інформація!

Для виробництва лопатей турбін реактивних двигунів потрібні термостійкі, особливо міцні сплави. Їх використовують і для розвитку електронної промисловості. На відміну від нікелю та хрому, кобальт є незамінним металом. Отже, стає зрозуміло, економіка якої країни залежить від імпорту африканського кобальту. У США є власні родовища кобальту, але основна їхня частина вже вироблена, а ті запаси, що залишилися, неконкурентоспроможні. У США 3/4 африканського імпорту цього металу використовують у виробництвах, де йому немає альтернативи. Понад 50 % світових запасів кобальту знаходиться в Конго, Замбії, Марокко, Ботсвані та ДРК.

Подібна ситуація із марганцем. При виробництві сталі замінити його не можна нічим. Наявні в США родовища за нинішнього рівня технології виробництва неефективні. Постачання цієї сировини становить приблизно 50 %.

Маленька африканська країна Габон є найбільшим постачальником високоякісної піроксидної руди й дає майже 20 % її світового експорту.

Останнім часом на Африканському континенті збільшується присутність ТНК, що належать Китаю, і не тільки в галузі видобутку корисних копалин.

- *Визначте, транснаціональних корпорацій яких країн найбільше на континенті. Зробіть відповідні висновки.*

Орієнтовні теми для досліджень

1. «Три кити» економіки Єгипту: Суецький канал, нафта, туризм.
2. ПАР серед країн Африки: порівняльний аналіз.
3. ПАР: одна держава — три столиці.

Додаткова інформація для проведення дослідження з обраних тем:
mkt.unwto.org — Всесвітня туристична організація;
world-statistics.org/ — світова статистика.

Запитання, завдання та вправи для визначення рівня результативності навчально-пізнавальної діяльності учнів

1. Аргументуйте нерівномірність економічного розвитку окремих регіонів Африки.
2. Наведіть приклади кількісних і якісних змін на політичній карті Африки.
3. Знайдіть на карті та поясніть причини утворення на материка найбільших авіаційних і морських портів.
4. Проаналізуйте інформацію про відтворення населення, рівні та темпи урбанізації в Африці.
5. Поясніть, чи існують взаємозв'язки між районами поширення збройних конфліктів і природними ресурсами в межах конкретних країн.
6. Охарактеризуйте транспортну інфраструктуру Африки в цілому й обґрунтуйте напрями її подальшого розвитку.
7. Які глобальні проблеми людства найбільш характерні для материка? Чому?
8. Поясніть причини відсталості соціально-економічного розвитку країн Африки.
9. За допомогою додаткових джерел інформації оцініть вплив ТНК і розвинених країн на спеціалізацію країн Африканського регіону.
10. Запропонуйте власні ідеї щодо вирішення проблем знеліснення та спустелення в окремих регіонах і країнах Африки.

РОЗДІЛ VI УКРАЇНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРІ

Тема 1. Україна в геополітичному вимірі

Тема 2. Україна в системі глобальних економічних відносин

Зовнішньополітична діяльність **України** в складі СРСР була суттєво обмежена. Нині Україна на основі національних інтересів самостійно визначає стратегію свого зовнішньополітичного курсу, відносини із сусідніми й далекими державами, міжнародними організаціями, забезпечуючи собі належне місце у світовому співтоваристві.

Економічне та соціальне відродження України тісно пов'язане з інтеграцією її в міжнародну економічну систему, політичну спільноту, зростаючою активною участю не лише в регіональному, а й міжнародному поділі праці, ефективному використанні його переваг і вигод.

Усвідомлення національних інтересів України та її місця в міжнародному просторі надзвичайно важливе не тільки для проведення послідовної та цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, а й для вироблення відповідної стратегії розвитку власної державності.

Як і в усіх сферах суспільного життя, важливим є науковий підхід до визначення національних інтересів Української держави.

Про місце України в міжнародному просторі, на сучасній геополітичній карті світу й у системі глобальних економічних відносин ітиметься в останньому, шостому, розділі підручника.

Працюючи над розділом, ви

- **отримаєте знання про:** зміст поняття «геополітична карта світу», основні регіони й країни-торговельні партнери України;
- **навчитесь пояснювати** вплив окремих чинників, які зумовлюють геополітичну роль України, **характеризувати** місце України на світових ринках товарів і послуг, капіталу;
- **оціните** можливі сценарії щодо геополітичного майбутнього України, зміни міжнародної спеціалізації України у зв'язку з інтеграцією в європейський економічний простір.

Тема 1. УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ

Геополітична структура сучасного світу та місце України в ній

1. Пригадайте, що таке «геополітика».
2. Як впливає геополітика на політичну карту світу?

1. Геополітична структура сучасного світу. Вплив географічних чинників на розвиток політичної ситуації на нашій планеті та формування політичної карти світу є одним із вирішальних.

Геополітика як наука розглядає вплив географічних чинників на формування внутрішньої та зовнішньої політики держав, а також політичної карти світу.

Користуючись мал. 90, складіть карту економічних і політичних інтересів України. Визначте основні напрями сучасної української геополітики.

Більше про сучасні напрями російської геополітики читайте на сайті: geopolitica.ru/bind/geopolitika.

Географічні чинники (дія відмінного в різних частинах світу, окремих регіонах і суб-регіонах географічного доквілля) дуже впливають на людей, які живуть у певному регіоні, а через них і на держави. Найбільший внесок у становлення та розвиток геополітики зробили німецькі географи. Спостерігаючи за тим, що відбувається на політичній карті світу, деякі з учених-географів зробили висновок, що країни нагадують живі організми, які борються між собою за «місце під сонцем».

Мал. 90. Картохсхема економічних інтересів Китаю

Геополітика — суспільно-географічна наука, що є частиною політичної географії, напрям політичної думки, концепція про контроль над територією, закономірності розподілу й перерозподілу сфер впливу різних держав і міждержавних об'єднань.

Geopolitics — is a social and geographical science, which is a part of political geography, the direction of political thought, the concept of control over the territory, patterns of distribution and redistribution of spheres of influence of various states and interstate associations.

Наведіть відомі вам з історії та літератури приклади боротьби держав «за місце під сонцем».

Природні умови й природні ресурси, уключаючи й саму територію як ресурс державного розвитку, є важливою умовою розвитку будь-якої держави. Наприклад, головним чинником, що стимулює подальший розвиток Японії, є критична обмеженість території. Вплив території — це вплив усього того, що на ній знаходиться. Клімат, рослинність, джерела та раціон харчування й навіть географічний краєвид так чи інакше впливають на природу та внутрішній стан людини. Формується певний **менталітет** (характер, образ мислення) народу, який обов'язково позначається на внутрішній та зовнішній політиці держави, де цей народ переважає.

У другій половині ХХ ст. у світі утворилася біполярна геополітична структура світу. Існували дві головні країни — США та СРСР, які боролися за «місце під сонцем», а також країни, що були їхніми сателітами. Наприкінці ХХ ст. в цій «холодній війні» перемогу отримали США. Радянський Союз розпався, виникло багато нових держав, які почали проводити власну політику на міжнародній арені, що значно ускладнило геополітичну структуру світу.

Поясніть, чому збільшення кількості держав після розпаду СРСР ускладнило геополітичну структуру світу.

Однак хоча США й залишилися єдиною супердержавою світу, вони не змогли довго утримувати абсолютне лідерство. Швидкими темпами розвивалися Китай, Індія, Бразилія, продовжував формуватися ЄС як нова потужна економічна, політична й геополітична сила сучасності. Отримавши величезні кошти від продажу нафти та газу, Росія почала використовувати їх для реалізації власних амбітних планів відродження Російської імперії та створення групи країн-сателітів так званого «русского мира».

Сучасна геополітична структура світу від біполярної перейшла до ієрархічно-регіональної. На фоні безперечного світового лідерства США в різних частинах світу виникли та швидко розвиваються країни-регіональні лідери. Не маючи геополітичних ресурсів для світового лідерства, вони зосередили власні сили на утвердженні домінування у «своєму» регіоні.

Назвіть регіони світу та визначте їхніх регіональних лідерів. Знайдіть ці країни на політичній карті світу та вкажіть сусідні країни, що є країнами-сателітами.

2. Місце України на сучасній геополітичній карті світу. Виникнення на політичній карті світу наприкінці ХХ ст. незалежної держави Україна призвело до переформатування політичної карти Європи та світу. Утворилася нова держава з найбільшими в Європі природними ресурсами, одними з найкращих природних умов для життя та господарської діяльності, з багатою історією, культурою та традиціями, з креативним, талановитим, працелюбним народом. Українці мають багатотисячолітню історію державотворення. На теренах сучасної України це вже не перше відродження державності в межах давніх цивілізацій — Трипілля, Скіфія, Сарматія, Готія, Антія, а пізніше Русь-Україна, Козацька держава, УНР і сучасна незалежна Україна. Усі ці держави й народи поєднані із сучасними українцями, як пов'язані в одній родині прадід, дід, батько, його діти й онуки. Анти є нашими прадідами, русини — дідами, козаки — батьками. Важко назвати народ і державу, що мають подібну історичну глибину та корені. Це дало підстави американському президентові Б. Клінтону назвати українців наймолодшою у світі демократією й найдавнішою у світі

Менталітет — усі переконання, відносини, стосунки, погляди, образ мислення соціальної групи (нації) або індивіда, на який впливають соціальні, культурні та біологічні фактори.

Mentality — all beliefs, attitudes, relationships, ways of thinking of a social group (nation) or an individual influenced by social, cultural and biological factors.

Тема 1. Україна в геополітичному вимірі

нацією. Українці як нація менталітетно адаптовані до сучасного світу, дали людству пісню, хліб і крила, тобто створили найбільшу кількість у світі наймелодійніших народних пісень, брали активну участь в освоєнні чорноземів планети та підкоренні Космосу.

Назвіть і знайдіть на політичній карті світу країни, у яких українська діаспора освоювала родючі землі.

Пригадайте імена вчених, дослідників і космонавтів українського походження, які зробили внесок світового масштабу в розвиток авіації та космонавтики.

Цілком природно, що країна з такими ресурсами, якби вона почала розвиватися швидкими темпами, перетворилася б на найпотужнішу державу Європи й конкурувала б з іншими державами, витісняючи їх з їхнього «місця під сонцем». Найбільшу геополітичну небезпеку такий розвиток подій становив і становить для Росії. Тому вона через економічний і політичний тиск, а нині й через війну намагається всіляко завадити Україні реалізувати власну геостратегічну мету.

Порівняйте природні умови та ресурси України й однієї з її країн-сусідів. Зробіть відповідні висновки щодо умов і переваг у конкурентній боротьбі цих країн за економічне та політичне «місце під сонцем» Європи та світу.

Географічна стратегія (**геостратегія**) — політична наука, що визначає засоби й методи реалізації мети держави щодо виживання в умовах потенційно ворожого оточення (збереження та збільшення могутності, ослаблення противників, зменшення збитків, експансія на регіональних і світових ринках тощо).

Проаналізуйте дані мал. 91 і висловіть власну думку щодо перспективи вступу України в ЄС і НАТО.

Поява на світовій арені України не до вподоби окремим країнам Європи через явні переваги нашої країни. Однак реальним геополітичним конкурентом України є Росія.

Об'єктивною є ресурсна перевага Росії над Україною. Тому Україна вимушена задля виживання об'єднувати свої зусилля з іншими сильнішими країнами й союзами країн. Цілком природно, що такими союзниками є країни ЄС і США.

Особливо важливим для України є геополітичний та геостратегічний альянс із США. Об'єктивно наша країна не є конкурентом для США в жодній з економічних чи політичних ніш. Крім того, у США існує численна українська діаспора, яка зробила великий внесок у розвиток науки та техніки цієї держави, а через неї й усього людства. Деяка інша ситуація склалася з окремими європейськими країнами-сусідами України. Історичне минуле зазвичай не є безхмарним. Це складна історія протистоянь, битв, взаємних територіальних претензій.

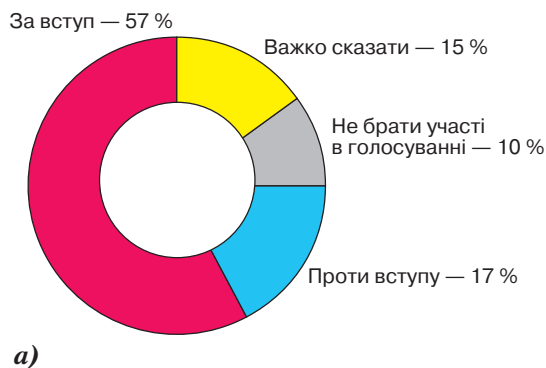
Пригадайте з шкільного курсу історії, з якими країнами Україна мала й має найбільші суперечки та протистояння. Назвіть їхні наслідки.

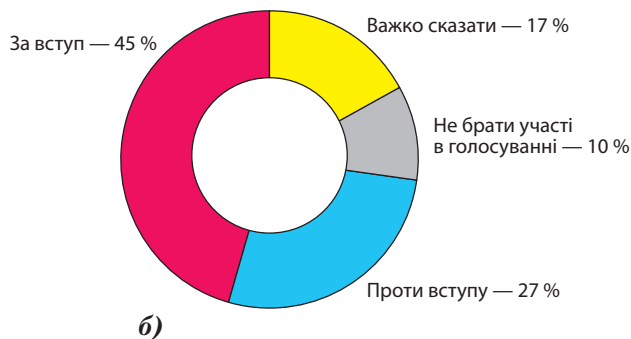
Геостратегія — політична наука (складова геополітики), що визначає засоби й методи для досягнення геополітичної мети держави або групи держав-союзників, що полягає в збереженні та збільшенні могутності держави або союзу держав. Є інструментом національної або союзної геополітики.

Geostrategy is a political science (a component of geopolitics) that defines means and methods for achieving the geopolitical goal of a state or group of allies, which is to preserve and increase the power of the state or the union of states. It is an instrument of national or union geopolitics.

«Уявіть, що відбувається референдум про вступ України до Європейського Союзу. Ви можете проголосувати за вступ до цього союзу, проти вступу або утриматися — не брати участі в голосуванні. Який ваш вибір?»
(вересень 2017)

«А якщо б відбувався референдум, чи вступати Україні до НАТО, яким би був ваш вибір — проголосувати за вступ до цього союзу, проти вступу або утриматися — не брати участі в голосуванні?»
(вересень 2017)

Мал. 91. Картосхеми результатів опитування громадян України: а) щодо вступу в ЄС; б) щодо вступу в НАТО

Плин історії та розвиток економіки змушують Україну робити зважений геополітичний вибір на користь інтеграції до європейської спільноти та союзу із США як геостратегічного партнера. Тому Україна й зацікавлена в зміцненні країн ЄС і США, а Росія, навпаки, зацікавлена в їхньому вслякому ослабленні.

Геополітика як наука розглядає вплив географічних чинників на формування внутрішньої та зовнішньої політики держав і формування політичної карти світу.

Природні умови та ресурси є важливим чинником розвитку будь-якої держави, а також впливають на формування менталітету її народу, що обов'язково позначається на внутрішній та зовнішній політиці.

Біполярна геополітична структура світу другої половини ХХ ст. завершилася розпадом Радянського Союзу та формуванням на фоні безперечного світового лідерства США сучасної ієрархічно-регіональної структури.

Виникнення незалежної держави Україна призвело до переформатування політичної карти Європи. Появою на світовій арені України були не задоволені насамперед Росія та деякі інші країни Європи через явні переваги нашої країни як конкурента.

Задля виживання Україна вимушена об'єднувати свої зусилля з іншими сильнішими країнами й союзами країн — ЄС і США.

1. Як ви розумієте поняття «геополітична картина світу»? Поясніть місце України на її тлі.
2. Назвіть та охарактеризуйте основні геополітичні центри сучасного світу.
3. Визначте місце України на геополітичній карті світу. Поясніть вплив окремих чинників, які зумовлюють геополітичну роль України в європейському регіоні.
4. Поясніть, чому в зовнішній політиці України домінуючими векторами є європейський та американський.
5. Озвучте власну думку щодо сценарію європейського та світового геополітичного майбутнього України.
6. З курсу всесвітньої історії назвіть країни, які були геостратегічними супротивниками. Які відносини нині між цими країнами?

Тема 2. УКРАЇНА В СИСТЕМІ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Просторові аспекти міжнародних економічних зв'язків України з регіонами та країнами світу

1. Членом і засновником яких міжнародних організацій є Україна?
2. Назвіть країни, з якими Україна підтримує найтісніші економічні та політичні зв'язки.

1. Просторові аспекти міжнародних економічних зв'язків України з регіонами та країнами світу. Світовий ринок, економічні зв'язки між країнами та регіонами закономірно мають просторово-територіальний, або географічний, вимір. Географічне розширення, поглиблення та ускладнення міжнародних зв'язків України відбуваються завдяки розвитку міжнародного географічного поділу праці. Кількість країн на політичній карті світу весь час збільшується. Відбувається також об'єктивний процес глобалізації, безперервне вдосконалення транспорту й глобальної та регіональної транспортної мережі, а отже, змінюється й оцінка географічного, геополітичного та гео економічного положення України в Європі та світі.

Світове господарство ґрунтується на різних формах міжнародного співробітництва. Для розвитку господарства України найважливішими є міжнародні економічні зв'язки. Це поняття набагато ширше за поняття «міжнародна торгівля». Міжнародні економічні зв'язки нашої держави охоплюють не лише торгівлю товарами, а й інвестиції, науково-технічне співробітництво, міграцію робочої сили, міжнародний туризм тощо.

Проаналізуйте дані таблиці 30 та назвіть конкретні приклади видів економічних зв'язків.

Таблиця 30

Види міжнародних економічних зв'язків						
У напрямку товарного потоку	За структурною ознакою					
	Зовнішньоторговельні			Фінансові	Виробничі	Інвестиційні
експорт	товари	послуги	інтелектуальна власність	кредитування	лізинг	вкладення капіталу в цінні папери
імпорт	торгівля	туризм	франчайзинг	страхування	франчайзинг	вкладення капіталу в нерухомість
	бартер	інжиніринг	ноу-хау	обслуговування платежів	кооперація	вкладення капіталу в підприємництво
		реінжиніринг	консалтинг	депозити й інші банківські операції	спільне підприємництво	
		інформаційний обмін				
		послуги зв'язку				
		транспортне обслуговування				

За останні роки спостерігається кардинальна зміна географічних векторів зовнішньоторговельної політики України. Основною причиною цього є загострення відносин з Росією, її агресія на Донбасі й анексія нею Криму, що зруйнувало весь світовий устрій, який склався після закінчення Другої світової війни. Уперше у світовій історії держава-гарант незалежності й територіальної цілісності однієї держави (України) захопила частину її території. Природно, що український бізнес у таких умовах змушений переорієнтуватися на інших торговельних, економічних і наукових партнерів.

Основними торговельними партнерами України були країни ЄС (38,4 %), Росія, Туреччина, Іран, Єгипет, США, Ізраїль. За останні два роки відбулася докорінна зовнішньоторговельна переорієнтація України з Росії на ЄС, що відповідає геостратегічному вектору розвитку, обраному нашою державою.

Проаналізуйте дані таблиці 31 та зробіть відповідні висновки.

Таблиця 31

Індекс економічної свободи (2017)	Рейтинг глобальної конкурентоспроможності (2017)	Індекс легкості ведення бізнесу (2017)	Індекс сприйняття корупції (2017)	Рейтинг найкращих країн для бізнесу (2017)
1 Гонконг	1 Швейцарія	1 Нова Зеландія	1 Нова Зеландія	1 Велика Британія
2 Сингапур	2 Сингапур	2 Сингапур	2 Данія	2 Нова Зеландія
3 Нова Зеландія	3 США	3 Данія	3 Норвегія, Фінляндія, Швеція	3 Нідерланди
149 Камерун	80 Бразилія	75 Бутан	133 М'янма	79 Руанда
150 Україна	81 Україна	76 Україна	134 Україна	81 Аргентина
151 Сьєрра-Леоне	82 Бутан	77 Киргизстан	135 Мексика	89 Україна

Україні в Європі та світі належить декілька економічних рекордів, що вказує на великі потенційні можливості нашої держави щодо перетворення на одного з європейських, а за деякими групами товарів і на світового лідера. Звичайно, лідер у виробництві тих чи інших товарів і послуг у більшості випадків перетворюється на лідера в експорті цих товарів чи послуг. Так, нині Україна є головним світовим виробником і експортером соняшникової олії (60 % світового експорту до 109 країн світу), меду (1 місце — у Європі, 5 місце — у світі). Наша країна входить до світових лідерів за експортом волоських горіхів, борошна, яєць, фундука тощо.

В Україні було створено найбільший у світі транспортний літак АН-225 «Мрія», аналогів якому немає у світі. Кожен десятий запуск космічних кораблів відбувається за допомогою українських ракет і ракетних двигунів. Значна кількість спеціалістів з ІТ-технологій в Європі — це українські фахівці (4 місце у світі за кількістю після США, Індії та Росії), які створюють програмне забезпечення для основних корпорацій світу.

Розвивається співробітництво України з іншими державами світу й у третинному секторі економіки. Університети України готують спеціалістів для 79 країн світу. Наша держава має великі потенційні можливості для розвитку міжнародного туризму та рекреації.

Значні перспективи для розвитку та залучення іноземних інвестицій має туристична галузь країни. На Правобережжі можлива відбудова сотень старовинних замків і фор-

тець. Уже нині на українських курортах лікуються люди з десятків країн світу. Це означається наявністю в нас унікальних у світі мінеральних лікувальних вод «Нафтуся», «Миргородська», «Куяльник», «Бермінводи», «Поляна Квасова» і лікувальних грязей. Не варто забувати й про всесвітньо відомих спортсменів і спортивні команди, які роблять великий внесок у розвиток спорту у світі та представляють нашу державу на змаганнях різного рівня.

Назвіть основні напрями розвитку господарства України, які є найбільш перспективними для міжнародної співпраці.

2. Великі ТНК в Україні. Нині у світі налічується понад 65 тис. ТНК. Майже 80 % їхніх штаб-квартир знаходиться в розвинутих країнах, які й отримують основну фінансову вигоду від їхнього функціонування. В Україні також діють багато відомих світових ТНК із брендами, наприклад, «Nestle», «Samsung», «Toyota», «Coca-Cola», «Nokia», «British American Tobacco», «Westinghouse», «Exxon Mobil» тощо. Вони здійснюють значні інвестиції в українську економіку. Найпривабливішими для західних корпорацій залишаються вторинний та третинний сектори української економіки. Найбільші інвестиції отримують харчова промисловість, торгівля, фінанси, машинобудування, транспорт, металургійна промисловість і нафтохімія.

Російські транснаціональні компанії теж захоплювали український економічний простір. Однак якщо для західних корпорацій головним був і залишається економічний зиск, то для російських ТНК ставилися й політичні завдання. Це утримання України у сфері впливу Росії та недопущення її інтеграції до найефективніших міжнародних економічних і військово-політичних організацій світу, тобто ЄС і НАТО. Іноді приватизація українських підприємств російським бізнесом призводила до їхнього закриття як конкурентів. Наприклад, приватизація у 2000 р. українського парфумерно-косметичного комбінату «Алые паруса» (Миколаїв) російським концерном «Калина» (Єкатеринбург) і його банкрутство й закриття у 2006 р.

Про парфумерно-косметичний комбінат «Алые паруса» (Миколаїв) читайте більше на сайті: niklife.com.ua/citylook/46917.

У Росії були й інші галузеві пріоритети, зорієнтовані на паливно-енергетичний комплекс, нафтохімію та металургію. При цьому в Україну «заходили» і «відмивалися» напівкримінальні гроші. Найвідомішими ТНК Росії на українському економічному просторі є «Газпром», «Лукойл», «ТНК», «Татнефть», «Група Альянс», «Альфа-банк», «Київстар», «Брокерд».

3. Участь України в процесах європейської економічної інтеграції. З 1 вересня 2017 р. Україна стала повноправним асоційованим членом ЄС. Розпочалося розширення участі нашої держави в процесах європейської економічної інтеграції, який і до того відбувався швидкими темпами. Однак цей процес не позбавлений проблем. Вони пов'язані з тим, що Україна в багатьох аспектах ще не відповідає високим соціально-економічним і політичним стандартам ЄС і НАТО. Головною перешкодою на шляху до повноцінної інтеграції до ЄС стали високий рівень і значне поширення корупції майже в усіх сферах економічного й суспільного життя в Україні. Здійснити інвестицію в нашу економіку європейцям дуже важко, а іноді й неможливо, бо вони не дають хабарів чиновникам за вирішення тих чи інших питань.

Інтеграцію до ЄС стримують постійні корупційні скандали в країні, де державні чиновники з невеликою платнею мають великі суми коштів в іноземних банках і нерухомість на сотні мільйонів доларів. Це викликає несприйняття у світі й дуже погіршує соціально-економічний імідж нашої країни не тільки в Європі.

За допомогою додаткових джерел інформації дізнайтеся про корупційні скандали в одній з країн Європи та наслідки цих скандалів для їхніх учасників.

Головним торговельним партнером України у 2018 р. був ЄС (42 % за підсумками на перше півріччя). Частка Росії в географічній структурі зовнішньої торгівлі знизилася й становить 8,5 % (2017). Найбільші обсяги зовнішньоторговельних операцій України в ЄС були з Німеччиною, Польщею, Італією, Францією, Угорщиною, Великою Британією, Швейцарією, Нідерландами, Іспанією. Отже, можна зробити висновок, що Україна підтримує зовнішньо-економічні зв'язки або з економічно найрозвиненішими країнами ЄС, або з державами-сусідами ЄС. Тут географічний чинник діє та є досить суттєвим.

4. Україна в системі глобальних економічних відносин у контексті сталого розвитку.

У контексті вже відомого вам сталого розвитку Україна взяла курс на інтеграцію з країнами, для яких ця концепція не є чимось формальним. Саме країни ЄС нині найбільш ефективно впроваджують цю ідею в життя й просунулися найдалі в напрямку енерго- і ресурсозбереження, захисту довкілля від забруднення, створення передумов для існування й ефективного розвитку наступних поколінь.

За допомогою мал. 92 розкажіть, як реалізуються цілі сталого розвитку у вашому регіоні.

Узявши на себе зобов'язання перед ЄС щодо сталого розвитку, Україна вимушена поступово, повільно, але пристосовувати власну економіку й усе суспільство в цілому до високих соціально-економічних, культурно-освітніх, екологічних стандартів цього інтеграційного об'єднання.

1. Дізнайтеся більше про «Стратегію сталого розвитку “Україна-2020”» на сайті: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

2. Ознайомтеся з матеріалами українського порталу споживача: consumerinfo.org.ua/. Поділіться інформацією, яка вас зацікавила, з однокласниками.

Мал. 92. Сімнадцять цілей сталого розвитку

Процес глобалізації, удосконалення глобальної та регіональної транспортної мережі постійно змінюють географічне, геополітичне й гео економічне положення України в Європі та світі. Кардинальна зміна географічних векторів зовнішньоторговельної політики України відбулася через загострення відносин із Росією.

Світове господарство ґрунтується на різних формах міжнародного співробітництва: міжнародній торгівлі, інвестиціях, науково-технічному співробітництві, міжнародному туризмі тощо. Кожна з них отримала розвиток і в Україні. Значні перспективи для розвитку та залучення іноземних інвестицій має туристична галузь країни.

В Україні діє багато відомих у світі ТНК, які здійснюють значні інвестиції в українську економіку: харчову та металургійну промисловість, торгівлю, фінанси, машинобудування, транспорт, нафтохімію.

З 1 вересня 2017 р. Україна стала асоційованим членом ЄС, що сприяє розширенню й поглибленню участі нашої держави в процесах європейської економічної інтеграції.

Узявши на себе зобов'язання перед ЄС щодо сталого розвитку, Україна має пристосовувати власну економіку й суспільство до високих соціально-економічних, культурно-освітніх, екологічних стандартів.

1. Укажіть і покажіть на політичній карті світу основні регіони й країни, які є головними торговельними партнерами України.
2. Охарактеризуйте місце України на світових ринках товарів, послуг і капіталу.
3. Оцініть зміни міжнародної спеціалізації та перспективи України у зв'язку з інтеграцією в європейський економічний простір.
4. Запропонуйте шляхи оптимізації зовнішньоекономічної діяльності України в контексті сталого розвитку.

Корисна інформація!

Дослідження англійського інституту «Рендел» визначили коефіцієнт транзитності України як найкращий у Європі. Тому створення транспортних коридорів і входження її до міжнародної транспортної системи визнано пріоритетним загальнодержавним напрямом розвитку транспортно-дорожнього комплексу України.

Україна пропонує включити до мережі міжнародних транспортних коридорів:

1. Транспортний коридор Гданськ–Одеса: Балтійське–Чорне море (Польща–Україна);
2. Транспортний коридор «Євроазіатський»: Чорноморськ–Поті–Тбілісі–Баку (Україна–Грузія–Азербайджан);
3. Транспортний коридор «Європа–Азія» (Німеччина, Італія, Австрія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Україна, Росія, Казахстан, країни Середньої Азії та Китай).

Згідно з Концепцією розвитку транспортно-дорожнього комплексу (ТДК) України на середньостроковий період та до 2020 р., передбачено активізацію процесів інтеграції до європейської та світової транспортних систем. Але в умовах жорсткої конкуренції відбувається витіснення українських перевізників із міжнародних ринків транспортних послуг через низьку якість обслуговування підприємств і населення та транспортну інфраструктуру, що потребує значних капіталовкладень і реконструкції.

Додаткова інформація для проведення досліджень:

mtu.gov.ua/ — Міністерство інфраструктури України;

mfa.gov.ua/ua — Міністерство закордонних справ України;

eeas.europa.eu/delegations/ukraine_uk — Представництво Євросоюзу в Україні.

Зміст

Від авторів	3
-------------------	---

ВСТУП

§ 1. Що вивчає курс «Географія: регіони та країни»	5
§ 2. Політична карта світу	9

РОЗДІЛ I. ЄВРОПА

Тема 1. Загальна характеристика Європи

§ 3. Особливості економіко-географічного положення Європи. Політична карта Європи. Склад регіону	14
§ 4. Державний лад і типологія країн Європи за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси та міжнародні організації в Європі	17
§ 5. Природні умови та ресурси Європи. Господарська оцінка ресурсів регіону	21
§ 6. Населення Європи: демографічні процеси та проблеми. Структура населення регіону	25
§ 7. Урбанізація. Світові міста в Європі, міські агломерації, мегаполіс. Працересурсний потенціал. Українська діаспора в країнах Європи	28
§ 8. Особливості економіки країн Європи. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість. Сільське та лісове господарство	33
§ 9. Вторинний сектор економіки. Переробна промисловість. Основні регіони промисловості. Реіндустріалізація	37
§ 10. Третинний сектор економіки. Сфера послуг. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли. Зв'язки України з країнами Європи	41
<i>Практична робота № 1</i>	46

Тема 2. Країни Європи

§ 11. Німеччина	47
§ 12. Франція	52
§ 13. Велика Британія	58
§ 14. Італія	62
§ 15. Польща	67
§ 16. Білорусь	70
§ 17. Росія	74
<i>Практична робота № 2</i>	80

РОЗДІЛ II. АЗІЯ

Тема 1. Загальна характеристика Азії

§ 18. Особливості економіко-географічного положення Азії. Склад регіону. Сучасна політична карта Азії.....	82
§ 19. Типи країн Азії за рівнем економічного розвитку. Міжнародні організації в Азії: АСЕАН, Ліга арабських держав. Райони збройних конфліктів і проявів тероризму	84
§ 20. Природні умови та ресурси регіону. Населення Азії.....	88
§ 21. Особливості економіки країн Азії. Первинний сектор економіки. Добувна промисловість. Сільське господарство. Лісове господарство.....	92
§ 22. Вторинний сектор економіки. Основні промислові осередки й регіони. Третинний сектор економіки. Найважливіші міжнародні транспортні коридори та вузли	95
§ 23. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Азії та особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Азії	99
<i>Практична робота № 3</i>	103

Тема 2. Країни Азії

§ 24. Японія.....	104
§ 25. Китай	109
§ 26. Індія.....	114
<i>Практична робота № 4</i>	118

РОЗДІЛ III. ОКЕАНІЯ

Тема 1. Австралія

§ 27. Австралія.....	120
----------------------	-----

Тема 2. Мікронезія, Меланезія, Полінезія

§ 28. Мікронезія, Меланезія, Полінезія	124
--	-----

РОЗДІЛ IV. АМЕРИКА

Тема 1. Загальна характеристика Америки

§ 29. Особливості географічного положення Америки. Склад регіону. Міжнародні організації НАФТА, МЕРКОСУР, НАТО.....	130
§ 30. Природні умови та ресурси регіону. Населення Америки. Урбанізаційні процеси. Система розселення	133
§ 31. Особливості економіки країн Америки. Американські транснаціональні компанії. Первинний та вторинний сектори економіки.....	137

§ 32. Третинний сектор економіки. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Америки. Особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці	142
<i>Практична робота № 5</i>	146

Тема 2. Країни Америки

§ 33. Сполучені Штати Америки	147
§ 34. Канада.....	152
§ 35. Бразилія.....	157
<i>Практична робота № 6</i>	162

РОЗДІЛ V. АФРИКА

Тема 1. Загальна характеристика Африки

§ 36. Африка: особливості географічного положення та склад регіону	164
§ 37. Африка: природні умови, ресурси і населення	167
§ 38. Особливості економіки країн Африки	170
§ 39. Нерівномірність економічного розвитку субрегіонів Африки. Особливості їхньої участі в міжнародному поділі праці. Зв'язки України з країнами Африки.....	174
<i>Практична робота № 7</i>	178

Тема 2. Країни Африки

§ 40. Єгипет.....	179
§ 41. Південно-Африканська Республіка (ПАР)	182

РОЗДІЛ VI. УКРАЇНА В МІЖНАРОДНОМУ ПРОСТОРИ

Тема 1. Україна в геополітичному вимірі

§ 42. Геополітична структура сучасного світу та місце України в ній.....	188
--	-----

Тема 2. Україна в системі глобальних економічних відносин

§ 43. Просторові аспекти міжнародних економічних зв'язків України з регіонами та країнами світу	192
---	-----

Навчальне видання

*Масляк Петро Олексійович,
Капіруліна Світлана Леонідівна,
Бродовська Оксана Григорівна*

ГЕОГРАФІЯ
(рівень стандарту)

Підручник для 10 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

В оформленні підручника використано матеріали інтернет-видань,
що знаходяться у вільному доступі.

Редактор *Ю. Ткаченко*
Художній редактор *О. Андрущенко*
Технічний редактор *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *Г. Нурко*
Коректори *С. Бабич, І. Барвінок, Т. Мельничук*

Підписано до друку 11.10.2018. Формат 84×108/16.
Папір офс. № 1. Гарнітура PetersburgС.
Друк офс. Ум. др. арк. 21,00. Обл.-вид. арк. 22,37.
Ум.фарбовідб. 84,00.
Наклад 12 890 прим. Зам. №

Видавництво «Грамота»,
вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01033.
Тел./факс: (044) 253-98-04, тел.: 253-90-17, 253-92-64.
Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua
www.gramota.kiev.ua

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у друкарні ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
03680, м. Київ, вул. Ежена Потье, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.